

2012/1-2.

FALU VÁROS RÉGIÓ

TERÜLETFEJLESZTÉSI ÉS TERÜLETRENDEZÉSI SZAKMAI FOLYÓIRAT

LEHETŐSÉGEINK A
HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSÉRE

A TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM
HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSI ELEMEI

HELYI ÉS CIVIL KEZDEMÉNYEZÉSEK
A HELYI GAZDASÁGFEJLESZTÉSÉRT

A 2014-2020-AS IDŐSZAK LEHETŐSÉGEI
A HATÁRMENTI GAZDASÁGFEJLESZTÉSBN

ÉRTÉK - ÉS KÖZÖSSÉG ALAPÚ FEJLESZTÉSEK -
ALAPELVEK, LEHETŐSÉGEK ÉS KORLÁTOK
HAZAI PÉLDÁK ALAPJÁN

FVR

A GAZDASÁG ÚJ TEREI: HELYEK, TÉRSÉGEK, TÁJAK

BEKÖSZÖNTŐ GONDOLATOK

Közel egy év szünet, a Szerkesztőségben történt változások és a lap Nemzetgazdasági Tervezési Hivatali (NTH) átvétele után, egy megújult Falu Város Régiót (FVR) kínálunk nagy szeretettel és tisztelettel Olvasóinknak.

Az Önök kezébe kerülő lapszám esetén az általunk tudatosan elindított megújulási folyamat első kezdeti eredményeit látják. A 2012. évi összevont lapszám mind formai megjelenésében mind szerkezetében és struktúrájában ötvözi a hagyományt az új megoldásokkal. A változás igénye mellett ugyanis célunk és megörökölt felelőségünk a most már generációkon áthagyományozott érték megőrzése. A közel 18 éves múlttal bíró FVR kiadásával olyan releváns, aktuális és kurrens írásokkal bíró szakmai újságot szeretnénk átnyújtani Olvasóink kezébe, amely ezzel a három szóval leírható világot közérthetően, színesen és sokoldalúan mutatja be, ráirányítva a figyelmet a területi, gazdasági és társadalmi folyamatok alakulására, az új térségi és településfejlesztési eszközökre, mindarra, ami gondot, lehetőséget, sikert és reményt jelenthet falunak, városnak és régióknak.

Célunk, hogy a lapban a gazdaságfejlesztés, kiemelten annak területi aspektusai is hangsúlyosabban jelenjenek meg, így a jelen tematikus lapszám fókuszába a helyi gazdaságfejlesztést (HGF) állítottuk, mivel hisszük, hogy közösségünk sorsáért, településünk, térségünk, nemzetünk jövőjéért, önfenntartó és öngondoskodó képességeinek megerősítéséért, megteremtéséért mi magunk is a saját eszközeinkkel, lehetőségeinkkel nagyon sokat tehetünk. Mert – ahogyan az egyik szerzőnk is fogalmaz - fel kellene ismernünk, hogy *„...a „gazdaság” szó nem valami földtől elrugaszkodott, az utóbbi időben állandóan nehézségekkel küzdő, tőlünk független tényezőt, gondot jelent, hanem kiindulva annak eredeti értelméből a „gazda”-ságunk meglétét kéri számon rajtunk”*. Arra próbál utalni, hogy – mint jó gazdái a helyi ügyeinknek – a gazdaság problémáit, rendszerszintű gondjait helyben, elsősorban csak közösen és együtt tudjuk megoldani annak érdekében, hogy a térségi és helyi gazdaság, valóban a közjót, a helyi közösséget, családokat szolgáló fenntartható „közösségi gazdagsággá” válhasson, azaz életet adó erő-, tudás és szeretet forrássá, áldássá, küldetéssé és szolgálattá váljon.

A világ, a gazdaság, a társadalom, közvetlen környezetünk is folyamatos átalakulásban és változásban van. Nekünk, mint felelősen gondolkodó szakembereknek azonosítanunk, megneveznünk, értékelnünk, kell ezeket a változásokat és intelligensen alkalmazkodva, proaktívan új utakat feltárni. Ez a személyes és közösségi felelőségünk, s abban a felelőségi körben kell érvényt szereznünk melyre érdemi és felelős hatással vagyunk.

Úgy érezzük, hogy ez ebben a lapszámban újfent sikerült, a publikálásra kerülő szócikkek ezt hivatottak alátámasztani. Éppen ezért szívből reméljük, hogy sokan veszik majd örömmel kezükbe a megújulásának első lépését megtevéő új FVR-t, hogy aztán elolvasva, majd időről időre belelapozva, megtalálják a sorok között az őket legjobban érintő és érdeklő szellemi kalandokat és tudásmagokat, személyes kibontásra, felfedezésre váró üzeneteket, gondolatokat és információkat.

Köszönjük és reméljük, hogy kedves Olvasóink partnerek lesznek megújulási törekvéseink folytatásában.

Horkay Nándor
elnök
Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal

Salamin Géza
főszerkesztő
Nemzetgazdasági Minisztérium

Koncepció előtt – helyzetkép-részletek a magyarországi turizmus elmúlt éveiről

„A hazai turizmuspolitika 2012-es történéseit tekintve a talán három legfontosabb aktualitás egyaránt az előkészületekről szólt. Készülőfélben van a turizmusról és vendéglátásról szóló törvény, mely első ízben emelné legfelsőbb jogszabályi szintre a szakma működési kereteinek deklarálását; és ezzel szoros párhuzamban folyik a munka a következő évtized turisztikai fejlesztéspolitikai irányait megalapozó új koncepción is, mely egyben a harmadik aktualitás, a 2014–20-as Uniós támogatásokat megalapozó tervezés kapcsán is fontos alapidokumentumnak minősül.”

50

Lehetőségeink a helyi gazdaságfejlesztésre

5

„A helyi gazdaságfejlesztésben fellelhető sikeres települési példák – például Túrístvándi, Rozsály, Belecska és más települések önkormányzatainak, civil szervezeteinek és egyházainak példaértékű kezdeményezései – azért szolgálhatnak mintául a települések és helyi közösségek számára, mert elsősorban azokra az értékekre – például föld, mezőgazdasági adottságok, termelési hagyományok, önkormányzati intézmények – építettek, amelyek helyben rendelkezésre álltak. A globális újraelosztás rendszerében újra kell tanulnunk egyéni és közösségi szinten az önellátást és öngondoskodást.”

Térképre és iránytűre is szükségünk van, hogyan jussunk (INTERJÚ)

21

Beszélgetés Csizmadia Norbert tervezéskoordinációért felelős államtitkárral a nemzetgazdasági tervezés új kihívásairól és feladatairól

Modern helyi gazdaságfejlesztés hagyományos vidéki környezetben – a Tanyafejlesztési Program

Az egykor virágzó, emberi léptékek mentén folytatott gazdálkodást végző tanyarendszer mára erősen leromlott, és ami az egyik legnagyobb problémát jelenti: egyre inkább eltávolodott eredeti funkciójától, a mezőgazdaságtól. A tanyák gazdálkodási feltételeinek javítására, a növekvő és egyre égetőbbé váló szociális és társadalmi problémáik célzott és határozott kezelésére, a helyi gazdasági rendszerek élénkítésére alapozott vidékfejlesztéssel azonban még meg van az esély arra, hogy ezen település- és gazdálkodási forma megújuljon.

12

A 2014–2020-as időszak lehetőségei a határ menti gazdaságfejlesztésben

„Európa változik. 2014-től új költségvetési ciklus lép életbe az Unióban, melyhez jelentősen átalakuló kohéziós politika, felfrissülő regionális politika is társul. Általánosságban elmondható, hogy a megújuló 3 rendelkezés összességében kedvezően érintik a határ menti térségek helyzetét. Úgy tűnik, minden eddiginél komolyabb szerepet kap a területi kohézió, az integrált területi beruházások (ITI1) a fejlesztések fontos eszközeivé válhatnak, az EGTC-k pedig az ezeket (határon átnyúló esetekben) megvalósító kiemelt szereplőkké.

80

Beköszöntő gondolatok

4 FÓKUSZBAN

- 5 Lehetőségeink a helyi gazdaságfejlesztésre
- 11 Egy lehetséges gazdaságfejlesztési eszköz: a szabad vállalkozási zóna
- 12 Modern helyi gazdaságfejlesztés hagyományos vidéki környezetben – a Tanyafejlesztési Program
- 16 Helyi gazdaságfejlesztési lehetőségek az Új Széchenyi Tervben: A Közép-dunántúli régió tapasztalatai
- 21 „Interjú – Beszélgetés Csizmadia Norbert tervezéskoordinációért felelős államtitkárral a nemzetgazdasági tervezés új kihívásairól és feladatairól

24 TANULMÁNY

- 25 Kincs ami nincs – Esettanulmány mint módszer a helyi gazdaság-fejlesztési kezdeményezések értékelésében és tervezésében
- 32 Érték- és közösségalapú fejlesztések – Alapelvek, lehetőségek és korlátok hazai példák alapján
- 38 Tájérték alapú vidékfejlesztés
- 46 A vidékies térségek jövője Közép-Európában („European Rural Futures” projekt)

55 HELYZETKÉP

- 56 Koncepció előtt – helyzetkép-részletek a magyarországi turizmus elmúlt éveiről
- 63 „Sajnos a hátrányos települések között vagyunk” – Pillanatkép a mélyszegénység kezelését célzó lokális programokról
- 74 Közpénzügyek hatékonysága az önkormányzati szektorban

79 KITEKINTÉS

- 80 A 2014-2020-as időszak lehetőségei a határ menti gazdaságfejlesztésben – Az EGTC-k lehetséges szerepe határ menti ITI-k megvalósításában
- 87 A helyi és térségi gazdaságfejlesztés perspektívái a 2014-2020-as fejlesztési ciklusban

92 VÉLEMÉNY

- 92 Civil kezdeményezések a helyi gazdaság fejlesztéséért
- 97 Kérdések a Közép-Magyarországi Régió 2014-2020-as tervezéséhez

100 MŰHELY

- 100 A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal, az államigazgatás egyik legfiatalabb szakmai intézménye
- 102 Megyei területfejlesztési tervezés
- 102 Az NTH jó helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatok gyűjtésébe kezdett

104 ESEMÉNYTÁR

- 104 Megyei Fórum Találkozók

100 A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal, az államigazgatás egyik legfiatalabb szakmai intézménye

A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal felállításával a Kormány kiemelt célja volt egy, a XXI. századi modern tudásra, és képzett stratégiai tervező és elemző-értékelő kutatókra épülő stratégiai tervezési és módszertani központ létrehozása, amelynek folyamatos szakmai háttér munkája segíti a nemzeti és nemzetgazdasági stratégiai és fejlesztési tervek, kiemelt programok tervezését, megalapozását, azok minőségi kontrollját.

Érték- és közösségalapú fejlesztések – Alapelvek, lehetőségek és korlátok hazai példák alapján

„A területfejlesztéssel (beleértve a regionális, a vidék- és a településfejlesztést is), tervezéssel foglalkozó szakmának változtatásokra, újfajta tervezői szemlélet és kompetenciák megjelenésére, terjedésére, a tervezői feladatok újfajta megközelítésére van szüksége, mely lehetővé teszi az értékek, erőforrások legmagasabb szintű felügyeletét, hasznosítását, a tervek eredményességének növelését, a fejlesztések előmozdítását, a konfliktusok kezelését. Ez az újszerű tervezői hozzáállás, szemlélet, módszertani készlet mellett fordulatot igényel: a táj és annak helyi közösségei és értékei felé.”

32**IMPRESSZUM**

Felelős kiadó: Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Elérhetőség: 1051 Budapest József Nádor tér 2–4.
Főszerkesztő: Salamin Géza

A lapszám szakmai szerkesztői:
 Jusztin Valéria – dr. Czene Zsolt – Kígyóssy Gábor

A szerkesztő bizottság tagjai:
 dr. Czira Tamás, dr. Csemez Attila, Fülöp Judit,
 Ongjerth Richárd, dr. Péti Márton, dr. Szaló Péter,
 Szoboszlai Zsolt

Arculatterv: Baboss Buda

Fotók: Baboss Buda, Molnár Zsolt, Czene Zsolt,
 Kígyóssy Gábor, Schwertner János

Nyomdai előkészítés, kivitelezés:
 SICAMBRIA Communications Kft.

Fókuszban

“A tudatos, együttműködésre alapozott helyi érdekű gazdaságfejlesztés fontos eleme, hogy **teljes folyamatával** a helyi közösséget szolgálja, ezáltal **építi a közösséget**, amellett, hogy gazdasági hasznokat eredményez. A helyi gazdaságfejlesztés ugyanis a **helyi együttműködésre** épülhet, így valamilyen szintű együttműködést, közösségi szervezést és részvételt igényel. Kiemelten fontos, hogy az eddigi „fősodró” fejlesztési gyakorlattal szemben az embert és a helyi közösségeket helyezi a középpontba. Megvalósításának fontos elemeit képezi a település, térség, közösség jövőjébe vetett bizalom, a közösségi célok, a tudás, készségek, a közösségi szemléletformálás, a saját és helyi értékek ismerete, tudata, azok közösségi célokat is szolgáló hasznosításának igénye.”

Lehetőségeink a helyi gazdaságfejlesztésre

„Udvarainkat, kertjeinket ültessük be étellel, és ebbe a munkába egy-egy tál ételért, kis fizetésért vonjuk be a munkanélküli szegényeket. Fontos, hogy ne küldögessük őket dolgozni, hanem hívjuk szeretettel magunkkal a munkába.”

Böjte Csaba, 2010

Mit adhat a közösségnek és a térségnek a helyi gazdaság?

Amikor a munkanélküliség immár két évtizede újra állandósult, nem csökkenő feszültséget jelent a magyar társadalomban, az újra megjelent szegénység térségek, falvak, népcsoportok, családok jövőjét veszélyezteti, amikor a nemzeti és a családi, egyéni jövedelemből a felhalmozott adósság törlesztése mellett a létfenntartás, intézmények működtetése is napi szintű problémát jelent, természetesen elsődleges kormányzati törekvés a **gazdaság működésének javítása, fejlődésének biztosítása**. A társadalom elsődleges elvárása is ez, hiszen a megélhetéshez munkahelyre, munkára, jövedelemre van szükség. Ezt várják a vállalkozások is, amelyek sokszínű és eredményes tevékenysége munkahelyek sokaságát biztosíthatja. A **gazdasági növekedés, a foglalkoztatás növelése, a szegénység és a társadalmi kirekesztés csökkentése** az Európai Unió célkitűzése is, az Európa 2020 stratégia középpontjában ez áll. A jelenlegi (2007–2013) és a soron következő, 2014–2020 közötti uniós fejlesztési programidőszakban érvényesített, illetve érvényesíteni kívánt fő fejlesztési célkitűzéseket is ezek a területek képezik. Globális szinten az ENSZ 2015-ig megfogalmazott célkitűzései között első helyen szerepel a **szegénység és az éhezés felszámolása**, amelyhez **munkahelyteremtés, vállalkozásfejlesztés** szükséges. E cél érdekében az elsődleges európai uniós és kormányzati eszköz a gazdaság működését, a vállalkozások létesítését, bővítését, a fejlesztéseket és a munkahelyteremtést célzó támogatások biztosítása. Tekintettel arra, hogy a jelenlegi programidőszak hazai uniós fejlesztési programjai keretében gazdaságfejlesztésre rendelkezésre álló források már jórészt le vannak kötve, korlátosak, ugyanakkor a gazdaság finanszírozási és támogatási igénye továbbra is jelentős, kiemelten fontos szerep jut a 2014–2020 közötti forrásoknak. Ezek nagysága, hatékonyságot erősítő felhasználási feltételei az Európai Unióban is viták keresztjében állnak. Ugyanakkor éppen ez irányítja a figyelmet arra, hogy a támogatások nyújtásán túl hogyan, mire használjuk fel ezeket a forrásokat, azok mennyiben járulnak hozzá az említett gazdasági, társadalmi feszültségek csökkentéséhez. Egy vállalkozás esetében a hatékonyság növelésére irányuló fejlesztés az élőkommunikáció igény csökkenéséhez is vezethet, ezáltal csökkentve a munkahelyek számát. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program esetében 2007–2010 között ez volt megfigyelhető, a kérelmekben foglalt vállalkozások elemzése alapján a mezőgazdasági technológiai fejlesztések keretében több ezer fős létszámleépítés valósult meg a támogatott gazdaságokban. Hasonló tapasztalatok a regionális operatív programok gazdaság- és szálláshely-fejlesztési pályázatainál is megfigyelhetőek voltak. Igen nagy tehát az **uniós és hazai támogatásokkal kapcsolatos célok, döntések**

felelőssége, mit, hogyan, milyen célra fordít az ország, hogyan segíti a vállalkozásokat, intézményeket, hogy azok közösségi és térségi szinten is érzékelhető hatásokkal – például munkahelyekkel, jövedelemnövekedéssel, megélhetési biztonsággal – járó, eredményes, nem csupán a forráslekötést biztosító projekteket valósítsanak meg.

A **támogatási források** biztosítása, azok felhasználása azonban csak az egyik – természetesen nagyon fontos – eleme a gazdaság fejlődésének. Olyan eleme, amelyhez az a képzet társul, hogy az **felülről, kívülről jön**. Ezért kockázatot, veszélyt is hordoz, hiszen egyoldalúan „felfelé irányítja a tekintetet”, így sok esetben **statikusan hagyja a helyi közösséget**, nem hozva olyan helyzetbe, hogy saját belső megújuló képességére legyen „kénytelen” támaszkodni, így le is „szoktathat” arról egész térségeket, településeket, közösségeket, és természetesen egyéneket is.

A helyi gazdaságfejlesztésnek ezzel szemben az a kulcseleme, hogy a magunk és közvetlen közösségünk sorsáért, településünk, térségünk jövőjéért mi magunk is **nagyon sokat tehetünk**, függetlenül attól, hogy ehhez jelentős külső anyagi jellegű támogatás (állami támogatás vagy magánbefektetői forrás) állna rendelkezésre. Természetesen hasznos, ha ilyen források vannak, és ezeket felhasználhatjuk, de ha nincsenek vagy nagyságukban nem jelentősek, egy közösség akkor is valósíthat meg fejlesztéseket, tehet lépéseket saját jövőjének biztonsága érdekében. Sajnos a statisztikai mutatók szerint sok térségünk sorsa, jövője bizonytalan, a fiatalok elvándorolnak a falvakból és az ún. „leszakadó”, „hátrányos helyzetű” térségekből, ahol nincs vagy kevés a munkahely, alacsony az elérhető jövedelem, a lakosság jövedelmi szintje csak kevés vállalkozást tart el, ahol nehezen elérhetőek a szolgáltatások, sok esetben gyengébb színvonalú az alapellátás (sőt egyes térségekben, településeken a **helyi gazdaság létalapja szinte teljesen megszűnt**, majdnem a nulláról kell újjáépíteni). Ezek közé a térségek közé tartozik vidéki térségeink nagy része, az egykori ipari központok egy része, de fővárosunkban és nagyvárosainkban is találhatunk olyan városrészeket, amelyek igen leromlottak, szociális feszültségekkel terheltek. Határon túli térségeinkben talán még élesebben jelentkeznek ezek a problémák. Ha számszerűsítanánk e térségek fejlesztési és támogatási igényeit, annak nagysága biztosan meghaladná az ország számára rendelkezésre álló forráskeretet, hiszen mennyi út, vasút, épület, óvoda, iskola, orvosi rendelő, csatorna, termelő üzem, istálló, egyéb fontos dolog kell. Ugyanakkor, ha elmegyünk ezekre a településekre, mindenhol találunk üresen, kihasználatlanul álló házat, egykori gazdasági épületet, akár komplett majorokat, tanyákat, üres magtárakat, üzemi épületeket, telephelyeket, vasútállomásokat, nem hasznosított termőföldeket, felhagyott kerteket, gyümölcsösöket, kihálófélben lévő helyi hagyományokat, mesterségeket, munkakultúrát. **Nagyon sok érték van a birtokunkban,**

a **településünkön**, amelyek megfelelő rendezéssel, felújítással, fejlesztéssel és közösség (!) fejlesztéssel ismét hasznosíthatók gazdasági termelésre, amelyeken, amelyekkel a **helyi munkaerőre építve érték állítható elő**. Jelenleg a legtöbb esetben ezek számbavétele is hiányzik (1. ábra).

A helyi gazdaságfejlesztésben fellelhető sikeres települési példák – például Túristsvándi, Rozsály, Belecska és más települések önkormányzatainak, civil szervezeteknek és egyházainak példaértékű kezdeményezései – azért szolgálhatnak mintául a települések és helyi közösségek számára, mert elsősorban **azokra az értékekre** – például föld, mezőgazdasági adottságok, termelési hagyományok, önkormányzati intézmények – építettek, **amelyek helyben rendelkezésre álltak**. A globális újraelosztás rendszerében újra kell tanulnunk egyéni és közösségi szinten az önellátást és öngondoskodást. A vidéki települések, falvak számára a mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó élelmiszer-feldolgozás és ellátás tudatos szervezéssel a helyi közéletkezdés, a helyi és közvetlen értékesítés, valamint az önellátás révén a jövőben is kézenfekvő gazdaságfejlesztési területet és biztonságot jelent. A települések a megújuló energiákra alapozva megszervezhetik a közösség teljes vagy részleges energiaellátását. Számos érték – kastély, csárda, falusi porták, tanyák, természeti és szellemi értékek – hasznosíthatók a turizmusban és a helyi közösség javára. A tájfenntartás, a külterületek, utak menté rendbetétele, gondozása a turizmust is segítő feladat. A leromlott állagú házak, porták, gazdasági épületek felújításával, újra használatba vételével, a vidék építészeti hagyományait korszerű módon továbbvivő új épületek építésével minőségi otthonok és gazdasági helyszínek teremthetők. A kézművesség, kisipar, helyi szolgáltatások a helyi gazdaság fontos szegmensét képezhetik (2. kép).

A tudatos, együttműködésre alapozott helyi érdekű gazdaságfejlesztés fontos eleme, hogy **teljes folyamatával** a helyi közösséget szolgálja, ezáltal építi a közösséget, amellyel, hogy gazdasági hasznokat eredményez. A helyi gazdaságfejlesztés ugyanis a **helyi együttműködésre** épülhet, így valamilyen szintű együttműködést, közösségi szervezést és **részvételt** igényel. Kiemelten fontos, hogy az eddigi „fősodró” fejlesztési gyakorlattal szemben az embert és a helyi közösségeket helyezi a középpontba. Megvalósításának fontos elemeit képezi a település, térség, közösség jövőjébe vetett bizalom, a közösségi célok, a tudás, készségek, a közösségi szemléletformálás, a saját és helyi értékek ismerete, tudata, azok közösségi célokat is szolgáló hasznosításának igénye. Szintén számos példát lehet arra hozni, amelyek éppen ezeken a területeken mutatják Magyarország hátrányát más országokhoz, nemzetekhez képest. Ugyanakkor számos jó példa bizonyítja ennek ellenkezőjét. Bizonyára minden településen, közösségben van olyan közösségi érték, amely kiinduló alapját képezheti a helyi gazdaság fejlesztésének.

A helyi gazdaságfejlesztés szorosan kapcsolódik a **fenntarthatóság térségi értelmezéséhez** (Péti M., 2011). Ez ugyanis arról szól, hogy egy térségben minél hosszabb ideig benntartjuk az anyag-, energia-, tudás- és jövedelemáramlásokat. Sőt, ezek ciklusait, különösen az anyag és energia körforgásokat a lehetőség szerint a térségen belül zárjuk. A helyi gazdaságfejlesztés ugyanerre törekszik, csak esetében elsősorban a gazdasági szereplők közötti

1. kép – Felújításra és hasznosításra váró major Keszthely-Fenekpusztán (Fotó: Czene Zs., 2012)

2. kép – Kemencsház Csókakőn (Fotó: Kígyóssy Gábor, 2010)

1. ábra – Az autonóm település (térség) ellátásának modellje (OFTK tervezet, 2012)

térségen belüli kapcsolatok, az erőforrások és jövedelmek áramlása és térségen belüli elosztása kap hangsúlyt.

Mindez azt is jelenti, hogy a helyi gazdaságát tudatosan szervező térség nemcsak erőforrásaival, azok kínálatával vesz részt a gazdasági folyamatokban, hanem az **erőforrásainak használatával előállított értékek** (termék, jövedelem) jelentős része is **a térségben marad**.

A fentiek szerint a **helyi gazdaság működésének egyik központi eleme a fenntarthatóság**. Egyrészt a termelés és a fogyasztás jelentős részét helyben összekapcsolva kevesebb szállítási igényt, így **kisebbségi környezetterhelést** jelent, másrészt saját erőforrásainak hosszú távú biztosítása érdekében **azok megújulását lehetővé tevő erőforrás-használat** jellemzi. Ennek azért van jelentősége, mert az 1992-es Rio de Janeiro-i Föld csúcs huszadik évfordulóján, 2012 tavaszán rendezett Rio +20 ENSZ konferencia tanulsága szerint a környezet és a fenntarthatóság kérdésében érdemi előrelépés globális szinten az elmúlt húsz évben nem történt, így a fenntartható gazdaság továbbra is globális célkitűzésként fogalmazódik meg. A természet erőforrásait és értékeit, a környezet minőségét megőrző, az élővilág sokszínűségét is biztosító helyi gazdaság a **fenntartható gazdasághoz szükséges paradigmaváltás egyik útja** lehet.

A helyi gazdaságfejlesztés lehetséges területei és eszközei

A **helyi gazdaságfejlesztés** elsősorban azokban a **térségekben** – pl. periférius térségek, vidéki térségek – kiemelkedő fontosságú, amelyek az elmúlt két évtizedben földrajzi elhelyezkedésük, hiányos humán kapacitásuk vagy egyéb okok miatt nem voltak képesek bekapcsolódni a globális gazdasági vérkeringésbe és erre várhatóan a későbbiekben sem lesz lehetőségük. Helyi értékeikre, belső erőforrásaikra építve ezek a térségek is **relatív versenyképességre** tehetnek szert és hosszabb távon stabilitást, kiszámíthatóbb megélhetést biztosíthatnak az ott élőknek, mint sok most fejlettnak mondott, ám a külső gazdasági folyamatoknak, külpiazi hatásoknak nagymértékben kitett térség. Ugyanakkor ez utóbbi térségekben is fontos a helyi gazdaság erősítése, a gyakran egyoldalú gazdaság szerkezet diverzifikálása a kitettség csökkentése érdekében. (Egy nagyvárosban természetesen más dimenzióban, tágabban is értelmezhető a helyi gazdaságfejlesztés, pl. Pécsen a kulturális ipar fejlesztése vagy Győrben egy hazai autóipari beszállító cég fejlesztése is annak tekinthető.)

A helyi gazdaság fejlesztésében a **kulcsszerep** nem a külső forrásoké és külső fejlesztőké, segítőké, hanem a **helyi szereplőké**. A sikeres hazai helyi gazdaságfejlesztési jó példák ilyen elhivatott, a település, közösség sorsát a vállára vevő, tenni akaró emberek – polgármesterek, lelkészek, szakemberek, önkéntesek – munkájából nőttek ki. Sok településünkön azonban egyelőre hiányzik ennek tudása vagy más feltétele. Ezért a **külső támogatás** a helyi kezdeményezés mellett, akár annak elindítására, felélesztésére, életben tartására **nagyon fontos**. Ez egyaránt jelenti külső források biztosítását a helyi fejlesztések megvalósításához és külső szakmai, szemléleti és módszertani segítséget.

A helyi gazdaságfejlesztés legfontosabb jellemzői:

- helyi kezdeményezésre vagy annak bátorításával jön létre;
- helyi elköteleződéssel jellemezhető, azaz helyi szereplők (önkormányzat, vállalkozások, civil szervezetek és lakosság) együttműködésében, részvételével és érdekében valósul meg;
- elsősorban helyi eszközökre, belső erőforrások felhasználására épít, a külső eszközöknek és erőforrásoknak elsősorban átmeneti ösztönző szerepük van;
- autonóm, egyedi, helyhez illő megoldásokat keres;
- a helyi közösség ellenőrzése mellett valósul meg;
- a helyi „piac” szervezésére irányul;
- a fejlesztett gazdasági tevékenység eredményei alapvetően helyben hasznosulnak;
- a gazdasági célok mellett helyi közösségi, társadalmi célokat vállal;
- önmagát építő folyamatként valósul meg, stratégiai szemlélettel.

Forrás: Czene Zs. – Ricz J., 2010

A helyi gazdaságfejlesztés **témakörei nem köthetők ágazathoz**, csak annyiban, hogy olyan gazdasági tevékenységekre épülhetnek, amelyekhez a szükséges **erőforrások**, és általában **hagyományok a térségben, településen rendelkezésre állnak**. Mezőgazdaság, élelmiszer-feldolgozás, kézművesség, ipar, kisipar, energiatermelés és –ellátás, kiskereskedelem, helyi piac, szolgáltatások egyaránt tárgyát képezhetik. A helyi gazdaságfejlesztésnek természetesen része az újítás, az innováció is, az említett gazdasági tevékenységek hagyományba illeszkedő, annak értékeit korszerű módon továbbvivő, a **jelenkor és a jövő szerint megújító** fejlesztése. Helyi gazdaságfejlesztés megvalósulhat a szociális gazdaság keretében, az önkormányzat helyi vállalkozásfejlesztési tevékenysége által, a helyi iskolák, szakképző iskolák képzési tevékenységével, a helyi vállalkozások helyi értékesítésre előállított termékeivel, helyi termékekkel, helyi pénzhelyettesítő eszközökkel, számos más módon. A 2. ábra a fontosabb eszközöket mutatja be.

2. ábra – A helyi gazdaságfejlesztés eszközei.
(Czene Zs.–Ricz J., 2010)

A helyi gazdaságfejlesztés megjelenése a legfontosabb stratégiai tervdokumentumokban

A helyi gazdaságfejlesztés felértékelődését jelzi az is, hogy az aktuális hazai fejlesztéspolitikai dokumentumok cél –és eszközrendszerében a korábbi időszakoknál jóval markánsabban jelenik meg a terület. Az alábbiakban a legfontosabb tervdokumentumok vonatkozó részeinek bemutatására kerül sor.

Nemzeti Vidékstratégia

A 2012-ben elfogadott Nemzeti Vidékstratégia (1074/2012. (III.28.) Korm. határozat) központi szemléleti és módszertani elve a helyi gazdaságfejlesztés. A **helyi gazdaságra és a hálózati jellegű együttműködésekre építkezés** a stratégia egyik **alapelve**. Ennek vezérgondolata a helyi adottságokat, erőforrásokat a helyi közösség által ellenőrzött módon, a helyi közösség javát szolgálva hasznosító, kis léptékű, nagy központok nélküli hálózati gazdaság. Ebben kulcsszerepet kap a termelő és a fogyasztó egymáshoz közel hozása, az élelmezési és élelmiszerbiztonság, az energia-, csomagolóanyag- és adalék-anyag felhasználás csökkentése, a környezet védelme. A stratégia szerint a globalizáció kiegyensúlyozására a **kis területi egységek gazdasági önszerveződése, önrendelkezése és együttműködése**, ennek feltételeként a helyi közösségek újjászerveződése jelentheti a járható utat.

A helyi gazdaságfejlesztés lényegében a stratégia valamennyi célkitűzésében megjelenik. A negyedik, a **vidéki gazdaság létalapjainak biztosítása, a vidéki foglalkoztatás növelése** célkitűzés tartalmazza legdirektebb formában. E célkitűzés a vidéki térségek, települések, kiemelten a falvak és a tanyák gazdasági létalapjának megerősítésére, újjászervezésére, a vidéki gazdaság több lábra állítására, ezáltal a megélhetés biztosítására, a munkahelyek megőrzésére és a foglalkoztatás növelésére irányul. Ehhez a **helyi közösségek által megfogalmazott, a helyi adottságokra, sajátosságokra, erőforrásokra építő helyi gazdaságfejlesztési programok** nyújthatnak keretet, magukban foglalva a mező-, erdő- és élelmiszergazdaság, a helyi feldolgozás és értékesítés, a kézműves, kisipari és szolgáltatási tevékenységek, a helyi erőforrásokra és rendszerekre is támaszkodó helyi energiatermelés és ellátás szervezését. Ezekkel összefüggésben fontos a vidéki településeken élő romák számára megélhetést és jövedelmet biztosító gazdasági tevékenységek és vállalkozási formák létrehozása, erősítése, bevonásuk például a mezőgazdaságba. Ide kapcsolódik a közfoglalkoztatás támogatása és a vidéki kulturális örökség értékeire építő turizmus fejlesztése.

A Nemzeti Vidékstratégia helyi gazdaságfejlesztés területén megfogalmazott nemzeti programjai:

1. Helyi termék, helyi piac, közvetlen értékesítés program
2. Helyi energiatermelés és – ellátás program
3. Vidéki turizmus, falusi vendéglátás program
4. Kézműves program
5. Szövetkezés-fejlesztési program
6. Helyi vállalkozásfejlesztés, szociális gazdaság program
7. Szociális földprogram

A helyi gazdaságfejlesztést számos további nemzeti és térségi vidékstratégiai program szolgálja, például:

1. Tanyafejlesztési program
2. „Egészséges helyi terméket a közétkeztetésbe” program
3. Élelmiszer-feldolgozási program
4. Ökológiai gazdálkodás program
5. Génmegőrzési program
6. „Kert-Magyarország” kertészeti program
7. Demográfiai földprogram
8. Képzés, szakoktatás program
9. Népiskola program
10. Modellgazdaságok, tájközpontok, agrár-szaknácásadás program, stb.

Forrás: Nemzeti Vidékstratégia, 2012

Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció

A **nemzeti fejlesztéspolitika** és azzal egyenrangúan a **területfejlesztési politika** egészét keretbe foglaló, jelenleg társadalmi egyeztetés alatt álló új Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) **küldetésében** a nemzetgazdasági fordulat kiemelten fontos elemének tekinti – hosszú távú fejlődést megalapozó gazdaságstratégiai területként – a hazai termelő gazdaság és a hazai vállalkozások megerősítését, külpiaci és belföldi versenyképességük javítását, a **belső piacot biztosító helyi gazdaság élénkítését**. Nemzetközileg kitett, export- és importorientált gazdaság épült ki, amelynek oldása érdekében **felértékelődik a jelenleg gyenge helyi gazdaság**, a helyi gazdasági kapcsolatok, szerveződések, a hálózatosodás erősítése. Ezt segíthetnék elő a jelenleg hiányzó, a központi rendszer terhelését csökkentő és az ellátásbiztonságot is javító **autonóm, kisléptékű energiarendszerek** is, amelyek a helyi gazdaság fejlesztéséhez is nagyban hozzájárulhatnak.

Nemzeti jövőképében a helyi gazdaságfejlesztés és a helyi piacok fejlesztése nemcsak mint a belföldi piacok visszaszerzésének eszköze szerepel, hanem a **vidéki térségek tartalékait mozgósító**, a vidéki elvándorlást megállító komoly lehetőségként.

2030-ig szóló célrendszerében az „Értékteremtő, foglalkoztatást biztosító gazdaság és növekedés” átfogó cél keretében a **helyi gazdaság megerősítésével** a helyi közösségek autonóm, önfenntartó, öngondoskodó erejének a helyreállítását tűzi ki célul.

A 2020-ig megfogalmazott **nemzeti prioritások egyike** a „Területi növekedés és integráció az erős helyi gazdaság bázisán”. Ennek keretében a humán, társadalmi, természeti és gazdasági erőforrások feltárásával, kiaknázásával és térségben tartásával, a **helyi gazdaság** (helyi termékek, hungarikumok, tudatos fogyasztói szokások) **dinamizálásával** a klasszikus versenyképesség szempontjából hátrányban lévő térségek is **relatív versenyképességre** tehetnek szert és egy gazdaságilag, társadalmilag és környezetileg fenntartható pályára lépve ismét bekapcsolódhatnak az ország vérkeringésébe, megállítva az ország területi szétszakadását, a szegénység fokozódását.

Az OFTK megvalósításával kapcsolatos **szabályozási eszközök** fejezet kitér a helyi gazdasági fejlesztéseket gátló szabályok felszámolására, valamint arra, hogy az **adó-**

politika eszközeivel elő kell segíteni a hazai és helyi gazdaság megújulását, növekedését.

A helyi gazdaságfejlesztés az OFTK **új térszervezési megközelítéseiben:**

- Magyarország regionális központi szerepkörénél megjelenik a határon túli magyar közösségek helyi gazdaságfejlesztési programjai tervezésének és megvalósításának ösztönzése, segítése;
- az autonóm térségeknél a térséget és az ott élőket gyarapítja a helyi gazdasági szereplők összekapcsolása, helyi piacok kialakítása, a jövedelmek áramlásának minél hosszabb ideig a térségen belül való tartása;
- a fejlesztési alapegységnek tekintett funkcionális várostérségek (FVT) tervezésének a javaslat szerint ki kell terjednie a helyi gazdaság fejlesztésére is.

A helyi gazdaság fejlesztése **a városfejlesztés nemzeti prioritásai** között:

- Helyi termékek előállításának és értékesítésének fejlesztése a városban és környező térségben, helyi gazdasági együttműködések ösztönzése.
- A város és térsége élelmiszer ellátásának helyi alapokra helyezése a szűkebb és tágabb környék mezőgazdasági termelőinek bevonásával.
- Piaci helyszínnek biztosítása a városban a környéke, a „vidék” áru számára.
- Az önkormányzat helyi gazdaságfejlesztési tevékenységeinek elősegítése szabályozási eszközök révén.

A helyi gazdaság fejlesztése a **vidékpolitikai célkitűzések** között:

- Átfogó vidékpolitikai célkitűzésként jelenik meg a vidéki gazdaság, kiemelten az agrár- és élelmiszergazdaság helyi gazdaságfejlesztésbe illeszkedő fejlesztése, erősítése, foglalkoztatási szerepének növelése, helyi gazdaságfejlesztése.
- Az agrárgazdaság, élelmiszergazdaság, vidékfejlesztés szakpolitikai célok, fejlesztéspolitikai teendők között a helyi gazdaságfejlesztést támogató célok, teendők is helyet kaptak.

Forrás: Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió tervezet, 2012

Magyar Növekedési Terv

A Magyar Növekedési Terv a növekedés területi dimenzióinak fontos elemeként foglalkozik a helyi gazdaságfejlesztéssel, amelyet a **természeti értékekre, tudásra és munkára épülő helyi növekedés**ként értelmez, azaz az új növekedési politika részének tekint.

A nemzetközi-globális piacon versenyző gazdasági szféra mellett **szükség van a gazdaság második, helyi pillérére is**, amely helyi, illetve nemzeti igényeket elégít ki, és az állampolgárok helyben megélt életfeltételeit javítja, munkalehetőségeit bővíti. Lehetőséget teremt emellett arra is, hogy a globális gazdaság szempontjából szinte teljesen inaktív **vidéki és hátrányos helyzetű térségek** is hatékonyan bekapcsolódjanak a gazdasági vérkeringésbe.

A helyi gazdaságot **tudatos gazdaságpolitikával szükséges ösztönözni**, mert:

- fajlagosan nagy a foglalkoztatási képessége,
- a gazdaságilag szinte tetszhalott térségeket képes aktivizálni,
- háttérbázist jelent az országnak (élelmiszertermelés, önellátás), amely védettebb a világgazdasági konjunktúraciklusoktól,
- a helyi életminőséget javítja, a családok (háztartások) mindennapjait teszi jobbá,
- felelős közösségeket épít, civil öntudatot erősíti, gondozza kulturális és táji örökségünket,
- a gazdasági válságtól függetlenedő, fenntartható helyi-, térségi fejlődést erősíti, pl. az önellátás (globális válság mellett sem halnak éhen az emberek), alacsony CO₂ emisszió, alacsonyabb környezetterhelés, kisebb szállítási költségek csökkentése révén, ill. a helyi-térségi közösségek megerősítésével.

Forrás: Magyar Növekedési Terv, konzultációs anyag, 2011.

A helyi gazdaságfejlesztés tíz pontja, javaslatok

A fenntarthatóság és a „helyi” gondolkodás erősödésével, nyugat-európai, akár hazai példák alapján lehetséges egy olyan jövőkép, amely szerint az erős helyi és térségi identitástudattal rendelkező lakosok tudatosan keresik a helyben megtermelt és feldolgozott termékeket, az energiaellátás például helyi fűtőmű segítségével történik, az egyediséget kereső turisták helyi specialitásokat fogyaszthatnak a szálláshelyeken és vendéglátóhelyeken. Ahhoz, hogy a helyi gazdaságfejlesztésben rejlő lehetőségek kibontakoztatása az elkövetkező évek, évtizedek hazai fejlődésének fontos erőforrása lehessen, az szükséges, hogy mind kormányzati, központi szinten, mind helyi szinten ennek feltételeit megteremtjük, biztosítsuk. Ehhez az alábbi javaslatok tehetők:

- Helyi gazdaságfejlesztési stratégia és Intézkedési terv kidolgozása a Nemzeti Vidékstratégiában, az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióban és a Magyar Növekedési Tervben megfogalmazottak végrehajtására.
- Helyi gazdaságfejlesztést ösztönző szabályozási háttér kialakítása az érintett tárcák (elsősorban NGM, VM) együttműködésével (szinte fontosabb, mint a pénzügyi támogatás!).
- Paradigmaváltás a gazdaságpolitikában: helyi gazdaságfejlesztés elismerése társadalmi és területi kohéziót erősítő, népességmegtartó szerepe mellett versenyképességi tényezőként is.
- Az autonóm helyi gazdasági rendszerek kiépítése a globális gazdaságba ágyazódott struktúrák mellett, azokkal párhuzamosan, hazánk gazdasági kitettségét fokozatosan csökkentve.
- A helyi gazdaságfejlesztés kapjon hangsúlyt és célzott támogatást a 2014–2020 közötti uniós finanszírozású hazai fejlesztési programokban, kiemelten a vidékfejlesztési és a gazdaságfejlesztési programokban, valamint a városfejlesztési beavatkozásokban.
- A 2014–2020-as fejlesztési forrásokra vonatkozó uni-

ós rendeletervezetekben szereplő újszerű területi eszközök (Közösségvezérelt helyi fejlesztés – CLLD, Integrált Területi Beruházások – ITI) hatékony kihasználása a helyi gazdaság élénkítésére, újjáépítésére.

- Helyi kezdeményezésre alapozódva, a helyi szereplők részvételével, a helyi közösség érdekében megvalósuló komplex helyi gazdaságfejlesztési programok megvalósítása. A helyi gazdaságfejlesztési beavatkozások többalapos (multifund) finanszírozásának biztosítása a komplex helyi programok megvalósíthatósága érdekében.

- Nemzeti források biztosítása a települési önkormányzatok, vállalkozások, civil szervezetek, egyházak helyi gazdaságfejlesztési célú tevékenységeinek, együttműködéseinek segítésére.
- Közösségfejlesztés, a helyi közösségek felkészítése, módszertani segítése, mentorálása helyi gazdaságfejlesztő tevékenységeik elindításában, folytatásában.
- Szemléletformálás (pl. tudatos vásárló/fogyasztó kampányok a helyi termékekkel kapcsolatban) a helyi gazdaságfejlesztési beavatkozásokat megelőzően, illetve azok részeként.

Kígyóssy Gábor
Főosztályvezető-helyettes
Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési és Értékelő Főosztály
Email: gabor.kigyossy@nth.gov.hu

Dr. Czene Zsolt
Osztályvezető
Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési és Értékelő Főosztály
Email: zsolt.czene@nth.gov.hu

Irodalom:

Czene Zs.–Ricz J. (2010): Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. VÁTI Nonprofit Kft., Budapest

Hende Cs.–László T.–Farkas A. (2011): A mi ügyünk. Bőjte Csaba Szent István terve. Zrínyi Média, Budapest

Az ÚMVP stratégiai szintű értékelése. Hungarikum Konzorcium, 2010. november

Magyar Növekedési Terv, konzultációs anyag. Nemzetgazdasági Minisztérium, 2011. december

Nemzeti Vidékstratégia. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2012

Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió társadalmi egyeztetési változat, tervezet. Nemzetgazdasági Minisztérium, 2012. december

Péti, M. (2011): Területi tervezés és fejlesztés a fenntarthatóság jegyében. Jatepress, Szeged pp. 121–132

Kulcsszavak: helyi gazdaság, helyi érdekű gazdaságfejlesztés, helyi közösségek, helyi erőforrások, térségi fenntarthatóság, autonóm térség, önszerveződő és öngondoskodó képesség.

Abstract

Our potentials for developing local economies

Local economic development based on endogenous resources can play an important role in regional development and in overcoming current economic crisis. It is the very essence of local economic development that we ourselves can do a lot for our community, our settlement and our region and it depends not only on external resources. In Hungary, especially in the rural parts of the country local economy has been forced back to a critical level though there are a lot of values, assets and resources in our settlements on which the future of local communities can be based on. Local actors are the key players in local economic development. In a well functioning local economic system a considerable part of the values created (product, energy, income) remain in the area. Local economies can contribute to the paradigm change that is necessary for reaching a sustainable level of economy. Local economic development is on the agenda of current Hungarian strategic planning documents, notably the National Rural Strategy, the National and Regional Development Concept and the Hungarian Growth Plan.

Egy lehetséges gazdaságfejlesztési eszköz: a szabad vállalkozási zóna

A **gazdaság területileg is kiegyensúlyozottabb fejlesztéséhez** a támogatáspolitikán túl egyéb gazdasági ösztönzők bevezetésére is szükség van, hogy a leszakadó, **hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatása** gyorsabb ütemben valósulhasson meg, amelyet a Kormány részben a szabad vállalkozási zónák megteremtésén keresztül kíván elérni. Az ország hátrányos helyzetű térségeiben ugyanis a korábbi időszakok fejlesztéspolitikái, állami támogatásai nem voltak képesek megállítani a gazdasági hanyatlást, sőt e térségek további leszakadás színtereivé váltak, amit az egyre súlyosbodó és kilátástalan munkanélküliség is jelez.

Világossá vált, hogy a gazdaság területileg is kiegyensúlyozottabb fejlesztéséhez a támogatáspolitikán túl **egyéb gazdasági ösztönzők** bevezetésére is szükség van. A **területileg szelektív gazdaságösztönzés eszköze lehet a Szabad Vállalkozási Zóna** (továbbiakban: SzVZ), amely nemzetközi viszonylatban széles körben alkalmazott modellen alapul.

A hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatása érdekében az Országgyűlés úgy módosította a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényt, hogy a Kormány valós gazdaságösztönző hatás kifejtő, térségi felzárkóztatást szolgáló szabad vállalkozási zónákat tudjon kijelölni.

A **Szabad Vállalkozási Zónák** a különböző térségek fejlődése érdekében, a Kormány által meghatározott időtartamra (maximum 10 év) kijelölt, térségi gazdaságfejlesztő szervezet (menedzsment + helyi aktív szereplők) által koordinált (fontos szempont a számon kérhetőség és a kontroll), közigazgatási határokkal és/vagy helyrajzi számokkal lehatárolt, különböző feltételek teljesítése mellett, sajátos kedvezmények igénybevételét biztosító, a fejlesztés szempontjából együtt kezelt térségek. Röviden tehát a vállalkozási zóna olyan termelési és szolgáltató területi egység, amelyre betelepülve a vállalkozások – a terület gazdasági fejlődésének fellendítése érdekében – különböző feltételek teljesítése mellett kedvezményeket vehetnek igénybe. **Létrehozásának célja** az ország különböző térségeinek gazdasági fejlődése érdekében a helyi sajátosságokkal, és hasznosítható erőforrásokkal összhangban álló, vállalkozásbarát környezet kialakítása, a befektetések ösztönzése, a foglalkoztatási lehetőségek bővítése, a versenyképesség és a jövedelemtermelő képesség erősítése, valamint az infrastrukturális feltételek javítása. A kijelölésre kerülő Szabad Vállalkozási Zónák területileg fókuszált beavatkozásokat tesznek lehetővé.

A Szabad Vállalkozási Zónák alternatívái:

- 1. verzió: **felzárkóztató vállalkozási zóna** – a leg-hátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatását segíti elő, nagy mennyiségű munkaerőt igénybevevő tevékenységek ösztönzésével. A tervezett felzárkóztató célú Szabad Vállalkozási Zónák kifejezetten a hátrányos helyzetű emberek által magas arányban lakott térségeket célozzák.

- 2. verzió: európai, **határon átnyúló vállalkozási zóna** – a határon átnyúló kapcsolatok kiaknázására épül, segítve a Kárpát-medencei gazdasági integrálódást. A SzVZ-k hatásosak lehetnek a határmenti, periférikus térségekben is. A határon átnyúló szabad vállalkozási zónák kijelölése a határon átnyúló kapcsolatok kiaknázását célozza. Fontos, hogy a határon átnyúló vállalkozási zónák olyan viszonylag jó közlekedési és egyéb infrastrukturális feltételekkel rendelkező térségekben alakulhatnak ki, amelyek határon átnyúló élő kapcsolatokkal rendelkeznek és aktivizálni tudják a határ túloldaláról a partnereket. Elsődlegesen logisztikai és szolgáltató tevékenységek ösztönzése valósulhat meg, de mindegyik esetben szükséges a szomszédos ország kormányainak együttműködése, így hozzájárulhatnak Magyarország Kárpát-medencei gazdaságfejlesztési céljaihoz.

- 3. verzió: **high-tech vállalkozói tudáspark** – nemzetközi példákat követve a területi versenyképességet erősíti, elsősorban a high-tech, nagy hozzáadott értékű iparágak vidéki letelepítését szorgalmazza a vidéki nagyvárosok környezetében. A Szabad Vállalkozási Zónák megvalósulásának egyik lehetséges formája a **befektetési- és tudásövezetek** kialakítása, melyek – igazodva a világgazdaságban tapasztalható trendekhez – az innovációt ösztönző technológiai és tudományos központok és a helyi kis- és középvállalkozások számára kedvező feltételeket és növekedési lehetőségeket nyújtanak. Lényeges, hogy ezek az ipari válságterületek helyett inkább innovációs centrumok, kutatási és oktatási intézmények környezetében teljesehetnek ki, hozzájárulva az ország versenyképességének javításához. A SzVZ tudáspark típusa célzott K+F+I fejlesztéseket tesz lehetővé. A Szabad Vállalkozási Zónák ezen típusának kialakítása a periférikus térségekben az ipari park fejlesztéseknél hatékonyabb és célzottabb fejlesztéseket tehet lehetővé.

Tafferner Bálint
Tervező-elemző

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési és Értékelő Főosztály
Email: balint.tafferner@nth.gov.hu

Modern helyi gazdaságfejlesztés hagyományos vidéki környezetben – a Tanyafejlesztési Program

Hazánk vidéki térségeinek többségét jellemző, az elmúlt két évtizedben egyre inkább fokozódó szociális problémák, negatív társadalmi és gazdasági folyamatok arra mutatnak rá, hogy a vidék harmonikus és fenntartható területi fejlődése érdekében az elmúlt időszak gyakorlatától eltérő, teljesen **új megközelítésen alapuló vidékpolitika kialakítására van szükség**. Ezen új szemlélet alapjait a fenntarthatóság, a helyi közösségek és a legszélesebb társadalmi rétegek igényei szerint kialakult területi és társadalmi kohézió, a város-vidék kapcsolatok, valamint ezekből is következően a komplexitás mentén kell elhelyezni. Ezek mellett kiemelten fontos a területi szemlélet tudatosítása, vagyis hogy az egyes térségek eltérő problémákkal küzdenek, ezért elkerülhetetlen a területileg eltérő célok és az azok megvalósításához véghezvitt, területileg eltérő intézkedések kijelölése.

A vidék helyi gazdaságfejlesztésének új iránytűje: a Nemzeti Vidékstratégia

A Vidékfejlesztési Minisztériumban kidolgozott, majd a Kormány által határozattal elfogadott **Nemzeti Vidékstratégia (NVS)** elsődlegesen 2020-ig **szab irányt** az új szemléleten alapuló, modern felfogású agrár- és vidékpolitikának, a környezetpolitikai szempontok érvényesítésének, összességében pedig **a vidéki térségek felemelkedésének**. Ennek keretében a természeti erőforrások fenntartható hasznosítására alapozva határozza meg az agrár- és élelmiszergazdaságra, valamint a vidékfejlesztésre vonatkozó tennivalókat. Legfontosabb területei között szerepel – többek között – a foglalkoztatás növelése, a helyi gazdaság élénkítése, a vidék helyi közösségeinek megerősödése.

Az NVS átfogó célkitűzése a vidéki térségeink népességeltartó és népességmegtartó képességének javítása. Ezen célkitűzés megvalósítását hét stratégiai területen megfogalmazott, a fejlesztés eszközrendszerét meghatározó vidékstratégiai nemzeti programok és azokkal összefüggésben térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programok keretében kívánja elérni. A hét stratégiai terület egyike a helyi gazdaságfejlesztés, ugyanis a vidéki térségek fejlődésének egyik legfontosabb alappillére a jól működő helyi gazdaság, amely a legtöbb térségünkben sajnos újjászervezésre, mesterséges beavatkozásra szorul. Ezen helyi gazdaságfejlesztés szakterületi célkitűzései – többek között – a vidék gazdaságának több lábra állítása, a helyi termelés, feldolgozás és fogyasztás összehangolása, a helyi, térségi gazdasági autonómia erősítése.

Az eddig folytatott vidékpolitika palettáján nem igazán kaptak helyet az egy-egy térség komplex fejlesztését célzó programok, valamint jobbára az Európai Unió finanszírozású fejlesztési rendszerek sem a térségi szemlélet szemüvegén keresztül kerültek kialakításra. Ezen hiányt igyekszik orvosolni az NVS, ugyanis az **egy-egy speciális vidéki térség helyi gazdaságfejlesztésének**

NVS-ben megfogalmazott komplex keretét már a térségi programok alkotják. Ezen programok egyszerre igyekeznek kezelni az elmaradott, vagy speciális és összehangolt beavatkozást igénylő vidéki térségek legsürgetőbb társadalmi-gazdasági problémáját. Ezek egyike a Tanyás Térségek fejlesztési programja.

Egy hagyományos vidéki településforma problémái, a beavatkozás eszközei

Magyarországon a sajátos településfejlődés és történelmi viszonyok következtében kialakult – főleg az Alföldre jellemző – tanyarendszer egy sajátos gazdasági, települési és egyben létforma is. A tanyai lét, a tanyai gazdálkodás sohasem volt könnyű, azonban az elmúlt bő fél évszázad történelmi, valamint társadalmi és gazdasági folyamatai miatt egyre nehezebbé, napjainkra helyenként már-már kilátástalanná vált.

A tanyarendszer differenciálódása és hanyatlása a szocializmusban indult meg és ez a negatív folyamat sajnos a rendszerváltással sem állt meg. A szocializmus évtizedeiben a kollektivizálás, a mezőgazdasági nagyüzemek kialakítása, a külterületeken elrendelt építési, fejlesztési tilalom rombolta a tanyákat. A rendszerváltás után pedig a kapitalizmus, a maga egyoldalú gazdasági mérőszámaival, mint pl. a „versenyképesség”, a „jövedelmezőség” kérdőjelezte meg a természetközeli gazdálkodást folytató kis, családi tanyagazdaságok létalapját. **Az egykor virágzó, emberi léptékek mentén folytatott gazdálkodást végző tanyarendszer mára erősen leromlott, és ami az egyik legnagyobb problémát jelenti: egyre inkább eltávolodott eredeti funkciójától, a mezőgazdaságtól.** A tanyák gazdálkodási feltételeinek javítására, a növekvő és egyre égetőbbé váló szociális és társadalmi problémáik célzott és határozott kezelésére, a helyi gazdasági rendszerek élénkítésére alapozott vidékfejlesztéssel azonban még **meg van az esély arra, hogy ezen település- és gazdálkodási forma megújuljon.** Ennek mentén pedig **a többfunkciós modern mezőgazdaság alapelemeinek szerepét töltsse be** hazánkban.

Ennek kíván keretet adni a Magyarországi Tanyákon Élők Egyesületének szakmai programjára épülő, **a Vidékfejlesztési Minisztériumban kidolgozott Tanyafejlesztési Program.** A helyi gazdaságfejlesztést előtérbe helyező program **nemzeti költségvetésből finanszírozott forrásai nyílt pályázati rendszeren keresztül jutnak el hazánk tanyás településeire, tanyáira.** Program két célterületen, különböző pályázói kör fejlesztéseit támogatja. A közösségi típusú fejlesztések esetében önkormányzatok, kistérségek, valamint ezek társulásai, illetve agrárkamarák, tanyagondnoki szolgálatok, egyházak nyújthatnak be pályázatokat, míg az egyéni típusú fejlesztések esetén mezőgazdasági tevékenységet végző tanyagazdák. **A támogatott célok között megtalálhatók a közvetlenül a helyi gazdaságfejlesztést segítő célok (tanyagazdaságok fejlesztései), illetve olyan célok**

is, amelyek közvetve élénkítik az adott település helyi gazdaságát (tanyai termékek piacra jutásának támogatása, külterületi földutak rendszeres karbantartását biztosító gépek, eszközök beszerzése). **A további célok**, mint a villany nélküli tanyák energetikai ellátása, a tanyagondnoki szolgálatok fejlesztése, illetve a vízminőség vizsgálatok végzése **a külterületi szociális problémákat igyekeznek orvosolni.**

A program főbb szakmai szempontjai, hogy a támogatások minél több alföldi tanya településen fejtsék ki helyi gazdaságélénkítő hatásukat, valamint **hogy olyan fejlesztések kapjanak állami támogatást, amelyek tanyai jegyeket erősítenek.** Ezen szempontok és az NVS szellemisége tükröződik a pályázatok értékelési szempontrendszerén is. A pályázatok elbírálásánál előnyt jelent többek között pl. az:

- ökológiai gazdálkodás, tájgazdálkodás folytatása;
- őshonos magyar fajta, tájfajta állat tartása, növény termesztése;
- diverzifikált gazdaság fenntartása;
- a gazdaság termékeinek helyi piacon történő értékesítése;
- több tanyát, több tanya települést érintő beruházások;
- helyi közösségek összefogásával megvalósuló fejlesztések.

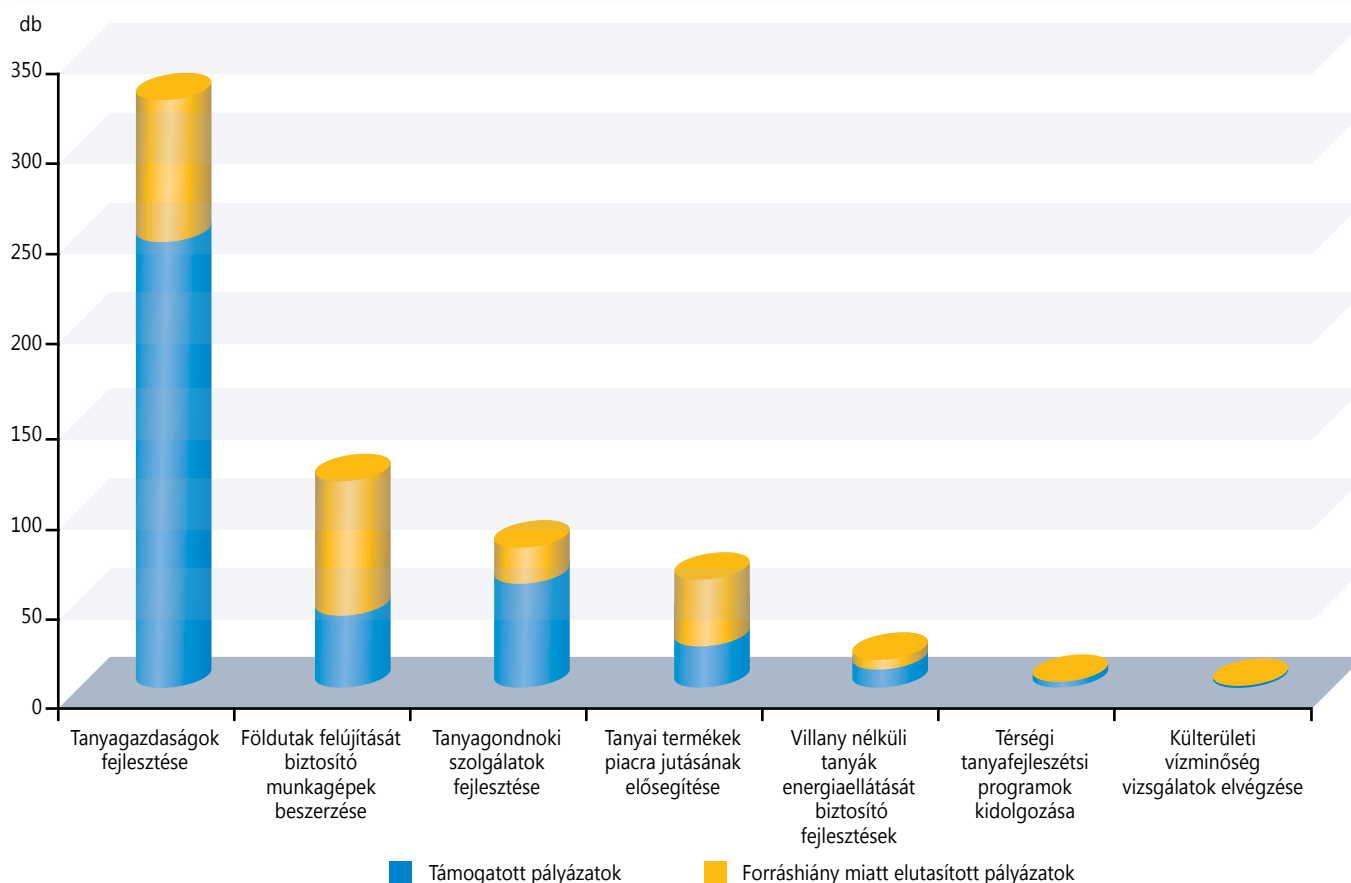
A külön erre a programra kidolgozott egyszerű és gyors pályázati eljárás eredményeképpen a program rendkívül népszerű. **A fejlesztések többsége esetében a pályázat benyújtásától a beruházás megvalósításán keresztül, a támogatások kiutalásáig kevesebb, mint**

egy év telik el, ami nem elhanyagolható szempont, hiszen sokszor csak hitelből tudják megelőlegezni a pályázók a szükséges forrásaitat.

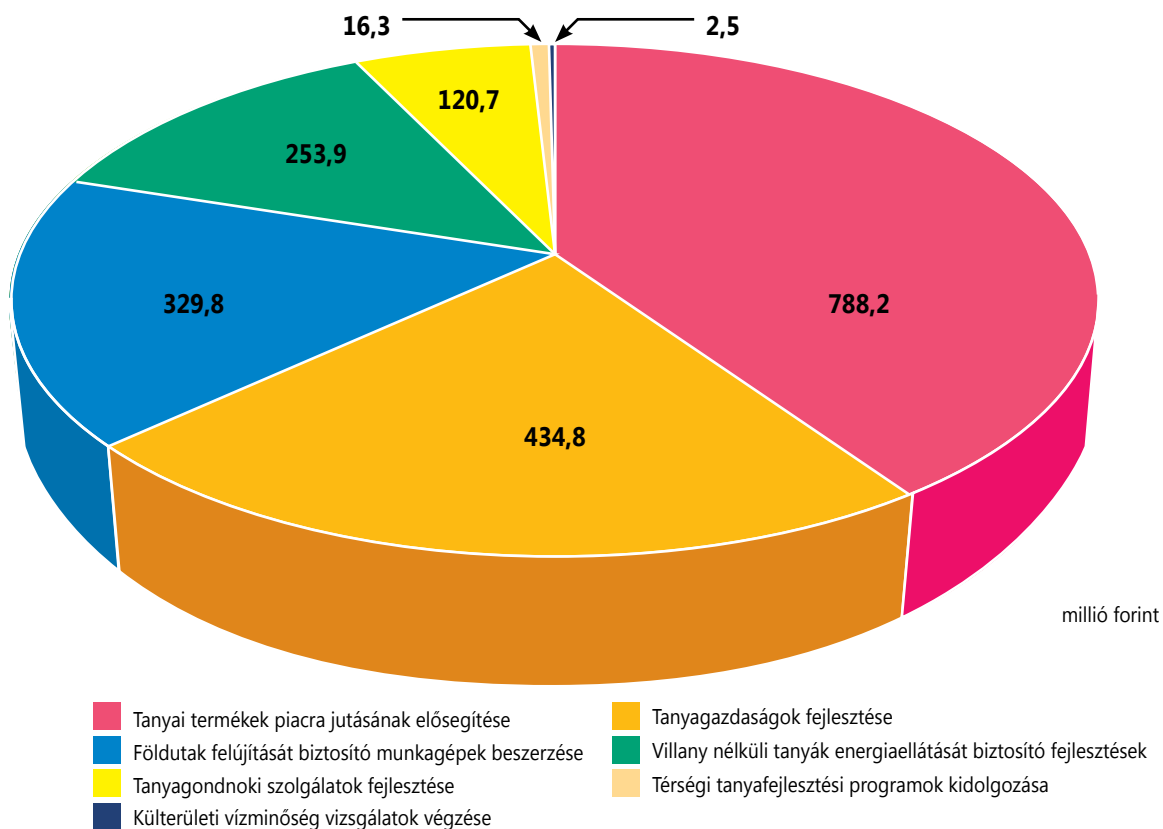
A Tanyafejlesztési Program eredményei

Az eddig kétszer kiírt pályázat során összesen 620 formailag és jogosultsági szempontból is megfelelt pályázatot nyújtottak be, amelyek kétharmada, 406 pályázat részesült vissza nem térítendő támogatásban. A pályázatok harmadát kellett forráshiány miatt elutasítani, ugyanis az eddigi két kiírás együttesen közel 2 milliárd forintos keretösszegére **4,6 milliárd forintos támogatási igény érkezett be. A legtöbb pályázatot a tanyagazdaságok fejlesztése** cél keretén belül nyújtották be. Ezen közvetlenül a gazdaságot, a gazdálkodást segítő cél esetében – többek között – állatállomány bővítésére, gazdálkodási gépek beszerzésére, gazdasági és tanyaépület felújítására lehetett támogatást nyerni. Az erre a célra benyújtott pályázatok több mint háromnegyede részesült pozitív támogatási döntésben. A közösségi típusú fejlesztések keretén belül a legnépszerűbb cél **a földutak karbantartását végző gépbeszerzés** volt, ahol a nagyszámú pályázónak csupán harmada kaphatott pozitív hírt a benyújtott pályázatáról. Mivel **a tanyai termékek piacra jutása** esetén magas volt az egy pályázatra adható maximális támogatás, ezért ezen nagy értékű beruházásoknak is csak 40%-a kaphatott támogatás. **A többi cél esetében a támogatott pályázatok aránya meghaladta a 70%-ot.** (1. ábra)

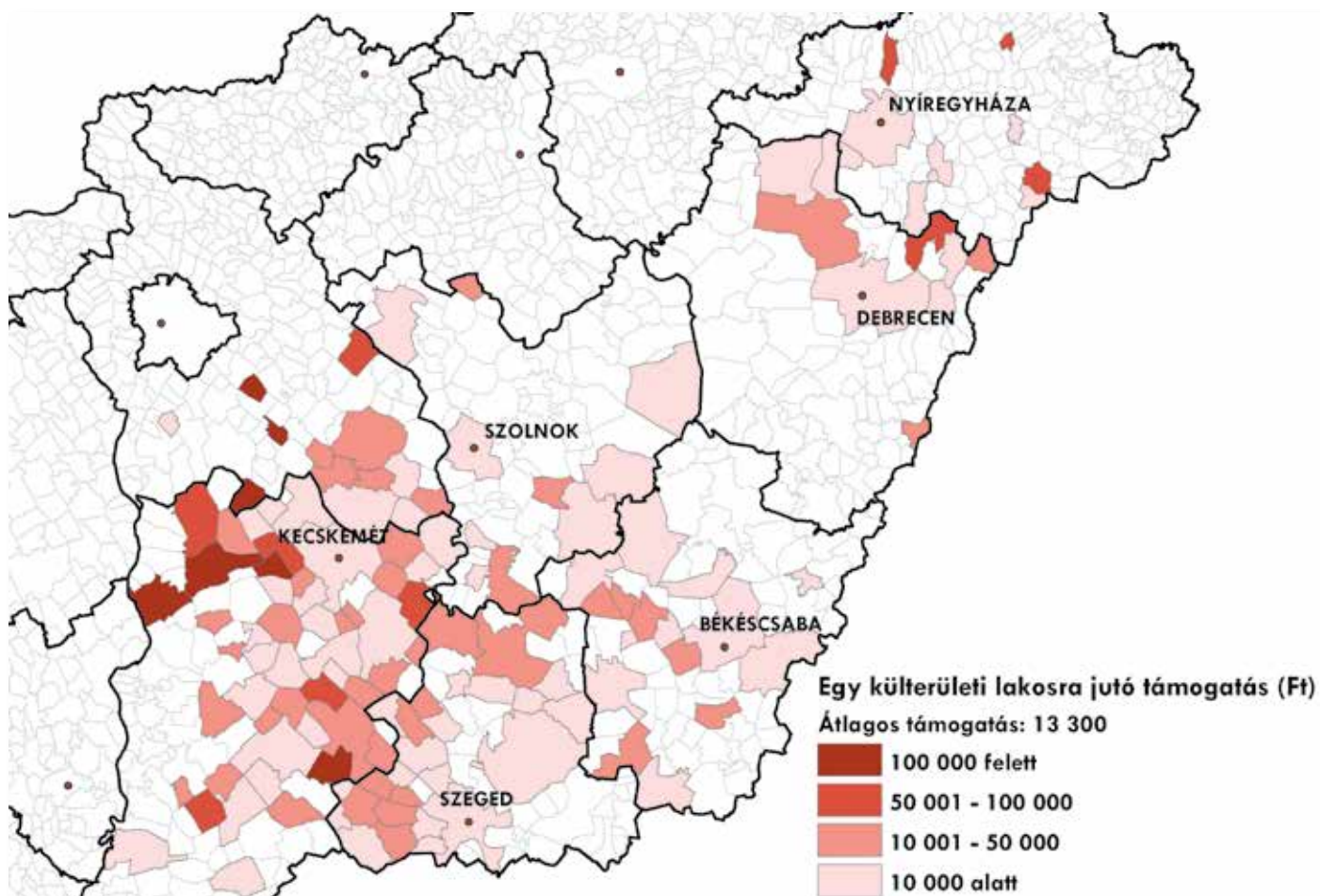
A program legfontosabb közvetett helyi gazdaságfejlesztést szolgáló céljára, a tanyai termékek pi-

1. ábra – A Tanyafejlesztési Program keretén belül támogatott és forráshiány miatt elutasított pályázatok száma, 2011-2012

2. ábra – A Tanyafejlesztési Program keretén belül elnyert támogatások összege, 2011–2012

3. ábra – A Tanyafejlesztési Program egy külterületi lakosra jutó támogatásai, 2011–2012

acra jutásának elősegítésére lett megítélve, a teljes, közel 2 milliárdos keret pontosan 40%-a, **közel 800 millió forint**. A második legtöbb támogatást kapott cél a *tanyagazdaságok fejlesztése* volt, a teljes keret 22%-ával. A program harmadik legtöbb támogatást (17%) elnyert fejlesztési célja, a *külterületi földutak karbantartásához szükséges gépek beszerzése* szintén fontos közvetett helyi gazdaságfejlesztési eszközként értelmezhető. A program többi inkább szociális vonatkozású céljának támogatása együttesen a teljes keret közel ötödét tette ki. (2. ábra)

A két év alatt támogatást nyert pályázó 62%-a volt magánszemély, vagyis kistermelő, családi gazdálkodó, vagy mezőgazdasági vállalkozó. Az önkormányzatok, valamint társulásaik is közel 30%-át tették ki a nyertes pályázóknak, míg nagyjából 5% volt a kistérségek, illetve a kistérségi társulások aránya.

A program forrásainak területi koncentrációja meglehetősen magas volt. A tanyagondnoki szolgálatok elhelyezkedése, az eddig elvégzett tanyakutatások, valamint az Országos Területfejlesztési Konceptió alapján lehatárolt településlista szerint tavaly 206, idén pedig 240 település vehetett részt a programban. A tanyás települések jól lehatárolható térségi elhelyezkedésének megfelelően ezen települések közel kétharmada három megyéből került ki: Bács-Kiskun megyéből 75, Pest megyéből 38, míg Csongrád megyéből 35 település vehetett részt a programban. **Ezen három megye együttesen – a pályázatok objektív értékelése értelmében – a források több mint 80%-át összpontosította.** Bács-Kiskun megye nagyjából 1 milliárd, a másik két megye pedig 270–300 millió forint

támogatásban részesül a program első két évében. A népszámlálás adatait figyelembe véve a támogatást nyert településeken összesen közel 150 ezer lakos él külterületen. Ezt összevetve a forrásokkal látható, hogy **az egy külterületi lakosra jutó nemzeti támogatás 13 300 forint volt.** Hazánk leginkább tanyás térsége, a legtöbb tanyai lakost tömörítő Duna-Tisza-közi Homokhátság, illetve azon belül is a Felső-Kiskunság, valamint Pest megye déli része részesült a támogatások legnagyobb részéből. Az itt található települések többsége (*Fülöpháza, Solt, Szabadszállás, Tiszaalpár, Vasad, Nagyhalász*) egy külterületi lakosra jutó támogatása erősen meghaladta ezen országos átlagot. (3. ábra)

A program 2013-ban is nemzeti költségvetési forrásból, előreláthatólag megemelt keretösszeggel fog működni. A megemelt keretösszeg több olyan változtatási lehetőséget engedhet majd a tervezők számára, amelyek érinthetik a területi lehatárolást, a támogatott célokat, az egyes célok keretösszegeit, illetve a részvételi feltételeket is. A tervek között szerepel pl. több tanyás település – akár a teljes Alföld – bevonása, illetve a helyi gazdaságot közvetlenebbül élénkítő beruházások támogatása. Az idei program pályázataik között is voltak erre nagyon pozitív példák, mint pl. *a solti zöldség-gyümölcs feldolgozóüzem létesítése*, vagy *a szabadszállási térségi állatvásártér kialakítása*, illetve a *tiszaalpári tanyás védjegy- és minőségtanúsítási rendszer* ötlete, amelyek mind pozitív támogatási döntésben részesültek. **Ezen célok támogatása, valamint a közvetlen tanyagazdaságok forrásokhoz juttatása jövőre is a program prioritása lesz.**

Balogh Attila

osztályvezető

Vidékfejlesztési Minisztérium

Stratégiai Főosztály

Agrár- és Vidékstratégiai Szakmapolitikai Osztály

Email: attila.balogh@vm.gov.hu

Abstract

Modern local economic development in a traditional rural environment – the Homestead Development Program

The National Rural Development Strategy, which was developed in the Ministry of Rural Development and then accepted by a Government Decision, primarily set direction until 2020 for a modern agricultural and rural development policy based on a new attitude. The complex frameworks for the local economic development of the special rural areas are the regional programmes in the National Rural Development Strategy. These programmes aim to manage together the most urgent social and economic problems of the backward rural areas or those that need special interventions. In Hungary, as a result of specific settlement development and historical conditions a special farm system has evolved which is a kind of farming, settlement and life form as well. The Homestead Development Programme would give the framework for the development of this homestead farm system. The programme financed by the national budget giving priority to local economic development directs its sources to the farm-type settlements of our country through an open tender system.

Helyi gazdaságfejlesztési lehetőségek az Új Széchenyi Tervben: A Közép-dunántúli régió tapasztalatai

Bevezetés

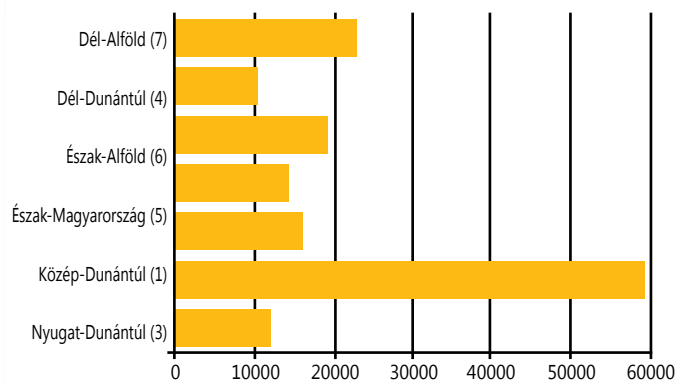
A helyi gazdaságfejlesztés fogalmát az utóbbi évtizedekben többen többféleképp fogalmazták meg. Jelen írás szerzője Mezei C. (2006) definícióját tekinti mérvadónak, miszerint a helyi gazdaságfejlesztés olyan, a helyi gazdaság életébe történő, külső és/vagy belső erőforrásokat hasznosító, tudatos beavatkozás, melynek kezdeményezője lehet külső szereplő is (pl. kormányzat, EU, külföldi tőke), de a folyamat kulcsa mégis a helyi szereplők részvétele, akik vagy kezdeményezőként, vagy a külső fejlesztési elképzelés elfogadóiként, támogatóiként és alakítóiként lépnek fel. Helyi gazdasági szereplőkön e tanulmány elsősorban a kis- és középvállalkozásokat érti, tekintettel arra, hogy ők a belső erőforrások hasznosításának és a lokális innovációk alkalmazásának fő letéteményesei.

A kis- és középvállalkozások (kkv-k) támogatása az országos és helyi gazdaságfejlesztési programok kiemelt célja. A kkv-k meghatározó szerepet töltenek be a foglalkoztatásban és a lokális gazdaságban, megerősítésük, illetve a fejlődésüket elősegítő telephelyi környezet fejlesztése ezért kiemelt gazdasági érdek. A beruházás-ösztönzés és a kkv-k fejlesztése emiatt már a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) Gazdasági versenyképesség Operatív Programjában (GVOP) is önálló prioritásként jelentek meg, 2007-től pedig a Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) továbbvitte ezt a fejlesztési irányt. Ekkor a helyi, térségi szint is erősödött azáltal, hogy a regionális gazdaságfejlesztés a regionális operatív programok (ROP) egyik önálló prioritásává vált. A Közép-dunántúli Operatív Program (KDOP) egyik legfontosabb feladata ennek megfelelően a gazdaságfejlesztés lett, melynek különösen 1.1. számú intézkedése (Regionálisan kiegyensúlyozott, vonzó telephelyi, iparterületi infrastruktúra kialakítása) irányul a kkv-k fejlesztésének előmozdítására. Ki kell még emelni a KDOP másik fő célkitűzését, a turizmusfejlesztést is, melynek egyes komponensei szintén kifejezetten a kkv-k támogatását célozzák. Szükséges ugyanakkor megemlíteni, hogy a kapcsolódó projektek közül számos esetben kifejezetten exportra termelő vállalkozások támogatásáról van szó, amely ugyan közvetlenül nem tekinthető helyi gazdaságfejlesztésnek (hiszen a fejlesztések eredménye nem helyben hasznosul), ám a multiplikátor hatások révén közvetetten ezen támogatások is hatással bírnak a lokális gazdaságra, elsősorban munkahelyteremtő és –megtartó szerepük által.

Az Új Széchenyi Terv (ÚSZT) kiemelt célja a gazdaságélénkítés és munkahelyteremtés, ennek megfelelően a vállalkozásfejlesztés lett a hat kitörési pont egyike, a rendelkezésre álló források gyorsabb célba érése érdekében pedig megtörtént a pályázati rendszer ésszerűsítése, a bürokratikus akadályok csökkentése.

Európai Unió támogatások 2004–2010 között

A gazdaságfejlesztést célzó konstrukciók keretében 2004–2006. között több mint 141 milliárd Ft támogatást osztottak szét a nyertes pályázatok között. Ebből a Közép-dunántúli régió 16,013 milliárd Ft-tal részesedett, ami a Közép-magyarországi és a két alföldi régió után a legmagasabb összeg volt (1. ábra). A pályázói aktivitás szintén a negyedik legmagasabb volt a régióban, a GVOP kiírásaira a régióból 1996 db pályázat érkezett, melyek közül 771 db-ot ítéltek támogatásra jogosultnak. Utóbbi szám döntő többségét a 2. prioritáshoz (kkv-k fejlesztése) kapcsolódó 621 db nyertes pályázat jelentette, melyek keretében összesen 3,841 milliárd Ft támogatás kifizetésére került sor.

1. ábra – A hazai régiókban GVOP támogatásból megvalósított projektek összértéke 2004–2006. között (mFt)
Adatforrás: NFÜ (EMIER)

A helyi gazdaságfejlesztési lehetőségek jelentősen megváltoztak 2007. után azáltal, hogy a regionális gazdaságfejlesztés a ROP-ok egyik prioritásává vált. Ki kell ugyanakkor emelni, hogy az országos szint megtartotta a kkv-k támogatásában betöltött kiemelt szerepét, hiszen a GOP keretében a vállalkozások – kiemelten a kkv-k – komplex fejlesztése, illetve a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) egyik alintézkedése – a munkahelyi képzések támogatása mikro- és kisvállalkozások számára – is a kkv-k fejlesztését célozta a GOP 2., illetve TÁMOP 2.1.3. kódszámú konstrukciók keretében.

A vállalkozások – kiemelten a kkv-k – komplex fejlesztését célzó, a GOP-2. kódszámú konstrukciókhoz kapcsolódó projektek számára 2007-től 2012 októberéig összesen több mint 339 milliárd Ft támogatást ítéltek meg, a kifizetések összege pedig meghaladta a 180 milliárd Ft-ot. A kifizetési arány éppen a Közép-Dunántúlon a legalacsonyabb, ahol a 61,573 milliárd Ft megítélt támogatás alig 43%-a, 26,808 milliárd Ft jutott el eddig a kedvezményezettekhez.

Vállalkozásfejlesztési Program	Beérkezett pályázatok	igényelt támogatás	IH által támogatott	Megítélt támogatás
GOP-2.1.1-11/A.	589 db	6 641 915 158 Ft	441 db	4 995 773 252 Ft
GOP-2.1.1-11/B.	84 db	4 740 699 397 Ft	57 db	3 316 864 997 Ft
GOP-2.1.1-11/M.	741 db	4 121 688 169 Ft	396 db	1 979 326 865 Ft
GOP-2.1.3-11.	50 db	22 703 530 470 Ft	44 db	18 698 258 623 Ft
GOP-2.2.1-1.	98 db	548 730 009 Ft	56 db	318 527 595 Ft
GOP-2.1.4-12.	24 db	199 713 245 Ft	9 db	77 953 275 Ft
GOP-3.3.3-12.	3 db	39 185 288 Ft	döntés alatt	döntés alatt
GOP-3.4.1-11.	3 db	313 103 557 Ft	döntés alatt	döntés alatt
GOP-3.5.1-12/B.	2 db	12 006 343 Ft	döntés alatt	döntés alatt
GOP	1504 db	30 320 680 636 Ft	1003 db	29 386 704 607 Ft
KDOP-1.1.1/AB-11.	37 db	5 269 614 821 Ft	6 db	824 552 707 Ft
KDOP-1.1.1/C-11.	141 db	7 618 924 433 Ft	106 db	4 501 289 751 Ft
KDOP-1.2.1-11.	26 db	771 082 140 Ft	19 db	535 631 844 Ft
KDOP	204 db	13 659 622 149 Ft	131 db	5 861 474 302 Ft
TÁMOP-2.1.3.A-11/1.	15 db	54 285 456 Ft	9 db	34 779 936 Ft
TÁMOP-2.1.3.B-11/1.	9 db	92 976 256 Ft	7 db	85 842 496 Ft
TÁMOP	24 db	147 261 712 Ft	16 db	120 622 432 Ft
Összesen	1822 db	53 127 564 497 Ft	1150 db	35 368 801 341 Ft

2. ábra – A Vállalkozásfejlesztési Program keretében 2011-től beérkezett és támogatott pályázatokra vonatkozó adatok a Közép-Dunántúlon (2012. október) *Adatforrás: NFÜ (EMIR)*

A helyi gazdaságfejlesztés támogatására szánt források regionális szintre koncentrálása mellett szól, hogy ugyan-ezen időszakban a KDOP 1. prioritása esetében a kifizetési arány meghaladta a 61%-ot, ami a ROP-ok vonatkozó adatait tekintve is kiemelkedően jó arány.

Itt kell megemlíteni a KDOP 2. prioritását, melynek 2.1.1.BCD konstrukciói keretében 2010-ig 8 olyan projekt számára ítélték meg támogatást, ahol a kedvezményezett kkv volt, összesen 1,168 milliárd Ft értékben. Fejér és Komárom-Esztergom megye ezekből csupán 1–1 projekttel részesedett, a 6 veszprémi projekt közül pedig 4 Balaton-parti településen valósult meg, ami jól tükrözi a régió gazdasági szerkezetére jellemző területi különbségeket.

Európai Unió támogatások 2011-től napjainkig

Az Új Széchenyi Terv keretében 2011-től a hat kitorési pont egyike, a Vállalkozásfejlesztés alá sorolták be az operatív programok helyi gazdaságfejlesztésre irányuló alintézkedéseit is. A Közép-dunántúli régióban 2012 októberéig ezen konstrukciók keretében összesen 1822 db pályázatot nyújtottak be, melyek közül a GOP 1594 db, a KDOP 204 db, a TÁMOP pedig 24 db pályázattal részesedett, utóbbi a munkahelyi képzések támogatása révén (2. ábra).

GOP

A vállalkozásfejlesztéshez kapcsolódó GOP kiírásokra 2012. október elejéig 1594 db pályázat érkezett, melyek közül 1003 db volt az IH által támogatottak száma, 985 esetben a szerződéskötés is megtörtént a fenti dátumig. A forrásokra tehát összességében több mint másfélszeres volt a túljelent-

kezés, míg az igényelt és megítélt támogatás vonatkozásában ez az arány közel 75%, ami összesen 29,386 milliárd Ft támogatási igény jóváhagyását jelenti. A projektek számát tekintve a kifizetések aránya közel egyharmados volt, mindez azt jelentette, hogy a megítélt támogatások összértékének 10,85%-át fizették ki 2012 októberéig. A megyék közül Fejér áll a legjobban, ahol a támogatások 14,24%-a már eljutott a kedvezményezettekhez, míg Veszprémben ez az arány 10,49%, Komárom-Esztergomban pedig 8,48%.

TÁMOP

Az ÚSZT vállalkozásfejlesztési kitorési pontjához tartozó TÁMOP konstrukciók a kkv-k munkahelyi képzéseinek támogatására szolgálnak. 2012 októberéig 24 beérkezett pályázatból 16 volt sikeres, melyek esetében a szerződéskötés is megtörtént, 10 kedvezményezett számára pedig már a megítélt támogatás is kifizetésre került. A támogatott projektek több mint fele kötődik Fejér megyéhez, Veszprém három, Komárom-Esztergom pedig négy támogatásra jogosult projekttel rendelkezik. Összértéket tekintve a kifizetések aránya Fejérben 14,07%, Komárom-Esztergomban 20,79%, Veszprémben pedig 24,15% a vizsgált időpontban.

KDOP

A regionális operatív programok azok, ahol a közreműködő szervezetek úgymond a legközelebb állnak a pályázókhoz, a legjobban ismerik a helyi viszonyokat, ami hozzájárulhat a hatékonyabb együttműködéshez, ezáltal pedig a támogatások célba juttatásának felgyorsításához.

Az ÚSZT vállalkozásfejlesztés kitörési pontjához a Közép-dunántúli Operatív Program 1. prioritásának 3 komponense kapcsolódik: az üzleti infrastruktúra és a befektetési környezet fejlesztése – ipari parkok, iparterületek és inkubátorházak támogatása (1.1.1.AB), telephelyfejlesztés (1.1.1.C), vállalati együttműködés és klaszterek támogatása (1.2.1). Az ezekhez kötődő kiírásokra 2012 októberéig 204 db pályázat érkezett, melyek közül 131 db az IH által támogatottak száma, illetve 128 esetben már sor szerződéskötésre. Ki kell emelni az 1.1.1.AB komponenst, melynek esetében óriási volt a pályázói aktivitás, ami több mint hatszoros túljelentkezésben nyilvánult meg. A KDOP kapcsolódó kiírásainak keretében a pályázók részére mindösszesen 5,861 milliárd Ft támogatást ítélt meg, melynek túlnyomó többsége, 4,501 milliárd Ft telephelyfejlesztésre irányult (3. ábra). A támogatott projektek régió belüli megoszlásáról megállapítható, hogy mindegyik komponens esetében Fejér megye volt a legeredményesebb.

A KDOP 2. prioritását illetően a 2.1.1.G komponens (Turisztikai szolgáltatások fejlesztése) keretében 35 projekt számára ítélt meg támogatást, összesen 1,169 milliárd Ft értékben. A konstrukció sikerét jól tükrözi a pályázói aktivitás mértéke, hiszen összesen 82 db pályázat érkezett, az igényelt támogatás összértéke pedig 2,897 milliárd Ft volt. A támogatott projektek közül 7 db Fejérhez, 6 db Komárom-Esztergomhoz, 22 db pedig Veszprém megyéhez kötődik, utóbbiak közül 9 valósult meg Balaton-parti településeken. Az e komponens keretében támogatott projektek esetében a kifizetések aránya 2012 októberében 46,96% volt.

A kifizetések 2012. októberi aránya megerősíti azt a hipotézist, miszerint a helyi gazdaságfejlesztésre szánt források regionális programok útján hatékonyabban juttathatók el a kedvezményezettekhez. Az ÚSZT–KDOP keretében vállalkozásfejlesztésre szánt leszerződött támogatás 18,47%-a ugyanis a vizsgált időpontban már kifizetésre került (Fejérben ez az arány 18,36%, Komárom-Esztergomban 14,01%, Veszprémben pedig már 24,95%), amely közel kétszeresen meghaladja a GOP-hoz kötődő projektek hasonló mutatóját. Mivel a vállalkozásfejlesztés kitörési ponthoz tartozó GOP és KDOP komponensek hasonló profilú projekteket támogatnak, kijelenthető, hogy a jövőben – elsősorban a 2014–2020-as költségvetési időszakban – indokoltabb a helyi gazdaságfejlesztésre szánt forrásokat minél inkább területi szinten allokálni, illetve a területiséget minél erőteljesebben megjeleníteni az ágazati programokban. Az Európai Bizottság 2014–2020-as időszakra vonatkozó rendelettervei erre minden korábbinál több lehetőséget adnak, melyet a hazai szakembereknek a Partnerségi Szerződés és az operatív források tervezése kapcsán érvényesíteniük kell a területi kohézió erősítése érdekében.

A KDOP 1. prioritásának (Gazdaságfejlesztés) eredményességét mutatja az is, hogy az operatív program akciótervében (AT) a 2012. évi kiírások indikatív forrásallokációját a korábbi (májusi) kerethez képest szeptemberben közel 130%-kal megemelték, ezzel a 2012-ben meghirdethető pályázatok kerete 0,55 milliárd Ft-ról 1,26 milliárdra, a prioritás egészének kerete pedig 26,98 milliárd Ft-ról 27,69 milliárd Ft-ra nőtt.

Vállalkozásfejlesztési Program	Beérkezett pályázatok	igényelt támogatás	IH által támogatott	Megítélt támogatás
GOP-2.1.1-11/A.	441 db	4 996 441 236 Ft	174 db	1 757 329 7032 Ft
GOP-2.1.1-11/B.	49 db	2 838 862 835 Ft	17 db	677 550 013 Ft
GOP-2.1.1-11/M.	391 db	1 948 765 331 Ft	112 db	362 948 201 Ft
GOP-2.1.3-11.	41 db	19 082 322 668 Ft	5 db	327 910 344 Ft
GOP-2.2.1-1.	56 db	318 527 595 Ft	10 db	48 459 926 Ft
GOP-2.1.4-12.	7 db	69 984 846 Ft	döntés alatt	döntés alatt
GOP-3.3.3-12.	döntés alatt	döntés alatt	döntés alatt	döntés alatt
GOP-3.4.1-11.	döntés alatt	döntés alatt	döntés alatt	döntés alatt
GOP-3.5.1-12/B.	döntés alatt	döntés alatt	döntés alatt	döntés alatt
GOP	985 db	29 254 904 511 Ft	318 db	3 174 198 187 Ft
KDOP-1.1.1/AB-11.	4 db	449 112 014 Ft	döntés alatt	döntés alatt
KDOP-1.1.1/C-11.	105 db	5 609 216 554 Ft	42 db	912 560 288 Ft
KDOP-1.2.1-11.	19 db	535 631 844 Ft	19 db	305 828 593 Ft
KDOP	128 db	6 593 960 412 Ft	61 db	1 218 388 881 Ft
TÁMOP-2.1.3.A-11/1.	9 db	34 779 936 Ft	8 db	13 544 314 Ft
TÁMOP-2.1.3.B-11/1.	7 db	85 842 496 Ft	2 db	5 969 164 Ft
TÁMOP	16 db	120 622 432 Ft	10 db	19 513 478 Ft
Összesen	1129 db	35 969 487 355 Ft	389 db	4 412 100 546 Ft

3. ábra – A Vállalkozásfejlesztési Program keretében 2011-től támogatott projektekre vonatkozó adatok a Közép-Dunántúlon (2012. október) Adatforrás: NFÜ (EMIR)

Konstrukció kódja és megnevezése	Célérték (fő)	Aktuális érték (fő)	Teljesülés (%)
KDOP-1.1.1.A és B. Iparterületek és inkubátorházak fejlesztése	716,25	111	15,50
KDOP-1.1.1.C Telephelyfejlesztés	1678,09	744,13	44,34
KDOP-1.2.1 Klaszterek, vállalati együttműködése kialakítása, fejlesztése	37,3	17,4	46,65
KDOP-2.1.1.G Turisztikai szolgáltatások fejlesztése	99,166	13,5	13,61

4. ábra – A teremtett új munkahelyek száma indikátor célértékeinek teljesülése a KDOP egyes konstrukciói keretében támogatott projektek esetében (2012. október) *Adatforrás: NFÜ (EMIR)*

Konstrukció kódja és megnevezése	Célérték (fő)	Aktuális érték (fő)	Teljesülés (%)
KDOP-1.1.1.A és B. Iparterületek és inkubátorházak fejlesztése	183	20	10,93
KDOP-1.1.1.C Telephelyfejlesztés	375,67	138,25	36,80
KDOP-1.2.1 Klaszterek, vállalati együttműködése kialakítása, fejlesztése	25,8	7,4	28,68
KDOP-2.1.1.G Turisztikai szolgáltatások fejlesztése	44,166	4	9,06

5. ábra – A teremtett munkahelyek (nők) száma indikátor célértékeinek teljesülése a KDOP egyes konstrukciói keretében támogatott projektek esetében (2012. október) *Adatforrás: NFÜ (EMIR)*

Konstrukció kódja és megnevezése	Célérték (fő)	Aktuális érték (fő)	Teljesülés (%)
KDOP-1.1.1.A és B. Iparterületek és inkubátorházak fejlesztése	29	4	13,79
KDOP-1.1.1.C Telephelyfejlesztés	99	25,04	25,29
KDOP-1.2.1 Klaszterek, vállalati együttműködése kialakítása, fejlesztése	8	3	37,50
KDOP-2.1.1.G Turisztikai szolgáltatások fejlesztése	8,5	1,5	17,65

6. ábra – A program hatására teremtett főállású új munkahelyeken foglalkoztatott hátrányos helyzetűek száma indikátor célértékeinek teljesülése a KDOP egyes konstrukciói keretében támogatott projektek esetében (2012. október) *Adatforrás: NFÜ (EMIR)*

Mezei C. (2006) szerint a helyi gazdaságfejlesztés célja nem csupán a gazdasági növekedés elérése lehet, hanem olyan minőségi változások elérése is, mint a foglalkoztatás bővülése, a társadalmi problémák megoldása, a hozzáférés (lehetőségekhez, szolgáltatásokhoz) biztosítása vagy az életminőség javulása. A fentiekben vizsgált konstrukciókhoz kapcsolódó projektek esetében ezért érdemes megvizsgálni egyes indikátorok célértékeinek teljesülését, így a teremtett új munkahelyek számát, ebből a nőket, valamint hátrányos helyzetűek által betöltöttek számát, illetve a támogatás által indukált beruházások nagyságát.

A teremtett új munkahelyek számát tekintve a kkv-k fejlesztése szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró négy konstrukció keretében támogatott projektek összesen 2530 fős célt tűztek ki, ebből 2012 októberéig 886 db realizálódott. Ki kell emelni az 1.1.1.C (telephelyfejlesztés) komponenst, melynek keretében a kedvezményezettek közel 1700 új munkahely létrehozását vállalták a támogatás keretében, és ebből közel 750 már meg is valósult (4. ábra).

A kedvezményezettek összesen 628 db nőket által betöltött munkahely létrehozását vállalták, ezek közül 2012

októberéig 174 db valósult meg. A célértékek teljesülésének aránya mind a négy konstrukció esetében elmarad a teremtett munkahelyek számára vonatkozó vállalás teljesülésétől (5. ábra). A támogatott projektek keretében létrehozandó összesen 2530 új munkahelynek a vállalás szerint így negyedét töltik be nők.

A támogatások keretében létrehozandó, hátrányos helyzetűek által betöltendő új munkahelyek száma összesen 144,5 db, ebből 2012 októberéig 33 jött létre (6. ábra). Az összesen vállalt munkahelyekből hátrányos helyzetűek által betöltendők aránya így 5,7% lenne, az eddig létrejött új munkahelyeknek pedig 3,7%-át töltik be hátrányos helyzetű munkavállalók.

A támogatások által indukált beruházások nagysága a célérték alapján összesen 43,7 milliárd Ft, ami az 1. prioritás keretében 2012 októberéig megítélt támogatás összértékének kétszerese (7. ábra). Az eddig megvalósult beruházások összértéke ugyanakkor mintegy 9,5 milliárd Ft, ami megközelíti például a telephelyfejlesztés konstrukció keretében eddig megítélt támogatások összértékét (10,9 milliárd Ft).

Konstrukció kódja és megnevezése	Célérték (Mrd Ft)	Aktuális érték (Mrd Ft)	Teljesülés (%)
KDOP-1.1.1.A és B. Iparterületek és inkubátorházak fejlesztése	7,1892	18762	26,10
KDOP-1.1.1.C Telephelyfejlesztés	34,7563	7,7068	22,17
KDOP-1.2.1 Klaszterek, vállalati együttműködése kialakítása, fejlesztése	1,7515	0	0,00

7. ábra – A támogatás által indukált beruházások nagysága indikátor célértékeinek teljesülése a KDOP egyes konstrukciói keretében támogatott projektek esetében (2012. október) *Adatforrás: NFÜ (EMIR)*

Összegzés

A helyi gazdaságfejlesztés 2011-ben kiemelt céllá vált azáltal, hogy az Új Széchenyi Terv egyik kitörési pontja a vállalkozásfejlesztés lett. Erre a célra a Gazdaságfejlesztési, a Társadalmi Megújulás és a Közép-dunántúli operatív programok egyes komponensei állnak rendelkezésre, ám a Közép-dunántúli régió tapasztalatai azt mutatják, hogy a rendelkezésre álló források a területi szinthez közelebbi programok, így például a KDOP esetében is hatékonyabban és célzottabban juttathatók el a kedvezményezettekhez. Utóbbi megállapítást a KDOP forrásból támogatott

projektek kifizetési aránya támasztja alá, ami 2012 októberében jelentősen meghaladja a GOP és a TÁMOP projektek hasonló mutatóit. Fontos szempont továbbá, hogy a támogatott projektek keretében létrehozott új munkahelyek, illetve a támogatások által indukált beruházások jelentős mértékben járulnak hozzá a lokális gazdaság fejlődéséhez, illetve a nők és a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásához. Ennek értelmében a 2014–2020-as időszakra való felkészülés során kiemelt cél kell, hogy legyen a helyi gazdaságfejlesztésre szánt források területi programokban való koncentrálása, illetve a területiség minél hangsúlyosabb megjelenítése az ágazati operatív programokban.

Németh Tamás

okl. geográfus,
területfejlesztési menedzser
KDRFÜ Közhasznú Nonprofit Kft.
Email: tamas.nemeth@kdrfu.hu

Irodalom:

Mezei C. 2006. A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása – Tér és Társadalom 20. évf. 4. sz. pp. 85–96.

Kulcsszavak: helyi gazdaságfejlesztés, kkv, Új Széchenyi Terv, KDOP, Közép-Dunántúl

Abstract

Opportunities for local economy development in the New Széchenyi Plan – Experiences in Central Transdanubia

Supporting small and medium-sized enterprises is one of the main objects of the New Széchenyi Plan. The number of created jobs and the amount of investments induced by assistance show the results of local economy development. Based on the experiences in Central Transdanubia supports are more effective and payment rates are higher in the regional operational programmes than in sectoral operational programmes.

„Térképre és iránytűre is szükségünk van, hogy célba jussunk”

Beszélgetés Csizmadia Norbert tervezéskoordinációért felelős államtitkárral a nemzetgazdasági tervezés új kihívásairól és feladatairól

– Az utóbbi időben felgyorsult az Európai Unióban a következő hétéves költségvetési ciklusra való felkészülés. Mindenki szeretné tudni, hogy mekkora támogatási keretösszeg áll majd Magyarország rendelkezésére 2014–2020 között. Már eldőlt, hogy hasonló vagy pedig kevesebb forrást fogunk kapni, mint a 2007–2013 közötti időszakban?

– Folyamatban vannak a tárgyalások. A pénzügyi keretről szóló döntést az Európai Bizottság várhatóan a közeljövőben fogja meghozni. Ami nagyon fontos az uniós források felhasználásával kapcsolatban, hogy ezek legnagyobb részét – a korábbi elvvel és gyakorlattal szemben – főként gazdaságfejlesztésre kívánja a magyar kormány fordítani. Ez azért is fontos, mert a korábbi tervezés során hiányzott a tudatos stratégia, és a forrásokat lényegében 2007–10 között az „öntözőkanna” elv szerint osztották szét, hogy lehetőleg mindenhová jusson egy kis forrás. Nem csoda, hogy az uniós támogatások eredményét csak kevesen érzékelték az elmúlt években. A 2014–2020 közötti periódust egy világos stratégia vezérelte tudatos gazdaságpolitika határozza meg, amelynek három lába a pénzügyi egyensúly megteremtése, a foglalkoztatás bővítése és a gazdasági növekedés újraindítása. Nagyon fontos, hogy a gazdaságfejlesztésben mindjárt a második Orbán-kormány felállása után, már 2010-től tízéves stratégiák készültek: például az Új Széchenyi Terv, a Magyar Növekedési Terv, új ipari szakágazati stratégiák, a Wekerle Terv, az innovációs stratégia, a turizmusfejlesztési stratégia. Ezek mind Magyarország versenyképességének javítását szolgálják és az Európa 2020 stratégiához illeszkedve az évtized végére tűzik ki a célokat, prioritásokat, határozzák meg a kitorési pontokat.

– Miért van szüksége az országnak ennyi hosszú távú stratégiára, amikor a világ, és ezen belül Európa gazdasági, pénzügyi helyzete szinte napról napra változik?

– Rendkívül fontos, hogy Magyarországnak a változó körülmények és feltételek ellenére is legyen egy világos jövőképe és komplex országstratégiája, amely meghatározza a gazdaság és a társadalom számára a prioritásokat, kitorési pontokat. Olyan nemzetstratégiai kihívásokra kell távlatos választ adni, mint a demográfiai válság, vagyis népesedési fordulatra van szükség, emellett fontos a munka alapú társadalom és a középosztály megerősítése, az államadósságot 50 százalék alá kell csökkenteni és az államháztartási deficitet 3 százalék alatt tartani. Fontos a komparatív előnyökre épülő kitorési pontok meghatározása és kihasználása (a globális résekben való növekedés – mint az innováció, az egészségipar, a kreatív gazdasági iparágak...), továbbá az oktatási fordulat, a tudástőke-áramlás, ami nélkül nem lehet javítani versenyképességünket. Amikor a 2014–2020-as prioritásokról, pillérekről beszélünk, ebből indulunk ki. Ahhoz, hogy ezekre a kihívásokra jó válaszokat tudjunk adni, tudatos és összehangolt tervezésre van szükség.

– Ha már a prioritásokról beszélünk, Matolcsy György miniszter a II. Kárpát-medencei Gazdasági Fórumon, októberben azt mondta, hogy az elmúlt két évben komoly sikereket ért el a kormány az államadósság és a lakossági devizaadósság csökkentésében, valamint a költségvetési hiány 3 százalék alatt tartásában. Szerinte már csak egyetlen dolgot kellene bizonyítani: hogy „képesek vagyunk gyors gazdasági növekedésre”. Ez azért sem könnyű, mert érdemi növekedést 2006 óta nem tapasztalunk. Hogyan lehet a tudatos gazdaságtervezést a növekedési cél szolgáltatásába állítani? Meg lehet-e ismételni az első Orbán-kormány sikerét, amikor évente 4–5 százalékkal bővült a GDP?

– A választ kicsit messzebbre kezdénem. A The Economist-ban korábban megjelent egy nagyon érdekes cikk a világgazdasági válságokról az 1780-as évektől kezdve 2011-ig. Az ábrán is jól látható, hogy 2002–2008 között volt a világban egy olyan korszak, ahol sehol nem voltak gazdasági krízisek, és ami nagyszerű lehetőséget adott volna a magyar gazdaságnak, hogy folytassa a korábban megindult gazdasági növekedést és az európai felzárkózást. Az első Orbán-kormány alatt 2000-től elindult egy tudatos gazdaságpolitika, a Széchenyi Terv keretében a hazai vállalkozásokra, az önkormányzatokra és a családokra építve. Az „adok, hogy adj” elve alapján sikerült szinte az egész országban a helyi erőforrásokat, alkotó energiákat feltárni és fejlesztési programok megvalósításához mozgósítani. A helyi adottságokat és a multiplikatív hatásokat figyelembe véve meghatároztuk a kitorési pontokat a lakásépítéstől a gyógyvízkincs kiaknázásán át a kisvállalkozás-fejlesztési és kistérségi fejlesztési programokig. Elindult egy kedvező folyamat, ennek eredményeként 2001–2002-ben a magyar gazdaság kétszer gyorsabban növekedett, mint az Európai Unió, de ez a folyamat 2002 után sajnos derékba tört. 2002 és 2010 között a hibás gazdaságpolitika következtében az egész közép-európai régióban a magyar gazdasági növekedés volt az egyik legalacsonyabb, éllovasból sereghajtóvá váltunk egy rendkívül jó világgazdasági környezetben, közben az államadósság több mint kétszeresére duzzadt,

ráadásul a vállalatok, az önkormányzatok és a lakosság is véstesen eladósodott. Ez együttvéve fokozatos lemaradást és mélyülő gazdasági válságot okozott, amit a 2010-ben hivatalba lépett polgári kormánynak kell kezelnie, és a kedvezőtlen folyamatokat megállítani és visszafordítani.

– Hogyan lehet a gazdasági tervezésben összeegyeztetni, összehangolni ezeket a célokat?

– Az első és legfontosabb lépés az államadósság és az államháztartási hiány szintjének csökkentése, majd a foglalkoztatás bővítése, s ezután indulhat meg a növekedés. Mit jelent ebben a tudatos tervezés? Nem elég azt mondani, hogy meghatározzuk a kitörési pontokat, hanem egyrészt termékcsoporthoz, másrészt vállalatcsoport szintre kell lemenni. Ez azt jelenti, hogy megvizsgáljuk azokat a vállalkozásokat, amelyek exportorientált gazdasági növekedést tudnak produkálni, velük a nyitott tervezés keretében leülünk, és együtt megvizsgáljuk, hol mi az, amiben segíteni tudjuk őket, hogy valódi áttörést tudjanak elérni a termelés bővítésében. A növekedés vállalatcsoport és termékcsoporthoz szinten kezdődik, és ez a folyamat majd áthatja az egész nemzetgazdaságot. Például az innovációban vannak egészen apró globális áttörési pontok, start-up-ok, hot-spotok a szoftveralkalmazástól a kreatív gazdaságon át a különböző high-tech termékekig, fejlesztésekig. A másik fontos cél a termelő beruházások és az újraiparosítás, és a hozzákapcsolódó munkahelyteremtés. Egyrészt a tradíciókra, a természeti erőforrásokra építve meg kell nézni, hogyan lehet a növekedést újra beindítani, ezekre a vállalatcsoportokra építve. Másrészt azokat az iparágakat kell támogatni, amelyek valóban fordulatot fognak hozni a növekedésben. A növekedés színterei: egyrészt a hazai gazdaság, másrészt a Kárpát-medence, harmadik az európai térség, tehát olyan magyar multik – vállalatcsoportok és termékek – létrehozása a célunk, amelyek egész Európában versenyképesek. A negyedik a globális áttörés, ilyen lehet az egészségiparban mondjuk a gyógyszeripar. Nagyon fontos, hogy a kormány által kezdeményezett stratégiai partnerségi megállapodások egyrészt a húzó iparágakon belül, másrészt a magyar gazdaságban kulcsszerepet betöltő cégekkel, vállalatcsoportokkal jöjjenek létre. Erre jó példa a gyógyszeriparban a Richterrel, az autóiparban a Daimler AG-val novemberben aláírt stratégiai megállapodás, s összesen körülbelül negyven hasonló megállapodás megkötése várható. Azért van szükség ezekre a megállapodásokra, a gazdaságfejlesztési források koncentrálására, mert amíg az elmúlt hét évben csupán az uniós források 15–16 százaléka ment közvetlenül vállalkozás- és gazdaságfejlesztésre, addig a következő hét évben a források nagyon jelentős hányadának (közel kétharmadának) a gazdaságba való átirányításra van szükség, másrészt integrált programok megvalósítására.

– Mi jelent az integrált program?

– A 2014–2020-as periódusban a pályázatok mellett egyre jelentősebb lesz a növekedésben az integrált gazdaságfejlesztési programok megtervezése és megvalósítása. Például egy ilyen program állhat egy termelő beruházásból, akár egy egészségipari, zöldgazdaság-fejlesztésből, építőipari tevékenységből, otthonteremtésből, hozzá kapcsolódó turizmus- és rekreáció-fejlesztésből.

Az integrált programok szinergikus hatása jóval nagyobb hozzáadott értéket és növekedést hozhat, mint egy-egy különálló fejlesztési projekt. Ezért nagyon fontos, hogy nálunk nemcsak ágazati, hanem területi szinten is folyik a tervezés.

– Ön korábban is területfejlesztéssel, regionális fejlesztéssel foglalkozott. Ismert, hogy az elmúlt időszakban nem igazán sikerült a területi gazdasági fejlettségi különbségeket csökkenteni, ma is vannak az országban leszakadt, halmozottan hátrányos helyzetű térségek. A gazdaságtervezés hogyan próbálja elérni, hogy e nagy különbségek mérséklődjenek?

– Az EU-ban régóta kiemelt cél, hogy a korábban regionális politikának nevezett fejlesztési elképzelésekkel, kohéziós támogatásokkal az elmaradottabb térségeket, régiókat felzárkóztassák a fejlettebb régiókhoz. Én azonban azt gondolom, hogy minden térségnek vagy területnek megvannak a maga sajátos fejlődési adottságai, illetve pályái. Ma már nem lehet azt mondani, hogy Nyugat-Magyarországon vannak a fejlettebb, gazdagabb térségek, keleten pedig a leszakadt, elmaradott területek, mert látunk példákat Nyugat-Magyarországon is elmaradottabb területekre és nagyon pozitív példákat Kelet-Magyarországon. Jó tíz évvel ezelőtt, amikor elindult Magyarországon az innováció-vezérelte gazdaságpolitika, akkor azt láttuk, hogy amíg a nyugat-magyarországi területeken sokkal nagyobb az együttműködés a klaszterek létrehozására, addig keleten egy-egy kitörési pont, térség, város volt a hozzá kapcsolódó fejlesztésekkel. Már az első Széchenyi Tervben azt mondtuk, hogy meg kell erősíteni a keleti térségeket, egy-egy térségi centrum – például ipari parkok, egyetemi városok – vezetésével. Nagyon fontos, hogy 2014–2020 között a városok is rendelkezzenek fejlesztési elképzelésekkel, komplex gazdaságfejlesztési (több lábbon álló) programokkal és tervekkel, erre épülhetnek rá az integrált területi programok. Másrészt alulról fölépítve, a megyei önkormányzatok koordinálásával készüljenek megyei tervek és programok, amelyekben meghatározzák a saját kitörési pontjaikat, fejlesztési irányukat. Azt gondolom, a nyugati-keleti területi különbségeket el kell felejtenünk, és alulról minden megyének a saját természeti, társadalmi és gazdasági adottságaira építve kell meghatározni a jövőképét.

– Ebben milyen segítséget tud adni az újonnan létrejött Tervezéskoordinációért Felelős Államtitkárság, illetve a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal?

– A Nemzetgazdasági Minisztériumon belül a Tervezéskoordinációs Államtitkárság 2011 szeptemberében jött létre, s az volt a cél, hogy egy stratégia-alkotó, tervezésre épülő és koordinációs feladatokat ellátó, kutatással, elemzéssel, tudatos tervezéssel foglalkozó csapat legyen, amelynek háttérintézménye a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal. Nagyon szoros együttműködés és munkakapcsolat van mind az ágazati tervezés, mind a területi tervezés tekintetében. Az államtitkárságnak van egy makrogazdasági lába, egy területi lába – a gazdaság és a földrajz keverékéből –, és egy horizontális lába, amely a társadalmi kérdésektől kezdve sok mindennel foglalkozik. Érdekes, hogy mostanában azt látjuk, hogy a közigazdaságtan egyre közelebb kerül a geográfiához és más tudó-

mányterületekhez, és ez adja meg a komplex látásmódot, és a szinergiákat. Például Paul Krugman Nobel-díjas közgazdász is geográfus....

– *A globalizáció mégsem tünteti el, sőt felértékeli a helyi, lokális adottságokat, erőforrásokat, kezdeményezéseket?*

– Megerősödik a földrajznak a szerepe, bármennyire furcsán hangzik is. Nagyon fontosak a gazdaságban a területi vonatkozások, a hely szerepe, és a geostratégiai gondolkodásmód. A minél speciálisabb erőforrásokra és programokra való felkészítés.

– *Ön a Falu Város Régió egyik tavalyi számában megjelent írásában a területi tervezés új kihívásai között említette, hogy a tervezők nemcsak a konkrét tervek kidolgozásáért felelősek, hanem a tervezési folyamat menedzseléséért is. Ez mit jelent?*

– Ez alapvető szemléletváltást jelent a tervezésben. A folyamatos nyomon követés, a program elemeinek, pontjainak egymáshoz való kapcsolása a mi munkánkban nagyon fontos. A különböző tématerületek, a kutatás, elemzés, stratégiaalkotás, konkrét fejlesztés szintjén rengeteg közös kapcsolódási pontot találunk. Amikor lemegyünk programok, akár konkrét fejlesztési elképzelések szintjére, ezek a pontok össze tudnak kapcsolódni. Ez olyan, mint a puzzle, amit a tervezőnek és a megvalósítóknak együtt kell összeraknia. Egyébként azt látjuk, hogy a világgazdaságban, főként a távol-keleti országokban, de az angolszász országokat is lehet említeni, rendkívül fontossá vált a tudatos stratégia által vezérelt tervezésre épülő gazdaságfejlesztés. Ez a stratégia-alkotástól a megvalósításig tartó komplex folyamatot jelent.

– *A kormányzásban a mai bizonytalan és kiszámíthatatlan világgazdasági, ezen belül európai helyzetben a távlati tervezés helyett nem inkább a virtuóz rögtönzés, a gyors alkalmazkodóképesség kerül előtérbe? Van értelme öt vagy akár tíz évre nagy terveket készíteni, amikor azt se tudjuk, mi lesz holnap?*

– Ezt egy példával szeretném megvilágítani. Amikor hajóval át akarunk kelni az óceánon, tudjuk, hová akarunk jutni, de nem tudjuk, mikor kerülünk viharba. Ha a viharban csak azzal foglalkozunk, hogyan vészeli át a hullámokat, akkor körbe fogunk forogni és eltévedünk. Nagyon fontos, hogy az elindulásakor meglegyenek a térképeink, az iránytűnk és egyéb navigációs eszközeink, hogy ha viharba kerülünk, akkor se tévesszünk irányt. A kapitánynak és a kormányosnak és az egész legénységnek a viharban meg kell tudni őrizni a hajót az elsüllyedéstől, de azt is tudják, hogy amikor elvonul a vihar és szélcsendes övezetbe kerül a hajó, akkor mi a pozíciója, és milyen irányban kell tovább haladni a megcélzott kikötő felé. Vagyis mindkét képességre és tudásra szükség van, és mind a kettőnek szüksége van egymásra. Nálunk a stratégiai gondolkodás, a tervezéskoordináció pont ezt a hosszú távú tervezést, iránymutatást célozza. Megvannak a célok, a kitörési pontok, tudjuk, hogy hová szeretnénk eljutni. Európában most vihar van, vannak közelünkben más hajók, amelyek billegnek, egy-egy hajó már összereccsent, és vannak, akik ránk mutogatnak, hogy a mi hajónk is össze fog reccsenni, látjuk, hogy ez nem igaz. Az elmúlt két évben láttuk, hogy

a legnagyobb ellenszélben és hullámverésben is sikerült a felszínen tartani a hajónkat és tovább haladunk a kitűzött irányban.

– *2012 vége felé közeledünk, és bő egy év múlva indul az EU következő hétéves költségvetési ciklusa. A tervezést illetően mennyire készült fel a magyar kormányzat, illetve az NGM? 2014 januárjára elkészülnek-e a szükséges koncepciók, tervek, programok, és így van-e esély arra, hogy a következő hét év alatt nagyobb arányban, illetve hatékonysággal sikerüljön lehívni az uniós forrásokat, mint a jelenlegi ciklusban?*

– Igen, jó esély van rá, ugyanis ehhez megvan a tudatos stratégia és a szigorú menetrend. Egyrészt az Európai Bizottság megmondja, hogy milyen dokumentumokkal mikor szeretne előállni, másrészt minden ország másképp készül föl. Tudjuk a lépéseket, tudjuk, hogy milyen dokumentumokat mikorra készítünk el: a legelső a partnerségi szerződés elkészítése. A partnerségi szerződés alapja pedig az új Országos Fejlesztési és Területi Koncepció, amely kétkörös egyeztetésen jutott túl az ágazatokkal és a megyékkel, s amikor ez a cikk megjelenik, már társadalmi vitán lesz, aminek eredményeképpen ez a koncepció végleges formát nyer. A partnerségi szerződésen belül lesznek kialakítva az úgynevezett az irányok és az operatív programok, tehát a legfontosabb irányok, a hozzájuk kapcsolódó fejlesztési programok. Fontos az intézményrendszer kérdése is, és hogy ez miként alakul a jövőben, erről is időben megszületnek a kormányzati szintű döntések.

– *Két és fél év eltelt a kormányzati ciklusból. A stratégiai tervezést, a jövőkutatót is képviselve hogyan látja, túljutottunk-e már a válság mélypontján, és mikor lesznek láthatóak, érzékelhetőek a társadalom többsége számára az új gazdaságpolitika eredményei? Mikor indul be végre a növekedés?*

– Fontos, hogy minél többen lássák és értsék a folyamatosságot, azt, hogy milyen lépések miatt és hogyan követik egymást. Azt gondolom, hogy a jövő év második felében már széles körben láthatóak lesznek a gazdasági fordulat kézzelfogható eredményei. Ehhez még sok apró lépést kell megtenni, mindennapi, szorgos, összehangolt munka szükséges, s következetesen folytatni azt a munkát, amit 2010-ben elkezdtünk. Én már látom azokat az eredményeket, amelyek a folyamatban levő tervezések és fejlesztések során hamarosan megszületnek, de sajnos, a világgazdasági vihar hullámain még nem jutottunk túl. Ha bejutunk a passzázónába, akkor már gyorsabban fogunk haladni a célunk felé.

Faggyas Sándor

Tanulmány

„Egy ilyen időszakban, amikor a rendszer működésének alapját képező anyagi – elsősorban pénzübeli – javak minden eddiginél korlátozottabban, szűkösebben állnak rendelkezésünkre, el kell gondolkoznunk azon, hogy mi lehet a kiút. A kivárás – várni a válság végét, s a régi, vagy egy áhított stabilizálódó rendszer lassú helyreállítását – nem lehet megoldás. A várakozás elpazarolt idő, amely erőforrásaink elvesztéséhez, elpocsékolásához, s a humán tőke elforgácsolódásához, gyengüléséhez vezet, s nem utolsó sorban a kivárás nem talál válaszokat a miértekre, az okokra, amelyek a problémák, a konfliktusok eredői, a fejlődés, a legjobb megoldás megtalálásnak gátjai. Új lehetőségeket, s olyan megoldásokat kell keresni, amelyek nem szenvednek a korábbi rendszer gyengeségeitől, más szemléletmódot mutatnak, nem elveszítve a korábbi gyakorlat, intézményi, módszertani megoldások és legfőképpen a közös kultúra és tudás értékes momentumait.”

Kincs ami nincs – Esettanulmány mint módszer a helyi gazdaság-fejlesztési kezdeményezések értékelésében és tervezésében

Helyi gazdaság szerepe

Napjainkban különösen aktuális a helyi gazdaság kérdéskörével foglalkozni. Az Európai Unió hivatalaiban, politikai testületeiben gőzerővel folyik a 2014–2020-as költségvetés tervezése, amelyben a kohéziós politika pénzeszközeinek nagysága és felhasználásának módszertana kardinális kérdés. A következő időszakban jelentős szerep jut majd a CLLD (Community-led local development) típusú, közösség által irányított helyi programoknak, amelyek a helyi gazdaság-fejlesztés letéteményesei lehetnek. A 2008-as gazdasági-pénzügyi válság olyan folyamatokat indított el nemcsak a közgazdasági kutatóműhelyekben, de a helyi közösségekben is, amelyek az erőforrások minél hatékonyabb felhasználását, a pazarlás megfékezését, a belső energiák meglétének és hasznosítási lehetőségének feltérképezését, a lakosság szintjén pedig a spórolást is kényszerítették.

Amennyiben a folyamatok afelé mutatnak, hogy a helyi gazdaság, mint fogalom bekerül és jelentős szerepet kap a következő évek fejlesztési tevékenységeiben, akkor szükséges azt már a tervezés során is megfelelő súllyal kezelni. A jó stratégia pedig a tervezésnél először visszatekint: vannak-e előzmények, rendelkezésre állnak-e már tapasztalatok a fejlesztendő tevékenység kapcsán, tudunk-e ezeknek pozitív vagy negatív előjelet adni? Kell-e változtatnunk, van-e erre módunk? Vannak-e olyan jó gyakorlatok, melyeket érdemes általános érvényű mintaként kezelni? Vannak-e negatív tapasztalatok, melyeket tudatosan el kívánunk kerülni? Magyarországon vannak gyakorlatok a helyi gazdaság fejlesztésére. Szép számmal, ráadásul ezek sok helyen, legtöbbször pozitív példaként meg is jelentek különféle kiadványokban, vagy a médiában. Kérdés, hogy ezek a kezdeményezések néhány év távlatából is jónak tűnnek-e? A helyi gazdaság általunk használt fogalmából kiindulva: fenntarthatók-e?

Tanulmányunkban kísérletet teszünk arra, hogy esettanulmányt használjunk fel egy jelenség értékelésére, lehetővé téve a tapasztalatainak beépítését a stratégiai tervezési folyamatba. Az Európai Unióban már a 2000–2006-os időszakra vonatkozó értékelés (Ex Post Evaluation of Cohesion Policy Programmes 2000–2006 financed by the EU Regional Development Fund in Objective 1 and 2 regions) esettanulmányokkal dolgozik, amelyek nagyon jól kiegészítik, és árnyaltabbá teszik a kvantitatív módon készített jelentéseket.

Esettanulmányunk alapanyagát két helyszínről merítettük. 2012 nyarán lehetőségünk nyílt rá, hogy az ELTE TTK másodéves geográfus hallgatóival terepi munkát végezhettünk a vasvári kistérségben és Mórahalmon. Mindkét helyszín széles körben ismert, egyedi, kreatív kezdeményezéseiről, melyek azért lettek méltán híresek, mert valami

mást, valami újat mutattak, illetve saját erőből, a rendelkezésre álló erőforrásokból merítve próbáltak alkotni, „helyi gazdaságot fejleszteni”, még ha ezt konkrétan soha nem is fogalmazták meg. A terepi munka során arra voltunk kíváncsiak, hogyan állnak ezek a kezdeményezések négy-öt-tíz év távlatában? Fenntarthatók-e? Látszik-e folytatásuk? Miként ítélik meg saját helyzetüket az egyes szereplők?

A jelen anyagban azt kívánjuk felfejteni, milyen tapasztalatokat szűrtünk le a helyszíni munkák során, illetve áttekintést kívánunk nyújtani azokról a szükséges alapfeltételekről, amelyek esetleges hiánya alapvetően kérdőjelezi meg a helyi gazdaság fejlesztésének lehetőségeit. Végül pedig, megkíséreljük feltárni, hogy ezek a tapasztalatok hogyan illeszthetők bele abba a folyamatba, melynek során helyi gazdaságot kívánunk fejleszteni?

Kutatási előzmények

A helyi gazdaság témakörében számos elméleti írás született már külföldi és magyar szakmai és tudományos körökben egyaránt. Itt nem tisztünk, hogy mindezeket vázoljuk, azonban mégis fontosnak tartjuk, hogy az általunk kiindulási pontként szem előtt tartott fogalmat, alaptételt bemutassuk.

A helyi gazdaság lényegéneként a VÁTI által megfogalmazottakat tartottuk szem előtt terepi vizsgálódásaink során, mely szerint *„A helyi gazdaság egy település, mikro- vagy kistérség saját adottságai által motivált, ezeket az adottságokat fenntartható módon felhasználó, belső erőforrásainak mobilizálása által működtetett összehangolt akciók/tevékenységek, emberek, intézmények, anyagok, erőforrások és eljárások összessége.”* (Területfejlesztési füzetek 2., 2010.) Egyetértünk azzal, hogy a helyi gazdaság értelme leginkább abban fogható meg, hogy az alapvetően **endogén** (belső) **erőforrásokra** támaszkodik, egyfajta *„belső gazdaságra”*. (Területfejlesztési füzetek 2., 2010.)

Kis kitérőként, de a jelen tanulmány kifutása szempontjából kulcskérdésként bemutatjuk, miként értelmezzük a **helyi gazdaság** és a **szociális gazdaság** viszonyát. Elfogadjuk a Szociális Gazdaság Elveinek Chartája által megfogalmazott fogalmat, mely szerint a szociális gazdaság *„Azon magánjellegű, formális keretek között szervezett vállalkozások csoportja, melyek döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkeznek, és amelyeket tagjaik szükségleteinek piacon keresztül, áruk előállítás, szolgáltatásnyújtás, illetve biztosítás és finanszírozás nyújtása révén történő kielégítése érdekében hoztak létre, továbbá, amelyek esetében a döntéshozatal, valamint bárminemű nyereség és többlet tagok közötti elosztása nem kapcsolódik közvetlenül a tagok által befektetett tőkéhez, illetve befizetett díjhoz, és amelyek esetében minden tag egy szavazattal*

¹A helyi gazdaságfejlesztés (HGf) tudatos helyi közösségi beavatkozás a gazdasági folyamatokba a fenntartható helyi fejlődés érdekében. (Területfejlesztési füzetek 2.: Helyi gazdaságfejlesztés, Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok, 2010.)

rendelkezik. A szociális gazdaság továbbá magában foglal olyan magánjellegű, formális keretek között szervezett, döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkező szervezeteket, amelyek nem piaci jellegű szolgáltatásokat nyújtanak háztartások részére, és amelyeknek esetleges nyereségtöbbletét nem sajátíthatják ki az őket létrehozó, ellenőrző vagy finanszírozó pénzügyi szereplők." (A szociális gazdaság az Európai Unióban, 2006.)

Hazánkban – ahogy másutt is – nehéz lehatárolni a szociális gazdaságot, erre tesz körültekintő kísérletet két meghatározó dokumentum is, amelyeknek megállapításai a fentiek alapján kissé konkretizálják, a magyar viszonyokra szabják a fogalmat. Németh Nándor és Csité András a Regionális Operatív Program programkiegészítő dokumentumának megfogalmazásait emelik ki tanulmányukban kiindulásként, mely szerint a szociális gazdaság kapcsán a **nonprofit működés**, a **foglalkoztatás** és a **harmadik szektor** azok a kulcsszavak, melyek a lehatárolást elősegíthetik. (A helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata, 2011.)

Az OFA (Országos Foglalkoztatási Közalapítvány) mint a szociális gazdaság magyarországi intézményrendszerének korábbi motorja az általa készített Szociális Gazdaság Kézikönyvben úgy ír, hogy a magyar viszonyok között „*nagyon egyszerű definíciót használunk: olyan helyi kezdeményezéseket tekintünk a szociális gazdaságba tartozónak, amelyek célja a nehezen elhelyezhető emberek integrálása a munka világába, foglalkoztatást, szakmai tudásuk fejlesztését és tanácsadást kínálva számukra.*” (Frey M., 2007. in: Szociális Gazdaság Kézikönyv) Fontos megfigyelnünk, hogy ez a meghatározás némiképp szűkíti a Szociális Gazdaság Elveinek Chartája által megfogalmazottakat, azonban e helyen nem célunk ennek elemzése.

Sokkal fontosabbnak tartjuk, hogy viszonyrendszert állítsunk fel a helyi gazdaság és a szociális gazdaság fogalompár között. Kutatásunkban a szociális gazdaságot a helyi gazdasággal sok tekintetben átfedő, azonban attól számos elemében eltérő rendszerként értelmezzük. Az 1. ábra szemlélteti viszonyulásunkat a kérdéskörhöz. Nem tartjuk szerencsésnek a két rendszer összemosását és a fogalmak szinonimaként való kezelését. Ábránkon a helyi és a szociális gazdaságot leginkább meghatározó kulcsszavakat tüntettük fel. Láthatók a közös elemek: autonómia, új munkahelyek, jövedelemgenerálás, civilek, illetve a hangsúlyeltolódások. Míg a szociális gazdaság legfontosabb elemeként a **nonprofit** jelleget adhatjuk meg, addig a helyi gazdaság legfontosabb jellemzője a **fenntarthatóság**.

A fenntarthatóság pedig magában hordozza a környezeti, társadalmi, gazdasági fenntarthatóságot is, amely nem zárhatja ki a profitot sem. Amellett tesszük le voksunkat, hogy a **helyi gazdaság fejlesztése** során használni kell a **szociális gazdaság eszköztáráját** (pl. szövetkezetek), azonban a szociális gazdaságot nem lehet csak a helyi szereplőkre hagyni, azt *állami eszközökkel is ösztönözni* kell (szociális, nonprofit, támogatással működtethető programok. Még fontosabb talán, hogy a helyi gazdaságot nem lehet a fejlesztések kapcsán csupán szociális gazdaságként értelmezni, mert az számos elemében több annál (1. ábra).

Kutatásunkat a két térségben megélt személyes tapasztalataink előzték meg. Évekig a két helyszínen dolgozva módunk volt napi szinten belelátni azokba a kezdeményezésekbe, amelyek a fenti fogalmak alapján hozzájárultak a helyi gazdaság rendszerének megteremtéséhez. Néhány évvel később érdekes érzés, de sokkal inkább tanulságos tapasztalat külső szemmel rálátni a projektek, programok jelenlegi állására, a szereplőkkel nem munkatársként, hanem kutatóként, külső szemlélőként beszélgetni a működés napi kihívásairól.

A **vasvári kistérség** 23 települést jelent, ezek közül az egyetlen város Vasvár. A kistérség lakosság száma közel 15 000 fő. A helyi gazdaságfejlesztés kérdéskörében széles körben ismert az osztkői **Hegypásztor Kör** több programja (pincefelújítások, zsúpkészítés, Pannon Helyi Termék Klaszter), a **Hegyháti Foglalkoztatási Paktum** vagy a **Győrvári Baráti Kör** (kurucfesztivál, önkéntes programok). Terepi munkánk során a kistérségben olyan helyszíneket kerestünk fel, ahol megvalósult már, a helyi gazdaság kérdéskörébe besorolható projekt, program. Így, vizsgáldtunk Győrváron, Oszkóban, Vasváron, Csehímszenten, Alsóújlakon, Pácsonyban, Olaszfán, Telekesen. Figyelmünkkel azért koncentráltunk a kistérségre, mert a kezdeményezések alapvetően **térségi szemléletűek**, a megvalósított projektek zöme több településre együttesen koncentrált, ilyen módon értelmezhető a helyi gazdaság. A kistérség sajátos vonását adja a Nyugat-dunántúli Régió belüli **első periféria** jelleg, mely nemcsak földrajzi elhelyezkedésében, de mutatóiban is jól kirajzolódik.

Mórahalm fiatal kisváros, ahol 5 948 fő él, ebből 1 577 fő külterületen. Sajátos vonás a tanyai lakosság, ez a jelenség különleges kezelési módot igényel. A helyszínen hangsúlyosan Mórahalmra és külterületére koncentráltunk, eltekintettünk a kistérségi vonatkozásoktól, mert a fejlesztések, kezdeményezések, melyek a helyi gazdaság szempontjából relevánsak, szinte teljesen a **településhez**

kötődnek. Általánosan ismert helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezés volt a **Mórákerti Szövetkezet**, de ilyen endogén energiákra épült a **Szent Erzsébet Fürdő** és a **Colosseum Hotel**, az **ETIK** (Energia Tanácsadó és Információs Központ), vagy a helyi termékeket értékesítő **Kenyérváró bolt**.

Célkitűzés

Jelen tanulmányunkkal célunk **felvillantani** olyan **helyszíni kutatási eredményeket**, melyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a már megvalósult helyi gazdasági kezdeményezéseket **elemezni, értékelni**, majd ezt követően a tapasztalatokat a következő tervezési időszak **stratégiai terveibe beépíteni** segítsenek.

Módszereink

A jelen anyagban bemutatott megállapítások egy nagyobb kutatás kiragadott részei². A kutatás négy magyarországi helyszínen (Pásztó, Besence, Mórahalom, Vasvári kistérség) zajlott a helyi gazdaság és hangsúlyosan a helyi foglalkoztatási helyzet témakörében. Egyetemi hallgatók segítségével kérdőívadás folyt a lakosság körében nem reprezentatív jelleggel, illetve kutatók készítettek mélyinterjúkat a térségek és települések döntéshozóival, vállalkozóival, civil szervezeteinek vezetőivel, és olyan meghatározó szereplőkkel, akik a helyi gazdaság fogalomkörében tevékenykednek.

A jelen dokumentumban a vasvári kistérségben és Mórahalmon készült **kérdőívek** és **mélyinterjúk egy-egy kérdését** kívánjuk bemutatni, amelyek a helyi gazdaság körébe illeszthetők.

A kutatás során Mórahalmon 95, a vasvári kistérségben 83 kérdőívet vettünk fel, a minta nem reprezentatív, azonban törekedtünk a nem, a korösszetétel, iskolai végzettség és foglalkozási helyzet tekintetében a minél szélesebb spektrum vizsgálatára. Mórahalmon 16, a vasvári kistérségben 14 mélyinterjút készítettünk.

Megállapítások

A mélyinterjúk egyik kulcskérdése volt, hogy az adott szereplő miként **definiálja a helyi gazdaság** fogalmát.

Mórahalmi interjúalanyaink a következő definíciókat adták:

- „A helyi gazdaság egy helyi szintű termelői-szolgáltatói lánc, amelyben a termékeket és szolgáltatásokat helyi „alapanyagból”, helyben állítják elő, termelik, értékesítik és fogyasztják – ez itt helyben (Mórahalmon) nagymértékben működik, de jellemzően fekete- vagy szürkegazdasági keretek között.”
- „A helyi gazdaság szempontjából nagyon fontos, hogy a helyben rendelkezésre álló erőforrásokból induljanak ki kezdeményezések, fejlesztések, alapvetően pozitív viszonyulás, előremenetelés.”
- „A helyi gazdaság helyi adottságokhoz igazodó gazdaság, egyes területek specifikumához igazodó gazdaság, a mezőgazdasági termékek helyben feldolgozása, ennek megvalósulásához kormányzati törekvések keltenek, jellemző a „bartell”: paprikát krumpliért, tojáért, Öttömösön jellemző a spárga, ezt cserélik más terményre, főként kollégák egymás között.”

▪ „A helyiek egymás között cserélgetik a terményeiket; nagyon fontos a személyes kapcsolat, a csere, nem a bolti közeg.”

A vasvári kistérségben interjúalanyaink nem adtak ilyen pontos meghatározásokat, hanem olyan problémákat soroltak fel, amelyek szerintük gátjai a helyi gazdaság fejlődésének, működésének:

- „Az emberek a segélyek hatására elfelejtettek dolgozni, ez jelentős problémát jelent a közmunkaprogramok sikerre vitelében: a közmunkásokat el kell különíteni az alkalmazottaktól, mert rontják a munkamorált, pedig a közmunkaprogram, mint olyan jó kezdeményezés lehetne.”
- „A térség nagy problémája az ingázás és az elvándorlás: rengeteg fiatal és idősebb, de még munkaképes korú választja a külföldi, jellemzően ausztriai munkaerőpiacot, a felsőfokú végzettségűek közül szinte senki nem jön haza.”
- „Nagy probléma, hogy az egykori TSZ-ben kétezer fő dolgozott, ezek az emberek ma nagyrészt munkanélküliek, a TSZ területén két-három fő gazdálkodik hatalmas gépekkel, mindössze néhány alkalmazottal. Jobban át kellett volna gondolni a mezőgazdasági gépbeszerzések támogatását.”
- „Vannak olyan új tendenciák, melyek azt mutatják, néhány kisebb csoport elhiszi, hogy igenis lehet valamit csinálni helyben a gazdaságban és a kultúrában, ezt az álláspontot reményem szerint egyre többen magukévá teszik, aktívvá válnak a tespedés helyett.”
- „Nagyon sok a szakképzetlen ember a térségben, mentalitásbeli problémák vannak. Minden kezdeményezés egy-egy személyhez kötődik, rendkívül meghatározók az úgynevezett kulcsszereplők.”

Kiemelendő és megfontolandó a megállapítások alapján, hogy mindkét térségben igen nagy hangsúlyt kap a helyi gazdaság kapcsán a személyes jelleg, illetve a **kulcsszereplők**, a kezdeményezőik szerepe. Valóban, mind Mórahalmon, mind pedig a vasvári kistérségben jelen van egy-két olyan szereplő, akik kezdeményeznek, a projekteket sikerre viszik, a feladatokat koordinálják. Nagy kérdés azonban, mennyire érzi ezt magáénak a helyi közösség, illetve, mi van abban az esetben, ha az adott kulcsembert bármilyen okból eltávozik a térségből. Mórahalmon – nyilván a történelmi-gazdasági előzmények okán is – elsősorban a **mezőgazdasági termékekhez** kötődően definiálják a helyi gazdaságot, amelynek tíz évig sikeres letéteményese volt a Mórákerti Szövetkezet, amely jelenleg felszámolás alatt áll.

A vasvári kistérségben minden bizonnyal a **kedvezőtlen demográfiai helyzet** (előregedő társadalom, magas a szakképzetlenek aránya, nagy az elvándorlás, országos átlagnál magasabb a munkanélküliségi ráta) a meghatáro-

² Az Aktív Társadalom Alapítvány Helyi gazdaság kutatásának része, mely a Közösen a jövő munkahelyeiért Alapítvány támogatásával valósult meg.

zó, így ezen kérdéskör mentén definiálódik a problémahalmaz, amelyre a helyi gazdaság választ adhat.

Termékek és szolgáltatások

Ha a helyi gazdaságot az endogén erőforrások belső áramoltatásán fogjuk meg, ezt leginkább azzal szemléltethetjük, ha megvizsgáljuk, az egyes emberek honnan veszik igénybe a különféle szolgáltatásokat, hol szerzik be az egyes árucikkeket. A kérdőívben kísérletet tettünk egy olyan kérdés megfogalmazására, amely ezt mutatja be. A feldolgozott kérdőívek válaszait az egyes sorokra adott válaszadók számának százalékában mutatja be a következő két táblázat (1. és 2. táblázat).

A két táblázatból egyértelműen érzékelhető, hogy a klasszikus mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenység egyre több portáról és egyre több településről kiszorul. A tej mellett a húsfélék, de ma már a zöldség és a gyümölcs is egyre nagyobb hányada nem a helyi portán terem.

Ez még önmagában nem lenne baj, amennyiben szakosodás, specializáció húzódik meg a háttérben és a jelzett termékeket a helyi piacon szerzik be az érintettek.

Ez az állítás Mórahalom esetében részben igaz, de a vasvári térségben nem találtunk érdemi mennyiséget piacra termelőt.

A szolgáltatások tekintetében „a magad uram, ha szolgád nincsen elv” dominál. Amit lehet bármilyen hatékonysággal, de csináljuk meg magunk. Ez természetesen – más tényezők miatt is – oda vezetett, hogy helyi iparosok, például a vasvári térségben gyakorlatilag már nincsenek, így azon tevékenységekért, amelyek veszélyesek (villanszerelés) vagy összetett ismeretet kívánnak (mezőgazdasági gépszereles, autójavítás, számítógépes tanácsadás) távolabbi településre kell menni.

Nem tekintik piaci tevékenységnek a humán szolgáltatásokat, gyakorlatilag alig van piaca az idősgondozásnak a gyerek felügyeletnek. Ezt mindenki megoldja családi-rokoni szinten, miközben számos alacsony iskolázottságú személynek ez kiváló munkalehetőséget jelenthetne.

Hasonlóképpen viszonyulnak a kerthez és az állatokhoz is a mórthalmiak és a Vasi Hegyháton élők. Csak magunk, vagy nem művelünk kertet, nem tartunk állatot. Így megfosztva számos szakképzetlen szereplőt attól a lehetőségtől, hogy állatokat gondozhasson, kertet műveljen.

Termények és szolgáltatások beszerzési csatornái – Vasvári kistérség (%)

Termények és szolgáltatások	Magam		Család		Rokon		Utca		Település		Város		Nem használok
	Ingyen (%)	Ingyen (%)	Ingyen (%)	Fizet (%)	Ingyen (%)	Fizet (%)	Ingyen (%)	Fizet (%)	Ingyen (%)	Fizet (%)	Ingyen (%)	Fizet (%)	
Paradicsom	58	16	0	0	0	3	0	12	0	10	0	0	
Burgonya	53	17	0	1	0	3	0	14	0	11	0	0	
Gyümölcs	56	15	0	0	0	2	0	12	0	15	0	0	
Tej	3	0	1	1	0	16	0	62	0	16	0	0	
Kolbász	8	4	1	0	0	10	0	56	0	17	3	0	
Tüzelő	20	9	2	1	0	2	1	47	0	15	1	0	
Fodrász	12	21	1	0	0	0	2	38	0	24	1	0	
Kertgondozás	55	30	2	0	0	1	1	1	0	0	10	0	
Állatgondozás	37	22	0	0	0	0	0	0	0	0	41	0	
Villanszerelés	16	11	2	2	3	2	0	44	1	17	1	0	
Zárjavítás	29	31	5	1	0	1	0	22	1	8	1	0	
Kerékpárjavítás	29	29	4	0	0	1	2	16	1	11	6	0	
Mg. gépszereles	17	17	2	0	0	1	1	8	0	11	42	0	
Autójavítás	11	8	0	0	0	1	1	12	0	46	21	0	
Számítógépes tanácsadás	7	16	5	1	1	1	1	9	2	23	33	0	
Gyerekfelügyelet	14	20	2	1	0	0	0	4	0	0	58	0	
Idősgondozás	9	12	0	0	0	0	2	2	0	0	74	0	

1. táblázat – A különböző termények és szolgáltatások beszerzési csatornái az adott sor válaszadóinak százalékos arányában – Vasvári kistérség

A szófelhőkön egyértelműen kirajzolódik, hogy mindkét vizsgálati területen első helyen a **mezőgazdaságot**, másodikon a **turizmust** (Mórahalmon az Erzsébet fürdőhöz, az vasvári kistérségben a falusi turizmushoz kapcsolódóan) tekintik a válaszadók a jövő „termékének”: Az egyéb, a helyi gazdaságot általában kísérő fogalmak, mint a helyi termék, a kifizető, a biogazdálkodás mindössze egy-egy válaszadónál bukkannak fel. Érdekes, hogy a **korábban működött szolgáltatások** hiánya nyomán inkább ezek újjáélesztése (varroda, fűrészüzem Vasváron, Mórakert Mórahalmon) merül fel, új ötletként Mórahalmon egy válaszadótól a lovasturisztikai szolgáltatás, míg a vasvári kistérségben a vallási turizmus (Mindszenty József szülőfaluja, Csehimindszent köré szervezve) került elő. Tanulságos, hogy a válaszadók három termék vagy szolgáltatás megjelölésére kaptak lehetőséget, azonban szinte valamennyien csupán egyet tudtak megjelölni. Kérdéses, hogy honnan várjuk ebben az esetben az ötleteket, a fejlesztések csíráit.

A kérdőív utolsó kérdéseként azt tettük fel, vajon elköltözne-e a válaszadó az adott településről, térségből. Érdekesnek tartottuk ezt azért, mert úgy gondoljuk, a helyi gazdaság szempontjából van relevanciája, mekkora a megtartó ereje az adott helynek. Mórahalmon a megkérdezettek 65%-a nem költözne el semmilyen megfontolásból, míg a vasvári kistérségből a válaszadók 55%-a elköltözne. Ezek a válaszok is alátámasztják a vasvári kistérség belső periféria jellegét, míg Mórahalmon az az általános vélekedés, hogy a városvezetés nagyon sokat tesz azért, hogy az emberek magukénak érezzék a települést, itt általában pozitív volt az emberek viszonyulása saját településükhöz. A vasvári kistérségben ezzel szemben a tíz-tizenöt éve a helyi projekteket kezdő, majd levezénylő kulcsemberek esetében tapasztaltunk egy belefáradt, megkeseredett hangulatot, melyet az erősített, hogy sokszor egyedül maradtak kezdeményezéseikkel, a projektek a pályázati támogatásokat követően kiüresedtek. A vasvári kistérségben a nyolc általánost vagy szakmunkásképzőt végzetek háromnegyede, míg a felsőfokú végzettségűek fele tudja elképzelni, hogy elköltözzön. Mórahalmon a szakmával rendelkezők kicsit több mint fele, azonban a felsőfokú végzettségűeknek csupán néhány százaléka tudja elképzelni, hogy másutt éljen.

A fentiekből talán levonható az a következtetés, hogy Mórahalmon inkább meg tud maradni az a szellemi bázis, amelyre egy helyi gazdaság-fejlesztési program a maga speciális stratégia-tervezési és megvalósítási metodikájával meg tud telepedni. A vasvári kistérségben a korábbi jó példák és néhány lelkes kulcsemberek jelenlegi munkája

ellenére is a nagyfokú elvándorlás és kiábrándulás veszélyt jelenthet a helyi gazdaság-fejlesztési programok fenntartására, újak indítására.

Összefoglalás-kitekintés

Az előzőkben vázoltak csak nagyon kis részt mutatnak a terepi munkán feltártakból. Mind a kérdőívek, mind a mélyinterjúk feldolgozása folyamatban van, azokat több kutató párhuzamosan értékeli, elemzi. Tesszük ezt azért, hogy a személyes benyomások, érzelmi viszonyulásaink minél kisebb arányban jelenjenek meg anyagainkban. Mindazonáltal szükséges, hogy helyszíni tapasztalataink alapján az alábbi megállapításokat tegyük:

- A helyi gazdaság a két térségben nagyon erősen **kulcsemberekhez** kötődik.
- A helyi gazdaság mozgatórugóját és háttérbázisát jelentő **közösség** egyik helyszínen sem erősödött meg, nincs olyan szellemi bázis, amely a helyi gazdaság-fejlesztési programok stratégiai tervezését és végrehajtását magára vállalná.
- A lakosság máig a szocializmusban szokásos módon, **fentről várja a megoldásokat** szociális és minden egyéb problémájára.
- A **vidék, mint fogalom kiüresedett** abban a tekintetben, mint a helyi kiskertek, falusi udvarok, jó minőségű élelmiszerek, „józan paraszti eszű” emberek lakóhelye. Veszélyes ezért romantikával gondolni rá, sokkal inkább szükséges újrapozicionálni.
- A magyar helyi gazdasági kezdeményezések legtöbbször megmaradtak a **szociális gazdaság** témakörében (foglalkoztatási paktumok támogatással megvalósuló szociális foglalkoztatásai, közfoglalkoztatás), vagy a kohéziós és vidékfejlesztési pénzeszközök támogatásával megvalósított **eseti projektekké** váltak. Mára – lassan két programozási cikluson túl – fel kell ismerjünk, ezen projektek jelentős része számos ok miatt nem fenntartható.
- A legális helyi gazdaság fejlesztésének szinte minden formájával a válaszadók megfogalmazták azt az adminisztratív szabályozási gátat, amely szinte minden kísérletet megfojt. Jól érzékelhető, hogy a hazai bürokrácia jövőképében fel sem sejtik az a „vidéki világ”, ami a helyi gazdaság terepe lenne.
- **Mindezek ellenére** azt gondoljuk, a **helyi gazdaság-fejlesztésnek** mégis igen nagy a feladata korunkban, a tágan értelmezett vidék (faluk és kisváros) megtartó ereje lehet. Ahhoz azonban, hogy a fejlesztések ne kerüljenek csapdába, néhány kritériumot fontosnak tartunk alapfeltételként megfogalmazni. Ezek a feltételek nem a mi felfedezéseink, azokat mások, más problémák kapcsán már megfogalmazták. Ehelyütt csupán fel kívánjuk hívni a figyelmet fontosságukra, illetve arra, hogy ezek nélkül a helyi gazdaság-fejlesztési programok – sok más mellett – sem vihetők sikerre.
- Szükséges, hogy a fejlesztéspolitika **„place-based”** (hely-bázisú) politika legyen, mert a leghangúlyosabb helyzetek és hibák is szűkebb térségekben fordulnak elő és ott is háríthatók el. Fontos azonban a **külső beavatkozás** is (exogeneous intervention), mert hiányzik a helyi tudás és a helyi érdekcsoportok,

3. ábra – A jövő termékei a vasvári kistérségben (szófelhő)

vagy az intézmények nem megfelelő működése gyakran megakadályozza a problémák helyes kezelését és megoldását. (Barca, F., 2009. in: Illés Iván, 2011.)

- A fejlesztési prioritások között szükséges, hogy a **szakképzettség, a gyermekek, a migráció** mint kulcsfogalmak megjelenjenek, és ez a különböző területi szinteken is be kell, hogy épüljön a stratégiákba. (Barca, F., 2009. in: Illés Iván, 2011.)
- „Szükség van az ún. puha képességek fejlesztésére is, mint pl.: a csapatmunka, a kommunikáció, a nyitottság, a döntéshozatali képesség, vagy a rugalmasság”. (Csath M., 2008.)

Tanulmányunk néhány kiragadott példát mutatott be. Jól szemlélteti mégis azt, hogy fontos a már megvalósult tapasztalatok beépítése a tervezési folyamatba, hogy a hibákat kiküszöbölhessük. A helyi gazdaság szempontjából kulcskérdés, hogy rávilágítsunk, **meg-**

vannak-e a helyi gazdaság fejlesztésének helyi bázisai, melyekre alapozni lehet? Emellett pedig arra is következtetni enged, hogy az **esettanulmányoknak** helye van az értékelési folyamatokban, és különösen igaz ez a helyi gazdaság esetében, ahol láthatóan térségenként az adottságokhoz mérten más és más pozitív és negatív folyamatok jelennek meg. Ezek a vizsgálódások lehetővé teszik, hogy az ésszerűség határain belül a **fejlesztéspolitikai beavatkozásokat diverzifikálhassuk**, azonban mindenkor finom egyensúlyt tudjunk teremteni a **belső akciók**, és a szükséges **külső beavatkozások** között.

A terepi felmérésben részt vettek az ELTE TTK másodéves hallgatói: Bárdos Gábor, Ferenczy Márk, Földes Zsuzsanna, Hajnal Máté, Tombor Márton, Tunyogi Dániel Bendegúz, Udvardi Bence Balázs vasvári kistérség, Csuta Virág, Kollárics Bálint, Kovács Katalin, Molnár Zsolt, Rózsa Diána, Sinka Anita, Rada Mátyás – Mórahalom.

H. Makkos Dalma

doktorandusz,
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Társadalom- és Gazdaságföldrajzi
Tanszék,
ügyvezető, Makkos Tender Kft.
e-mail: makkos.dalma@makkostender.hu

Schwertner János

egyetemi oktató,
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Társadalom- és Gazdaságföldrajzi
Tanszék,
elnök, Kistérségek Fejlesztéséért
Tudományos Egyesület,
e-mail: sch.j@t-online.hu

Ónodi Zsolt

tanársegéd,
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Társadalom- és Gazdaságföldrajzi
Tanszék,
onodi.zs@gmail.com

Irodalom:

A helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztési programok vizsgálata, esettanulmányok, szerk.: Németh Nándor, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2011.

A szociális gazdaság az Európai Unióban (A CIRIEC – A köztulajdonú, Szociális és Szövetkezeti Gazdaság Nemzetközi Kutató- és Tájékoztatóközpontja) – által az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére készített jelentés összefoglalása, 2006.

Barca, Fabrizio: An Agenda for a reformed Cohesion Policy, 2009.

Csath Magdolna: Választhatok, érvek és ellenérvek: melyik út vezet sikerhez? in: Valóság, 2012/8., 1–15. o.

Ex Post Evaluation of Cohesion Policy Programmes 2000–2006 financed by the EU Regional Development Fund in Objective 1 and 2 regions, 2010. március

Illés Iván: A területpolitika változási irányai az Európai Unióban, ppt előadás (www.mrtt.hu/konferenciak/teruletfejlesztok/illes.ppt)

Czene Zs.–Ricz J. (2010): Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok (Területfejlesztési füzetek 2.) VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft., Budapest, 2010

Szociális Gazdaság Kézikönyv, szerk.: Frey Mária, OFA, Budapest, 2007.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, helyi gazdaság, szociális gazdaság, esettanulmány, vasvári kistérség, Mórahalom

Abstract

Case study as a methodology in the evaluation and planning of local economy initiatives

This paper aims to give an attempt how case studies can contribute to the strategy-making process of the so called local economy. The authors have made on-the-spot searches in two Hungarian micro-regions: Móraalmi and Vasvári. The results of the evaluation of the questionnaires and depth interviews show that there are some questions and problems which have to be come round before the strategies of 2014–2020 will be founded on the ground of local economy. These are in connection with the ideas of „place-based” policy versus „exogeneous intervention”, the need of vocational training, and development of „soft” abilities.

Érték- és közösségalapú fejlesztések – Alapelvek, lehetőségek és korlátok hazai példák alapján

„Nem létezik, hogy az embert (viselkedését) a szükségletei a szükségleti hiányai határozzák meg, hisz akkor mi különbség van az ember és az állat között?!

Nem, az embert nem a szükségleti hiányai, hanem a célok, az értékek és a normák határozzák meg, amelyek vonzzák, s értelmet adnak az életének.”

Viktor Emanuel Frankl

Bevezetés

Mi lehet kiút a válságból? Mi lehet az, amely a nehéz helyzetben lévő közösségeket, településeket, térségeket kihúzza a gödörből és egy olyan fejlődési pályára állíthatja, mely nem szenved azoktól a gyengeségektől, káros hatásoktól, amely az eddigi gyakorlatot jellemezte, s mely a tapasztalható negatív következményeket okozta. Mik voltak a hibák, mire alapozhatunk, mi lehet az ennek keretét adó rendszer? Tehetjük fel jogosan ezeket az egyre sürgetőbb kérdéseket most, hogy az elmúlt évtizedek legsúlyosabb, minden szektort, s az élet legtöbb területét érintő válságát éljük át.

Egy ilyen időszakban, amikor a rendszer működésének alapját képező anyagi – elsősorban pénzbeli – javak minden eddiginél korlátozottabban, szűkösebben állnak rendelkezésünkre, el kell gondolkoznunk azon, hogy mi lehet a kiút. A kivárás – várni a válság végét, s a régi, vagy egy áhitott stabilizálódó rendszer lassú helyreállítását – nem lehet megoldás. A várakozás elpazarolt idő, amely erőforrásaink elvesztéséhez, elpocsékolásához, s a humán tőke elforgácsolódásához, gyengüléséhez vezet¹, s nem utolsó sorban a kivárás nem talál válaszokat a miértekre, az okokra, amelyek a problémák, a konfliktusok eredői, a fejlődés, a legjobb megoldás megtalálásnak gátjai. Új lehetőségeket, s olyan megoldásokat kell keresni, amelyek nem szenvednek a korábbi rendszer gyengeségeitől, más szemléletmódot mutatnak, nem elveszítve a korábbi gyakorlat, intézményi, módszertani megoldások és legfőképpen a közös kultúra és tudás értékes momentumait.

E gondolatok, kérdések a társadalom vetületének több szintjén megfogalmazódhatnak, különböző szemszögből közelítve meg a kérdéskört: más nézőpontból szemléli a lakosság, a közösségek, a döntéshozó, s a tervezők és szakemberek. Tervezőként nagy felelősségünk van új megoldások keresésében, hiszen javaslatunk, ötleteink, terveink települések, térségek jövőjét befolyásolják, közösségek életkörülményeire vannak hatással. A nem öncélú problémafeltárás, problémakeresés, a problémamegoldás feltételrendszerének fejlesztése és a megelőzés tevékenységünk leghangsúlyosabb része, lényege.

A területfejlesztéssel (beleértve a regionális, a vidék- és a településfejlesztést is), tervezéssel foglalkozó szakmának változtatásokra, újfajta tervezői szemlélet és kompetenciák megjelenésére, terjedésére, a tervezői feladatok újfajta megközelítésére van szüksége, mely lehetővé teszi az értékek, erőforrások legmagasabb szintű felügyeletét,

hasznosítását, a tervek eredményességének növelését, a fejlesztések előmozdítását, a konfliktusok kezelését. Ez az újszerű tervezői hozzáállás, szemlélet, módszertani készlet mellett fordulatot igényel: a táj és annak helyi közösségei és értékei felé.

A helyi közösségekben nagy erő, nagymértékű, kihasználatlan fejlesztési potenciál és fejlesztési kapacitás rejlik, jelentős mértékben rajtuk múlik a tervek megvalósulásának sikeressége, illetve a *célja végső soron az ember és a helyi közösség fejlődése*². (Pataki 1998) A bennük rejlő lehetőségek aktivizálásához azonban számos feltételnek kell teljesülnie:

- **Léteznek-e életképes közösségek**, akik önálló akarral, jövőképpel rendelkeznek, s képesek megvédeni értékeiket és képviselni saját és jövő nemzedékük érdekeit?
- **Ha igen**, kellő mértékben bevonják-e őket a tervezésbe, a megvalósításba?
- **Ha nem**, történnek-e a fejlesztések során erőfeszítések, amelyek a helyi közösségeket felkészítik arra, hogy részt tudjanak venni szükségleteik és programjaik megfogalmazásában, kivitelezésében és ellenőrzésében?

Esettanulmányok

A következőkben az ország három különböző részéről származó hazai példát mutatunk be, amelyek az elkezdődött – szakmát érintő – változásokat, s a helyi közösségekben rejlő lehetőségeket szemléltetik. Az esettanulmányok feldolgoznak pozitív és negatív példákat, gyakorlatban megvalósult eseteket, s elméleti tanulmányokat. Az esettanulmányok következtetései dokumentum és folyamatleírásra épülnek, illetve interjúkon és kérdőívvezésen alapulnak, amelyekre 2010-ben és 2011-ben került sor.

Kistérségi tájhasználati értékrend kialakításának lehetőségei és indokai az Esztergomi kistérségben és Zsámbékon végzett kutatások alapján

Az esztergomi kistérség természeti, táji, kulturális szempontból is egy igen érték gazdag terület, mely emellett számos problémával küzd, sokféle negatív folyamat fejt ki hatását. A településeken sokszor átgondolatlan, értékeket károsító, a gazdasági érdekeket szem előtt tartó fejlesztések valósulnak meg; nem építenek helyi erőfor-

¹ Egyik példa erre a gyakorlati tudás, kialakult gyakorlat, kapcsolatrendszer elvesztése; ezzel a tudással, kapcsolathálóval, gyakorlattal rendelkező személyek elvesztése (pl. gazdák, tanárok, orvosok elköltözése, pályamódosítása)

² „A fejlődés tehát az úgynevezett emberi képességek kiterjedésének folyamataként értelmezendő” – jelenti ki a Nobel-díjas Amartya Sen (2003), s nem a gazdasági prosperitás hagyományos fogalma szerint – teszi hozzá Pataki György.

rásaikra; a helyi közösségek aktivitása, bevonása alacsony szintű; a fejlesztések a közösségek érdekeit nem képviselik kellőképpen.

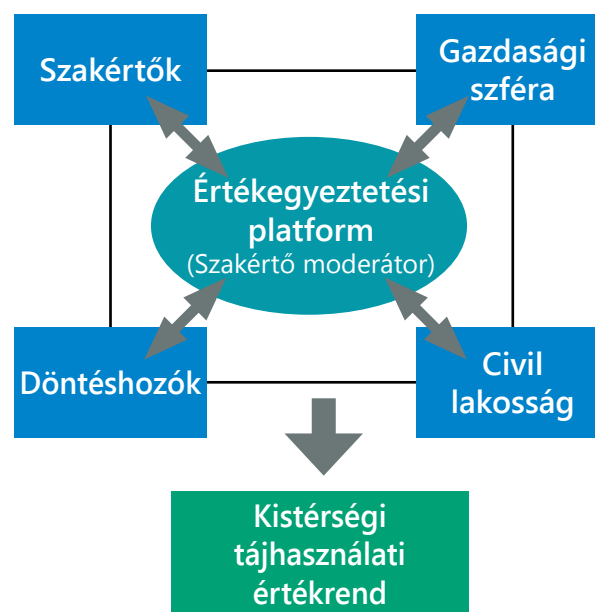
Egy térségben sok, egymással gyakran szemben álló formális és informális értékrend (Kondor 2010) működik olyan „keret” nélkül, amely egy széles körben elfogadott irányba vezeti a terület jövőjét. A térségre készült fejlesztési dokumentumok mögött sokszor eltérő, szembenálló vezérlőértékek, normák s érdekek állnak. A dokumentumok sokfélesége nem biztosítja a térségi értékrend koherenciáját, a dokumentumok mögött álló vezérlő értékek sok esetben nem egyeztethetőek össze, egymásnak ellent mondanak, nem szolgálják az egységes jövőkép kialakítását. (Szabó 2011)

A felsorolt problémák konfliktusok sorát eredményezik, s az érték alapú gondolkodás és párbeszéd, nyilvánosság hiányát tükrözik. Hankiss Elemér (2004) mellett más szerzők is leszögezik, hogy a társadalmi fejlődés egyik alapvető előfeltétele az, hogy a különféle érdekek nyíltan megfogalmazódjanak, egymással megütközzenek, egymással valamiféle rendben összefogódkodjanak. Ugyanez vonatkozik az értékekre is. A különböző értékrendek a nélkül működnek, alakulnak, hogy nyíltan megfogalmazzunk, egymással ütköztetve keményre kovácsolnánk őket. Az értékek elrejtése, elkenése, szűrkítése, más értékekkel való egybemosása az általános gyakorlat.

Egy új alapokon nyugvó tervezési rendszer elméletét vázolja fel Szabó (2011) tanulmánya, amely az Esztergomi kistérségben a tájhasználati értékrend kialakításának lehetőségeivel és erre alapozott fejlesztési irányok meghatározásával foglalkozik. A tanulmányt a következő gondolat inspirálta: „A fellendülő térségi tervezési tevékenység egységességének biztosításakor fontos feltétel a tervezési rendszernek keretet adó közös térségi értékrend kialakítása.” (97/2005. (XII.25.) OGY határozat, 108.)

A tanulmány egy kutatás kezdeti lépéseinek tekinthető, amely célja egy keretrendszer – a térségi tájhasználati értékrend – kialakításának módszertani és egy értékközpontú komplex tájfejlesztés alapjainak lefektetése, amely az értékek, értékrend meghatározásával, az értékek egyeztetését, explicitté tételét biztosító nyílt folyamatok megvalósulásával iránymutatást ad a tervezéshez, fejlesztésekhez. Ez az értékrend-alapú gondolkodás elősegíti a táji szempontokat figyelembe vevő, a közös térségi értékrendet követő fejlesztések előtérbe kerülését, a térség tájpotenciáljának lehető legjobb kihasználását, a térség fenntartható táji egységben megvalósuló fejlesztését.

A módszer a térségi szereplők bevonásával, érdekeik, értékeik kimondásával, kölcsönös megértésével, elfogadásával, a közös elemek feltárásával lehetővé teszi egy olyan közös értékrend létrehozását, amely keretrendszerként a célok, a közös jövőkép kijelölésének, s a fejlesztések alapjául szolgál. Az értékrend-kialakítás minden fázisában – amely szakértői csoport vezetésével folyik – fontos az érintettek bevonása, együttműködése (1. ábra), hiszen ez az alapja az értékrendek kölcsönös megértésén és elköteleződésen alapuló értékegyeztetésének, s csak így lehet megalapozott, széles körben elfogadott, a különböző szintek észrevételeit beépítő, közös értékrendet kialakítani. E

1. ábra – Értékegyeztetési platform és a tájhasználati értékrend kialakításának szereplői (Szabó 2011)

folyamatnak az értékegyeztetési platform ad helyet, amely folyamatos kommunikációs teret biztosít az értékrend kialakítására és „karban tartására” (Szabó 2011) (1. ábra).

Az **értékelvű fejlesztés** egy egyelőre keveset kutatott, azonban annál időszerűbb és nagyobb fontossággal bíró kutatási terület. Hazánk, a régiók, megyék, kistérségek, települések jövője azon múlik, hogy mennyire tudunk együttműködni és cselekvést megalapozó közös értékrendeket kialakítani és konszenzuson alapuló értékegyeztetéseket végrehajtani, hiszen a rejtőzködő, implicit érték- és normarendi különbségek a konfliktusok forrásai. A közös értékrend a táj élhetőségének, a táj és a helyi társadalom versenyképességének alapja, e nélkül elképzelhetetlen az eredményesség és a fejlődés nyomon követése, értékelése, illetve a tájban működő életfolyamatok fenntarthatóságának megteremtése.

Gyakorlati tervezési, gazdálkodási, kezelési, illetve politika³ alkotási és megvalósítási szempontból célszerűnek tűnik egy meghatározásban összefoglalni a táj térbeli és anyagi kereteit, valamint e keretek és a társadalom és más élő szervezetek kapcsolatrendszerét. Az adott földterület fizikai, anyagi struktúrái a táji megközelítés szempontjából, mint élettér jelennek meg és ennek értelmében az alapvető meghatározó jellemző az adott térben működő dinamikus kapcsolatrendszer, amelynek része a táj érzékelése és kezelése esztétikai, etikai, ökológiai és gazdasági szempontból. (Szilvácsku 2011)

Ahhoz, hogy a tájat érintő folyamatokban aktívan és tudatosan részt vegyünk, nemcsak a táj ökológiai, esztétikai értéke és ezen értékek alapján meghatározott kapcsolatrendszere fontos, hanem a tevékenységeket vezérlő kulturális, etikai és gazdasági értékek és működésük. Az elmúlt évtizedekben a táj és a társadalom kapcsolatrendszerét tekintve az egyén és a közösség által történő érzékelésére, annak is főként vizuális és esztétikai felfogá-

³ Policy – a közös ügyek, a közfeladatok közös intézését jelenti.

sára irányult a figyelem. A *fenntarthatóság igényének előtérbe kerülése egyre indokoltabbá teszi a táj, mint életér kezelését*, valamint a táj és az ember kapcsolatrendszeréből a kulturális, gazdasági és kiemelten az etikai összetevők vizsgálatát, és az eredmények gyakorlati hasznosítását.

A természeti és kulturális értékekben gazdag Zsámbékon 2011-ben végeztünk kérdőíves felmérést és fókuszcsoporthoz tartozó megbeszélést, amely témája a térségi értékrend és a fejlesztések kapcsolata, a helyi identitás volt. A vizsgálatokból két eredményt emelünk ki. Arra a kérdésre, hogy kik azok az emberek és szervezetek, amelyek sokat tesznek Zsámbék fejlődéséért, a közösségi életért, a természeti értékekért, legnagyobb arányban (90 %-ban) a civil szervezeteket kaptuk válaszul. Ez az eredmény megerősíti azt az állítást, amely szerint az értékek kikristályosodásának, a társadalmi együttműködés központi tényezője a civil szféra.

Ennek megerősítését igazolja másik oldalról az az eredmény, amely szerint arra a kérdésre, hogy mi a legfontosabb teendő, fejlődési cél, amelyre leginkább szükség lenne a települést érintően, az alapvető infrastrukturális ellátás fejlesztése mellett, azzal egyenlő arányban a közösségi terek (beltéri és kültéri egyaránt), a zöldfelületek és a közösség fejlesztését jelölték meg legfontosabb célként a megkérdezettek.

A 2011 őszen megvalósított „*Otthonunk Zsámbék*” elnevezésű gyermek rajzverseny keretében beérkezett 300 rajzot elemezve a rajzoknak a 10–15 %-án volt megfigyelhető a közösség, emberek jelenléte a településen, a tájban. A fókuszcsoporthoz tartozó megbeszéléseken feltárult számunkra, hogy a döntéshozók és a helyi lakosok többségének nincs élő kapcsolata a tájjal; a települési és a környező tájban található természeti értékeket adottságnak veszik, és nem világos számukra, hogy mit tehetnének ezen értékek megőrzéséért, fejlesztéséért.

„Sárvíz Kistérség” és Aba modellje – úton a közvetlen, felelős részvételen alapuló együttműködés felé

A Sárvíz kistérség és Aba község egy különleges, itthon egyedülálló, működő modellkísérletet indított el; a magas szintű közösségi összefogás, az alulról építkező, helyi erőforrásokra támaszkodó, a helyi közösségekből kiinduló fejlesztések egyik legkiemelkedőbb hazai példája. A Fejér megye közepén elhelyezkedő, jelentős természeti értékekkel rendelkező, kilenc községet magában foglaló kistérség hivatalosan 2004-től Abai kistérség néven létezik, azonban az összefogás jóval előbbre, 1991-re nyúlik vissza az akkor még három különböző statisztikai kistérségben elhelyezkedő települések között. A spontán módon, a települések által önállóan szervezett térség megalakulásának alapját az Abán megindult tudatos, nagy hatású, közösség-szervező településpolitikai biztatásával létrejött kezdeményezés jelentette.

Az együttműködés kezdetben, 1991-től az első négy (Aba, Káloz, Sárkeresztúr, Soponya) település különféle egyesületei által közösen szervezett ünnepek, programok szervezésében nyilvánult meg, amelyen a községek lakossága együtt vett részt. Pár évvel későbbtől a kapcsolat tovább mélyült, s a „négyek” önkormányzatai megkötötték az első szerződéseket a kultúra, az oktatás, az infrastrukturális beruházások, a közös értékvédelem és más fontos ügyekben való szoros együttműködésre. Így valósult meg

például a helyi hagyományokat kutató művészeti alapiskolák hálózata, a gazdasági eszközök megosztásával közös vízbázisok, összekötő utak létesültek. A település vezetői felismerték, hogy érdemes együtt, egységesen fellépni a fejlesztési kérdésekben. Az együttműködés – amely azóta 9 településsé bővült – a települések közösségi életének is jót tett, a civil szervezetek száma megemelkedett, településenként 8–20 aktív egyesület működik. 2001-ben a települési szerveződések újabb szintet ért el, az önkormányzatok területfejlesztési társulást hoztak létre, mely tovább növelte a hatékonyságot és az összehangoltabb együttműködést.

A kistérség tájegység alapon, a meglévő infrastrukturális, kulturális hálózatok alapján szerveződött, s olyan alulról építkező együttműködési rendszert valósított meg, amely a helyzeti hátrányt mentalitásbeli előnnyel, a közösség erejével dolgozza le. A szerveződés a német kistérségi modell megvalósítására irányul: az együtt hatékonyabban végrehajtható feladatokat közösen végzik el. Ezzel komoly pénzügyi erőforrásokat szabadítanak fel, az önkormányzati feladatokat magasabb színvonalon képesek ellátni. Az együttműködés során *egyenrangú kapcsolatrendszer* valósul meg, amely a települések számára garancia arra, hogy a közös ügyeket érintő döntésekben mindenki szava egyformán számít, és nem alakul ki erőltetődés és centrum-periféria viszony, *a közös terheket mindenki arányosan viseli*.

A kistérség szervezése eltér a megszokott gyakorlatól: nem egyedi akciókra irányul, hanem a *helyi autonóm közösségekből táplálkozó önszerveződések támogatására*. A kezdeményezés alapja, katalizátora a polgármesterek vezetésével létrejött erős kezdeményező központ, s az általuk képviselt haladó, előrelátó gondolkodásmód. A vezetők *a korszak rutinját meghaladó programok és projektek mellé állnak*; megindult a stratégiai tervezés, egyszerre múlt és jövőközpontú programot dolgozott ki, avagy a kistérség *hagyomány- és tudástársadalom központú* stratégiát választott, mely nem a kistérség hátrányos helyzetéből, hanem Európa és Magyarország lehetséges és optimális jövőképéből indul ki.

A tervezés során a helyi szakértők mellett tudatosan választottak ki hosszú távú együttműködésre szakértői csoportokat, s rögtön bevonták a helyi lakosságot. Ezt a partneri viszonyt intézményesítették, s elsőként Abán megkötötték a helyi társadalmi szerződést; mely egyben előkészíti a döntéshozatal új módszertanát, amely támogatja a részvételi demokrácia modelljeit. A szakértőkre és a helyi közösségre alapozott, magas minőségű tervezésnek köszönhetően sok pályázatot megnyertek.

A helyi társadalom-bevonás, a közösségépítés és a helyi stratégiaépítés legelőrehaladottabb hazai modellje, a 2005-ben Abán kidolgozott részvételi demokrácia programja. A program minden állampolgárnak, minden családnak és minden utcaközösségnek intézményesített formában lehetővé teszi, hogy részt vehessen a jelen és a jövő formálásában. Célja, hogy a helyi társadalmat az egymáshoz fűzöttség jellemezze és az abaiak egymásra figyelve és egymást segítve megvalósítsák messzire tekintő jövőképeket. A program lehetőséget biztosít, hogy a helyiek azonosulhassanak a közösség jövőképeivel, és ennek következményeként személyesen, vagy közösségi fellépések keretében folyamatosan részt vehessenek a település

fejlesztésében. Ebből az is következik, hogy a tervek valóra váltásáért nem csak a döntéshozók, vagy az intézmények, hanem minden egyes ember és család is felelős. Megalkotta a részvételi demokrácia modelljét, amelyben a részvételt képviselők útján, a strukturált párbeszéd rendszerével kombinálva és a jövőben elektronikus formában valósítják meg. Aba egy megosztott önkormányzatiságot valósított meg, amelyben az önkormányzat ellátja kötelező feladatait, s inkább támogató, ösztönző, ellenőrző szerepet tölt be.

Az abai részvételi demokrácia *intézményesítésének* programja:

- 1, Először a választott civil képviselők létrehozták saját civil fórumaikat.
- 2, A civil szervezetek képviselői szintén megszervezik saját települési koordináló testületüket és képviselőket választanak.
- 3, Az önkormányzati testület változatlanul hivatalban marad és ellátja minden törvényileg szabályozott feladatát.
- 4, A cégek, vállalkozások (gazdasági társaságok) szintén választanak képviselőket.
- 5, Az Abán működő egyházak is megválasztják képviselőiket.
- 6, Az öt testület, illetve képviselőlet aztán megszervezi a „csúcsszervezetet” 2007 őszén, amely az Abai Magisztrátus nevet kapja.

Konklúzió, következtetések

Az esettanulmányok rávilágítanak a helyi közösségek kiemelkedő szerepére a térségfejlesztésben; jól mutatják, hogy nem egy elszigetelődött, hanem egy sokakat foglalkoztató kérdéskörrel beszélünk, amelynek kapcsán a változás magvai indultak csírázásnak: a társadalom szereplői egymástól függetlenül elkezdtek gondolkodni a változás lehetőségein az ország különböző térségeiben. E kérdéskör válaszokat, megoldásokat, újfajta szakmai megközelítést követel. Ha nem változtatunk, nem leszünk képesek egyrésztől érvényesíteni a szakmai érdekeket, elveket a terület-, és településfejlesztési, rendezési döntések során, másrésztől felvenni a versenyt a közösséggel gyakran ellentétes csoportérdekekkel. Az alábbi megállapítások felhívják a figyelmet azokra a fókusz témákra, amelyeknek nagyobb figyelmet kell kapniuk, mivel segíthetik, biztosíthatják a szakmai szempontok érvényesülését; tárgítják a szakmai teret; s biztosítják a területi tervezéssel foglalkozó szakma versenyképességét, s a kor igényeinek való megfelelését.

Az értékek szerepe, térbelisége

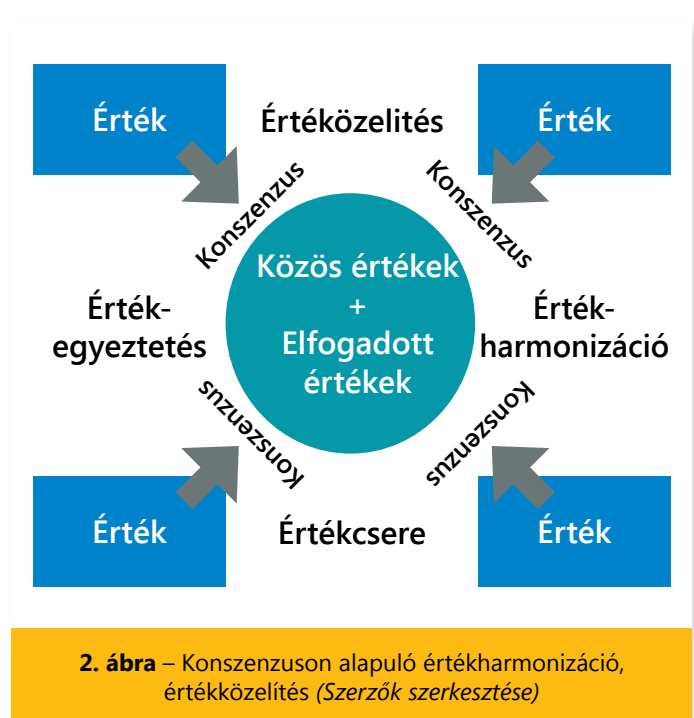
A teret jogi és nem jogi normatív szabályok szövik át, normatív eredetű társadalmi kapcsolatok és cselekvések strukturálják, (Kondor 2010) egy településen, térségben sokféle értékrend fejt ki hatását, amely több szempontból is fontos. Egyrészt a közösség saját identitását, azonosság-tudatát e kulturálisan kifejlődött értékstruktúrák segítségével tartja fenn. (Hoppál 1987) Másrészt az egyének, csoportok, közösségek értékrendje, s érdekei határozzák

meg a térbeli folyamatokat, a térhasználatot. Az egymással versengő érdekek és értékpreferenciák a tájra irányuló figyelem és a cselekvések folyamatosan változó mozgató rugói, melyek mögött többek között etikai, esztétikai és gazdasági értékeket találunk.

Az értékek rámutatnak arra, hogy a világ dolgai és eseményei, tényei, lehetőségei és veszélyei között meg kell különböztetnünk a fontosakat és a kevésbé fontosakat, legyenek azok személyes vagy közösségi viszonylatúak, az emberiség egészéhez kapcsolódók, vagy akár metafizikai értelműek. (Hajnal 1987) Az értékek értékrendbe szerveződnek, amely nem egy merev, statikus séma, amely szerint élni kell, hanem értékeket tartalmaz. Ebben a rendszerben azok tekinthető értéknek, amelyek az emberi lét kiteljesedését, vagyis a boldogság elérését szolgálják. (Berán 2007) Az értékrend szerkezetét, az értékpreferenciákat mind egyéni, mind közösségi szinten alapvetően a boldogság elérésére való törekvés határozza meg. (Havasi 2009) A boldogságot befolyásoló – a cselekvéseket mozgató – tényezők, az értékek feltárása, a különböző értékrendű csoportok azonosítása fontos, a tervezést befolyásoló szempont.

Konszenzuson alapuló értékcsere, értékkelételek: Közös térségi értékrend

Az értékek feltérképezése; az értékek, értékrendek egyeztetése, csiszolódása; kapcsolási pontok azonosítása, s a csoportok eltérő értékeinek elfogadása; vagyis a **konszenzuson alapuló értékegyezés**nélkülözhetetlen a versenyképes, fenntartható térségek kialakításához. Először közös értékeket kell kijelölni ahhoz, hogy a közösség által elfogadható, egyént és közösséget mozgósító hosszú távú, fenntartható fejlesztések valósulhassanak meg. Ennek gyakorlati

2. ábra – Konszenzuson alapuló értékharmonizáció, értékkelételek (Szerzők szerkesztése)

⁴ Egy kísérleti példa erre az Abai Magisztrátus, de erre lehetne jó példa a kistérségi, járási tájműhely (tájközpont), amely egyeztetés- és folyamatátmozgató, irányító szerepet tölthetne be egy tájépítész vezetésével

megvalósításához szükséges egy **települési-térségi fórum (tájműhely)**⁴ létrehozása. E fórum lehetővé teszi a térségi szereplők részvételét, érdekeinek képviselését, s a **társadalmi-gazdasági-politikai-igazgatási normarendszerek közötti folyamatos kapcsolat megteremtését, mozgásban tartását**. Az egyéni értékrendek és a környezet is változik, fejlődik, ezért folyamatos, dinamikus, ugyanakkor rugalmas kapcsolatra és párbeszédre van szükség. (2. ábra) Ez biztosítja a vezérlő értékek explicititétét és közös térségi értékrend megfogalmazását, amely az adott téregység (település, táj) közös érdekeit, értékeit foglalja magában, s mint ilyen, kijelöli a közös célokat és az egységes jövőképet, mely a jövőbeni fejlesztések alapjául szolgál.

Közösségfejlesztés és hálózatépítés szerepe

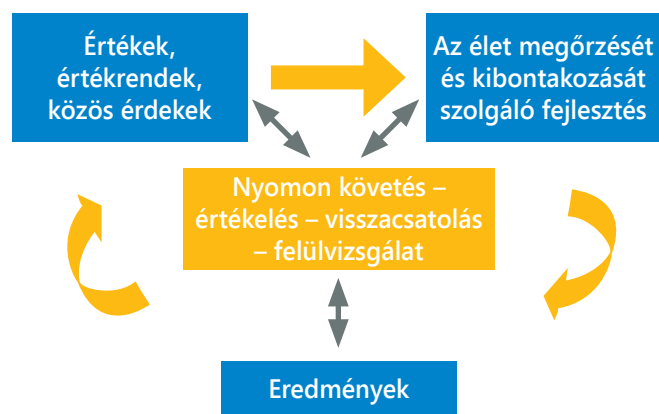
A **helyi közösségek szerepe** mindennemű település-, tájfejlesztési tevékenység során releváns, több tanulmány szerint is szerepük a települések sikerességében meghatározó. (Ludescher, 2009) Döntően rajtuk múlik a fejlesztési tevékenységek sikerességének mivolta. Ha a terv nem talál táptalajra a közösségben, nem építi be, nem veszi figyelembe a különböző szereplők és csoportok érdekeit, értékpreferenciáit, nem teljesítheti valódi funkcióját. A hazai jogszabályi környezet fejlődése egyre nagyobb mértékben teszi lehetővé a **társadalmisítást**, azonban ennek gyakorlati hatékonysága, hasznossága megkérdőjelezhető, hiszen nem állnak rendelkezésre megfelelően kidolgozott módszerek, valamint hiányzik az erre való fogékonyság mind tervezői, döntéshozói, mind lakossági oldalról. Ezt jól mutatja az a tanulmány, mely az európai társadalmak helyzetét méri fel a cselekvés tekintetében. Míg Svédországban a társadalom 6,9%-a a szenvedők, 18,2 %-a a lázadók, 74,9%-a a cselekvők kategóriájába tartozik, addig itthon ez a képzeletbeli piramis pont fordított: 65,9% szenvedő, 23,5% lázadó, 10,6% cselekvő. (Csepeli 2010) Problémát jelent a **különböző társadalmi dimenziók közötti hálózatok hiánya**: az állami, önkormányzati, társadalmi, gazdasági normarendszerek között nincs kapcsolat. A társadalom szöveteit érént átszövő hálózatok nélkül nem valósulhatnak meg sikeres fejlesztések, hiszen az együttműködés hiánya konfliktusokat szül a normarendszeri különbségekből kifolyólag.

A hazai gyakorlat nagy hiányossága, hogy a jogszabályok ugyan előírják a társadalmi bevonást, azonban nem foglalkoznak a **társadalom befogadóképességével, a társadalmi és szervezeti tanulás kihívásaival**. A különböző fejlesztési tevékenységek, a tájban lejátszódó folyamatok összetettek, az emberek nagy részének átláthatatlanok. Hiába tesszük lehetővé az társadalmi részvételét, ha az emberek nem értik meg a folyamatok lényegét, s az összefüggéseket. További probléma, akadályozó tényező lehet a közösség hiánya, vagy nem megfelelő működése. Ez esetben nem tudunk mire építeni, nincs meg az a befogadó táptalaj – a közösség –, amelyet közös értékek, s érdekek mozgatnak. Hiába beszélhetünk érték gazdag térségről, ha nincs egy megfelelő minőségi és mennyiségi paraméterekkel rendelkező közösség, az értékek, a potenciál hasznosítása alacsony szintű. Ugyanakkor ennek a fordítottja is igaz: egy rossz helyzeti adottságokkal rendelkező térség egy erős közösséggel, a humán tőke értékének felhasználásával képes jelentős fejlődést elérni.

Mindezt összegezve megállapítható, hogy *arra alkalmas közösség nélkül fenntartható fejlesztések nem valósulhatnak meg*: a tájfejlesztési tevékenységeket meg kell előznie a **helyi közösségfejlesztésnek és hálózatépítésnek**. Ennek a megvalósításához meg kell találni az értékrendszer adott szintjének legmegfelelőbb módszert és kommunikációs eszközt (Tomka 1987). Ez megteremti azt a befogadó közeget, amely megérti a fejlesztések miértjét, s közös értékek hajtják őket közös célok felé. A hálózatépítés szintje a lokalitás, alapja egy funkcionáló közösség, célja a közösségek bevonása, részvétele, partnerségek építése a demokrácia és a civil társadalom fejlődéséért. Antony Cohen (1985) kutatásai szerint 4 feltételnek kell teljesülnie a közösség kialakulásához: (1) társadalmi tér, lokalitás; (2) érdekek, identitások; (3) közösség tagjai közötti társadalmi interakciók; (4) önazonosítás a kollektív társadalmi cselekvések folyamatában. A közösségfejlesztés és hálózatépítés nemcsak a fejlesztések megvalósulását segíti, hanem egy *autonóm közösségi modell* felé törekvést is. Ez egy olyan aktív, bizonyos szempontból egységes közösséget jelent, amely önállóan választja meg céljait, a külső erőktől kevésbé függ, s melyben megvan az akarat, a képesség a lehetőség szerinti legmagasabb szintű öngondoskodásra.

Szakmai kihívások

A felvázolt gondolatok érvénysülése, gyakorlati megvalósítása mind a döntéshozók, mind a szakma egészének részéről változásokat követel meg. Változtatni kell egyrészt a gondolkodásmódon, **újra kell gondolni a szakemberek és döntéshozók helyét, szerepét, feladatait** a rendszerben: mint koordináló, ösztönző, tanácsadó, menedzsment szervként kell jelen lenniük. Újra kell gondolni az általánosabban értelmezett politikai gondolkodásmódot, s egy **eredményközpontú, értékvezérelt közpolitika** meghonosodását, s az értékalapú fejlesztéseket kell ösztönözni, s ennek szabályozási, intézményi és módszertani alapjait lefektetni. (3. ábra) Ezzel párhuzamosan erősíteni kell a **nyílt bizonyíték alapú szakpolitikák** terjedését; lehetőséget kell biztosítani az **értékelésre**; biztosítani kell a folyamatos **tájékoztatást**; és **viSSZACSATOLÁST**, a vélemények, reakciók beépülését, figyelembevételét.

3. ábra – Értékalapú és eredményközpontú fejlesztések alapvető kapcsolatrendszere (Szerzők szerkesztése)

E jegyeket magán viselő, ezért alkalmazását erősen indokoló döntéstámogató, s – előkészítő módszer a stratégiai tervezés, amely alkalmazásának terjedését ösztönözni kell (3. ábra).

Az értékalapú és eredményközpontú fejlesztések számos kihívást gördítenek a szakma elé, amely új megoldásokat,

alkalmazkodást, s folyamatos innovációt követel meg. Meg kell felelni a tervezői szerep változásából adódó követelményeknek: el kell sajátítani a szükséges kompetenciákat; fel kell készülni az igazgatási, menedzsment feladatok ellátására; módszertanokat kell kidolgozni, kutatási programokat kell megvalósítani együttműködésben más szakterületekkel.

dr. Szilvácsku Zsolt
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti Kar
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
Email: zsolt.szilvacsku@uni-corvinus.hu

Szabó Áron
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti Kar
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék
Email: aron.szabo@uni-corvinus.hu

Irodalom:

- Anthony, C. (1985): The symbolic construction of community. Taylor & Francis Group.
- Amartya, S. (2003): A fejlődés mint szabadság. Európa Kiadó, Budapest.
- Berán, F. (2007): Etika, Az értékek tisztelete. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Csepeli, Gy. (2010): Társadalmi Szolidaritás – Összetartó Társadalom. Parola. 3. szám, 3.
- Hajnal, A. (1987): Rejtett és fölfedezett nézetek és értékek a társadalmi-gazdasági tervezésben. In Hoppál, M. – Szecskő, T. (szerk.): Értékek és változások. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- Hankiss E. (2004): Társadalmi Csapdák és Diagnózisok. Osiris Kiadó, Budapest
- Havasi, V. (2009): A normák hatása a társadalmi-gazdasági térfolyamatokra és a területi szabályozás lehetőségei Magyarországon. Doktori értekezés, Debrecen.
- Hoppál, M. (1987): Kulturális értékstruktúrák és identitásértékek. In Hoppál, M. – Szecskő, T. (szerk.): Értékek és változások. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- Kondor, A. (2010): A normák hatása a társadalmi-gazdasági térfolyamatokra és a területi szabályozás lehetőségei Magyarországon. Doktori értekezés, Budapest.
- Ludescher, G. (2009): A helyi társadalmak szerepe a falvak sikerességében. Doktori értekezés, Pécs.
- Pataki, Gy. (1998): A fejlődés gazdaságtana és etikája – Tiszteletadás Amartya Sen munkásságának. Kovász II. évfolyam, 4. szám, Budapest
- Szabó, Á. (2011): Kistérségi tájhasználati értékrend kialakítása az Esztergomi kistérség példáján – Értékrend, a kistérségi szintű tájfejlesztés alapja. Diplomadolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- Szilvácsku, Zs. (2011): Értékek a tájban és a társadalom értékrendjében. In Máté, Zs., – dr. Kollányi L. (szerk.): Rejtőzködő kincsek, TÉKA Tájértékek Magyarországon. Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központ és a Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- Szilvácsku, Zs. (2012): A fenntarthatósági hatásvizsgálatok értékrendi alapjai és módszertani, intézményi szempontjai. Doktori értekezés kézirat, Budapest.
- Tomka, M. (1987): Értékek- és normarendszerünk hármasszerkezete – és ennek kommunikációs vetülete. In Hoppál, M. – Szecskő, T. (szerk.): Értékek és változások. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- 97/2005.(XII.25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Koncepcióról

Kulcsszavak: érték, értékrend, értékrendi fórum, konszenzuson alapuló értékközelítés, értékalapú fejlesztés, közösségfejlesztés, közösségi hálózatépítés

Abstract

Value-, and community-based developments

Principles, possibilities and limits by Hungarian examples

The present regional planning and development system and the planning practice needs changes. We should turn to the intangible values and communities. Our article discusses a new approach of planning system; it deals with the role of intangible values and the communities in regions' development. The intangible value-based developments and thinking can be the key of the sustainable, competitive regions. The regional intangible value framework prepared by the landscape forum can determine the vision, the goals and the direction of the developments. By this method the conflicts can be avoided and prevented; and a more harmonic and more sustainable development can be realized. This article provides an overview of this topic and describes the principles, the possibilities and the limits by presenting case studies.

Tájérték alapú vidékfejlesztés

Bevezetés

A kutatási terület az Abaúj–Hegyközi kistérség északi felén található. A térség, melyet tíz település alkot, az Észak-Magyarországi Régióban, Borsod–Abaúj–Zemplén megyében helyezkedik el. A kistérség, így a települések is halmozottan hátrányos helyzetűek, az ország legelmaradottabb területeihez tartozik, ami az itt élők alacsony életszínvonalában, a munkanélküliek magas arányában és egyéb kedvezőtlen társadalmi folyamatokban is megnyilvánul. Mindezek ellenére a gazdagtermészeti, táji és kulturális adottságai révén sok lehetőség rejlik ebben a térségben. A munkám során az adottságokat figyelembe véve lehetséges fejlesztési irányokat határozok meg, melyek a negatív folyamatokat megállítani, illetve visszafordítani hivatottak. A fő fejlesztési irányokat, kitérési lehetőségeket – a térség adottságaiból következően – egyértelműen a turizmus és a tradicionális, fenntartható gazdálkodás jelenti, melynek alapját a tájértékek képezik.

A munkám fő célja egy a periferián lévő, mellőzött térség megismertetése, fejlesztése, gazdasági és kulturális életének élénkítése. Mindezek a térség kiegyensúlyozott fejlesztésével (az egyes települések rendszerbe szervezésével, valamint az együttműködés erősítésével), a terület tájértékeiben rejlő lehetőségek eredményesebb kiaknázásával (főként a fenntartható turizmus által) valamint a tradicionális mezőgazdasági kultúra fenntartásával, megőrzésével, jövedelmezőképességének növelésével érhetőek el. A kívánt eredményhez tehát a meglévő adottságokra, tájértékekre alapozott rendszerszemléletű tervezés szükséges, mellyel a települések egymást segítve, átgondolt keretek között fejlődhetnek.

A kutatási terület bemutatása

A tájvizsgálat során a turizmus- és a mezőgazdaság-fejlesztést meghatározó szempontokra koncentráltam. A kutatási terület legnagyobb része a Felső-Hernád völgyében, valamint a Zempléni-hegység északnyugati oldalán helyezkedik el. Néhány település területe részben a Cserehát északkeleti dombjaira is felkúszik. Az előzőekből látszik, hogy a lehatárolás nem természetföldrajzi, hanem közigazgatási egységek mentén történt. A terület az Abaúj–Hegyközi kistérség északi fele, azaz Gönc (mely egyben az egész kistérség központja is) közvetlen vonzáskörzete. A kutatási területet tíz település alkotja, melyek közül egy város (Gönc), kilenc pedig a köréje csoportosuló község (Abaújtúr, Hernádszurdok, Hidasnémeti, Göncruszka, Kéked, Pányok, Telkibánya, Torniosnémeti és Zsujta). A lehatárolás módját az előbbieken túl az országhatár meghatározó szerepe is indokolja, melynek közvetlen hatása a vizsgált területre eső településeket érinti. A térség összterülete: 171 km²(1. ábra).

A térség szerkezetét (településhálózati és infrastrukturális hálózat) a táji-földrajzi adottságok (domborzat, vízrajz) határozzák meg. A legjelentősebb közlekedési útvonal, a 3. számú főút a Hernád-völgyében, a folyótól nyugatra halad. Ezen közúttal közel párhuzamosan fut a Miskolcot Kassával összekötő vasútvonal is. A Hernádtól

keletre lévő települések közlekedési kapcsolatai lényegesen rosszabbak az előbbi területétől. Göncnél találkoznak a folyó és a Zempléni-hegység közötti utak. A legközelebbi központ Encs, a megyeszékhely pedig a legtávolabb van a környező városok közül. Fontos megemlíteni, hogy a tágabb értelemben vett térség legnagyobb központja, a szlovákiai Kassa fele olyan távolságra van Göncötől, mint Miskolc, a megyeszékhely. A szlovák–magyar államhatár a terület északi részén húzódik. A schengeni határnyitást követően felértékelődött a második legnagyobb szlovákiai város, a 300 000 lakosú Kassa közelsége (1. ábra).

A vizsgált területen három kistáj található. A Hernád-völgyhöz négy község tartozik: Hernádszurdok, Hidasnémeti, Torniosnémeti és Zsujta. A térség két legjelentősebb települése (Gönc és Telkibánya), valamint Pányok Abaúj-hegyalja kistáj része. Az előbbi két egység közé nyúlik be a Szerencsköz, melyhez Abaújtúr, Kéked és Göncruszka tartozik. Mindezekből látszik, hogy a természetföldrajzi jellemzők nagy változatosságot mutatnak a területen.

Természeti értékek

Országos jelentőségű természetvédelmi terület a Zempléni Tájvédelmi Körzet, mely Magyarország egyik legháborítatlanabb, legfeltáratlanabb térsége. Több éve törekvések vannak a terület nemzeti parkká történő nyilvánítására. A Tájvédelmi Körzet 1984-ben alakult 26 496 hek-

1. ábra – A kutatási terület

2. ábra – Abaújvár, valamint a Hernád menti galériaerdők Sáfrány-dombról

táron. A Telkibányához tartozó Nagy-Sertéshegy bizonyos részletei erdőrezervátumnak is minősülnek (F. Nagy, 1996). A tájvédelmi körzet jellegét alapvetően meghatározza, hogy területének mintegy 85%-a erdő. Talán éppen ennek köszönhető, hogy relatív nyugalomát, zavartalanságát mindmáig sikerült megőriznie. A kutatási terület jelentős részét érinti a tervezett Hernád Zöldfolyosó Tájvédelmi Körzet, melynek kialakítása folyamatban van. Ezen védett terület Abaújvár, Hernádszurdok, Hidasnémeti, Gönc, Göncruszka, Kéked és Zsujta települések folyó menti részeit is magába foglalja majd. A vizsgált térség egyik legfőbb potenciálja, vonzereje a táj szépsége, viszonylagos érintetlensége, az itt lévő települések sajátos viszonya a természethez. A területet két egymástól markánsan elkülönülő egységre lehet osztani a tájkép tekintetében: a hegyvidéki, illetve a Hernád-menti részekre (2. ábra).

Tájtörténet

Az államalapítás idején a területen letelepedő magyarság létrehozta a történeti Abaúj megyét. A Hernád-völgy és a Cserehát népeinek fő megélhetési forrása mindenkor a földművelés volt. Emellett a szőlőtermelés is erőteljesen fellendült a XIV. században (különösen Gönc térségében). A terület hatalmas erdőségei a XI–XIII. században gyéren lakottak voltak. Nagyobb arányú benépesülésük a XIV. századtól indult meg, a hegyvidékek jelentősége pedig ugrásszerűen megnőtt. Ekkortól kezdtek ugyanis kiaknázni az itt előforduló nemesfémlelőhelyeket (Telkibánya). A történeti Abaúj megye létrejöttében meghatározó jelentőségű, hogy igen fontos, észak-déli irányú hadi és kereskedelmi út vezetett keresztül területén. Éppen ez tette lehetővé Kassa várossá válását, és elősegítette, hogy a középkor végére az egész régió központjává váljon. A XVIII–XIX. században Gönc és Göncruszka környéki hegyoldalakon nagy kiterjedésű szőlőültetvények voltak a mai gyümölcsösök helyén. A XIX. század második felében megépült Hidasnémeti és Tornyosnémeti mellett a vasútvonal. A Hernádtól nyugatra fekvő területek váltak hangsúlyosabbakká a közlekedés tekintetében. Az 1920-ban létrejött új országhatár jelentősen befolyásolta a terület további életét (a térség addigi központja, Kassa Szlovákia része lett). A térség jó időre Miskolc, illetve a mind nagyobb jelentőségre szert tevő borsodi iparvidék peremterületévé vált. A XX. században a gönci és göncruszkai szőlők helyét a gyümölcsösök vették át (I., II. és III. Katonai felmérések és a Google Earth).

Tájértékek

A teljes területen tájérték-felmérést végeztem. A felmérés során a BCE TÁJK Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszékén megalkotott tájérték-definíciót vettem alapul.

„Tájértéknek nevezzük mindazt, ami a helybéli lakosok és a térségbe érkezők számára, valamint a szakmabeliek számára mindenkor meghatározza a táj pozitív jellegét.” (Sallay 2009). A tájérték-felmérés során a következő négy lépésben végeztem a munkát: alapinformációk összegyűjtése (térképek, monográfiák, személyes elbeszélések), helyszíni bejárás, kataszterezés, adatok feldolgozása (Csemez–Möcsényi, 1983). Összességében 489 tájértéket vettem számba. Ezen tájérték-kataszter képezi a turizmusfejlesztési javaslatok alapját. Minden felmért tájértéket jellel láttam el, továbbá a kataszterben szerepel az értékek pontos megnevezése, típusa, helye, főbb jellemzői, kora, állapota és veszélyeztetettsége. Az 1. táblázat mutatja az egyes településeken felmért tájértékek számát.

Település	Felmért tájértékek száma
Abaújvár	39
Gönc	63
Göncruszka	44
Hernádszurdok	30
Hidasnémeti	47
Kéked	34
Pányok	43
Telkibánya	119
Tornyosnémeti	47
Zsujta	23

1. táblázat – A településeken felmért tájértékek száma

Mezőgazdaság

A Hernád-völgy régen Kassa éléskamrája volt, Trianont követően azonban a piac jelentősen beszűkült. A vizsgált területen különösen a folyó menti völgyben jellemző a szántóföldi termesztés. Ezekben a részeken búzát, repcét, kukoricát, árpát, napraforgót és burgonyát termelnek. Utóbbi különösen Göncruszka és Gönc térségében jelentős. A termőtájnak és a hollandiai törzs vetőmagnak köszönhetően az itteni burgonya íze és télállósága miatt keresett termék szerte az országban. A térség napjainkig őrzi a régi hagyományokra épített vetőmagtermelő vezető szerepét (TerraMed Kft., 2003, 2008).

A gyümölcsstermesztésnek a Gönc körüli településeken kiemelkedő szerepe van. Az Abaúj-Hegyközi Kistérség területén 2000 hektár kajsziarack-ültetvény található. Ez a gyümölcs őshonos a térségben, tájfajta, a vizsgált területen több településen le van védve a „Gönci Magyar Kajszi”. Jelentős továbbá a málna, a szeder és a bodzaültetvények aránya is. Régen a csonthéjasok hazája volt a gönci térség,

elsősorban a cseresznye volt híres, napjainkra azonban a gyümölcsök termesztése már háttérbe szorult. Nagy problémát jelent, hogy a feldolgozás helyben nem megoldott. Házi pálinkakészítés jellemző, pálinkafőzde majdnem minden településen megtalálható (*M-Teampannon Kft.*, 2009).

A területen az **állattenyésztés** az 1970-es években élte fénykorát, akkoriban sertés- és szarvasmarhatelep működött Göncön vágóhíddal. Napjainkra ez az ágazat erősen háttérbe szorult a térségben. A gönci mezőgazdasági szövetkezet 200 szarvasmarhát tart, Göncruszán mangalicatelep működik, Tornynosnémetiben és Hidasnémetiben a juhászat a jellemző. A rendszerváltást követően a háztáji gazdaságok teljesen megszűntek, napjainkban kezdenek újraéledni. A kisebb településeken inkább csak baromfit tartanak a házaknál.

Tájértékelés

Az értékelési részben a vizsgálatnál bemutatott adottságokat, állapotokat rendszerezem. A szintézis jelentős része a turizmussal kapcsolatos. Két fő módszert alkalmaztam, az egyik a tájérték alapú, melyben saját szempontrendszert, pontozást dolgoztam ki, a másik pedig kérdőívek alapján történt értékelés. Ezen értékelések segítségével a legértékesebb tájértékeket határoztam meg, továbbá azt, hogy mely település rendelkezik a legtöbb értékkel, és, hogy melyik milyen típusú turizmusra alkalmas. A kérdőíves módszerrel az idegenforgalom közelmúltbeli alakulásának vizsgálata, illetve a helyiek témához való hozzáállása is feltárára került. Az értékelés másik fő egysége a mezőgazdaságra vonatkozik, mivel a kutatási terület egy nagy múltú gazdálkodással rendelkező térség. Éppen ezen okok miatt a tradicionális területhasználat-típusokat elemeztem, és azok segítségével vontam le következtetéseket.

Tájérték alapú értékelés

A munka során felmért tájértékek segítségével különböző szinteken végeztem értékelést. Első lépésként az egyes értékeket külön-külön saját szempontrendszer alapján pontoztam. A következő fázisban az egyes településeken összegeztem a tájértékekre adott pontszámokat.

Az értékelés első szintje azért szükséges, hogy a munka során pontosan tudjam, mik azok a tájértékek, melyeket mindenképpen be kell vonnom a tervezésbe. Továbbá a módszer segítségével azon értékek köre is meghatározható, melyek nem az alapját fogják képezni a javaslataimnak, csak opcionális, kiegészítő elemekként jelenhetnek meg. A rendszer hét szempontot tartalmaz, melyek a következők:

- különlegesség, ritkaság,
- idegenforgalmi jelentőség, ismertség,
- tájképi, településképi jelentőség,
- eredetiség, befolyásoltság,
- állapot és veszélyeztetettség,
- védettségi fokozat,
- megközelíthetőség.

A rendszer elemeinek kiválasztásakor törekedtem arra, hogy minél szélesebb látószögből végezzem az értékelést. Az első öt szempont mindegyikénél négy kategóriát állítottam föl. Az egyszerűség és átláthatóság miatt így egy-egy értékelési aspektusnál maximálisan 4, minimálisan 1

pont adható. A tájértékek így 20 és 5 közötti pontszámot kaphatnak. A „védettségi fokozat” szempontját azért vettem be, hogy a kiemelten értékes, különleges oltalom alatt álló tájértékek ki legyenek emelve. Ilyen kategóriába eső értékekre 6, illetve 3 pluszpontot adtam a védettségi szintnek megfelelően. A megközelíthetőség esetében -1 és 2 közötti pontozást használtam. Összességében tehát maximum 28, minimum 4 pontot szerezhethet egy-egy felmért tájérték. Az összes pontszám alapján meghatározható az értékességi szint, melyben négy kategóriát különböztettem meg:

- 28–20 pont: kiemelten értékes,
- 19–16 pont: nagyon értékes,
- 15–12 pont: értékes,
- 11–4 pont: kevésbé értékes.

A szempontok alapján 47 kiemelten értékes tájérték található a területen. Hernádszurdok és Hidasnémeti kivételével az összes községben van legalább egy ezek közül. Az alábbiakban az egyes településeken lévő ilyen értékességi szintű értékeket összegeztem.

<i>Abaújvár:</i>	Református erődtemplom, Földvár, Kátyú-völgy
<i>Gönc:</i>	Pálos templom- és kolostorrom, Kilátópont a Nagy-Amadé-hegyen, Amadé várrom, Római katolikus templom, Huszita-ház (Kossuth u. 83.), Pálffy-kastély, Polgármesteri Hivatal épülete, Bibliamúzeum, Református templom, Károlyi szobor
<i>Göncruszka:</i>	Bárczay-Patay kúria, Kornis-Kazinczy kúria, Régi sírkövek a református templom kertjében, Református erődtemplom
<i>Kéked:</i>	Mátyás király tölgyfái, Egykori fürdő főépülete, Női szoboralak a fürdő forrásánál, Római katolikus templom, Melczer-várkastély, Melczer-várkastély kertje
<i>Pányok:</i>	Hasdát-patak völgye
<i>Telkibánya:</i>	Károlyi-vadászkastély, Hotel Ezüstfenyő, Református vártemplom, Egykori földvár kettős sáncrendszere, Kopjafás temető, Sziklák a Nagy-Ork-hegy nyugati lábánál, Sziklák a Szalonnás-bérc keleti oldalán, Középkori vízduzzasztógát, Felhagyott perlitbánya, Abaúji Múzeum, Szoborpark, Szép Ilonka sírja, Jégbarlang, Mátyás király kútja, Királykúti emléktároló, Vörösvízi-patak, Koncfa romjai, Horpák a Jó-hegy északi oldalán, Öreg fenyők Gúnyakúton, Kilátópont a Kecsehát-dűlő északi oldalán, Teréz-tároló
<i>Tornynosnémeti:</i>	Református erődtemplom
<i>Zsujta:</i>	Református templom, Népi lakóház, régi fogadó (Fő u. 46.)

A tájértékeket települések szintjén is értékeltem. Ezt nem pusztán az értékek száma alapján végeztem, hanem a rájuk adott pontok segítségével. Azért alkalmasabb ez a módszer a települések rangsorolására, mert lehetnek

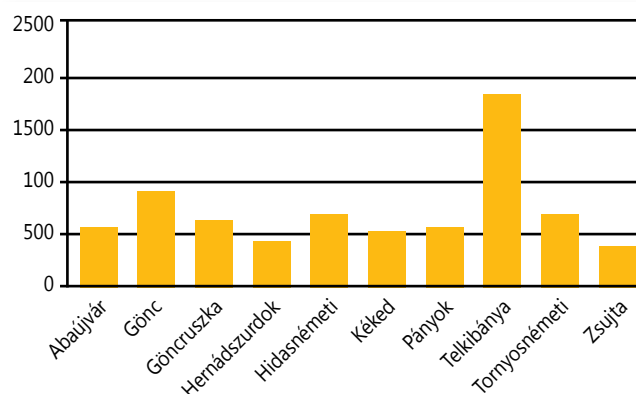
olyan községek, melyeken sok tájérték található ugyan, ám ezek egyike sem túlzottan értékes. Elsőként a településeken lévő összes érték pontszámát összegeztem. A 3. ábra mutatja, hogy Telkibányának toronymagasan a legnagyobb az összesített tájérték-pontszáma. Gönc áll a második helyen, ám már csak feleakkora értékkel, mint az első település.

Összességében megállapítható, hogy tájértékek szempontjából a terület egyértelmű húzótelepülései Gönc és Telkibánya. A többi község esetében azonban már bonyolultabb a helyzet. Vannak olyan települések, melyek sok tájértékkel rendelkeznek, ám ezek egyike sem nagyon jelentős (Hidasnémeti, Tornyosnémeti). Ennek ellenére az értékek változatossága, gazdagsága mégis vonzerőt jelenthet. Vannak olyan községek is, melyek kevesebb tájértékkel rendelkeznek ugyan, de ezek értékesebbek, önmagukban is kellő potenciált jelenthetnek a turizmus szempontjából (Abaújvár, Kéked). Végezetül vannak olyan települések, melyek kevesebb és kevésbé jelentős értékkel rendelkeznek, mégis fontos kiegészítő, összekötő szerepük lehet a későbbiekben a többi település összefűzésében, működő turisztikai rendszerre szervezésében (Hernádszurdok, Pányok, Zsujta) (3. ábra).

Kérdőíves értékelés

Részben az értékeléshez, részben pedig a javaslatokhoz nyújtanak segítséget azok a kérdőívek, melyeket a településeken töltöttem ki. Az ívek kérdései a turizmus témakörre épülnek. Két típusú lapot állítottam össze: egyet a helyi lakosság, illetve a turisták részére, egyet pedig az idegenforgalomhoz valamilyen mértékben kötődő szervezeteknek, egyesületeknek, vállalkozásoknak, intézményeknek. A lapok az egyes települések nagyságának, illetve jelentőségének arányában kerültek kiosztásra. Összességében 57 lakossági, és 37 szervezeti ívet sikerült összegyűjteni.

A helyi lakosság véleménye szerint is a fejlesztések egyik súlypontjaként, prioritásaként kell megjelennie a turizmusnak. A megkérdezettek többsége a turizmus gazdasági hatásait emelte ki. A válaszokban azonban többen hangsúlyozzák, hogy kedvező hatással van az idegenforgalom a társasági életre, „felrázza” a helyeket. Több válaszban szerepel az is, hogy a turistaforgalom ösztönzi a

3. ábra – A települések tájértékeinek összesített pontszáma

helyeket a települések szépítésére, rendben tartására, az értékek megőrzésére. A tájérték alapú és a kérdőíves értékelés hasonló eredményt mutat, a látnivalókban leggazdagabb község egyértelműen Telkibánya és Gönc. A válaszadók által említett legfontosabb látványosságok jelentős része megegyezik a „kiemelten értékesnek” minősített tájértékekkel.

A mezőgazdaság értékelése

A mezőgazdaság kiemelkedő jelentőséggel bír a térségben. A gyümölcsstermesztésnek, szántóföldi gazdálkodásnak történelmi, kulturális értéke is kiemelkedő (kajszibarack, burgonya). Az országos trendnek megfelelően az utóbbi időben azonban a mezőgazdasági művelés alatt álló földek aránya folyamatosan csökken, és a gazdaságok szerkezete sem szolgálja hosszú távon fenntartható fejlődést.

A tradicionális mezőgazdasági kultúra megtartása, újraélesztése nagyon fontos a gazdaság több ága számára is (mezőgazdaság, kereskedelem, turizmus). A mezőgazdaságot a területhasználatok változásának segítségével értékelttem. A szántók és a gyümölcsösök területének alakulását elemeztem, báziséveknek pedig 1895-öt és 2005-öt választottam (2. táblázat).

A területnagyságok változása alapján négy csoportra bontottam a településeket gyümölcsstermesztésre való lehetőség szerint:

	Abaújvár	Gönc	Göncruszka	Hernádszurdok	Hidasnémeti	Kéked	Pányok	Telkibánya	Tornyosnémeti	Zsujta
GYÜMÖLCSÖS										
1895 (ha)	29	124	33	13	18	32	23	57	19	20
2005 (ha)	4	244	157	0	22	1	0	18	20	1
változás (ha)	-25	120	124	-13	4	-31	-23	-39	1	-19
változás (%)	-86	97	375	-100	22	-97	-100	-68	5	-95
SZÁNTÓ										
1895 (ha)	567	2199	1065	283	562	455	283	733	1387	461
2005 (ha)	406	1697	1021	149	416	347	191	399	736	417
változás (ha)	-161	-502	-44	-134	-146	-108	-92	-334	-651	-44
változás (%)	-28	-23	-4	-149	-26	-24	-33	-46	-47	-10

2. táblázat – A gyümölcsösök és a szántók területének változása 1895 és 2005 között (KSH)

- a gyümölcsstermesztés részesedése jelentősen növelhető az 50%-nál nagyobb mértékű területhasználat-növekedés esetében: Gönc, Göncruszka,
- a gyümölcsstermesztés jelenlegi részesedése fenntartható, kis mértékben növelhető az 1% és 50% közötti területhasználat-növekedés esetében: Hidasnémeti, Tornyosnémeti,
- a gyümölcsstermesztés részesedése visszaállítható a korábbi szintre az 0% és 75% közötti területhasználat-csökkenés esetében: Telkibánya,
- a gyümölcsstermesztés részesedése csak nehezen állítható vissza a 75%-nál nagyobb területhasználat-csökkenés esetében: Abaújvár, Hernádszurdok, Kéked, Pányok, Zsujta.

A történelmi jelentőségű szántóföldi művelést tekintve három csoportra osztottam a településeket a szántóterületek változása alapján. A százalékhatarok ebben az esetben eltérnek a gyümölcsstermesztésnél alkalmazottaktól. Ennek indoka, hogy a szántóterületek változása teljesen más mértékű, mint a gyümölcsösöké. Az előbbieket aránya nem változik olyan drasztikusan, ám növekedés szinte elképzelhetetlen a művelésből kivett területek folyamatos bővülése miatt. A gyümölcsösök területe ezzel szemben markáns változásokat mutathat, sokszor egyik évről a másikra felhagyják a gyümölcsültetvényeket, máskor újakat telepítenek.

Mindezek alapján a következő csoportokat különböztettem meg:

- a szántóföldi művelés alatt álló területek nagysága fenntartható a 25%-nál kisebb mértékű területhasználat-csökkenés esetében: Gönc, Göncruszka, Kéked, Zsujta,
- a szántóföldi művelés alatt álló területek nagysága csak nehezen fenntartható a 25% és 50% közötti területhasználat-csökkenés esetében: Abaújvár, Hidasnémeti, Pányok, Telkibánya, Tornyosnémeti,
- történelmi szántóföldi művelést nem lehet visszaállítani az 50%-nál nagyobb mértékű területhasználat-csökkenés esetében: Hernádszurdok.

Turizmusfejlesztés

A tájérték alapú értékelés eredményéből látszik, hogy a térség nagyon gazdag értékekben, ám ezek az egyes településeken eltérő eloszlást mutatnak, valamint a tájértékek többsége önállóan nem jelent nagy vonzerőt. A kérdőíves értékelés alapján elmondható, hogy a helyiek támogatják, és hasznosnak ítélik a turizmus fejlesztését. A válaszok megfelelő kontrollt jelentettek a tájérték alapú értékeléshez is. Az előbbiekre építve a felmért, majd értékelt tájértékeket, adottságokat rendszerbe szervezem egy tematikus út és egy zöldút segítségével.

„Zempléni zarándoklat” tematikus út

Olyan turisztikai termékeket nevezünk tematikus utaknak, melyek különböző közlekedési formák segítségével megközelíthető természeti és mesterséges attrakciókat fűznek fel egy meghatározott téma köré. Az útvonalak egyszerre kínálnak ismeretszerzési, szórakozási, ki-

kapcsolódási lehetőségeket, mindezek mellett pedig a fenntarthatóság elveit maximálisan figyelembe veszik. Az útvonalak általános jellemzője, hogy mindig valamilyen téma köré szerveződnek. Megkülönböztethetünk természeti és egyéb értékekre épülő utakat. Az útvonalakon vezetővel történő, illetve szervezett vezető nélküli bejárás lehetséges. Az általam javasolt tematikus úton az utóbbi változatot alkalmazom. A módszer előnyei közé tartozik, hogy a látogatás okozta negatív hatások mérsékelhetők, jobban eloszlik a forgalom kisebb csoportoknak köszönhetően, valamint a turisták saját tempójukban járhatják végig az útvonalat. A tervezett túraútvonal kulturális útnak számít, melynek olyan tematikus utakat nevezünk, amelyek központi témája valamilyen kulturális érték, örökségelem, valamint domináns szerepe van a kulturális attrakcióknak (Puczko–Rátz 2000). A tematikus útvonalak földrajzi szempontból lehetnek: helyi/települési utak, regionálisak, országosak, nemzetközi. A javasolt tematikus út regionálisszereppel bír, mert több település értékeit fűzi fel.

Az útvonal bejárása többféle módon lehetséges, egy tematikus úton belül kombinálhatók a különböző közlekedési módok. A tervezett útvonalon ilyen módszert alkalmaztam. Ez egyrészt azért indokolt, hogy a látogatóknak választási lehetőségük legyen igényeik szerint. Az értékek típusonkénti csoportosítása alapján láthatóvá vált, hogy a települések mindegyike alkalmas kulturális turizmusra. A kiemelten értékes tájértékek közül a legtöbb a vallási, szakrális étellel kapcsolatos. Mindezek miatt a tematikus út alapján az észak-abaúji egyházi emlékeket választottam. A „Zempléni zarándoklat” tematikus út tervezésével célom volt, hogy a turisták a látogatás során az egyházi emlékeken túl egyéb kulturális, természeti, táji értékeket is felfedezhetnek, mely által átfogó, pozitív kép alakul ki bennük az egész vidékről. A tematikus út létrehozásával rendszerbe fogom az egyes települések vonzerőit, így erősítve értéküket. Célom volt továbbá az itt élők kiegészítő jövedelemhez, munkához való juttatása, összességében az életszínvonaluk emelése.

Az attrakciókon kívül a tematikus út legfontosabb eleme maga az útvonal. Ez fűzi össze a különböző vonzerőket, állomásponthoz, tulajdonképpen ez az alapja a rendszerbe szervezésnek, általa új, komplexebb attrakció jön létre. Az útvonal az állomásokat a bejárás ajánlott sorrendjében sorakoztatja fel, valamint konkrét leírást ad arról, hogyan lehet megközelíteni a látóhelyeket, hogyan lehet egyik ponttól a másikig eljutni a különböző közlekedési eszközök segítségével. Az időtervben az egyes állomásokról töltött becsült látogatási idő, valamint a két attrakció közötti utazási idő kerül meghatározásra. Az útvonalterv és az időterv nagyon fontos az átláthatóság, és a tervezhetőség szempontjából. A tervezett tematikus út 11 fő állomásból áll, melyek közül néhány több vonzerőt is magába foglal (például Göncön a Bibliamúzeum és a református templom közvetlenül egymás mellett található), ezen állomások a következők:

1. állomás: Református erődtemplom, Göncruszka
2. állomás: Bibliamúzeum és Református templom, Gönc
3. állomás: Római katolikus templom, Gönc
4. állomás: Pálos templom és kolostorrom, Gönc

5. állomás: Református vártemplom és kopjafás temető, Telkibánya
6. állomás: Szent Katalin kápolna és romkert, Telkibánya
7. állomás: Szép Ilonka sírja, Telkibánya
8. állomás: Református erődtemplom, Abaújvár
9. állomás: Római katolikus templom, Kéked
10. állomás: Református templom, Zsujta
11. állomás: Református erődtemplom, Tornyosnémeti (záró állomás)

Az útvonal bejárásához szükséges becsült idő gépkocsival 6,5 óra, kerékpárral 10,5 óra, míg gyalogosan 22,5 óra. Az út kerékpárral és gyalogosan csak több nap alatt teljesíthető.

A tematikus út tervezés nem merül ki az útvonal és az állomásponatok kijelölésében, kiépítésében, ezeken felül ugyanis számos formai, design tervezési feladat is szükséges az útvonal megfelelő vizuális megjelenéséhez. Az architektúra elemek kialakításánál törekedni kell a természetes anyagok használatára, a környezetükbe illeszkedő formai kialakításra és elhelyezésre, valamint az állékonyságra. Külön ki kell emelni az információs táblák fontosságát, melyek segítik a tájékozódást az állomások között, valamint többlet információval is szolgálnak a turisták számára. Ügyelni kell a táblák igényes kialakítására, az egységes, esztétikus színvilág és elrendezés létrehozására. A minőségi munka azért nagyon lényeges ezek esetében, mert a tábláknak jelentős szerepük van a látogatók élményének és elégedettségének fokozásában. A következő információs táblák megtervezése, elkészítése és elhelyezése szükséges egy tematikus út létrehozásához: indító tábla (4. ábra), irányító tábla, állomásponatokon elhelyezett tábla. Ezen elemek tervét a munka során elkészítettem.

„Hernád–Zemplén” Zöldút

Az előzőekben ismertetett tematikus út a térség legjelentősebb kulturális értékeit fűzi fel. A terület azonban számos természeti kincssel és további kulturális vonzerővel is rendelkezik. A térség tájértékeinek, ezáltal a vidék megismertetéséhez jó módszer egy zöldút kialakítása. Az ilyen utak általában a természetben vezetnek, a környezetbarát megoldásokhoz és a fenntarthatóság elveihez kapcsolód-

4. ábra – Tematikus út – A 2. állomáson elhelyezett tábla terve (Szerző)

nak. Nem csak a fizikai értelemben vett útvonalakat jelentik, hanem pszichikailag is megfogalmazhatókat. (Ökotárs Alapítvány 2009)

A zöldutak a világ számos részén megtalálhatók, ám mindenhol más-más jelentéstartalmat hordoznak. Magyarországon a következő meghatározás az elfogadott: „A zöldutak természeti folyosók, ösvények, útvonalak, melyeket ökológiai funkciójuk figyelembevételével használnak sportra, turizmusra, kikapcsolódásra és mindennapi közlekedésre.” (Ökotárs Alapítvány 2009 8. o.) Az ilyen típusú utak a fenntartható erőforrás-gazdálkodáshoz nyújtanak segítséget, valamint fontosak a természetvédelem, a kulturális örökségvédelem, az egészségmegőrzés és a helyi identitás erősítése szempontjából is. A zöldutak háromféle közlekedési módra alkalmasak: gyalogos, kerékpáros és lovas. A „Hernád–Zemplén Zöldút” kerékpáros közlekedésre tervezett út. Választásomat a terület adottságai (domborzat, települések közötti távolságok) és a helyiek igényei (gépkocsival, tömegközlekedéssel történő közlekedés kiegészítése) indokolják. A tematikus úthoz hasonlóan a zöldút is segítene a terület megismertetésében, valamint a térség értékeinek felfűzésében, ezáltal pedig az egyes települések és a helyi érdekcsoportok együttműködésének elmélyítésében.

A „Hernád–Zemplén Zöldút” összeköttetést biztosítana a szomszédos települések között, melynek előnyeit főként a helyi lakosság élvezhetné. A tervezés során szakaszokra bontva vizsgáltam a tervezett zöldutát. Különös figyelmet fordítottam a biztonságosságra, az útszakasz minőségére (burkolat, vízelvezetés, állapot), valamint a terepviszonyokra. A szakaszolás az előbbi szempontok figyelembevételével történt, vagyis ott kezdődik egy-egy új szakasz, ahol a jellemzők közül legalább egy érdemben megváltozik. Ez a fajta elemzés fontos mind a helyi lakosság számára történő, mind pedig a turisztikai hasznosítást aspektusából. Főként az idegenforgalmi funkció miatt az egyes szakaszokon lévő „kiemelten értékes” és „nagyon értékes” tájértékeket is számba vettem.

Fontos kiemelni, hogy a tervezett út nyomvonala a tájértékeket (a legértékesebb értékeket fűzi fel) és a technikai adottságokat (meglévő és használható gazdasági útvonalak, viszonylag kis átalakítás és finanszírozási igény) veszi figyelembe. A tervezett zöldút teljes hossza 78,3 km, melyet 36 egymástól jól elkülöníthető szakaszra bontottam.

A zöldút kialakításához a tematikus útéhez hasonlóan különböző formai tervezési feladatokat is szükséges elvégezni a megfelelő vizuális hatás elérése, illetve a tájékoztatás miatt. Egy zöldút létrehozásánál nem kell olyan kötött szabályokhoz alkalmazkodni, mint egy tematikus út esetében, néhány architektúra elem azonban nélkülözhetetlen az út tényleges működése érdekében. Kétféle tájékoztató elem mindenképpen szükséges a zöldút működtetéséhez: az útjelző objektumok és az információs táblák, melyek tervezése szintén megtörtént a munka során.

A mezőgazdaság fejlesztése

A térségben a turizmuson kívül a mezőgazdaság jelenthet felzárkózási lehetőséget. Ezen gazdasági ág fejlesztésére irányuló javaslataim a tradicionális ágazatok, termékek és módszerek újjáélesztésére, gazdaságossá tételére irányulnak. Az értékelési munkarészből kiderült,

hogy a terület hagyományos gyümölcsstermesztésre alkalmas központjai: Gönc és Göncruszka. Az értékelés alapján az is elmondható, hogy a területen jelentős szántóföldi művelésre alkalmas települések a következők: Gönc, Göncruszka, Kéked, Zsujta.

A mezőgazdaság hatékony fejlesztése a következő feladatok megvalósításával történhet:

- Partnerségi kapcsolat kialakítása a mezőgazdaságban érdekelt különböző szereplők között: Fórumok szervezésével a kistermelők összefogásának ösztönzése, önkormányzatok szerepvállalása a támogatók megszerzésében. Fontos a helyi lakosság és a civil szervezetek támogatása is a marketingtevékenység területén.
- Hagyományos művelési módok alkalmazása: A régi gyümölcsstermelő területek felújítása, új fák telepítése. A művelés során alkalmazott modern technológiák ellenére a tradicionális térszerkezet megőrzése szükséges, harmóniában a közeli természetközeli területekkel (Zempléni Tájvédelmi Körzet).
- Korszerű technológiák alkalmazása: Pályázati források segítségével modern géppark kialakítása, valamint a terület adottságaihoz alkalmazkodó, ellenálló fajták alkalmazása.
- Helyben történő feldolgozás: Fontos, hogy ne csak magára a termelésre korlátozódjon a munka. Ahhoz, hogy hosszú távon is jövedelmező ágazattá váljon a gyümölcsstermesztés, a feldolgozást is helyben kell végezni. Ennek érdekében a pálinkafőzők felújítása, karbantartása elengedhetetlen (Göncruszka, Telkibánya). A megfelelő színvonalú értékesítéshez palackozóüzem építése is javasolt a területen. Az egyéb felhasználásra termelt gyümölcsök tárolását meg kell oldani, ezért a kisebb gazdálkodók és az önkormányzatok összefogásával hűtőházak építését kell szorgalmazni.
- Biogazdálkodás: A biotermék iránti kereslet folyamatosan nő mind hazai, mind pedig külföldi piacokon. A hosszú távú prosperitás érdekében fokozatosan a biogazdálkodás felé kell elmozdulnia a gyümölcsstermesztésnek is. A művelés így sokkal drágább, ám az értékesítési ár fedezi a pluszkiadásokat.
- Agrárlogisztikai központ: A kedvező földrajzi elhelyezkedést (határmenti terület jó infrastruktúrával) kihasználva javasolt a Hidasnémeti és Tornosnémeti határába tervezett agrárlogisztikai központ megvalósítása, mely a helyi termékek nemzetközi piacon történő értékesítéséhez is nagyban hozzájárul majd.
- Mezővédő erdősávok és mezsgyék kialakítása: A nagy, összefüggő táblákat mezővédő erdősávok telepítésével kell kisebb részekre osztani. Ennek több szempontból is nagy jelentősége van. Természetvédelmi szempontból növeli a biodiverzitást, élőhelyet biztosít a kisebb emlősöknek, valamint a madaraknak, melyek a haszonnövények kártevőit is pusztítják. Esztétikai szempontból megtöri a monotonitást, diverzzé teszi a tájképet. A termelést is jótékonyan befolyásolják az erdősávok, mert párásabbá teszik a levegőt, védik a területet a szélről, így kedvező mikroklímát alakítanak ki. Hosszú távon a termésátlagok növekedését eredményezik. A mezsgyék szerepe főként az élővilág védelmében jelentős.

- Marketingtevékenység: A marketingpolitikának ebben az esetben is nagy jelentősége van a megtermelt élelmiszer alapanyagok értékesítésében. A szántóföldi művelés termékeinek népszerűsítését a célszerű alapozni. A különböző rendezvények, fesztiválok ebben az esetben is hozzásegíthetnek a könnyebb értékesítéshez.
- Marketingtevékenység: Nagyon jótékonyan hathatnak a különböző ilyen jellegű termékekhez kapcsolódó fesztiválok szervezése is a térségben („Kajszi fesztivál”). Hasonló jellegű rendezvényekre már vannak kezdeményezések a településeken, ezek erősítése javasolt.

A termékek piacra viteléhez elengedhetetlen a megfelelő marketingpolitika kialakítása. A helyi gazdaság fejlesztésének kulcsfeladata a megfelelő marketing és értékesítés, ezért ezzel a témával az előbbi feladatok mellett kiemelten is foglalkoztam. A marketingtevékenységet a már egyébként is híres „gönci barackra” és a „göncruszkai burgonyára” célszerű alapozni. A helyi adottságokat figyelembe véve a következő hazai és nemzetközi példák könnyíthetik meg a helyi termékek értékesítését: mozgó kistérségi bolt működtetése; szociális bolt, szociális bolthálózat kiépítése; zöld polc rendszer kialakítása; szekrényhálózat kialakítása; Zemplén védjegy létrehozása (5. ábra). A példák összegyűjtéséhez a *Területfejlesztési Füzetek (2): Helyi Gazdaságfejlesztés* című kiadványt használtam.

Az előbbi módszerek javasolt „húzótermékei”: gönci barackpálinka, gyümölcslekvár (barack, szilva, feketeszeder), egyéb pálinkák (szilva, bodza), méz, aszalt gyümölcsök, bor, göncruszkai burgonya, tökmag. A módszerek egymástól függetlenül, tetszőleges kombinációban megvalósíthatók. A javaslatok nemcsak a mezőgazdasági termékek, hanem egyéb helyi termék (például fonott kosár, virágkötészeti termékek, teák, gyógynövények) értékesítését is megkönnyítik. A bemutatott értékesítési- és marketingmódszerek elsősorban a családi gazdaságok, valamint a helyi mikro- és kisvállalkozások számára jelenhetnek segítséget a kívánt piaci pozíció elérésben, megtartásában.

Következtetések

A kutatás során áttekintettem a turizmus és a mezőgazdaság alapját képező főbb erősségeket, mint amilyenek a természetvédelmi területek, a táji adottságok (kiemelten a páratlan tájkép), a kultúrtörténeti értékek, a mezőgazdaság területek kedvező adottságai. Az előbbieken túl felmértem, számba vettem a tíz település tájértékeit, katasztert készítettem róluk.

A tájértékelés során alkalmazott módszerek – kiegészítve egymást – alapját képezték a turizmus- és mezőgazdaság-fejlesztési javaslataimnak. A tájérték alapú analízisnél

5. ábra – A tervezett védjegy (Szerző)

saját szempontrendszerrel dolgoztam ki, melynek segítségével a legértékesebb tájértékeket határoztam meg, továbbá azt, hogy mely település rendelkezik a legtöbb értékkel. Az értékelés egy másik módszere a kérdőíves felmérés volt. Az íveket részben civilekkel, részben pedig a turizmussal kapcsolatban álló szervezetekkel, vállalkozásokkal töltettem ki. A kérdések a települések látványaira, a térség tájértékeire és a potenciális turizmusfajtákra vonatkoztak. A kérdőíves módszerrel az idegenforgalom közelmúltbeli alakulásának vizsgálata, illetve a helyiek témához való hozzáállása is feltárássá került. Az értékelés másik fő egységében a tradicionális területhasználat-típusokat elemeztem, és azok segítségével vontam le következtetéseket a mezőgazdaságra vonatkozóan.

A javaslatok adásakor alapvető szempont volt, hogy a tájértékek és környezetük ne károsodjon. A védelem-

nek azért is kell kiemelkedő jelentőséggel bírnia, mert a térség nagy részén még ma is érintetlen, természetközeli állapotok uralkodnak. A „Zempléni zarándoklat” tematikus út és a „Hernád–Zemplén Zöldút” az említett követelményeknek megfelel, az előre meghatározott célok elérését szolgálja. Az utak segítségével a térség tájértékei erősítik egymást, így sokkal több turistát vonzanak majd a térségbe. A térségben a turizmuson kívül a mezőgazdaság jelenthet felzárkózási lehetőséget. Ezen gazdasági ág fejlesztésére irányuló javaslataim a tradicionális ágazatok, termékek és módszerek újjáélesztésére, gazdaságossá tételére irányulnak. A rendszerszemléletű, átgondolt tervezés hatására egy ilyen, halmozottan hátrányos helyzetű térségben is megindulhat a fejlődés, a felzárkózás.

Valánszki István

Budapesti Corvinus Egyetem

Tájépítészeti Kar

Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Email: istvan.valanszki@uni-corvinus.hu

Irodalom:

- Csemez Attila – Mócsényi Mihály (1983): Egyedi tájértékek (Az általános tájvédelem alapjául szolgáló tájértékelési módszer kidolgozása). Egyetemi jegyzet, Kertészeti Egyetem, Budapest
- F. Nagy Zsuzsanna (szerk.) (1996): Védett természeti értékek Borsod–Abaúj–Zemplén megyében. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány
- M-Teampannon Kft. (2009): Borsod–Abaúj–Zemplén megye Területrendezési Terve
- Czene Zs.– Ricz J. (szerk.) (2010): Területfejlesztési füzetek (2) – Helyi gazdaságfejlesztés – Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. VÁTI, Budapest, pp. 13–42.
- Puczkó László – Rátz Tamara (2000): Az attrakciótól az élményig, a látogatómenedzsment módszerei. Budapest, Geomédia Kiadó Rt.
- Sallay Ágnes (2009): Mérhető-e a táj? Szabványok gyakorlati alkalmazása. In Fatsar Kristóf (szerk.) (2009): Tanulmányok és esszék a 90 éves Mócsényi Mihály tiszteletére. BCE Tájépítészeti Kar, Budapest
- TerraMed Kft. (2008): Tornyosnémeti Települési Környezetvédelmi Program
- TerraMed Kft.(2003): Gönc Települési Környezetvédelmi Program
- Zöldutak Magyarországon – Iránytű útkeresőknek (Ökotárs Alapítvány 2009)
- Központi Statisztikai Hivatal
- I., II. és III. Katonai felmérések, Google Earth

Abstract

Landscape value-based rural development

In this study the connection between landscape values and tourism and agriculture is analysed in a small region of Northeastern-Hungary. It is one of the most disadvantaged areas in Hungary, but has huge potential due to its variable natural and cultural values. Based on these landscape values the main line of development could be tourism and traditional agriculture. The landscape values were surveyed in the area, as well as natural and cultural history were researched. Two own evaluation systems were elaborated connected to the tourism and the agriculture. These two evaluations' results substantiated the development proposals (plan of thematic route and green way, as well as methods of sustainable agriculture).

A vidékies térségek jövője Közép-Európában („European Rural Futures” projekt)

A természeti adottságoknak és részben a történelmi hagyatéknak¹ köszönhetően a „vidék” Magyarországon mindig is a legmeghatározóbb tércategória volt. Az itt élő népesség mindennapi problémái az egész ország társadalmi-gazdasági életére hatással vannak. Nem véletlen, hogy a (terület)fejlesztési politika kiemelten foglalkozik a vidékies térségek felzárkóztatásával, fejlesztésével. A vidék fenntartható jövőjének kérdése azonban nem csak Magyarországon foglalkoztatja döntéshozókat, Európa más országainak is a hazaihoz hasonló problémákkal kell szembenéznük. A demográfiai átmenet jelensége, a társadalom előregedése napjainkban a fejlett világ egyik legnagyobb kihívása, melyet a vidéki térségekből történő elvándorlás tovább súlyosbít (1. ábra).

A rurális terek kínálta életkörülmények (munkalehetőségek, egészségügyi és szociális ellátás, szolgáltatások színvonala, oktatás) jelenleg nem tudják felvenni a versenyt a városok nyújtotta előnyökkel, melynek következtében elsősorban az életpályájuk elején álló fiatalok az elvándorlás mellett döntenek. Ez önmagában nem lenne probléma, ha megfelelő természetes utánpótlás állna rendelkezésre. Ennek hiányában azonban pont az a réteg tűnik el, mely reprodukálni, sőt adott esetben gyarapítani tudná a vidéki térségek gazdasági és társadalmi tőkáját. A népesség csökkenése azonban mára az eddig (köz)szolgáltatások létjogosultságát is megkérdőjelezi. A kihasználatlan kapacitások szükség-szerű leépülésével tovább csökken – különösen a fia-

1. ábra – Az ausztriai St. Lambrecht falu határában üres székekkel szimbolizálják az elvándoroltak számát.

¹ Az első világháborút követő határmódosítások eredményeképpen Budapest regionális ellenpólusai az országhatáron kívülre kerültek, felerősítve ezzel „főváros-vidék” dichotómiát.

talok szemében – e térségek vonzereje és így népességmegtartó képessége is. Ördögi kör, melyből kitörni szinte lehetetlen. Vagy mégis?!

Az EURUFU projekt

A 2011 májusában 11 partner² – 7 közép-európai országot³ képviselve – kötött szövetséget és újtárra indította a European Rural Futures („Az európai vidék jövője – Új lehetőségek a vidéki városok és önkormányzatok közszolgáltatásainak fenntartható biztosítása érdekében⁴”) névre keresztelt, 2,1 millió euró összköltségvetésű, három év időtartamú, nemzetközi projektet, mely a Európai Regionális Fejlesztési Alap által finanszírozott Central Europe Programme keretében kerül támogatásra.

A projekt apropóját a demográfiai változások támasztotta kihívások adták, melyekkel Európának szembe kell néznie. A vidéki térségekben komoly problémákat szül a népesség folyamatos csökkenése és elöregedése, melynek következtében a fellépő munkaerő-piaci nehézségek és az adóbevételek csökkenése jelentős terhet ró az érintett önkormányzatokra a közszolgáltatások és az infrastrukturális feltételek megfelelő biztosítását illetően. E tények alapján fogalmazódott meg a kérdés, hogy vajon milyen intézkedések támogatnák leghatékonyabban a vidékies térségek gazdasági versenyképességének és társadalmi vonzerejének megőrzését, ill. erősítését.

A projekt átfogó célja egy olyan eszközkészlet kidolgozása a vidékies térségek számára, melynek segítségével meghatározhatók azok az innovatív megoldások, melyek révén a közszolgáltatások biztosítása hosszútávon fenntartható módon megoldottá válik, valamint a térségi versenyképesség és vonzerő fokozódik a csökkenő lakosság-számmal jellemezhető, hátrányos helyzetű régiókban.

A projekt első fázisában a helyzetfeltárás volt a főszerep. Minden partner „gőrcső alá vette” a saját régióját és felmérte annak gyengeségeit, erősségeit, a benne rejlő lehetőségeket, veszélyeket négy kulcsfontosságú tématerületre koncentráva:

- Szociális ellátás és egészségügy;
- Oktatás, képzés;
- Helyi-gazdaságfejlesztés, munkalehetőségek;
- Mobilitás.

Ezzel párhuzamosan a partnerek a régiójukban működő jó gyakorlatokat, mintáértékű példákat is megosztották egymással. A helyzetfeltárásra és a jó gyakorlatokra épülve mintaprojektek kerültek kidolgozásra, melyek megvalósítása a jelenleg zajló periódus feladata. Az így nyert tapasztalatok és információk megfelelő alapot fognak majd szolgáltatni a projekt végcéljának tekintett közös stratégia és akcióterv kidolgozásához.

SWOT analízisek eredményei

Az elvégzett helyzetfeltárások rámutattak, hogy a mintatárségek erősségei, gyengeségei lehetőségei és ve-

szélei sok közös vonást mutatnak. Az alábbiakban a régiókra leginkább jellemző közös tulajdonságok⁵ olvashatóak:

Közös erősségek:

- Vonzó táji értékek, melyek a turizmus táptalajául szolgálhatnak;
- Kielégítő kulturális és szabadidős lehetőségek;
- Kielégítő szociális és egészségügyi ellátás, megfelelő infrastruktúrával;
- Az óvodai és általános iskolai ellátás megfelelő;
- Iskolázottság magas vagy növekvő tendenciát mutat;
- Részben ingyenes közösségi közlekedés az általános iskolákba;
- Felnőtt képzések jelenléte;
- Előnyös fekvés (határ menti térségek, fő közlekedési utak jelenléte);

Közös gyengeségek:

- Munkaerőhiány és finanszírozási problémák a szociális ellátás területén;
 - Elöregedő társadalom;
- Iskoláskorú gyermekek számának csökkenése;
- „Agyelszívás”, a magasan kvalifikált réteg végleges elvándorlása;
 - Képzett tanárok hiánya;
 - A képzési programok nincsenek összhangban a gazdaság igényeivel;
 - Vasúti kapcsolatok hiánya;
 - Korszerűtlen közlekedési infrastruktúra;
 - A tömegközlekedés alacsony színvonala;

Közös lehetőségek:

- Az önkéntesség jelentőségének növelése a szociális és egészségügyi ellátásban;
 - A gazdaság igényeinek megfelelő képzési rendszer kialakítása;
 - Szakmai továbbképzések és gyakornoki programok javítása;
 - Igény alapú tömegközlekedés;
- A vasúthálózat fejlesztése.

Közös veszélyek:

- A pénz és munkaerőhiány, valamint a nagy távolságok következtében a szociális és egészségügyi ellátás leépülése;
- A fiatal és képzett rétegek teljes elvándorlása;
- Az iskolázottsági szint csökkenése;
- A tömegközlekedés fenntarthatatlanná válik a finanszírozási nehézségek és a kihasználatlanság miatt;
- Vasúti kapcsolatok leépülése;

Mintaprojektek

Ausztria:

- Lungau régióban egy nemzetközi nyári egyetem keretében a meghívott diákok magukkal hozott tu-

² Magyarországot a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal és a Közép-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség képviseli.

³ Ausztria, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Németország (keleti része), Olaszország (északi része), Szlovénia

⁴ A projekt hivatalos angol címe: 'European Rural Futures – New opportunities to secure the provision of public services in rural cities and municipalities'

⁵ Legalább 3 régióra igaz 7-ből.

dásukat kamatoztatva a régió számára hasznos projekteken fognak közösen dolgozni, miközben értékes tapasztalatokkal gazdagodnak.

- Westliche Obersteiermark régióban három mintaprojekt fog megvalósulni. Egy idősek otthonának létrehozását tervezik, ahol a bentlakókat különböző közös tevékenységekbe, projektekbe vonják be. E mellett egy képzési program beindítása is várható, melynek célja az innovatív tudásteremtés. Végül, de nem utolsó sorban egy ún. „kompetencia centrumot” kívánnak létrehozni a „kiegész” jelenségének megelőzése érdekében.

Csehország:

- Ústi régióban nyelvi képzések beindítását tervezik, mely kettős célt hivatott szolgálni: egyrészt a munkanélküliek elhelyezkedését segíti, másrészt a települők beilleszkedését gyorsítja meg.

Lengyelország:

- Brzeg Dolny önkormányzata egy elhagyatott épületet fog felújítani és átalakítani közösségi, szociális-rekreációs térré.

Magyarország:

- A Móri járásban a generációk együttélését kívánják előmozdítani egy – Ausztriában már működő – ún. szociális kártya bevezetésével és különböző interaktív események szervezésével.

Németország:

- Kyffhäuserkreis régióban egy mobil nővér hálózat bevezetését tervezik a helyi orvosok munkájának megkönnyítése érdekében. Ezen kívül egy másik mintaprojekt keretében önkéntesek járnak majd a régió településeit és körültekintően tájékoztatják az ott élőket a régió kínálta közlekedési lehetőségekről.

Olaszország:

- Sordevolo és Cirié régiókban a szociális lakhatás előmozdításával kívánnak a fiataloknak kedvezni.

Szlovénia:

- Gorenjska régióban az induló vállalkozások támogatásával próbálnak esélyt adni a munkakeresőknek a régióban maradásra.

Vidékies térségek lehatárolása Közép-Európában

Valószínűleg mindenkiben él egyfajta kép a vidék fogalmáról, ugyanakkor az is bizonyos, hogy mindenki kicsit másképp képzelet el. Azt, hogy egy adott térség mikor tekinthető vidékiesnek és mikor nem szinte lehetetlen objektív módon definiálni. Viszont az aktuális vizsgálati szempontoknak megfelelő lehatárolás kialakítása kivitelezhető. Az EURUFU projekt kapcsán e feladat alapvető jelentőséggel bír, hiszen ahhoz, hogy a partner régiókban összegyűlt tapasztalatokat a partnerségen kívüli térségekben is hasznosítani lehessen, tudni kell, hogy Közép-Európa mely régiói mutatnak rokon vonásokat, melyek tekinthetők vidékiesnek, és azon belül melyek

tartoznak egy adott, speciális tulajdonságokkal rendelkező altípushoz.

A közép-európai régió országai sok tekintetben közös jellemzőkkel, közös múlttal rendelkeznek, ugyanakkor számos jellemzőjük vonatkozásában rendkívül diverzifikáltak is. Egy egységes, Közép-Európára szabott definíció megalkotása során így számos nehézséggel kell szembenézni.

A munka megalapozó fázisában a Közép-Európában már korábban is alkalmazott vidékies térség definíciók feldolgozására került sor. Az érintett országokban érvényben lévő vidék meghatározások általánosságban meglehetősen egyszerűnek bizonyultak, többnyire egy mutató alapján (lakosságszám vagy a népsűrűség) és inkább csak a települési szintre koncentráltak. A vidékies térségek további tipizálása pedig ritkaságszámba ment. Ezzel szemben a nemzetközi definíciók (OECD, Eurostat, stb.) már jóval komplexebben kezelik a kérdést, keverve a különböző területi szinteket, figyelembe véve többek között az agrárszektor szerepét, az elérhetőségi viszonyokat, a felszínborítást, esetleg a gazdasági, szociális helyzetet is. Mindamelllett elmondható, hogy a legtöbb módszertan a népsűrűségből és a nagyvárosok elhelyezkedésének adataiból indul ki.

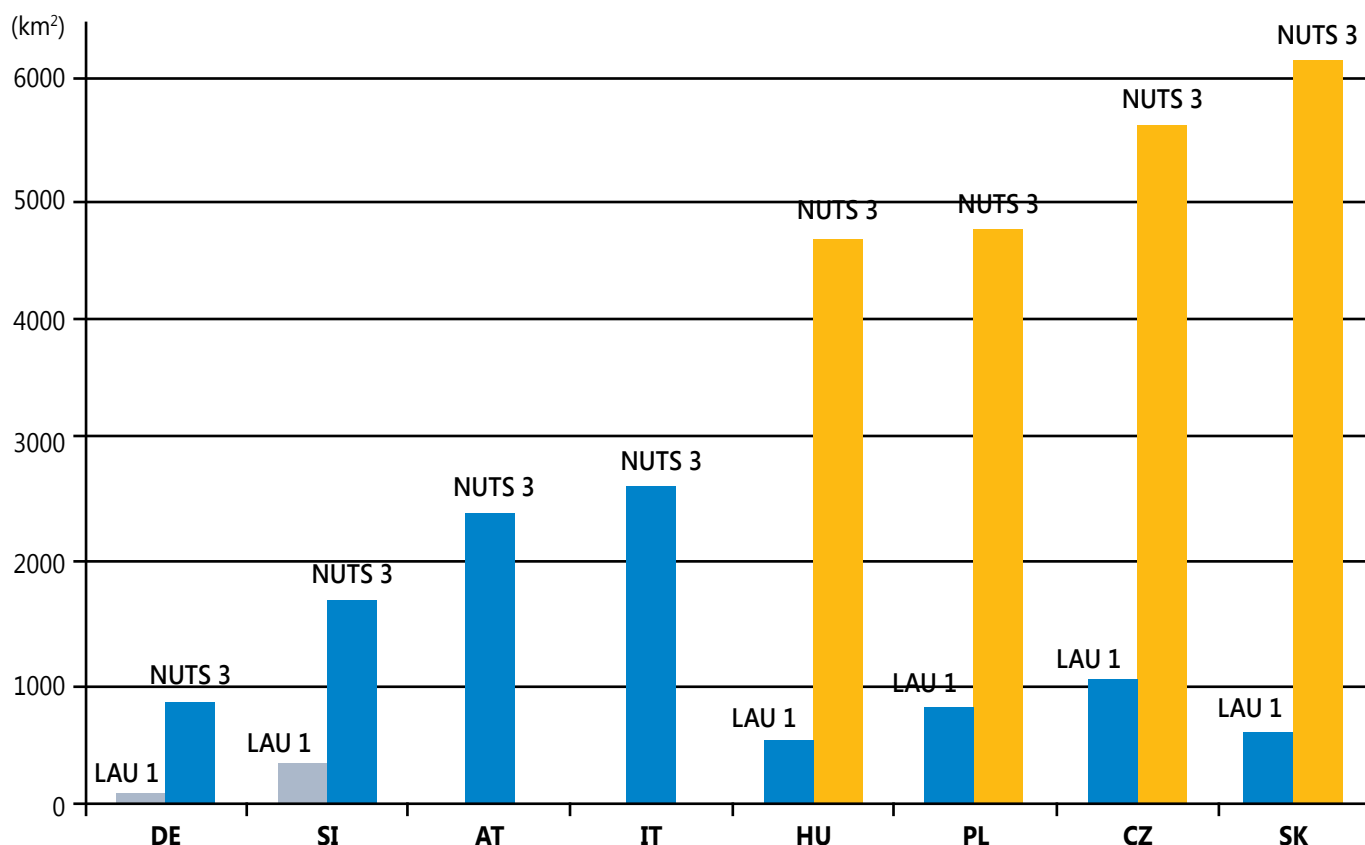
A létező definíciók feldolgozása után két alapelv fogalmazódott meg a kidolgozandó EURUFU vidékies térség lehatárolással kapcsolatban:

- 1, Mindenképpen el kell rugaszkodni a nemzeti gyakorlatoktól és közép-európai léptékben kell gondolkodni. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az egyes térségek adatai mindig a közép-európai átlaghoz képest lettek értelmezve.
- 2, Nem egy általános definíció volt a cél, mely mindent vidéknek tekint, ami nem város. Sokkal inkább egy fókuszáltabb, több tényezőt figyelembe vevő lehatárolás kidolgozása vezérelte az alkotókat.

A módszertan alapvetően az OECD által alkalmazott definícióból indult ki, majd azt formálta át a közép-európai sajátosságoknak megfelelően. Ez egyrészt az alkalmazott területi szintek diverzifikálásával, másrészt az OECD módszertanban nem szereplő, ám a projektkonzorcium megítélése szerint a vidék fogalmát alapvetően meghatározó tényezők figyelembevételével valósult meg.

Az OECD módszertan NUTS 3 szintű régiókra ad lehatárolást, ami Németország vagy Szlovénia esetében helyénvalónak tekinthető, Szlovákiában, Csehországban, Lengyelországon és Magyarországon azonban nem. A NUTS 3 (megyei) szint méretei ez esetben nem teszik lehetővé a korrekt lehatárolást, mivel a régióban elhelyezkedő egy-egy nagyváros jelentősen torzíthatja az eredményeket, elmosva az alacsonyabb szinteken jelentkező különbségeket. Ha az imént felsorolt országok esetében a LAU 1 (járás) szintet alkalmazzuk a NUTS 3 helyett, akkor a vizsgált közép-európai térségben a legnagyobb (Olaszország) és a legkisebb (Magyarország) regionális átlag között kevesebb mint ötszörös lenne a különbség ellentétben azzal az esettel, amikor minden ország esetében NUTS 3 szintű területegységeket alkalmazzuk (több mint hétszörös különbség) (2. ábra).

Megjegyzendő, hogy Olaszország és Ausztria esetében nincs hivatalos, a NUTS rendszer szerinti területi szint

2. ábra – A különböző területi szintek átlagos nagysága Közép-Európa országaiban

a NUTS 3 és a LAU 2 (települési) szint között. Németország és Szlovénia esetében ugyan létezik ez a szint, átlagos méretük azonban már annyira kicsi, hogy nem teszi őket alkalmassá a térségi tipizálásra.

Az OECD módszertan a települési szintből indul ki. Minden települést, melyben a népsűrűség nem haladja meg a 150 fő/km²-t, vidéki kategóriába sorol. A következő lépésben pedig megvizsgálja, hogy az adott térség lakosságának hány százaléka él vidékies településeken. Amennyiben ez az arány több mint 50% és nincs a térségben 200 ezer főnél népesebb város, mely a régió lakosságának több mint 25 százalékát tömöríti, a vizsgált régió a „túlnyomórészt vidékies” kategóriába kerül. Ha viszont kevesebb mint 15% a vidékies településeken élők aránya és/vagy van a térségben 500 ezer főnél népesebb város, mely a régió lakosságának több mint 25 százalékát tömöríti, akkor a „túlnyomórészt városias” címke illeti meg a régiót. Minden más esetben a térségek „átmeneti vagy közben-ső” kategóriába kerülnek. Mivel Közép-Európában viszonylag kevés a félmillió nagyváros és már a 100 ezer főt számláló város is számos központi, térségszervező funkcióval bír, így az előzőekben leírt kritérium határok módosításra kerültek: 500 ezer helyett 200 ezer, 200 ezer helyett pedig 100 ezer fő lett az új küszöb⁶.

A vázolt módszertan alapján minden régió a 3 kategória valamelyikébe került. A cél azonban a vidékies térségek egyértelmű elkülönítése volt. A túlnyomórészt

városias kategória nem igényelt további vizsgálatot, egyértelműen kijelenthető volt, hogy e térségek nem lehetnek vidékiesek. A másik két kategória régióinak azonban a következő 3 kritériumból legalább kettőnek meg kellett felelniük, ahhoz, hogy vidékies térségeknek legyenek tekinthetők:

- 1, A földhasználat sajátosságait illetően a beépítettség szintje a közép-európai átlag alatt volt, VAGY
 - 2, a mezőgazdasági földhasználat⁷ a közép-európai átlag felett volt.
 - 3, Az elérhetőség⁸ tekintetében az autópályák és elsőrendű főutak sűrűsége a közép-európai átlag alatt volt.
- A primer szektorban foglalkoztatottak aránya a közép-európai átlag felett volt, VAGY a primer szektor aránya a nemzeti hozzáadott értékből a közép-európai átlag felett volt.

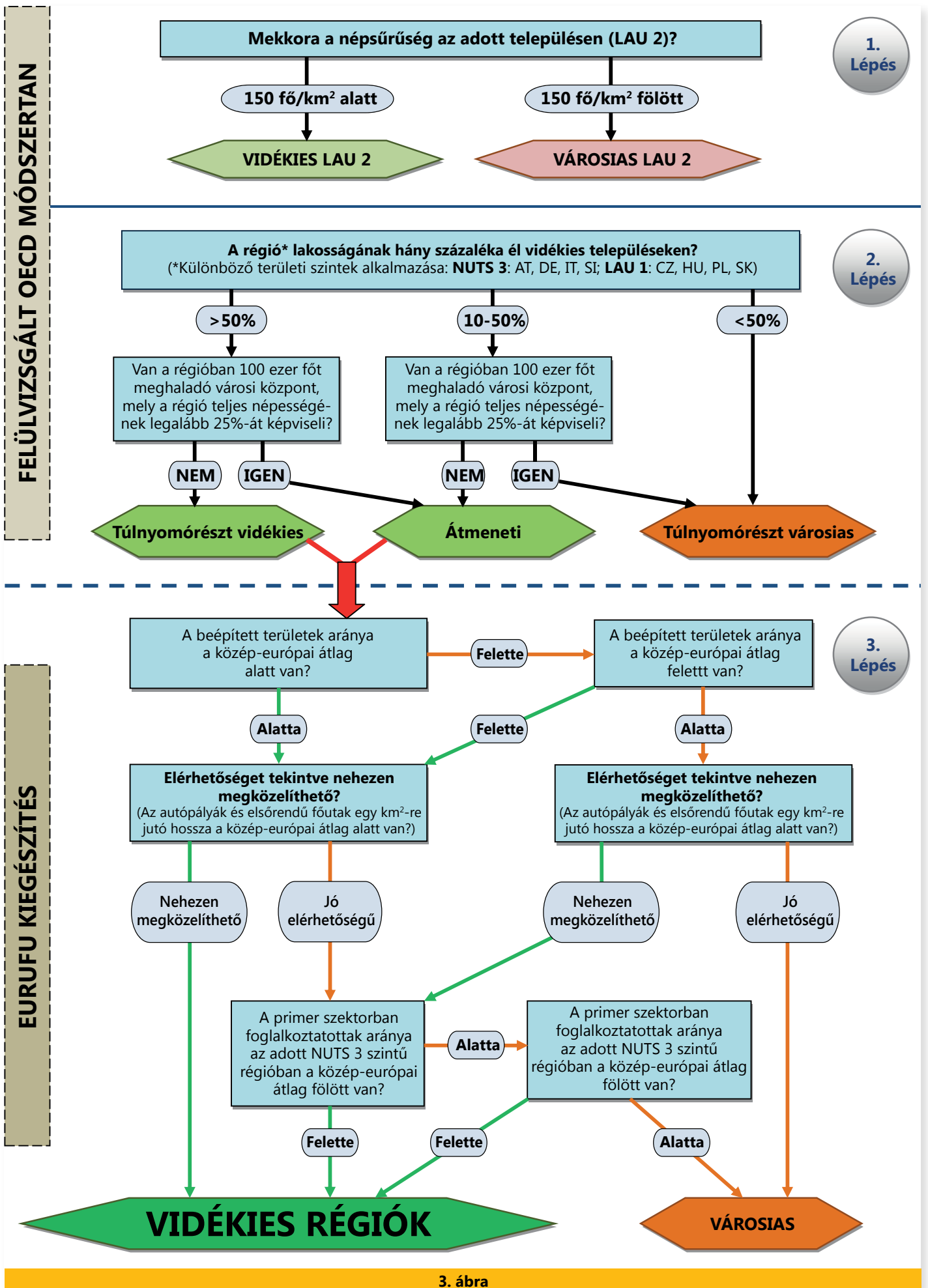
A fentiek alapján zömében azon térségek tekinthetők vidékiesnek, melyek viszonylag ritkán lakottak, a primer szektor szerepe kiemelkedő, vagy a természetes vegetáció domináns, és/vagy ahol az elérhetőségi viszonyok rosszak.

A módszertan lényegét talán jobban megérthetjük a következő sematikus ábra segítségével (3. ábra).

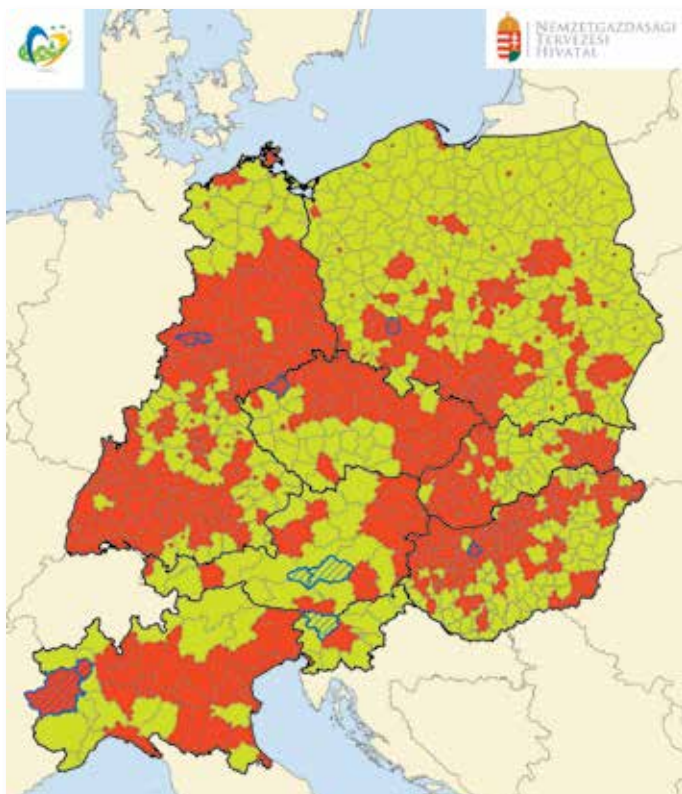
⁶ Megjegyzendő, hogy érdemben nem módosította e változtatás az összképet. Csupán néhány régió esetében okozott kategória váltást.

⁷ A földhasználatra vonatkozó adatok a 2006-os Corine adatbázisból származnak.

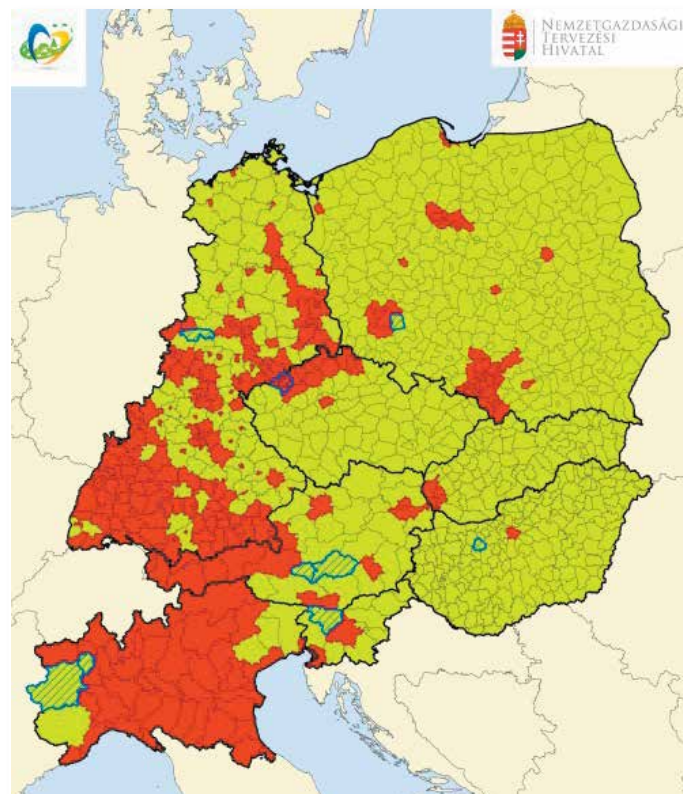
⁸ Az alkalmazott módszer nem a legtokéletesebb, de a valós viszonyokat jól közelíti. Sokkal pontosabb módszer lenne az elérhetőségi viszonyok vizsgálatakor, a központi funkciókkal rendelkező nagyvárosoktól mért valós utazási idők figyelembe vétele. E számítás erőforrásigénye azonban sajnos meghaladta az EURUFU projekt kereteit.

3. ábra

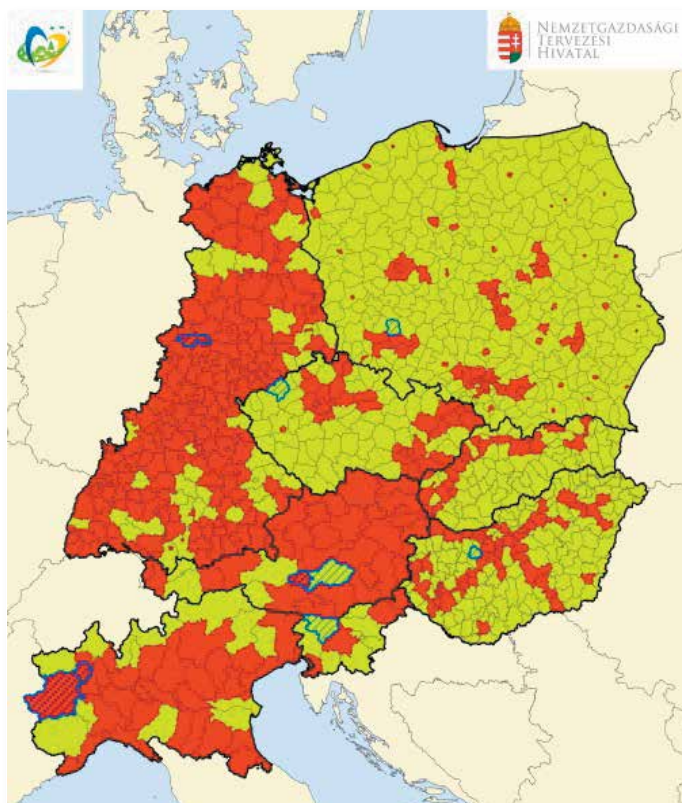
4. ábra – A beépített területek aránya a közép-európai átlaghoz (4,55%) viszonyítva (átlag alatti régiók zölddel jelölve)

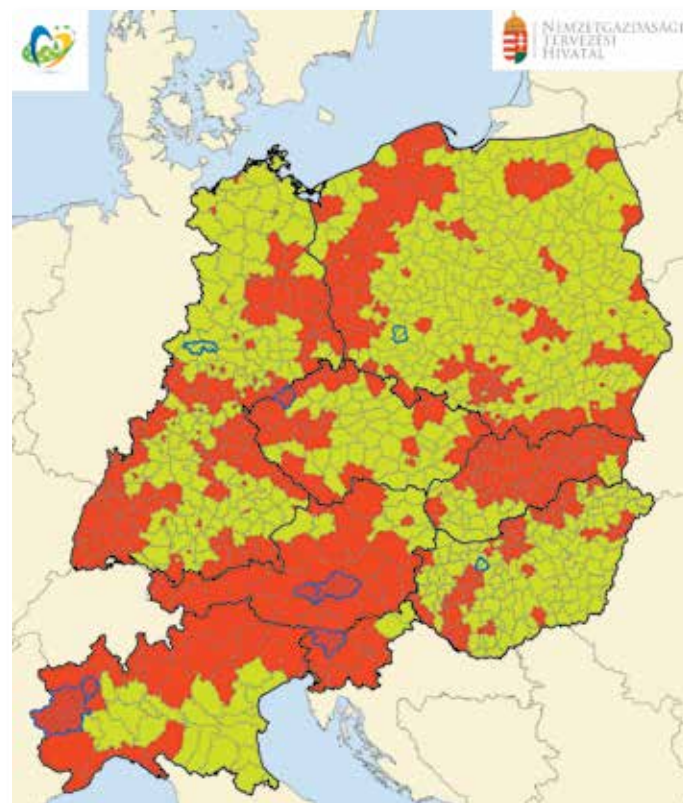
5. ábra – A primer szektor aránya a nemzeti hozzáadott értékéből a közép-európai átlaghoz (1,82%) viszonyítva, NUTS 3 szinten (átlag feletti régiók zölddel jelölve)

A következő oldalon látható térképsorozat a fent vázolt módszertan feltételrendszerét jeleníti meg vizuálisan. Az egyes térképek felfoghatók úgyis, mint a végső definíció egyes réte-

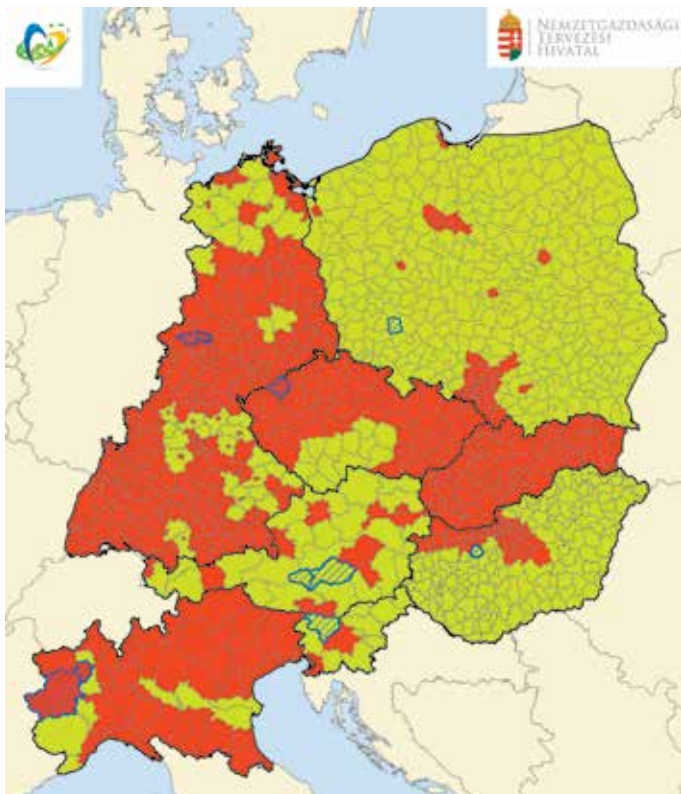
gei, melyeket „egymás fölé helyezve” az utolsó térképen látható lehatárolást kapjuk. A térképeken kék színnel körülhatárolva a partnerrégiók elhelyezkedése látható (4–9. ábra).

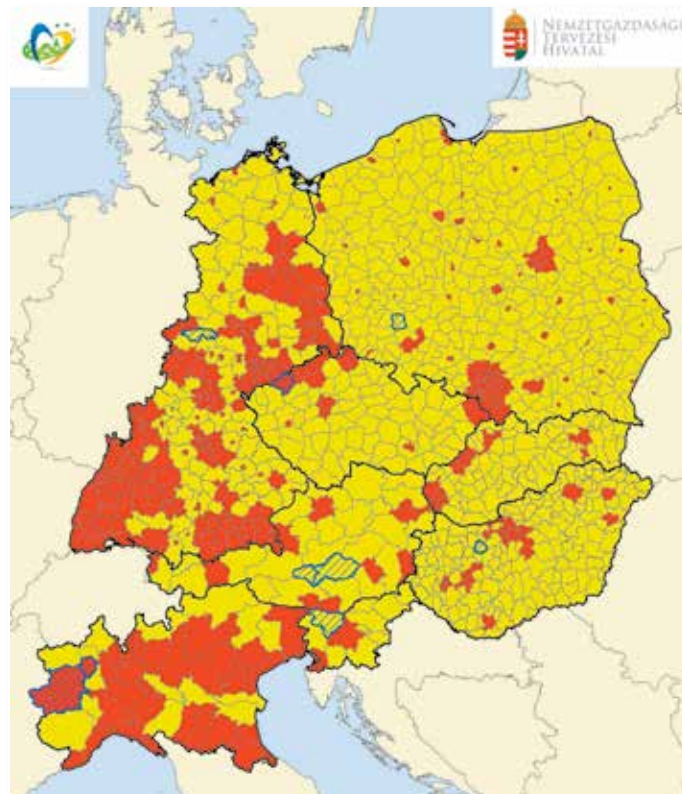
6. ábra – Az autópályák és elsőrendű főutak 100 km²-re jutó hossza a közép-európai átlaghoz (11 km/100 km²) viszonyítva (átlag alatti régiók zölddel jelölve)

7. ábra – A mezőgazdasági földhasználat aránya a közép-európai átlaghoz (55,6%) viszonyítva (átlag alatti régiók zölddel jelölve)

8. ábra – A primer szektorban foglalkoztatottak aránya a közép-európai átlaghoz (6,06%) viszonyítva, NUTS 3 szinten (átlag feletti régiók zölddel jelölve)

9. ábra – Az EURUFU módszertan alapján lehatárolt vidékies térségek (a térképen sárgával jelölve) Közép-Európában

Vidékies térségtípusok

Az előzőekben bemutatott vidékies térség lehatárolás csak a vidékieség tényét állapította meg, arról azonban nem informált, hogy e térségek milyen tulajdonságokkal rendelkeznek. Az már a definíció alapján – valamint *a priori* – is sejthető volt, hogy Közép-Európában több típusú vidékies térség létezik. Elég, ha csak az Alpok természetes vegetáció által dominált régióit vetjük össze a magyar Alföld mezőgazdaság uralta térségeivel. Egy-egy mutató alapján viszonylag könnyű tipizálni a térségeket, viszont a cél elsősorban egy komplex térségtipizálás kivitelezése volt, mely a térségek több fontos tulajdonságát is figyelembe veszi. Erre a legjobb módszer az ún. klaszteranalízis alkalmazása, mely tetszőleges számú, egymással nem korreláló mutató alapján sorolja a vizsgált térségeket előre meghatározott számú csoportba, miközben a csoportok közötti „távolság” a lehető legnagyobb lesz⁹.

A tipizáláshoz felhasznált indikátorok körét részben tartalmuk, részben viszont beszerezhetőségük határozta be. Főleg a NUTS 3 szint alatti területegységekre⁵ rendelkezésre álló adatok köre volt meglehetősen szűkös, melyeket az egyes országok nemzeti statisztikai hivatalaitól kellett beszerezni, és nem ritkán települési szintről kellett aggregálni LAU 1 szintre. Az indikátorok között jel-

lemzően a demográfiai jellegű mutatók voltak túlsúlyban:

- Öregedési faktor, a következő két mutatóból számítva¹⁰:
 - Az idős (65 év feletti) népesség arányának változása 2006 és 2010 között;
 - Öregedési index: a fiatal (14 év alatti) népesség aránya az időskorú (65 év feletti) népesség számához viszonyítva, 2010;
- Nettó migrációs egyenleg 2006 és 2010 között;
- Földhasználati faktor, a következő két mutatóból számítva¹¹:
 - A mezőgazdasági földhasználat aránya, 2006;
 - A természetes vegetációval való borítottság aránya, 2006;
- Egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson mérve¹², 2009
- Aprófalvak (500 fő alatt) aránya a településrendszerben
- A roma etnikum aránya, 2001

A felsorolt mutatókat felhasználva a klaszteranalízist először 2 majd 3, 4, stb. csoport kijelölésével futtattuk le egészen a 10 csoportos verzióig. 2 csoport esetén Lengyelország, Magyarország valamint Szlovákia egyes részei elkülönültek Közép-Európa egyéb területitől, ami

⁹ Az alkalmazott klaszter-analízisről átfogó szakirodalma és teljes módszertani áttekintése megtalálható: Jain, A. K. – Murty, M. N. – Flynn, P. J. 1999 Data Clustering: A Review, „ACM Computing Surveys” Vol 31. No. 3., pp. 264–323. cikkében.

Magyar nyelvű irodalom: Sikos T. T. (szerk.) 1984: Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban. – Akadémiai Kiadó, Budapest.

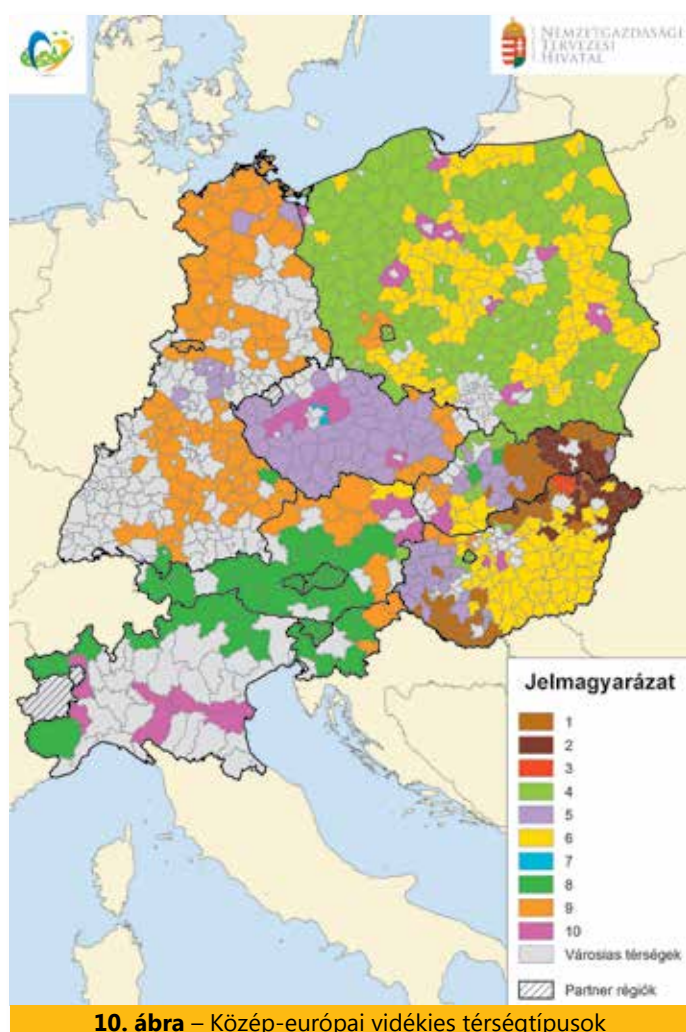
¹⁰ Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia esetében.

¹¹ Faktoranalízis segítségével

¹² Csak NUTS 3 szinten volt elérhető, így az adott régió minden LAU 1 térsége ugyanazt az értéket kapta.

elsősorban az alacsonyabb GDP-nek és a mezőgazdaság dominanciájának köszönhető. 3 csoport választásakor az előbb említett „keleti klaszter” kettévált a roma etnikum jelenléte szerint. A négyklaszteres verzió esetén új csoportként jelentek meg a városkörnyéki régiók számottevő migrációs többletükkel. Ötödik klaszterként az aprófalvas térségek különültek el. 6. és 7. csoportként két speciális régiótípus mutatkozott meg, mintegy zárványként: az egyik egy Prága környéki régió, ahol extrém magas bevándorlást regisztráltak a vizsgált 5 évben, a másik pedig észak Borsod néhány járása, melyekben több mutató tekintetében is súlyos problémák jelezhetők. 8 klaszter esetében elváltak a demográfiai átmenet negatív hatásai által súlyosan érintett észak német tartományok az Alpok régióitól. 9 csoport esetén pedig már az etnikailag érintett területek is két részre tagolódtak, elsősorban az aprófalvak jelenléte alapján. A mindaddig egységes Lengyelországon belül csak 10 csoport kijelölése esetén volt kimutatható egy fiatalosabb, mezőgazdaság által valamivel kevésbé érintett térségtípus.

Tíznel több térségtípus elkülönítése már túl részletessé tette volna a tipizálást, elveszítve generalizáló, sematikus jellegét. Hiszen a cél a fő típusok elkülönítése volt és nem részletekbe menő alcsoportok kijelölése. A következő térkép a véglegesnek tekintett közép-európai vidékies térségtípusokat mutatja be. A térképen jelölt kategóriák a hozzájuk tartozó régiók átlagértékei alapján jellemezhetők. Az alábbi megállapítások a kö-

10. ábra – Közép-európai vidékies térségtípusok

zép-európai vidékies térségek átlagértékeihez viszonyítva értelmezendők. Csak az átlagtól szignifikánsan eltérő tulajdonságok vannak alább megnevezve (10. ábra).

- 1, Hátrányos helyzetű roma aprófalvak:
 - Negatív migrációs egyenleg;
 - Nagyon alacsony GDP;
 - Aprófalvak magas aránya;
 - Jelentős roma etnikum;
 - Jellemzően természetes vegetáció;
- 2, Hátrányos helyzetű roma fiatalok:
 - Negatív migrációs egyenleg;
 - Nagyon alacsony GDP;
 - Nagyon fiatalos korszerkezet;
 - Jelentős roma etnikum;
- 3, Krízis régiók:
 - Jelentős elvándorlás;
 - Nagyon alacsony GDP;
 - Aprófalvak dominanciája;
 - Roma etnikum igen jelentős felülreprezentáltsága;
 - Fiatalos korszerkezet;
 - Időskorú népesség arányának csökkenése;
- 4, Kevésbé tehetős lengyel fiatalok:
 - Fiatalos korszerkezet;
 - Alacsony GDP;
 - Aprófalvak hiánya;
- 5, Öregedő aprófalvas térségek:
 - Időskorú népesség arányának gyors növekedése;
 - Aprófalvak magas aránya;
- 6, Anyagi gondokkal terhelt mezőgazdaság:
 - Mezőgazdasági földhasználat dominanciája;
 - Alacsony GDP;
 - Aprófalvak hiánya;
- 7, Migrációs mágnes:
 - Extrém magas arányú migrációs nyereség;
 - Fiatalos korszerkezet;
 - Időskorúak arányának csökkenése;
 - Döntően mezőgazdasági földhasználat;
- 8, Tehetős, magashegységi térségek:
 - Idős korstruktúra;
 - Időskorúak arányának növekedése;
 - Természetes vegetáció dominanciája;
 - Magas GDP;
 - Aprófalvak alacsony aránya;
 - Alacsony migrációs nyereség;
- 9, Népszerűtlen, jelentős előregedéssel küzdő térségek:
 - Időskorú népesség arányának gyors növekedése;
 - Nagyon előregedett korstruktúra;
 - Jelentős migrációs veszteség;
 - Magas GDP;
 - Aprófalvak alacsony aránya;

10, Tehetős városkörnyéki övezet:

- Nagyon magas migrációs nyereség;
- Magas GDP;
- Jellemző mezőgazdasági földhasználat.

Eredmények értékelése a projekt jövőjének szempontjából

A bemutatott térségtipizálás új megvilágításba helyezi Közép-Európa régióit. Egyrészt kimozdul a megszokott nemzeti keretből és nagyobb léptékben ha-

tározza meg a vidékiség fogalmát, másrészt lehetővé teszi az összehasonlítást az érintett régiók számára. A partner régiókban kidolgozandó stratégiák, fejlesztési eszközök, a megvalósuló mintaprojektek tapasztalatai nagyobb eséllyel ültethetők majd át Közép-Európa más régióiba is így, hogy a hasonló adottságokkal rendelkező, hasonló problémákkal küzdő régiók csoportjai meghatározásra kerültek.

Az EURUFU projekt következő másfél évének feladata a mintaprojektek megvalósítása és a közös stratégia és akcióterv kidolgozása.

Mészáros Bence

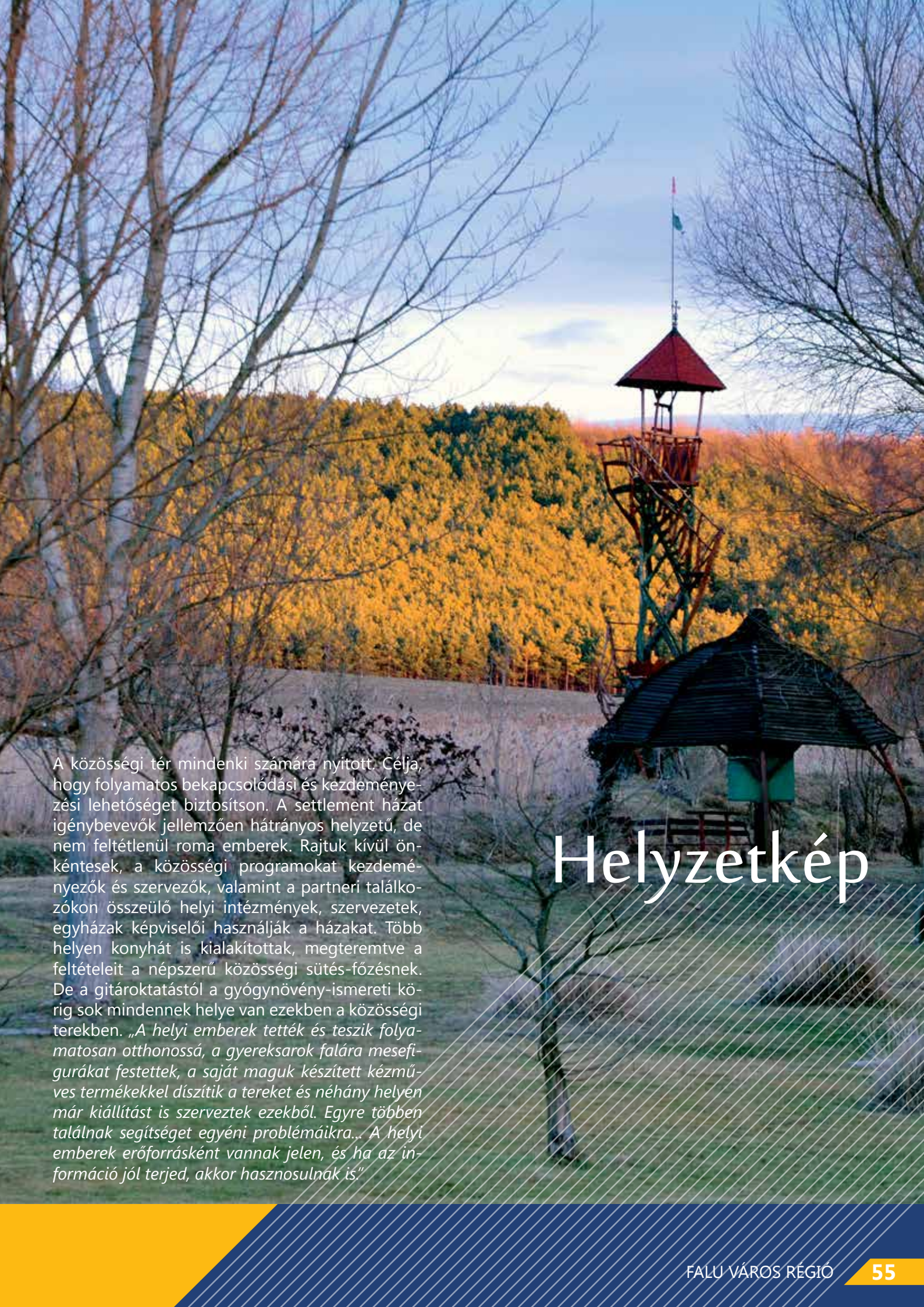
Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal,
Stratégiai és Területi Tervező és Értékelő Főosztály,
Nemzetközi Területi Együttműködési és Városstratégiai Osztály
e-mail: bence.meszáros@nth.gov.hu

Kulcsszavak: vidékies térségek, EURUFU, Central Europe Programme, demográfiai változás, elöregedés, elvándorlás, közszolgáltatások, fenntartható jövő, adaptáció, nemzetközi stratégia

Abstract

The future of rural areas in Central Europe (The “European Rural Futures” project)

In Central Europe many rural regions are characterized by drastic shrinkage of population. For the regions concerned, it is about maintaining so called basic life functions in the future, even under changing conditions. In Europe there are already some good examples, which show how the economy, education, mobility, health care and social services can be adapted to the new requirements in shrinking regions. Accordingly the EURUFU project wants to test these international experiences for rural regions with declining and ageing population, develop customized standards and indicators and innovative and integrated strategies to preserve or improve the quality of life and social integration for all generations. EURUFU wants to develop transnational strategies for optimal organisation and funding of regional self-sustaining solutions. To reach these goals it was fundamental to define what rural is under the specific Central European circumstances

A közösségi tér mindenki számára nyitott. Célja, hogy folyamatos bekapcsolódási és kezdeményezési lehetőséget biztosítson. A settlement házat igénybevevők jellemzően hátrányos helyzetű, de nem feltétlenül roma emberek. Rajtuk kívül önkéntesek, a közösségi programokat kezdeményezők és szervezők, valamint a partneri találkozókra összejövő helyi intézmények, szervezetek, egyházak képviselői használják a házakat. Több helyen konyhát is kialakítottak, megteremtve a feltételeit a népszerű közösségi sütés-főzésnek. De a gitároktatástól a gyógynövény-ismereti körig sok mindennek helye van ezekben a közösségi terekben. *„A helyi emberek tették és teszik folyamatosan otthonossá, a gyereksarok falára mesefigurákat festettek, a saját maguk készített kézműves termékekkel díszítik a tereket és néhány helyén már kiállításokat is szerveztek ezekből. Egyre többen találnak segítséget egyéni problémáikra... A helyi emberek erőforrásként vannak jelen, és ha az információ jól terjed, akkor hasznosulnak is.”*

Helyzetkép

Koncepció előtt – helyzetkép-részletek a magyarországi turizmus elmúlt éveiről

A hazai turizmuspolitika 2012-es történéseit tekintve a talán három legfontosabb aktualitás egyaránt az előkészületekről szól. Készülőfélben van a turizmusról és vendéglátásról szóló törvény, mely első ízben emelné legfelsőbb jogszabályi szintre a szakma működési kereteinek deklarálását; és ezzel szoros párhuzamban folyik a munka a következő évtized turisztikai fejlesztéspolitikai irányait megalapozó új koncepción is, mely egyben a harmadik aktualitás, a 2014–20-as Uniós támogatásokat megalapozó tervezés kapcsán is fontos alapdokumentumnak minősül. A koncepció elkészültének kettős motivációja van. Egyrészt a hazai, rendszerváltozás utáni turizmusfejlesztés egyetlen szakpolitika szintű tervdokumentuma, a Nemzeti turizmusfejlesztési stratégia, amely a 2005–2013 közötti időszakra határozta meg a turisztikai fejlesztéspolitikai prioritásokat, illetve az ágazat fejlesztése érdekében elvégzendő intézkedéseket, lassan kijelölt időtávjának végére ér, így az új, 2014-től 2020-ig tartó tervezési időszak fejlesztéseinek megalapozásához új stratégia kialakítása szükséges. Másrészt a 2005 óta eltelt időszakban is változott a turizmus hazai és nemzetközi környezete – pl. érezhetővé váltak a világgazdasági válság hatásai, a 2007–2013-mas pályázati rendszer első tapasztalatai ismertté váltak, stb. –, ami szintén indokolja a célkitűzések újrafogalmazását. A kormány így 2012. május 15-i ülésén döntött, a turizmusról és vendéglátásról szóló törvénytervezet előkészítésével párhuzamosan, a koncepció elkészítésének szükségességéről, a törvény kellő megalapozottságának a szakpolitika újragondolása, teljes körű aktualizálása révén történő biztosítása érdekében. A Koncepció elfogadását követően kerülhet a törvény benyújtásra az Országgyűlésnek.

Ahhoz szakmai körökben nem férhet kétség, hogy a turizmus hazánkban a nemzetgazdaság kiemelten fontos szektora. Az ágazat értéktermelő képességével erőteljesen befolyásolhatja az ország fizetési mérlegét és interszektorális jellegéből adódóan számos nemzetgazdasági ág teljesítményéhez járul hozzá, a KKV-k működésének egyik alapvető területe. Hazánk alapvetően kedvező adottságokkal rendelkezik, Európa egyik jelentős turistafogadó országaként, elsősorban Kelet-Közép-Európai összevetésben kiemelkedő turistacélpont. A szállás-hely-szolgáltatás és vendéglátás nemzetgazdasági ágak 2010-ben, a nemzetgazdaság összes foglalkoztatottjának 4,1%-át kitevő 154,5 ezer főt foglalkoztattak. A közvetve az idegenforgalomhoz kapcsolódó munkavállalók száma azonban az elmúlt évtizedekben rendre meghaladta a 300 ezret is. A kormány kulcsszerepet szán a turizmusnak, mint húzóágazatnak fejlesztéspolitikai, foglalkoztatási céljai megvalósításában. Az Új Széchenyi Terv kitörési pontjaként szereplő Gyógyító Magyarország – Egészségipari Program a turizmus számára is határozott irányokat jelöl ki.

Cikkünkben a készülőfélben lévő Koncepciót megalapozó helyzetelemző-értékelő vizsgálatok gazdag információanyagából választottunk ki két, a szakmai érdeklődésre szélesebb körben is igényt tartható fontosabb részterüle-

tet. Az írás első fele a magyarországi turizmus jelenét és közelmúltját jellemző teljesítménymutatókat és folyamatokat, területi helyzetképet foglalja össze (hangsúlyozottan ízelítő jelleggel és nem a vizsgált mutatók teljességének bemutatására törekedve a terjedelmi korlátok okán). A tanulmány második fele a turizmus fejlesztésének utóbbi időkből dominánssá váló forrásának, az EU strukturális alapokból érkező támogatásoknak a 2007–2011 közötti jellemzőit és főbb eredményeit veszi sorra és mutatja be. Fontos információ, hogy az elemzések során az adatelérhetőségi lehetőségek korlátai miatt rendszerint 2010-es (ritkábban 2011-es) mutatókkal dolgoztunk, a területi bontás tekintetében régiós vagy kistérségi szintig vizsgálva a térségi mozaikot.

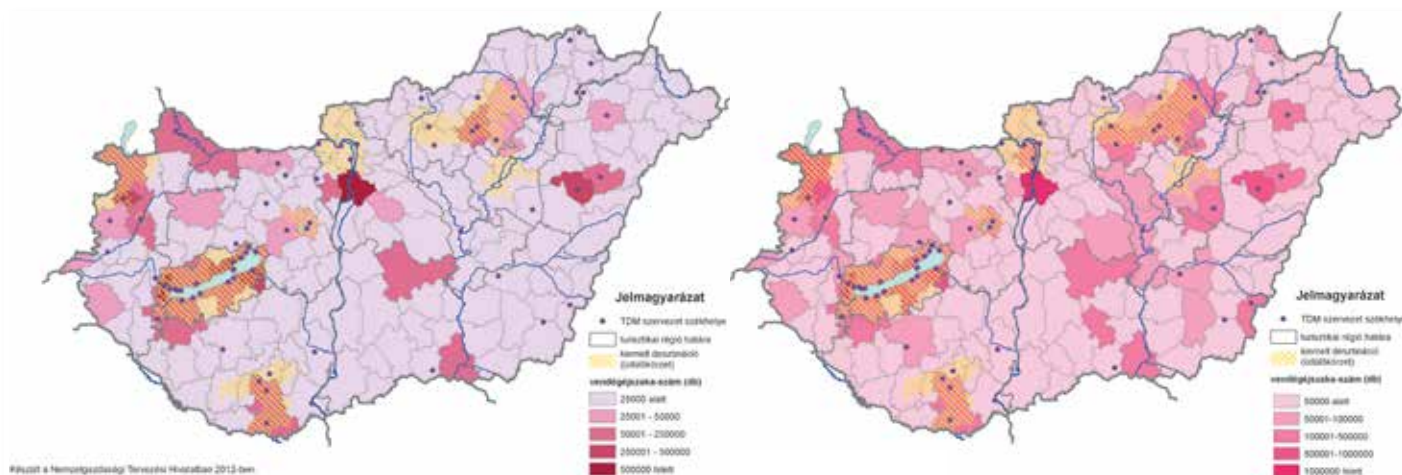
Turisztikai területi trendek és helyzetkép hazánkban

A turizmus keresleti oldalának vizsgálata során a vendégforgalmi adatok számba vétele a legadekvátabb közelítési mód, a helyzetértékelő vizsgálatok során is ezek játszották a kulcsszerepet. Külön kerültek elemzésre a külföldi és a belföldi vendég- és vendégéjszaka-számok, cikkünkben az utóbbiakra koncentrálunk, majd általános, a kül- és belföldi szegmenst együtt kezelő mutatókra térünk ki (tartózkodási idő, vendégforgalom-változás).

Beutazó turizmus: szomszédaink és a hagyományos küldőpiacok dominanciája, erős koncentráció

Az elmúlt évtized során némileg átrendeződött a vendégéjszakák száma alapján felállított legfontosabb küldő piacok rangsora. Németország – jelentősebb csökkenés ellenére – megőrizte első helyét, Ausztria pedig továbbra is a második helyen áll, de az Egyesült Királyság lépett előre a 3. helyre a rangsorban, miközben Olaszország visszaesett az 5. pozícióba. Feltűnő tendencia a környező országok egyre jelentősebb súlya a beutazó forgalomban: Csehország immár a 4. legnagyobb küldőpiacunk, de Oroszország, Lengyelország, Románia és Szlovákia szerepe is növekszik.

A magyarországi idegenforgalom hatékonysága az egyébként jó adottságok ellenére nem kielégítő: az érkező vendégek között még napjainkban is többségben vannak az alacsonyabb fizetőképességű turisták. Az egy turistára jutó bevételeink nemzetközi összevetésben még mindig alacsonyak, igaz a '90-es évek elejével összevetve egyértelműen érzékelhető a turistaérkezések számának csökkenése és a fajlagos bevételek növekedése a fenntartható, minőségi turizmus kialakításának és dominánssá tételének irányában hatva. A területi képet tekintve külföldi vendégek által preferált desztinációk között Budapest és a gyógyfürdői kapcsán Nyugat-Dunántúl mutat kiemelkedő részesedést, előbbi a német és egyesült államokbeli, utóbbi német, ausztriai és román vendégek körében népszerű elsősorban. Mindkét régió a későnyári szakaszban a leglátogatottabb (1. ábra).

1. ábra – A külföldi és a belföldi vendégek által eltöltött vendégéjszakák számának területi különbségei Magyarországon 2010-ben.
Forrás: NTH

Belföldi turizmus – további kiaknázatlan lehetőség

A belföldi turizmus a lakosság életminőségének javításában kulcsszereppel bír: elegendő csupán a diszkrécionális jövedelmek helyben tartására, a helyi gazdaság fejlődésének irányába ható folyamatokra, vagy pusztán a személyes rekreációnak a munkaerő újratermelődésében játszott szerepére gondolnunk. Hazánkban a 2000-es éveket jellemző növekvő tendenciákat érzékenyen érintette a 2008–09 során kiteljesedő gazdasági válság, amely a szabadidős célokra fordítható jövedelmek erős mérséklődését hozta magával. „2011-ben csak minden negyedik magyar tett rövid, és minden ötödik hosszú időtartamú utazást, az utazás legalább egyik formájában 34%-a vett részt. A rövid (1–3 éjszakás) utazások esetén az aktivitás 3,7%-kal kisebb az előzőévinél, a 4 éjszakás és hosszabb utazásoknál 2,4%-kal nőtt” – fogalmaz a KSH¹. A hivatalos statisztikák ugyanakkor nem mérik az ún. kirándulás jellegű, egy napos, éjszakázás nélküli utazásokat – noha ezek az ún. szabadidő gazdaság keretébe tartozó tevékenységek szintén generálnak turisztikai jellegű vagy ezekhez erőteljesen kapcsolódó bevételeket az egyes desztinációkban, és attrakciók környezetében. A lakosoknak ugyanakkor hozzávetőlegesen 2/3-a sem hétfévi, sem hosszabb időtartamú utazáson nem vett részt 2010-ben. Ennek elmaradását a legtöbben az anyagi lehetőségek szűkösségével, esetleg egészségügyi okokkal, munkakötelezettségekkel magyarázták. Mindez jelzi a belföldi turizmusba bevont lakosság bővítésének fontosságát, miközben mindennek a lehetőségét számba vevő speciális megoldások kidolgozását is szükségessé teszi.

A területi megoszlást figyelembe véve egyrészt „küldő” oldalon megállapítható, hogy a főváros és a Közép-Dunántúli régiók nagyobb aktivitást mutatnak a belföldi utazások terén, a gazdasági fejlettségből fakadó jobb anyagi helyzetű lakosság jelenlétéből adódóan. A hosszú hétfévi- illetve hétfévi típusú utazások legnagyobb része saját régióba irányult Magyarországon; a négy- és többéjszakás utak kapcsán a koncentráció a Balaton régió kiemelkedő részesedésével (az összes eltöltött napok kb. harmada) erőteljesebb. A célterületek tekintetében kistérségi bontásban az előbb leírtakat alátámasztó képpel találkozunk. A külföldi vendé-

gészakákhoz képest árnyalatnyival gyengébb koncentráció figyelhető meg, ám a jól ismert területi kép rajzolódik ki előttünk: a főváros, a Balaton, gyógyfürdőink térségei, illetve a korábbi kiemelt üdülőkörzetek kiemelkedő adataival és a belső/külső perifériák gyengébb szereplésével.

Össz-vendégforgalom és tartózkodási idő: változatlan területi összkép

Az összes vendégforgalom tekintetében a **2007–2010 között változásokat vizsgálva** a legnagyobb növekedést jellemzően azok a kistérségek mutatták, ahol vagy a nagyon alacsony 2007-es adatról indulva a viszonylag szerény abszolút értékű növekedés is nagyarányúnak jelentkezett (pl. Jánoshalmi, Csornai, Törökszentmiklósi, Ceglédi kistérségek), vagy 1–1 nagyobb vonzerő- vagy infrastruktúrafejlesztési beruházás, illetve ehhez kapcsolódóan az egészségturizmuson belül a wellness ág felütésének eredménye a növekvő vendégéjszaka-szám oka. Velük ellentétben azok a kistérségek mutatták 2007–2010 folyamán a legnagyobb mértékű visszaesést, amelyek eleve alacsony vendégforgalommal rendelkeztek, olykor meglévő potenciális, ám kiaknázatlan aktív- falusi- és ökoturisztikai vonzerőik ellenére is.

Az átlagos tartózkodási idő összességében **minimálisan csökkent az országban 2007 és 2010 között**, 2,87-ről 2,76 napra. E folyamatok mögött az utóbbi évek jellemző trendje, a hosszabb utak helyett a szabadidő-eltöltést egyre inkább domináló évi több, rövidebb utazás jelensége áll, amely a hazánkba látogató külföldi, illetve a belföldi vendégkör szokásaiban egyaránt jelentkezik. A 2010-es adatokat vizsgálva ugyanakkor a kistérségi rangsor felső régióiban elsősorban az egészségturisztikai desztinációk térségei jelennek meg – a gyógyfürdő-látogató vendégkör jellemzően hosszabb átlagos tartózkodásának köszönhetően (2. ábra).

Fogadási feltételek: kismértékű elmozdulások a kapacitás-összetételben

A vendégforgalom fogadási feltételei között kiemelt jelentőséggel bír a szálláshely-kapacitás. 2010-ben a ke-

¹ Jelentés a turizmus 2011. évi teljesítményéről. Központi Statisztikai Hivatal, 2012. szeptember

2. ábra – A vendégéjszaka-számok változása kistérségenként 2007 és 2010 között. *Forrás: TeIR.*

reszkedelmi szálláshely-típusok és magán szállásadás kapacitásait egyaránt számba véve közel 527 ezer férőhely volt az országban. Ennek több, mint egyharmada a Balaton turisztikai régióban (és közel fele együtt a Balaton-Budapest desztinációkban) található, ami jelzi az erős területi koncentráció jelenlétét. További kiemelkedő szálláshelykapacitás-értékekkel jellemzően főbb országos, regionális és nemzetközi hatókörű desztinációk térségében találkozunk.

2005 és 2010 között hazánkban az összes férőhelyszám valamivel több, mint 8 %-kal csökkent. A csökkenés az évek során relatíve folyamatos volt. Az alábbi táblázat regionális bontásából is látható, hogy az országos csökkenés egyaránt táplálkozott a kereskedelmi szálláshely-kapacitások, valamint a magán-fizetővendéglátás és a falusi szállásadás férőhelyszámának közel azonos mértékű visszaeséséből. Mindkét főbb szálláshely-csoportnál megfigyelhető a kapacitás-adatok kapcsán egy határozott nyugat-kelet különbség a regionális bontást tekintve. A kereskedelmi szálláshelyek esetében 2005 és 2010 között Közép-Magyarország 10 százalékpontos, és az Észak-Alföld minimális növekménye mellett jobbra a kisebb mértékű (5–10 százalékpontos) csökkenés volt a jellemző az országban. A Kelet-magyarországi régiók a falusi és magán-fizetőven-

déglátás tekintetében mutatnak némi felzárkózást, lévén a magán szállásadás terén a központi régió mellett pont Észak-Magyarország és a két alföldi régió regisztrálható növekményt a visszaesést felmutató dunántúli egységekkel szemben (1. táblázat).

Az összes kapacitáson belül a szálláshelytípusok arányát tekintve a lényegi megoszlás nem változott az elmúlt évtizedben: a döntő részt továbbra is a szállodai (22%) és a kempingférőhelyek (16%) teszik ki. A 2000-es évek elejéhez **képest lényegi változások az arányokban sem országosan, sem pedig desztinációs (térségi) szinten nem történtek.** A szálláshelytípusok közül a legnagyobb arányú (2004 és 2010 között 4% körüli) növekedést a gyógyszállók mutatták; de e növekmény sem befolyásolta lényegesen az országos típusmegoszlást.

A minőségi, magasabb komfortfokozatot igénylő vendégkör fogadásának alapfeltétele a szálláshelyek magasabb igényekhez való igazodása. Hazánkban a szálláshelyeken belül a szállodák, illetve a szállodákon belül a magasabb osztályú házak aránya kapcsán **túlzott területi koncentráció** figyelhető meg. **A kereskedelmi szálláshelyeken belül a szállodai kapacitások részaránya 36,2-ről 40%-ra nőtt 2007 és 2010 között. A szállodákon belül a 4 és 5 csillagos házak férőhelyeinek száma ugyanezen időszak során számottevő növekményt (és szintén erős területi koncentrációt) mutatott,** elsősorban a ****-os házak aránynövekedéséből táplálkozva, ami jelentős elmozdulást jelez az igényesebb vendégkör szükségleteinek kielégítése irányában. Erre az alapvetően pozitív folyamatra gyakorolt ellentétes előjelű hatást a nemzeti légitársaság 2012 eleji megszűnte, melynek következtében pont a magasabb kategóriák iránt érdeklődő magas költségű vendégkör (pl. MICE szegmensek) estek vissza jelentősen Budapesten az elmúlt fél év során – mintegy átadva helyüket a 2- és 3 csillagos házak iránt érdeklődő city breaker „buliturstáknak”.

Összességében **az országos tendenciák a minőségi szálláshelyek felé való elmozdulást** (magasabb kategóriájú szállodák, ezen belül wellness- és gyógyszálloda-profil tárnyerése, a gyógyszállók esetében stagnáló, a wellness-szállók esetében enyhe növekményt mutató trendekkel az elmúlt évek tekintetében a szállodai összkapacitáson

	Kereskedelmi szálláshelyek		Magán szállásadás		Összes férőhely	
	férőhely-szám (db)	férőhely-szám-változás 2005–2010, (%)	férőhely-szám (db)	férőhely-szám-változás 2005–2010, (%)	férőhely-szám (db)	férőhely-szám-változás 2005–2010, (%)
Dél-Alföld	24 701	87,95	8 639	147,88	33 340	98,27
Dél-Dunántúl	55 018	90,16	89 557	84,36	144 575	86,48
Észak-Alföld	36 876	101,02	21 795	123,20	58 671	108,26
Észak-Magyarország	33 251	90,77	22 564	133,27	55 815	104,21
Közép-Dunántúl	49 604	81,30	35 682	78,53	85 286	80,11
Közép-Magyarország	53 325	111,31	9 528	139,67	62 853	114,84
Nyugat-Dunántúl	49 702	85,51	37 111	90,46	86 813	87,56
Magyarország	302 477	92,65	224 876	93,73	527 353	91,86

1. táblázat – A Kereskedelmi- és magán-szálláshelyek férőhelyszámának alakulása, 2005–2010 között. *Forrás: TeIR.*

Operatív Program	Európai Unió finanszírozás (millió euró)	Hazai társ-finanszírozás (millió euró)	Összes forrás (millió euró)	Összes forrás (Mrd forint; ár-folyam: tervezéskori 248 HUF/ EUR)
Dél-Alföld	144,35	25,47	169,83	42,12
Dél-Dunántúl	138,74	24,48	163,22	40,48
Észak-Alföld	206,79	36,49	243,28	60,33
Észak-Magyarország	209,08	36,90	245,98	61,00
Közép-Dunántúl	121,90	21,51	143,41	35,57
Közép-Magyarország	83,74	14,78	98,51	24,43
Nyugat-Dunántúl	115,34	20,35	135,69	33,65
Összesen	1 019,94	179,99	1 199,93	297,58

2. táblázat – 2007–2013-as időszakban turizmusfejlesztésre rendelkezésre álló források a ROP-okban.

Forrás: 2007–2013 Operatív Programok

belül), és az alacsonyabb komfortfokozatú típusok (nyaralóházak, turistaszállások, falusi szállásadás, kemping) **viszszaszorulását jelzik**.

A 2007–2011 időszak turisztikai támogatási rendszerének főbb tapasztalatai

A 2007–2013-as tervezési időszakban a turizmusfejlesztés állami ösztönzése minimális kivételekkel csak Európai Unió társfinanszírozott forrásokból tudott, tud megvalósulni. Ennek megfelelően a támogatási lehetőségeket egyrészt a Nemzeti Stratégiai Referenciakeret (NSRK) és az ehhez elkészített Operatív Programok és Akciótervek határozták meg; másrészt kisléptékű fejlesztések keretében az ÚMVP biztosított forrásokat a rurális térségeknek.

Az ERFA források felhasználásához az EU Bizottság és a Kormány döntése, egyetértése alapján turizmusfejlesztésre elsődlegesen régiós bontásban, az egyes régiók fejlettségi szintjétől függően eltérő nagyságú forrásokkal a Regionális Operatív Programok (ROP) keretében volt mód. A ROP-ok keretében elkülönített támogatási összegeket az alábbi táblázat mutatja be (2. táblázat):

A ROP-okban összesen rendelkezésre álló források 17,5%-a, mintegy 300 milliárd Ft (árfolyamtól függően) fordítható 2007–2013 között turizmusfejlesztésre, az Operatív Programokban meghatározott három fő szakmai területen:

- turisztikai attrakciók,
- (kereskedelmi / üzleti célú) szálláshelyek, és
- turisztikai desztináció menedzsment szervezetek (TDMSz) fejlesztésére.

A projekt-kiválasztási eljárások közül egy- ill. kétfordulós pályázat és kiemelt projekt keretében lehetett projektjavaslatokat benyújtani vissza nem térítendő támogatás igénylésére.

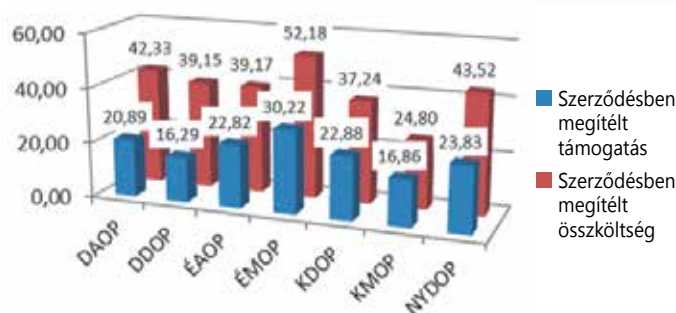
A támogatások eredménye

2012. november 6-i határnappal a www.terkepter.nfu.hu (EMIR-re épülő) nyilvános adatbázis szerint a hét régióban összesen 153,8 milliárd forintnyi támogatás került támogatási szerződéssel is alátámasztottan megítélésre, amellyel összesen 278,4 milliárd forint összegű beruházás valósulhat meg.

Ezeket az adatokat módosítják a Kormány 1285/2012. (VIII. 9.) és 1347/2012. (IX. 7.) számú határozatai (amelynek eredményeit a fenti adatbázis nem tartalmazza), az alábbiak szerint: a Kormány 2012. augusztus 9-én és 2012. szeptember 7-én döntést hozott összesen 35 db kiemelt projektről, összesen 53,3 milliárd forint közkiadás értékben. Így összességében 2012. november elejéig mintegy 207 milliárd forint támogatással mintegy 330 milliárd forint összegű beruházás valósulhat meg.

Turisztikai attrakciók fejlesztése pályázatos és kiemelt formában valósult meg. A támogatások célja az volt, hogy Magyarország vonzerőinek attrakcióvá fejlesztését, valamint a meglévő attrakciók továbbfejlesztését támogassa. A **szálláshelyek fejlesztésének** célja a meglévő szálláshely-kapacitások minőségének javítása és ahol szükséges, ott mennyiségének növelése volt. A **turisztikai desztináció menedzsment** rendszer létrehozását még a Nemzeti turizmusfejlesztési stratégia (2005–2013) tűzte ki célul, és ezen feladat megvalósítására is lehetőséget adtak az uniós források. A támogatások célja a teljes TDM vertikum felállítása, de a fókusz elsősorban a rendszer alapját jelentő helyi és térségi szervezetek támogatásán volt.

A támogatás jelentős mértékű magántőkét is mozgatózott, elsősorban a szálláshelyek esetében, ahol közel 100%-ban az államháztartás alrendszerén kívüli szereplők pályáztak és részesültek támogatásban. Kisebb mértékben, de a TDM szervezetek is egyértelműen államháztartáson kívüli külső forrásokat mozgattak meg és vontak be önerőként. A szálláshelyek fejlesztése esetében 1 Ft támogatás 2,18 Ft magántőkét vont be a fejlesztésbe. A turisztikai

3. ábra – Szerződésben rögzített támogatás és összköltség régióként 2007–2012 között. Forrás: TeIR.

attrakciók fejlesztése esetén a magántőke bevonása öszszegszerűen nem különíthető el ilyen jól. Kiemelt projekt-felhívásra csak közsféra pályázói adhattak be támogatási igényt, és a bevont önerő is jelentős részben közpénznek minősíthető. Részben hasonló a helyzet az attrakciófejlesztés pályázatos formában történő támogatása esetén, mivel jelentős mértékben állami szervezetek, önkormányzatok és önkormányzati tulajdonú vállalkozások voltak a kedvezményezettek. Vállalkozások attrakciófejlesztési projektjei esetén ugyanakkor a támogatási intenzitásból adódóan a magántőke bevonása a szálláshelyfejlesztéshez hasonló hatásfokkal működik (4. ábra).

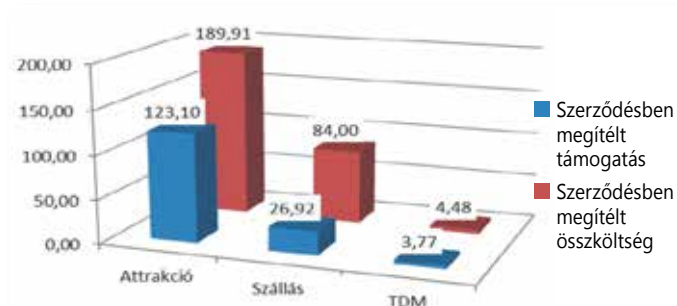
A támogatási rendszer tapasztalatai

Jóllehet a támogatások hasznosulása csak hosszabb távon mérhető (jellemzően a projektek fenntartási időszakának második felétől, végétől) és elemezhető, a közvetlen eredmények és a pályázati rendszer működtetésének tapasztalatai nyomán levonhatók bizonyos következtetések.

Attrakciófejlesztés

Egy desztináció turizmusának alapját azok a (természeti és ember alkotta) vonzerő elemek teremtik meg, melyek képesek az odaérkező látogatóknak élményt nyújtani. Ezen attrakciókat azonban ki kell alakítani, és professzionálisan fel kell készíteni a turisták fogadására, magas szintű kiszolgálására. Az attrakciófejlesztés keretében mind a pályázatos, mind a kiemelt felhívások mindezeket több-kevesebb megszorítás mellett lehetővé tették. A pályázati felhívásokról elmondható, hogy jelentősen befolyásolták a pályázókat, akik elsősorban nem a kész elképzelésükhöz kerestek forrást, hanem „azt fejlesztették, amire volt támogatás. A kiírások egyúttal a turizmus hagyományos problémáira fókuszáltak, és nem „kényszerítették” kreatív újításokat, innovatív ötletek kidolgozására a pályázókat, akik így jellemzően sablonosan megtervezett, újításokat nem, vagy csak kismértékben tartalmazó projekteket nyújtottak be.

A jelenlegi pályázati rendszer előnye, hogy nagyszámú pályázónak tud forrást biztosítani, előtérbe tudja helyezni a vállalkozások támogatását, és független szakmai szempontok alapján teszi lehetővé az egyes projektjavaslatok összehasonlítását és versenyeztetését. Ugyanakkor jellemző a földrajzilag vagy szakmailag túlzó kapacitások létrejötte (például azonos profilú nagy kapacitású fürdők fejlesztése földrajzilag koncentráltan) és a források elapórozódása is.

4. ábra – Szerződésben rögzített támogatás és összköltség témák szerint 2007–2012 között. Forrás: TeIR.

Az attrakciófejlesztés pályázói jelentős arányban önkormányzatok (vagy cégek) voltak, ami magában hordozza annak a veszélyét, hogy olyan presztízis jellegű beruházások megvalósítására igényelnek forrást, amelyek gazdasági és társadalmi szükségessége nem kellően alátámasztott, ill. hosszú távú fenntarthatóságuk nem megfelelően megalapozott. A projektek által kitűzött célok mindemellett hozzájárulhatnak az akciótervek és az operatív programok céljainak eléréséhez, mert gyakorlatilag évtizedes problémák (pl. szezonális, területi koncentráció) megoldását/mérséklését segítik elő.

Mivel a tervezési folyamat a régiók önállóságán, szakmai ismeretein, céljain is alapult, az egyes kiírások akár jelentősen is eltértek egymástól. Ez azokban az esetekben volt indokolatlan, ahol lényegében ugyanazt a célt ugyanolyan vagy hasonló tevékenységgel, de máshogy megfogalmazva, más feltételekkel kívánta a régió elérni. Ez főleg az első időszakban, 2007–2008-ban volt jellemző, a következő akciótervi szakaszokban már a korábbi tapasztalatokat figyelembe vevő egységes irányba történő elmozdulás indult el.

A kiemelt projektek kapcsán a tapasztalatok azt mutatják, hogy ezek jelentős része nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, elsősorban az egyes projektek nem kellő megalapozottsága miatt:

- a kiemelt projektek jelenlegi rendszere tulajdonképpen egy nagyméretű pályázatos projektként tekint az egyes fejlesztésekre, mint nagyméretű és nagy forrásigényű attrakciókra, amelyek kiemelt kezelése sok esetben nem indokolt;
- a források jelentős hányada épületbe, infrastruktúrába épül(t) be, ami önmagában nem generál turistaforgalmat és bevételeket (a jövedelemtermelő tevékenységek megvalósítása külön problémakört jelent, tekintettel az ebben az esetben csökkenő támogatási intenzitásra);
- a projektek nem válnak társadalmi/gazdasági környezetük szerves részévé és csak kismértékben integrálódnak.

Szálláshelyfejlesztés

A pályázati kiírás a turizmushoz nélkülözhetetlen szálláshelyfejlesztést segítette. Azt a célt, hogy legyen több, illetve jobb és hatékonyabb kapacitás, a támogatás elérte. Ugyanakkor a pályázati kiírások nem tartalmaztak támogatáspolitikai megszorításokat, nem irányították területileg a fejlesztéseket, csak minimális „terelést” valósítottak meg az elnyerhető összeggel és mértékkel. Így kis és nagy lépékű fejlesztések, meglévő és új szálláshelyek, KKV-k és nagyvállalatok támogatása egyaránt megvalósulhatott.

A magyarországi szálláshelykínálat fejlesztésére vitathatatlanul szükség van, azonban a lényegében fejlesztéspolitikai preferenciák nélkül megjelent pályázati felhívásokról nem mondható el, hogy markánsan figyelembe vették volna a fejlesztési szükségleteket. Míg a meglévő szálláshelyek minőségének fejlesztésére érzékelhető volt némi preferencia, az új szálláshelyek támogatása tekintetében nem volt szükségszerű, hogy azok jelentős potenciállal rendelkező területeken valósuljanak meg, ahol az attrakciók (és azok szintén támogatásból való fejlesztése) valóban indokolják az új kapacitások megjelenését. Van-

nak népszerű attrakciók, amelyek környezetében nincs eleghető kapacitás, és fordítva is igaz, hogy ha nem lesz több kapacitás adott területen, akkor az adott helyszínen hazai vagy uniós forrásból támogatott attrakció nem lesz sikeres és fenntartható.

TDM szervezetek támogatása

A desztinációkban a köz- és a magánszektor turisztikai együttműködését ösztönző intézményi keretek kialakítását is támogatási forrás szorgalmazta. A turisztikai desztináció menedzsment szervezetek, ahol a partnerek felismerték a szükségességét, ott támogatás nélkül megalakultak.

Az első pályázati kiírás bonyolult és összetett volt, mert a TDM rendszer alapjait nem határozta meg jogszabály vagy jogi eszköz, nem voltak ehhez kapcsolódó lefektetett normák, ezért a pályázat gyakorlatilag szabályozási feladatokat is ellátott. A második pályázati körben sok minden változott, elindult a szaktárcánál a hivatalos TDM regisztráció és ez nagy terheket vett le a pályázókról. Hosszú távon azonban mindenképpen szükséges a TDM, mint a turisztikai intézményrendszer egyik alapjának a jogi meghatározása. A készülő turizmus törvény erre is választ kell adjon. TDM ügyben számos komoly kérdés nyitott, ilyen a regionális és nemzeti TDM, valamint, mivel a pályázati kiírásnak nem volt része a TDM szervezetek szakmai működéséhez szükséges informatikai rendszer támogatása, ebben az irányban is tovább kell lépni.

A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Program forrásai

A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Program ún. III. és IV. tengelyének keretében is rendelkezésre álltak források. A szakmai dokumentum a területi lehatárolásban megjelölt településeken meghatározott témákra vonatkozó turisztikai fejlesztéseit nevesítette itt, egy meglehetősen bonyolult és összetett pályázati rendszerben. Összességében egy viszonylag sokrétű, sok lehetőséget, de kötöttséget is adó támogatási rendszer alakult ki, amely azonban széttagolt volt, esetleges átfedésekkel vagy „fehér foltokkal”, le nem fedett földrajzi területekkel (3. táblázat).

Összességében a folyamatokról és a vizsgált mutatók alakulásáról általánosságban elmondható, hogy Magyarországon a turisztikai szektor a rendszerváltozást követő 2 évtized első háromnegyedében a vállalkozásoknak kedvező engedmények, a lakosság jövedelmének növekedése és az üdülésicsekk-felhasználás terjedése következtében,

egy viszonylag egyenletes fejlődés eredményeként biztató eredményeket tudott felmutatni – mindez különösen igaz volt az egészségturisztikai ágazatra. A 2008 második felében kezdődő és 2009-ben kiteljesedett nemzetközi pénzügyi-gazdasági válság negatív hatása erőteljesen érződött szektorban is. A változások (így a növekvő munkanélküliség és inflációs ráta, a megszűnő vállalkozások – a szállodai szolgáltatók esetében az országos átlagot is meghaladó mértékben), valamint a belső kereslet szűkítését célzó egyensúlyjavító intézkedések mind-mind éreztették hatásaikat. A válság elmélyülése és ennek keresletoldali következménye, az utazási kedv csökkenése, illetve kínálati oldalon a fennmaradásért vívott harc igen negatívan érintették mind a külföldi vendégérkezéseket, mind a belső turizmust. A turisztikai vállalkozások speciális terhekkel kellett szembenézzenek (fejlesztésekre felvett hitelek törlesztése, termék iránti kereslet növelését elősegítő eszközök megtalálása, stb.). Sokan kiegészítő szolgáltatásokkal próbáltak versenyezni (csomagajánlatok bővítése vagy más tartózkodási időtartamú csomagok kínálata). A fejlesztési törekvéseket ugyanakkor korlátozza a csökkenő kereslet, illetve a hitelképesség hiánya, valamint a bankok mérsékelt hitelezési hajlandósága. A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban a korábbi évek beruházási „boom”-ja után 2009-ben a beruházások volumenüket tekintve 29,5%-kal, 2010-ben pedig további 2%-kal (40,4 milliárd forint) csökkentek.

A fentiek következtében a 2000-es évek elejére jellemző területi helyzetkép nem változott lényegesen az országban: továbbra is fennáll az erős területi koncentráció a vendégérkezések és – elsősorban a minőségi– szálláshely-kapacitások terén országos és helyi szinten egyaránt. A koncentrációt a már létrejött, és természetesen a létező attrakciókhoz kötődő TDM-szervezetek elhelyezkedése is tükrözi. A szálláshelystruktúra összetétele az utóbbi évtizedben kismértékben változott csupán; némi elmozdulással a magasabb kategóriájú férőhelyek és egyes sajátos típusok (pl. wellness-szállodák) aránynövekedése felé.

A 2007–2013-as Európai Unió tervezési ciklusban Magyarországon turizmusfejlesztésre fordítható uniós források lehetőséget biztosítottak arra, hogy a turizmus évek, évtizedek óta fennálló dilemmáinak megoldását elősegítsék. A turizmus alapját jelentő attrakciók fejlesztésére, a szálláshelyek fogadóképességének javítására egyaránt jelentős források jutottak, és elkezdődhetett a Nemzeti turizmusfejlesztési stratégiában felvázolt TDM rendszer tényleges kialakítása is. Bár az Unió forrásainak felhasználásának tényleges előnyeit és problémáit csak a következő években lehet majd

EMVA forrás felhasználása 2007–2011 között	Jóváhagyott kérelmek száma (db)	Jóváhagyott támogatási összeg (Mrd Ft)
Turisztikai tevékenységek ösztönzése	1 165	25,4
Falumegújítás- és fejlesztés	1 727	21,5
Vidéki örökség megőrzése	865	15,0
Mikrovállalkozások létrehozása és fejlesztése	1 914	31,0
Helyi vidékfejlesztési stratégiák végrehajtása	8 529	32,6

3. táblázat – Az EMVA források felhasználása 2007–2011 között. Forrás: MVH (2012.11.)

reálisan felmérni a turizmus területén is, néhány általános megállapítást mindenképpen tehetünk.

A támogatások jelentős hatást fejtenek ki az attrakciók kínálatára, ezen belül is kiemelkedik az egészségturizmusra és a kulturális turizmusra fordított támogatás mértéke. Olyan nagyságrendű attrakciófejlesztési beruházások valósulhattak meg, amelyek hazai forrásokból egyrészt nem jöhettek volna létre, másrészt pedig igen komoly új kínálati elemekkel gazdagodott a hazai turizmus. Ugyanakkor az is tény, hogy számos, egymásnak is konkurenciát állító kapacitás jött létre (különösen az egészségturizmus területén mind befogadóképességet, mind az azonos profilt tekintve), hogy igazán újszerű, nagy hatású attrakció csak kevés született, és külső kényszer nélkül az egyes piaci szereplők nehezen tudnak összefogásban és együttműködésben gondolkodni, ami a kínálat összehangolását nehezíti vagy ellehetetleníti. A szálláshelyek fejlesztése esetében leginkább talán a területileg fókuszált fejlesztéspolitikai

gondolkodás hiányzott, hiszen bizonyos szakmai preferenciákon és feltételekkel megszabott szűkítésekkel kivül valódi fókuszot nem alkalmaztak a fejlesztések során. Ennek egyik következménye az új szálláshelyek megvalósítása iránt megmutatkozó túlzó igény, melynek kielégítését többek között az időközben bekövetkezett pénzügyi válság is jócskán megnehezítette.

Egy válság nyilván mindig rosszkor jön, ugyanakkor tény, hogy a rendkívül konjunktúra-érzékeny turisztikai ágazatot, a tervezett fejlesztéseket telibe találták a külső pénzügyi nehézségek, így az egyes projektek sikerét vagy kudarcát valóban nem lehet rövidtávon megítélni, hiszen a válság következtében sok esetben a kezdeti felfutás helyett akár mélyrepüléssel is indulhat az életciklusuk. A fejlesztések pénzügyi-gazdasági fenntarthatóságát is csak közép- és hosszú távon lehet majd megítélni, ez különösen a sok esetben hitelből finanszírozott turisztikai attrakciók esetében lesz hangsúlyos kérdés.

Soproni Gyula
tervező-elemző

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Megújuló és Gyógyító Magyarország
Fejlesztési és Monitoring Osztály
Email: gyula.soproni@nth.gov.hu

Sütő Attila
osztályvezető

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Megújuló és Gyógyító Magyarország
Fejlesztési és Monitoring Osztály
Email: attila.suto@nth.gov.hu

Abstract

Heading for a new tourism concept – some results of the background analyses of the planning process

In 2012 one of the most current issues of the Hungarian tourism development scene was the planning process of the new National Tourism Development Concept. The elaboration of this document (that is still on its way currently) has been based on a comprehensive set of situation analyses and studies. The following article introduces some important aspects and results of these examinations (without a comprehensive, all-inclusive approach).

The first part of the article deals with spatial situation and processes (changes) on the demand and supply side of the Hungarian tourism; especially with the development of number of guest arrivals and nights, accommodation capacities and structure, with separated analyses of foreign and domestic tourists. All in all, the spatial situation of the early 2000s has not changed significantly during the last decade. There still exists the strong spatial concentration of guest numbers and high-quality accommodation facilities both on national and local levels. At the same time in the recent decades the accommodation supply has shown signs of a slightly shift towards the development of qualities.

During the 2007–2013 EU programming period the EU resources for tourism development has served as a chance to answer for the long-existing problems of the Hungarian tourism. A great volume of attraction development investments could be realized and as a result for these and accommodation development the supply side of the Hungarian tourism market got significantly richer. At the same time there was a lack of spatially focused thinking in development policies; several examples show that new capacities compete with each other for the same target groups; only very few really unique and innovative attraction have been created; and the level of cooperation and joint thinking between the different actors is very weak.

„Sajnos a hátrányos települések között vagyunk”

– Pillanatkép a mélyszegénység kezelését célzó lokális programokról¹

Bevezetés

Az írás célja, hogy betekintést nyújtson a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” (TÁMOP 5.1.3.) program² egyes részleteibe. Az uniós forrásból megvalósuló 25 lokális (összesen 299 települést lefedő) program folyamatban van, közülük több alig néhány hónapja kezdődött meg. A megvalósítás tapasztalatainak levonása így még nem időszerű. Szándékunk, hogy röviden bemutassunk két olyan – egymáshoz nem kapcsolódó – mozzanatot, illetve vonulatot a programok kapcsán, amelyek mind a helyi megvalósítók, mind a szélesebb közönség számára hasznosak lehetnek. *Elsőként a programok által lefedett „akcióterületek” kialakítását, főbb jellemzőit vizsgáljuk.* A potenciális célterület sajátos módszertan alapján került kialakításra annak érdekében, hogy a legszegényebb települések bekerüljenek a „mintába”, illetve lehetőség nyíljon a települések és kistérségek közötti együttműködésre. Ebből kiindulva tekintjük át a létrejött akcióterületek jellemzőit. *Másodszor, egy – néhány helyi programban megjelenő – tartalmi elemet, megközelítési módot emelünk ki.* Ez, összefoglalóan és leegyszerűsítve, a mostanában (ismét) sokat hivatkozott „settlement ház”, amely (egyéb jellemzői mellett) helyben nyújt komplex szolgáltatásokat. Létrejöttük, működésük egyrészt nem független az akcióterület jellegétől, másrészt olyan vonulatot képviselnek, amelynek tapasztalatai talán megosztásra érdemesek. Itt most a settlement-típusú működés kapcsán három program egy-egy szegmenséről írunk, ami nem jelenti azt, hogy más programok tapasztalatai ne lennének fontosak.

A programok megvalósulásának helyszínei („akcióterületek”)

Néhány háttér információ

A szegénység kiterjedtsége és mélysége jelentős különbségeket mutat Magyarország egyes régiói, térségei között. Az Európai Unió lehatárolása szerint a Közép-Magyarországi régió kivételével nálunk minden régió konvergencia terület, vagyis az egy főre jutó GDP-je nem éri el az uniós átlag 75 százalékát. A régiók és kistérségek közötti és azokon belüli egyenlőtlenségek sem elhanyagolhatók. A Közép-Magyarországi régió foglalkoztatási rátája 62, az észak-magyarországié 48 százalék (2010). A leghátrányosabb helyzetű kistérségekben a gyerekek (0–17 évesek) szegénységi aránya az országos (21%) több

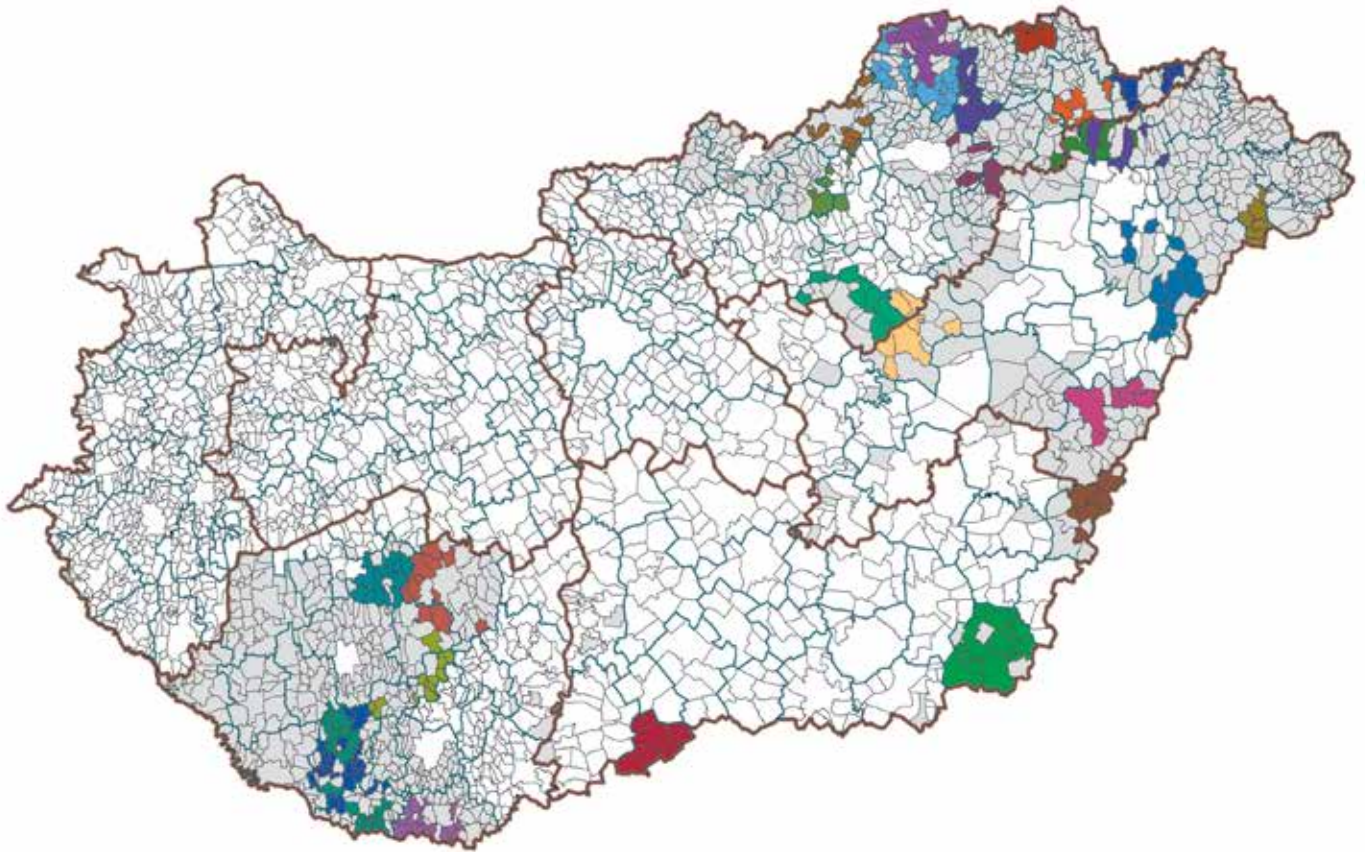
mint kétszerese (46%) (2009). 2011-es adatfelvétel szerint a leszakadó kistérségekben a gyerekek már fele-kétharmada szegény (Bass, Darvas 2012). Közép-Magyarországon a háztartások 4, az Észak-Alföldi régióban 12 százalékának nincs elég pénze élelmiszerre (2010). Az országos átlag ebben a tekintetben 8 százalék, miközben (2011-ben) a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben 35 százalék az ilyen háztartások aránya (Bass, Darvas 2012).

A szegénység területi célzással történő kezelésére, illetve a legrosszabb helyzetű települések, térségek lehatárolására számos kísérlet történik. Közülük az egyik az uniós forrásból finanszírozott „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” (TÁMOP 5.1.3.) program. Célja, hogy elsősorban közösségi eszközökkel megakadályozza a „szegénység mélyülését, újratermelődését és területi terjedését”, „elősegítse a mélyszegénységben élők integrációját”. A konstrukció keretében 25 (jellemzően 30 hónapos) helyi/térségi programot valósítanak meg önkormányzatok/civil szervezetek/kistérségi humánszolgáltatók 2011–2014 között a négy hátrányos helyzetű régióban. A projektek 93–180 millió forint közötti támogatásból működnek. A konstrukció része egy olyan szakmai kísérő, támogató stáb, amely kapcsolatot tart a programokkal, és különböző szolgáltatások biztosításával segíti a sikeres helyi megvalósítást. A lokális programok közös pontját a pályázati kiírásban meghatározott keretek adják. Ezek szerint a szakmai tartalomnak a szociális, a közösségfejlesztő és a területfejlesztő szakmákra, azok együttműködésére kell épülnie. A megvalósítás helyszínei meghatározott telepü-

¹ A szerzők a TÁMOP 5.1.3. 1-es komponensének munkatársai. (TÁMOP 5.1.3-09/1-2009-0002 – Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.) Köszönjük a segítséget, az információkat Farkas Zsuzsannának („Hét falu – egy hálózat” program szakmai vezetője), Giczey Péternek („Bodrog-menti felzárkóztató program” szakmai vezetője), Sélley Andreának („Tegyünk együtt a szegénység ellen” program projekt vezetője).

² A konstrukció két komponenssel valósul meg. Az 1-es komponens konzorciumban (Autonómia Alapítvány, Közösségfejlesztők Egyesülete, VÁTI Kht., Szociális Szakmai Szövetség) pályázati úton nyerte el a helyi programok szakmai támogatásának, kísérésének feladatait. A lokális programok tartoznak a 2-es komponensbe, ők azok, akik nyertes projektjeiket helyben megvalósítják. Ld. a kiírásról: <http://www.nfu.hu/doc/1892>; 1-es komponens weboldala: <http://www.melyszegenyseg.hu/fooldal/htmls/>. A konstrukciót a Falu, Város, Régió 2011/2. számában Sain Máttyás mutatta be. http://www.vati.hu/files/sharedUploads/docs/FVR/FVR_2011_2_online.pdf

1. ábra – A 25 program helyszínei az országban *Forrás: www.melyszegenyseg.hu (Készítette: Sain Mátyás, VÁTI)*

lési körből kerülhetnek ki. A gyakorlatban mind az akcióterületek nagysága, társadalmi-gazdasági környezete, mind a szakmai tartalom, az alkalmazott eszközök, módszerek programonként jelentősen különböznek.

Az akcióterületek kialakítása

Az eddigi tapasztalatok alapján a településszámban, kiterjedtségben változatos képet mutató akcióterületek eltérő megvalósításokat eredményeznek. Egészen másként tudnak működni azok a programok, amelyek 20–23 települést vontak be az akcióterületbe azért, hogy elérjék a pályázati kiírásban minimálisan előírt (5000 fős) lakosságszámot. Az ilyen programok elsősorban az aprófalvas térségekben működnek, ahol a települések alacsony lélekszáma, a községek közötti nehézkes közlekedés, „átjárás” megnehezíti a hatékony munkát. Másrészt persze a települések bekerülése a programokba indokolt. A lokális programok közül többsége 5–12 településből álló akcióterületet hozott létre (nagyobb lélekszámú községekből, esetleg egy-egy várossal). Ezekben a helyszíneken a struktúra átláthatóbb, a földrajzi akadályok könnyebben áthidalhatók. A népesebb (jellemzően ezer – kétezer fős) falvak talán nagyobb lehetőséget kínálnak a szegénységben élők közösségi megszólítására, elérésére (1. ábra).

A programokba bevonható települések körét többlépcsős módszertannal, több indikátorral határozták meg, de az akcióterületek társadalmi-gazdasági környezete között így is láthatók különbségek. Vannak olyan helyszínek, ahol ismeretlenek a szegregátumokban koncentrálódó szociális problémák, alig élnek romák vagy például jövedelmező mezőgazdasági munkához jutnak a legszegényebbek is. Más akcióterületekre gettótelepülések, zárványok kerültek be, ahol magas a cigány népesség aránya, teljesen izoláltan élnek az emberek, sok a telep. A lokális programok megvalósítására pályázó szervezetek meghatározott kritériumoknak megfelelően alakíthatták ki az akcióterületet. A kiírás szerint a potenciális célterület bázisát a 47 leghátrányosabb helyzetű (LHH) és a velük szomszédos kistérségekben lévő azon települések jelentették, ahol „a mélyszegénységben élők nagyarányú jelenléte valószínűsíthető”³. Ezt a kört szűkítve a célterületbe akkor került be egy kistérség (akár LHH, akár vele szomszédos), ha legalább öt – a három mutatónak megfelelő – rossz helyzetű, „halmozott szociális hátránnyal jellemezhető” települése van. Így alakult ki az „elsődleges és másodlagos jogosultságú települések” listája⁴. Az akcióterülethez csatlakozhattak olyan települések, ahol a három indikátor nem teljesül, de kistérségükben a jogosult települések száma legalább öt (kiegészítő listán szereplő települések). A pályázók a két

³ Ezt három indikátorral határozták meg. (1. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők korosztályos aránya a Budapest nélküli (vidéki) átlag százalékában, 2007; 2. A rendszeres szociális segély egy lakosra jutó összege a Budapest nélküli (vidéki) átlag százalékában, 2007; 3. A regisztrált álláskeresők rátája a Budapest nélküli (vidéki) átlag százalékában, 2007. Azok a települések kerültek a jogosult települések listájára, amelyek esetében legalább két mutató értéke elérte vagy meghaladta a Budapest nélküli vidéki átlag kétszeresét. Forrás: Pályázati útmutató. http://www.nfu.hu/download/30489/TAMOP_513_2%20komponens%20%C3%BAtmutat%C3%B3_100929_IH%5B1%5D.pdf

⁴ A potenciális célterületbe tartozó települések listája: <http://www.nfu.hu/download/29784/04%20melleklet%20telepuleslistak.xls>

Településtípus	Kistérség fejlettségi típusa			Összesen	
	33 LHH	47 LHH	Nem LHH		
Falvak	száma (db)	202	28	48	278
	megoszlása (%)	72,7	10,1	17,3	100
Városok	száma (db)	16	4	1	21
	megoszlása (%)	76,2	19,0	4,8	100

1. táblázat – Az akcióterületek településeinek száma (db) és megoszlása (%) településtípus és a kistérség fejlettsége szerint

települési lista alapján állították össze akcióterületüket; választhattak tehát településeket arról a két listáról, amelyeket a pályázati kiírás tartalmazott. Feltétel volt, hogy az akcióterület legalább ötezer fős legyen, és minimum öt település alkossa. A települések legalább 70 százalékának az 1. sz. listán kellett szerepelnie. A kötelező kritériumok mellett a korábbi együttműködések, kapcsolatrendszerek, lobbis tevékenységek is hatással voltak a helyszínek lehatárolására. A lokális programok 25 akcióterületen kezdődtek meg, azaz a kettes komponensben 25 nyertes pályázat született (1. ábra). Annyi már most is látszik, hogy összeállításuk lehetőségei, keretei, valamint a kiválasztás módja, annak mögöttes megfontolásai befolyásolják a megvalósítási szakasz minőségét, intenzitását. Nem jellemző, de vannak olyan települések, amelyek bár részei az akcióterületnek, különböző okok miatt nem kérnek, vagy éppen – rajtuk kívül álló okok miatt – kimaradnak a program tevékenységeiből.

A potenciális célterületbe összesen 1274 település került (801 elsődleges/másodlagos jogosultságú, 473 a kiegészítő listán). **A programot megvalósító 25 akcióterületen 35 kistérségből összesen 299 település található** (a célterületbe tartozó települések 23%-a). Közülük 218 település (73%) a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérségben (33 LHH), további 32 település (11%) a 34–47. leghátrányosabb helyzetű kistérségben van (47 LHH). A nem LHH kistérségben lévő települések nagyobb arányban (16%, 49 település) kerültek be valamelyik akcióterületbe, mint az előbbiek⁵ (1. táblázat). A települések 93 százaléka község. A 278 falu közel ötöde (17%) és a 21 város közül egy nem LHH kistérségben van.

Az akcióterületekbe legnagyobb arányban (44%) 500 fő alatti községek kerültek be. Az összes település kétharmadának (65%) lélekszáma legfeljebb ezer fő. A települések ötödében (20%) 1000–2000 fő, további tizedében (11%) 2000–5000 fő él. Az akcióterületeken összesen három olyan település van, amelynek népessége meghaladja a 10 000 főt (2. táblázat). A településstruktúrából látható, hogy az akcióterületekbe elsősorban a kistelepülések kerültek be, amelyek szegénységi kockázata – az országos tendenciák alapján – jellemzően magasabb, mint a népesebb községké és a városoké (2. táblázat).

Az akcióterületek kialakításának néhány anomáliája már most látszik. Ezek zömében a „mesterséges” összeállításra, a valódi együttműködések hiányára vezethetők vissza. A pályázati kiírásnak való megfelelés gyakran háttérbe szorította a tervezést, az előkészítést, a bevont települések

valós szükségleteinek felmérését. Így jöhetnek létre területileg beékelődött, egymás melletti, de egymástól függetlenül működő, „szétdarabolt” programhelyszínek. Az sem ritka, hogy olyan, a térség szerves részének tekinthető települések maradtak ki az akcióterületből, amelyek helyzete erősen indokolta volna bevonásukat.

A lokális programok egyik központi vonulata: a „settlement”

Ahogy korábban jeleztük, a *settlement meghatározása néhány program szakmai tartalmát, felépítését, eszközeit*. Talán nem is az a fontos most, hogy ezek a kezdeményezések mennyiben felelnek meg a settlement különböző definícióinak, ismerveinek. Hanem az, hogy a helyi jelenlétre, a szegénységben élőkkel való folyamatos kapcsolatra és rendszeresen elérhető szolgáltatásokra építenek. A megvalósítási szakaszt úgy tervezték meg, hogy (lehetőség szerint minden településen) legyen saját bázisa a programnak. Ez segíti a beágyazottságot, az elfogadottságot, központja lehet helyi kezdeményezéseknek, ugyanakkor felveti a hosszú távú fenntarthatóság kérdését. (Harmadik példánkban kicsit más a helyzet.)

Röviden a settlementről

Nem részletezzük itt a settlement történetét, angliai kialakulását, majd amerikai és nyugat-európai elterjedését⁶. Csak annyit emelünk ki, hogy Magyarorszá-

Kategorizált lakosság szám, fő	Települések	
	száma, db.	megoszlása, %
Max. 500 fő	130	43,5
501–1000 fő	63	21,1
1001–2000 fő	60	20,1
2001–5000 fő	33	11,0
5005–7000 fő	9	3,0
7001–10000 fő	1	0,3
10000 fő felett	3	1,0
Összesen	299	100

2. táblázat – Az akcióterületek településeink száma (db) és megoszlása (%) kategorizált lakosság szám szerint

⁵ Részletes táblázat a mellékletben.

⁶ Lásd erről részletesen pl. Giczey Péter (2007) (szerk.) Settlement mozgalom Magyarországon. Debrecen: Életfa Segítő Szolgálat Egyesület.

gon először a 20. század elején jelent meg a gondolat. Legismertebb hazai képviselője Hilscher Rezső jogász, szociálpolitikus, szociális munkás, akiről Ferge Zsuzsa 1990-ben a következőket írta: „Gondolatrendszerének és tevékenységének kulcsa egy olyan etikus humanizmus, amely gyakorlati következtetéseit mély társadalomismeretbe ágyazottan vonja le. Ha valaha, úgy ma lenne szükség ilyen gondolkodásra, ilyen szemléletre épülő szociálpolitikára. Ezért lehetséges, hogy a száz éve született tudós gondolataiból olyan sokkal tudunk azonosulni...”⁷ A korabeli settlement mozgalom felismerte, hogy a szegénység kezelésének akkori szegénypolitikára korlátozó eszközei nem megfelelőek, nem elegendők. Olyan „társadalmi központokra” van szükség, amelyek a szegényeket saját környezetükben, állandóan elérhető távolságból gondozzák, segítik. Ma azt mondanánk, különböző szolgáltatásokat nyújtanak számukra, és generálják önszerveződésüket. (A klasszikus settlement fontos eleme volt egyetemi hallgatók bevonása a „terepmunkába”). De ahogy Balipap Ferenc írja, a magyarországi settlement már a kezdeti időszakban alapvetően a munkásosztály elérésére szűkül. „Az általános szociál-

politikai elvekből a munkásgondozás praxisára szűkül.”⁸ (Mintha ma a szegregált telepeken élő romák jelentenék ezt a csoportot.) Mindenesre 1912-ben Hilscher Rezső vezetésével nyílt meg az első settlement Újpesten (Főiskolai Szociális Telep), amelynek tervezett működését Erődi Harrach Béla 1911-ben így mutatja be. „... talán azzal lehet legjobban jellemezni, hogy a munkásnép nagy tömegei között létesített *társadalmi központ*... {ott} ahol a munkásság ezrei találkoznak, amely egyik gócpontja a néptömeg szociális forrongásának, s amelynek nincs olyan kultúr-szociális intézménye, melynek működése széles körre terjedő, s általános eredményű volna.”⁹ Hilscher szerint „a settlement-mozgalomnak a szociális munka keretében betöltött fő feladatköre: a gondozás. A gondozásnak egyetemes, valamennyi ember egyéni, családi és közösségi szempontjait figyelembe vevő keresztülvitele. A legnehezebb és teljes odaadást kívánó szolgálat, amely nem kiragadott életrészletekkel áll szemben, hanem magával az egész élettel.”¹⁰ „A settlement tevékenységének a népművelés az alapja. A settlement az az intézmény, amely tulajdonképpen legközelebb áll az alsóbb néprétegekhez.”¹¹

A TÁMOP 5.1.3. program 2. komponensének érintett akcióterületei

2. ábra – A három bemutatott program helyszínei Készítette: Sain Máttyás, VÁTI

⁷ Ferge Zsuzsa (1990) Hilscher Rezső aktualitása. *Esély* 1990/3. p.13.

⁸ Balipap Ferenc (1989) A magyarországi settlement története. *Ismerjük meg a settlementet.* *Esély* 1989/2. p. 67.

⁹ Idézi: Balipap Ferenc (1989) A magyarországi settlement története. *Ismerjük meg a settlementet.* *Esély* 1989/2. p. 67.

¹⁰ Hilscher Rezső (1990) A settlement szociális munkája. *Esély* 1990/3. p. 72. (Eredeti megjelenés: Ifjúsági Vezető, 1937.)

¹¹ Hilscher Rezső (1989) A settlement-mozgalom. *Esély* 1989/1. p. 55. (Eredeti megjelenés: Settlement, Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottsága, 1937.)

Zám Mária 1994-ben a settlement időszerűségéről ír, kiemelve eszközei közül a szomszédsági kapcsolatokra épülő és valós szükségletekre válaszoló szociális munkát. Hangsúlyozza többek között, hogy a settlement a helyi társadalom önszerveződését segíti elő. Giczey Péter megfogalmazásában „a settlement típusú szervezetek lehetnek kis önsegítő csoportok, de nagyobb szolgáltató szervezetek is, aktivitásuk kiterjed a szociális, gazdasági, kulturális, oktatási és környezetvédelmi szükségletek teljes körére, az óvodáktól az idősek klubjáig, az egészségügyi programoktól az analfabétizmus elleni programokig, a hajléktalanok ellátásáig.”¹² Utóbbi definícióból talán érzékelhető, hogy egyrészt a settlement szerteágazó tevékenységeket fedhet le, másrészt viszont igen nagy különbségek lehetnek az ilyen típusú központok, szolgáltatások jellege, módszerei, eszközei között.

Settlement-típusú kezdeményezések három helyszínén

Számunkra itt most nem az a kérdés, hogy pontosan meghatározzuk, mit és miért tekinthetünk settlementnek. Sokkal inkább az a célunk, hogy – egyes elemeit kiragadván – a lokális programok közül bemutassunk olyanokat, amelyek valamilyen szempontból a settlement vonulatot képviselik, számos különbséggel persze. A következőkben három helyi projektet, azok akcióterületeit és settlement-típusú tevékenységeit vázoljuk fel röviden (2. ábra). Az első kettőben a települési szinten létrehozott „settlement házakat”, a harmadikban a helyi szegények egy kezdeményezését emeljük ki. Ezek a programok hat-hétezer fős helyszíneken működnek, hét-tíz települést lefedve. A községek lakosság száma 90 és 2000 fő között változik, az egyetlen város 2300 fős. Kilenc falu lélekszáma kevesebb, mint 500 fő, ugyanakkor nem jellemzőek az aprófalvas szerkezetből adódó nehézségek.

Settlement házak az Abaúj-Hegyközi kistérségben

Az ország leghátrányosabb helyzetű kistérségében, az abaúj-hegyköziben (Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén) megvalósuló program a kistérség 24 települése közül egy várost (Gönc) és nyolc községet (Abaújvár, Göncruszka, Hernádszurdok, Hidasnémeti, Pányok, Telkibánya, Tornyosnémeti, Zsujta) érint. Lakosság számuk összesen 6200 fő. Az akcióterület összes települése elsődleges jogosultságú, ami önmagában jelzi leszakadásukat. A legnépesebb település Gönc város (2300 fő), a legkisebb Pányok (100 fő). Az akcióterülethez tartozó települések munkanélküliségi rátája 14–31 százalék közötti (2012). A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben (RGYK)¹³ részesülő gyerekek aránya a „legkedvezőbb” helyzetű Hidasnémetiben is 58 százalék, további négy településen arányuk 80 százalék feletti. Közülük Hernádszurdokon a gyerekek 99 százaléka kapja a támogatást; az országos átlag 33 százalék. (2010) A cigány népesség becsült aránya az akcióterületen 20 százalék. A települések között viszont jelentős különbségek vannak: Telkibányán és az előregedő Pányokon alig élnek romák, míg Abaújváron a népesség harmada, Hernádszurdokon a fele cigány. (3. táblázat)

Ilyen társadalmi-gazdasági környezetben indult el a lokális program („Tegyünk együtt a szegénység ellen”)¹⁴ 2011 novemberében három megvalósító szervezettel (Dialog a Közösségekért Közhasznú Egyesület, „Fogadó” Észak-Abaúj-i Közösségfejlesztők Köre Egyesület, Abaúj-Hegyközi Gyermekjóléti- és Szociális Alapszolgálati Központ). A projekt központi iránya a közösségfejlesztés. 2012. februárban indultak el a „kézklubok”, nem sokkal később a közösségi rendezvények, szakmai/innovációs műhelyek (települési és térségi szinten), egyéb programok (pl. fórumszínház). A településeken helyi közösségi munkások dolgoznak. A közösségfejlesztési folyamatokat segíti, hogy Göncön és több

Település	Lakosság száma, fő	Regisztrált munkanélküliek aránya, %	RGYK-ban részesülők a 0–17 évesek arányában, %	Roma népesség becsült aránya, %	Kistérség
Abaújvár	304	31	84	35	Abaúj-Hegyközi
Gönc	2294	25	79	20	Abaúj-Hegyközi
Göncruszka	662	22	79	18	Abaúj-Hegyközi
Hernádszurdok	217	13	99	50	Abaúj-Hegyközi
Hidasnémeti	1162	15	58	22	Abaúj-Hegyközi
Pányok	93	18	88	3	Abaúj-Hegyközi
Telkibánya	685	14	62	0,5	Abaúj-Hegyközi
Tornyosnémeti	572	14	73	20	Abaúj-Hegyközi
Zsujta	189	25	86	10	Abaúj-Hegyközi
Összesen/átlag	6178	20	79	20	–

3. táblázat – Az akcióterület településeinek néhány jellemzője *Forrás: KSH, NFSZ, Köztár*

¹² Giczey Péter előadása (Kunbábony, 2012.).

¹³ Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben azok a gyerekek részesülnek, amelyek családjában az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg nyugdíjminimum 130%-t (2012-ben 37 050 Ft), egyszülős, tartós beteg, súlyosan fogyatékos gyereket nevelő család esetében a nyugdíjminimum 140%-át (2012-ben 39 900 Ft). (Így ez a mutató jó indikátora a gyerekes családok jövedelmi helyzetének.)

¹⁴ A program weboldala: <http://www.dialogegyesulet.hu/index.php/projektjeink/tesze/14-tegyunk-egyutt-a-szegenyseg-ellen>

községben évek óta működnek ilyen típusú kezdeményezések. A program alapvetően egy ötéves helyi közösségfejlesztési munka eredményeire és a mikro-térségben működő civil szervezetek tapasztalataira épül. „Hét éve történt, hogy a gönci Szia Clubtól meghívás érkezett egy érdekes együttgondolkodásra, ebből születtek meg hét településen a közösségfejlesztő közösségek.” Akik annak idején egybegyűltünk a gönci volt diákokthon emeletén működő Szia Club helyiségben, egyből éreztük és kimondtuk, hogy ez jó.¹⁵ A közvetlen célok között szerepel, hogy a szegénységben élőket – többek között – settlement házakon keresztül éri el, segítsék. Az uniós forrás most lehetővé tette, hogy mind a kilenc településen létrehozzák ezeket a közösségi szolgáltató tereket. Önkormányzati vagy egyházi tulajdonú ingatlanokban kaptak helyet, amelyek használatára megállapodások születtek a program keretében szerződés szerinti „settlement humánszolgáltatást” ellátó szervezetekkel. A humánszolgáltatást hét községben helyi civil szervezet, egy-egy településen a művelődési ház, illetve helyi nonprofit kft. látja el. A hivatalos megnyitó 2012. októberben volt, de a házak többsége nyár óta működik.

A settlement vonulatot képviselve ezek a házak komplex feladatot látnak el. A hangsúly itt a közösségi bevonáson, a közösségi hely biztosításán és programok, klubok szervezésén van. A settlement házak tevékenységét a program öt nagy csoportba sorolja (mentális gondozás; kompetencia-klubok; információnyújtás; „szociális konténer” típusú szolgáltatások; közösségsszervezői tevékenység). Egyéni tanácsadást nyújtanak, és hat féle tematikus klubot (pl. életvezetési, önismereti, alkotó klub) működtetnek. A projekt így definiálja settlement házait: „olyan többcélú közösségi tér (...) – ezt nevezzük settlement háznak –, ahol a képessé tétel lehetőségei nyílnak ki: ha kell, segíteni tudnak nekünk és segíteni tudunk egymásnak, ahol hasznosan tudjuk szabadidőnket eltölteni, ahol el lehet sajátítani, meg lehet tanulni bármit, amire a helyi igények, a mindennapi megélhetés, vagy éppen az életvitelünk szempontjából szükséges lelki–szellemi fejlődés miatt szükség adódhat és ahol közösségi bevonással, megoldással találhatunk gyógyírt esetenként egyéni problémákra is.”¹⁶

A néhány hónapos tapasztalat alapján a kilenc ház működésében vannak különbségek. A programok és szolgáltatások településenként eltérőek. Különbözőek a célcsoportok, illetve az igénybevevők jellemzői. Az alig 100 fős Pányokon például – a település elöregedése miatt – elsősorban az idősek használják a settlementet (pl. dalkör). Telkibányán a fő profil a kertészkedés, növény termesztés, de működik például varrókör is. Tornyosnémetiben a – vidékfejlesztést célzó uniós pályázati forrásból (EMVA) – kialakított, 2012. augusztusban átadott „integrált közösségi szolgáltató térben” (IKSZT) kapott helyett a settlement ház. Itt szerencsésen összeértek a fejlesztések, ugyanakkor a 300 fős Abaújváron párhuzamosan működik IKSZT és settlement ház (gyerekszobával, könyvtárral, konyhával). Előbbi 2012. októberben nyílt meg. Az IKSZT-t az Abaújvári Református Egyházközség működteti, és tapasztalatok szerint inkább a falusi középosztályt, illetve az egyházközségbe tartozókat szólítja meg. A settlementházba pedig elsősorban a szegények, a romák járnak. Ez – nem egyedülként – rövidtávon szegregált (és párhuzamos) szolgáltatást jelent. Göncön, ahol 13 éve kezdődtek el közösségsszervezési folyamatok, életviteli és hobbi klubok, szívesség szolgálat működnek, tematikus beszélgetéseket, közösségi főzést szerveznek.

A szakmai stáb tájékoztatása szerint a helyi emberek jellemzően a klubtevékenységek, közösségi összejövetelek alkalmával, közösségi szociális munkások fogadóóráin veszik igénybe a teret, településenként eltérő számban. Vannak olyan settlement házak, ahol heti 100 fős a „forgalom”. Ezekben a helyszíneken kialakultak a mindennapos programok, a nyitva tartás rendje. A kisebb lélekszámú településeken heti egy-két nap van állandó program. Ezen túl – igény szerint – használhatók a házak (a helyi közösségi munkáson keresztül). A közösségi tér mindenki számára nyitott. Célja, hogy folyamatos bekapcsolódási és kezdeményezési lehetőséget biztosítson. A settlement házat igénybevevők jellemzően hátrányos helyzetű, de nem feltétlenül roma emberek. Rajtuk kívül önkéntesek, a közösségi programokat kezdeményező és szervezők, valamint a partneri találkozókon összeülő helyi intézmények, szer-

Település	Lakosság száma, fő	Regisztrált munkanélküliek aránya, %	RGYK-ban részesülők a 0–17 évesek arányában, %	Roma népesség becsült aránya, %	Kistérség
Egerbakta	1540	21	68	30	Egri
Szajla	667	19	76	35	Pétevársárai
Terpes	220	22	95	35	Pétevársárai
Hevesaranyos	713	12	82	35	Bélapátfalvai
Bükkszentmárton	346	20	60	25	Bélapátfalvai
Szúcs	473	27	91	35	Bélapátfalvai
Sirok	2025	8	49	15	Pétevársárai
Összesen/átlag	5984	18	74	25	–

4. táblázat – Az akcióterület településeinek néhány jellemzője Forrás: KSH, NFSZ, Köztár

¹⁵ Forrás: TESZ-E? Közösségi hírlevél 1. évf., 1 sz. (2012. okt.)

¹⁶ Forrás: TESZ-E? Közösségi hírlevél 1. évf., 1 sz. (2012. okt.)

vezetek, egyházak képviselői használják a házakat. Több helyen konyhát is kialakítottak, megteremtve a feltételeit a népszerű közösségi sütés-főzésnek. De a gitároktatástól a gyógynövény-ismereti körig sok mindennek helye van ezekben a közösségi terekben. *„A helyi emberek tették és teszik folyamatosan otthonossá, a gyereksarok falára mesefigurákat festettek, a saját maguk készített kézműves termékekkel díszítik a tereket és néhány helyen már kiállítást is szerveztek ezekből. Egyre többen találnak segítséget egyéni problémáikra... A helyi emberek erőforrásként vannak jelen, és ha az információ jól terjed, akkor hasznosulnak is.”*

„Hét falu” közösségi házak három kistérség határán

A Heves-megye három kistérségét (pétervásárai, bélapátfalvai, egri) érintő program akcióterületéhez hét település tartozik (Egerbakta, Bükk-szentmárton, Hevesaranyos, Sirok, Szajla, Szúcs, Terpes). Csak a Pétervásárai kistérség tartozik a leghátrányosabb helyzetűek közé, sorrendben a 36. legrosszabb helyzetű. A hét község lakosságszáma 5980 fő. Egyedül Sirok szerepel a kiegészítő listán, a többi elsődleges/másodlagos jogosultságú település. Az akcióterület legnépesebb községe Sirok (2000 fő), a legkisebb Terpes (220 fő). A települési szintű munkanélküliségi ráták 8–27 százalék közöttiek (2012). Sirokban a gyerekek (0–17 évesek) fele (49%) részesül rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben, a többi faluban legalább 60 százalék az arányuk. Sőt Terpesen és Szúcsban a gyerekek több mint 90 százaléka kapja a támogatást. A roma népesség aránya Sirokban a legalacsonyabb (15%), a többi településen 25–35 százalék. (4. táblázat) A program keretében végzett, nem reprezentatív (1182 hátrányos helyzetű személy megkérdezésén alapuló) adatfelvétel szerint az akcióterületen élő, előzetesen szegénynek becsült háztartások több mint 80 százaléka jövedelmi szegény.¹⁷

A „Hét falu – egy hálózat” Peremhelyzetű falvak összefogása három kistérség határán¹⁸ c., a mélyszegénység kezelését célzó program szintén 2011. novemberben kezdődött meg. A szakmai megvalósító a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) Egri Alapítványa, konzorciumi partnere a Kárpátok Alapítványa. A program célja többek között a *„szolgáltatások, kapcsolathálózatok revitalizálása innovatív közösségi szolgáltató terek kialakításával”*. Ennek megfelelően 2012 nyarán mind a hét településen megkezdtek működésüket a közösségi házak. Az ezekben dolgozó munkatársak helyben élő „szociális asszisztensek”, akik többnyire a célcsoportba tartozó, belső képzéseken részt vett emberek. Az Alapítványnak – ahogy a Dialóg Egyesületnek – van tapasztalata a settlement-típusú közösségi házak terén (15 éve működtet ilyet az egri Béke-telep mellett). Az akcióterülethez tartozó Sirokban telepfelszámolási programot valósítottak meg (2009–2010), melynek részeként közösségi házat is létrehozta.¹⁹ Egerbaktán 2007–2010 között szo-

ciális és munkaerőpiaci szolgáltatásokat nyújtottak, információs irodát működtettek. Ez a szakmai háttér alapozta meg a hét közösségi ház megnyitását.

A „Hét falu” közösségi házak önkormányzati tulajdonban vannak, a program keretében felszerelték őket, kialakították az infrastrukturális hátteret, finanszírozzák a működési költségeket. A házak folyamatos nyitva tartással fogadják az ügyfeleket (szociális ügyintézés, információnyújtás, tanácsadás stb.). Alacsonyküszöbű szolgáltatásokat nyújtanak, az igénybevételnek nincsenek feltételei, „kopogás nélkül be lehet menni.” Megközelítésük szerint a settlement ház az a kiindulási pont, ahová a kapcsolatfelvétel, a terepmunka során „beviszik” a helyieket. Ha már „bent vannak”, akkor kezdődhet el valami. Olyan szabad térként értelmezik a közösségi házat, ahol vannak ugyan szervezett programok, de fontosabb talán az, hogy bárki, bárki bemehet. Példa erre a hevesaranyosi közösségi ház, ahová a közmunkások ebédszünetben jártak be pingpongozni, majd az őket ellenőrző polgármester is követte őket néhány alkalommal. A gyerekek iskola vagy óvodabuszát váró bükk-szentmártoni szülők délutánonként a közösségi házban beszélgetnek. Addig mindenképpen, amíg megérkeznek a gyerekek. Ez is lehetőség a folyamatos kapcsolattartásra, a különböző problémák megbeszélésére. Ennek generálását, az információk cserélését a szociális asszisztensek „transzlétorként” („fordítóként”, közvetítőként) tudatosan végzik. Fontosak a civil műhelyek, amelyek a settlement házra, annak tevékenységeire alapozva jöttek létre. Céljuk a település, a közösség ügyei, jövője iránt érdeklődők összefogása, együttgondolkodásuk elősegítése. A közösségi házakban különböző klubok, csoportok működnek (kézműves, ifjúsági klub, praktika klubok), délutánonként a gyerekeket fogadják; ezek fontos eszközei a projekt más tevékenységeibe bevonásnak is (pl. pályaorientációs tréningek, felzárkóztató és OKJ-s képzések, civil műhely). Az előző pontban bemutatott programmal szemben itt a közösségi háznak településenként közel azonos heti programjuk van (ezek településenként egyedi, alkalmi programokkal egészülnek ki). A megvalósítók összesítése szerint a hét közösségi házat az ügyfélfogadás során összesen 4507 alkalommal keresték fel 2012. május és 2012. szeptember között.²⁰

„A hét településen minden nap szépen lassan megnyíltak az irodák, berendezkedtünk. Tudjuk fogadni az ügyfeleket, nyitvatartási rendünk van, délutánonként a gyerekek jöhetnek. Különböző játékokkal, foglalkozásokkal várjuk őket, de nem csak a gyerekeket, a szüleiket is. Női praktika klubtól kezdve kézműves délutánokig. (szociális asszisztens, Szajla) „... tetszik az is, hogy a most felépült SZETA ház szeretettel fogadja a most nyári szünetelő gyerekeket, egyfajta közösségi helyként is funkcionál. (jegyző, Terpes) „Sokan nem tudják egyébként, hogy mi az, hogy közösségi animátor... Az animálni azt jelenti: mozgatni, tehát a

¹⁷ Forrás: Peremhelyzetben. A „Hét falu – egy hálózat” Peremhelyzetű falvak összefogása három kistérség határán c. projekt akcióterületén végzett első adatfelvétel eredményei Összegző tanulmány. (SZETA Egri Alapítványa, 2012)

¹⁸ A program weboldala: <http://www.szetaeger.hu/index.php/het-falu-egy-halozat>

¹⁹ A béke-telepi, a siroki (és a szomolyai) közösségfejlesztési munkáról ld. részletesen: Farkas Zsuzsanna (2011) Közösségfejlesztés, mint a cigánytelepek, cigány közösségek integrációs lehetősége. In: Budai I., Nárái M. (2011) (szerk.) Közösségi munka – társadalmi bevonás – integráció. Szöveggyűjtemény. Győr: Széchenyi István Egyetem p. 133–152. http://www.tamop544c.pli.sze.hu/attachments/article/20/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_integracio.pdf

²⁰ Forrás: Beszámoló a „Hét falu – egy hálózat” program előrehaladásáról.

Település	Lakosság száma, fő	Regisztrált munkanélküliek aránya, %	RGYK-ban részesülők a 0–17 évesek arányában, %	Roma népesség becsült aránya, %	Kistérség
Kenézlő	1420	19	85	15	Sárospataki
Olaszliszka	1754	15	37	30	Sárospataki
Sárazsadány	278	19	78	1–2	Sárospataki
Szegi	353	14	84	0	Tokaji
Vajdácská	1353	23	88	8	Sárospataki
Bodrogolaszi	991	8	54	1–2	Sárospataki
Vámosújfalú	859	10	32	5	Sárospataki
Összesen/átlag	7008	15	65	10–11	–

5. táblázat – Az akcióterület településeinek néhány jellemzője *Forrás: KSH, NFSZ, Köztár*

közösséget mozgatom, közösségi programokat szervezek, bonyolítok le... itt a közösségi házban, az irodában a hivatalos ügyeknek az elintézése, szóval általános szociális ügyintézés folyik. Lehet különböző ügyviteli szolgáltatásokat igénybe venni, mint nyomtatás, telefonálás... szoktunk házról-házra menni egy szórólappal és elmondani nekik az új programokat.” (szociális asszisztens, Sirok) „Én mindenképp azt várom az alapítványtól is, hogy ezeket az embereket itt úgymond befogja a közösségi életbe.” (polgármester, Bükkzentmárton)²¹

A közösségi házak a tervezettnél később indultak, és nem egyszerre nyíltak meg. A praktika klubok először öt településen tudtak elindulni 2012 októberében. Nehézség a program és a közösségi házak számára annak az útnak a megtalálása, amely a teljes helyi társadalomba történő beágyazódást segítené. Az igénybevevők – településenként különböző mértékben, de – többségében romák, szegények. A közvetlen célcsoportot ők jelentik, de mind a lokális program, mind a közösségi házak jövője, fenntarthatósága szempontjából fontos a helyi középosztály és a döntéshozók megnyerése. Ez nem egyszerű és bizonyosan hosszú folyamat.

„Önkéntes játszóház” Kenézlőn

A Bodrogközben megvalósuló „Bodrog-menti felzárkóztató program”²² akcióterületéhez két LHH kistérség (Sárospataki, Tokaji) hét települése tartozik, összesen 7000 lakossal. Öt település elsődleges jogosultságú, kettő a kiegészítő listán szerepelt (Bodrogolaszi, Vámosújfalú). A legnagyobb község Olaszliszka (1750 fő), a legkisebb Sárazsadány (280 fő). A falvak munkanélküliségi rátája 9–23 százalék között változik (2012). A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyerekek (0–17 évesek) aránya Vámosújfaluban 32, Kenézlőn 85 százalék (az országos átlag 33%). Az akcióterület népességének mintegy tizede cigány. Itt a becsült arányok alacsonyabbak, mint az előző két helyszínen. Szegi községben nem élnek romák,

Bodrogolasziban és Sárazsadányban a megvalósítók szerint alig néhány cigány család lakik. Olaszliszkan viszont 30 százalék a romák aránya (5. táblázat).

A 2011 novemberében indult program fókuszában a közösségi munka, a közösségfejlesztő szemlélet és az ehhez szükséges módszertan bevezetése, elterjesztése áll. A programot megvalósító konzorcium (Zöld Kör, ÉLETFA Segítő Szolgálat Egyesület) célja többek között, hogy a közösségfejlesztés eszközrendszerével megerősítse, továbbfejlessze a meglévő szociális szolgáltatásokat, újakat kezdeményezzen, a lakosság, különösen a mélyszegénységben élők bevonásával. „Amikor elmondtuk az ötletet, hogy itt integratív módon, több szakma együtt fog dolgozni és közösségfejlesztés lesz, és az embereket próbáljuk aktivizálni, szemlélet változást próbálunk meg elérni, akkor mindenki úgy eléggé csodálkozva nézett ránk, hogy na ezek a csodabogarak a Marsról jöttek vagy honnan hajították ide őket... a mi megközelítésünk, a mi projektötletünk az olyan értetlenséget váltott ki, hogy ó gyerekek most jöttök és akkor két és fél évig itt marha nagy pénzekből fogtok beszélgetni a cigányokkal, meg a település lakóival?!” „Ha elindul a program, a településvezetők túlnyomó része rá fog jönni ennek az ízére, magvára és értelmére, de nyilván ez is egy hosszabb folyamat, hiszen nem ehhez vagyunk szokva és a településvezetők sem ehhez voltak szokva. Mi, a szűk szakmai stáb, aki szociális munkásként, vidékfejlesztőként, közösségfejlesztőként el kezdünk dolgozni, az a legfőbb dolgunk, hogy megsokszorozzuk magunkat”. (Giczey Péter, szakmai vezető)²³

A harmadik bemutatott program annyiban különbözik az első kettőtől, hogy itt nem a közösségi házakon van a hangsúly. A settlement vonulathoz kapcsolódó önszerveződés eredményeként jött létre játszóház.²⁴ A program kezdetén, a településeken végzett feltáró munka során választották ki azt a 12 leendő közösségi munkást/önkéntes koordinátort, aki rész vett a 2012 tavaszán lebonyolított „közösségi munkás és önkéntes koordinátor” felkészítésen. A jellemzően humán szakemberekből és helyi aktív lako-

²¹ Az interjúkat Fábián Fanny, Hajdú Éva, Kovács Dorottya, Mikó Alexandra Judit készítették. (2012. júliusban szociotábor keretében az ELTE szociális munkás hallgatói adatfelvételt végeztek az akcióterületen, az interjúk ekkor készültek.)

²² A program weboldala: www.bodrogmenti.hu

²³ Az interjúkat Kóródi Miklós és Sain Máttyás készítették (2012).

²⁴ A Kenézlőn készült kisfilm megtekinthető az 1-es komponens weboldalán: http://melyszegenyseg.hu/hirek_az_akcioteruletekről/htmls/onkentes_alapon_megvalosulo_jatszohaz_kenezlon_

sokból (akik között vannak mélyszegénységben élők) álló csoport a képzés során elsajátíthatta „a közösségi munka és az önkéntes szervezés és – koordináció alapvető technikáit”. A felkészítést követően saját településeiken – havi költségtérítés ellenében – a közösségi és önkéntes munka szervezése a feladatuk. Munkájuk a programban dolgozó szakmai stáb erőforrásainak megsokszorozását eredményezi. A felkészítés során fogalmazódott meg a kenézlii játszóház megszervezésének ötlete.

Az 1400 fős Kenézlőn a roma népesség aránya 15 százalék körüli, a 14 éven aluli gyerekek száma mintegy 260 fő. A játszóház először 2011-ben működött a településen a „Biztos Kezdet Segítése” c. foglalkoztatási program keretében. Az idei évben kilenc helyi asszony önkéntes munkája révén, júliustól augusztus végéig fogadták hétköznapokon a szünidejüket töltő iskolásokat. A reggel nyolctól délután négyig tartó időszakban átlagosan napi 30 gyerek járt rendszeresen a játszóházba. Az ÉLETFA Segítő Szolgálat Egyesület, mint fejlesztő, szakmai támogató és önkénteseket fogadó szervezet vett részt a programban. Az itt dolgozók kivétel nélkül tartósan munkanélküliek, így a bérpótló juttatás igényléséhez szükséges 30 napos munkaviszonyukat az önkéntes munkával tudták biztosítani. A játszóház a görögkatolikus egyház által ingyenesen biztosított, használaton kívüli „karitászházban” működött. A gyerekek részére szervezett szabadidős programokhoz az eszközöket az önkéntesek többnyire otthonról hozták magukkal, de kaptak néhány sporteszközt és írószereket az iskolától, a szülőktől és a Vöröskeresztől.

„Az a jó az egészben, hogy pénz nélkül is meg tudtuk csinálni. Hiába lett volna százezer forintunk vagy akár mennyi, úgy is elment volna. A gyerekek mégis kitalálták, hogy tollasoztak, fociztak, valamit mindig kitaláltak.” (játszóházban dolgozó önkéntes) „Nekünk elsődlegesen az a célunk, hogy amikor egy ilyen közösségi folyamat elindul, akkor az embereket ráébresszük arra, hogy rendelkeznek olyan helyi erőforrásokkal, olyan helyi tudásokkal, amelyeket mozgósítva ők maguk is el tudják érni a céljaikat és meg tudják validálni az elképzeléseiket... És ez a játszóház pontosan erre jó példa... És most ha csak ennyit sikerült elérni, hogy legalább az általános iskola néhány labdával segített, vagy azt sikerült elérni, hogy a görögkatolikus egyház rendelkezésre bocsátotta ezt az épületet, valamicske rezsi díjjal beszállt. Ez pont erről szól, a helyi erőforrások mozgósításáról és ami a legszebb az egészben, hogy akik ide eljöttek önkénteskedni, ők maguk is a saját tudásukat belerakták és saját erőforrásaikat maguk is elkezdték mozgósítani.” (Giczey Péter, szakmai vezető)

A játszóház sikerét a gyereklétszám és a szülők lelkesedése bizonyítja. Beszámolóik alapján több napon is ki lehetett volna tenni a „teltház” feliratot. A kezdeményezés hosszú ideje kielégítetlen valós helyi szükségletre reagált. Legalább ilyen fontos azonban az a folyamat, melynek során az önkéntes munkát korábban nem végző, tartósan munkanélküli asszonyok megszervezték magukat. Ismét hasznosnak érezték magukat, a játszóház nyárvégi bezárását követően pedig már újabb közös tevékenységekben gondolkodnak. A játszóház funkciója nyáron kiemelkedően fontos volt az iskolai szünet miatt. Kérdésként vetődik fel azonban az, hogy az évközi rendszeres működtetés – ha arra igény van – hogyan lehetne megoldható és fenntartható.

„Szerintem mindenki beleadott mindent, amit lehetett. Mert jól érezték magukat itt a gyerekek meg szerintem mi is. Terápia volt a gyerekeknek és a felnőtteknek is. Azért sokkal jobb közösségben lenni, mint otthon egyedül begubózni. Hát én már öt éve nem dolgozom.” (játszóházban dolgozó önkéntes) „Így is azt mondták, hogy de hülyék vagytok, ingyen dolgozni?! De sok mindent ad, tényleg nem lehet pénzben mérni, amiket ez adott nekünk. De való igaz, ha hazamentem, akkor nem voltam ideges, hanem csak a szépekre gondoltam, ami itt volt. Meg nem foglalkoztatott az, hogy na most hogy osszam be a pénzt, meg mit csináljak, hanem el foglalkoztam itt a gyerekekkel. Kikapcsolt, és én azért mondom, hogy ha jövőre is lenne, én csinálnám.” (játszóházban dolgozó önkéntes) „Mert tényleg csak annyira lenne szükségünk, semmi másra, hogy elismerjék, hogy mi is dolgoztunk és valamit tettünk ezért a faluért. Mert szerintem tettünk. Akárhogy is van, a saját erőnket feláldozzuk, mert tényleg sok rossz gyerek is van. És a végén nem is voltak már olyan rosszak. Mindenki szeretett idejárni.” (játszóházban dolgozó önkéntes)

Összegzés

Az írás célja az volt, hogy pillanatképet nyújtson a TÁ-MOP 5.1.3. „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért” program néhány mozzanatáról. Az első részben az akcióterületek jellemzőiről próbáltunk rövid helyzetképet adni. Az adatok és a megvalósítás tapasztalatainak a mostaninál jóval mélyebb és részletesebb elemzése szükséges ahhoz, hogy az alkalmazott módszertanról és a gyakorlati kialakításról, működésről megalapozott következtetéseket vonhassunk le (ez feladata is a szakmai kísérő stábnak). Annyi talán már most is látszik, hogy a jogosult települési kör, amelynek kialakítása során a – 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet által meghatározott – leghátrányosabb helyzetű kistérségből indultak ki, viszonylag nagy szabadságot adott az akcióterületek összeállítására. Ez lehetővé tette, hogy nem LHH-s kistérségben lévő, de leszakadó települések is részesei lehessenek a programnak, illetve bekerülhessenek nem egy kistérségbe tartozó településbokrok is. Ugyanakkor – ahogy korábban jeleztük – a minimálisan szükséges ötezer fős lélekszám egymástól településszámban, kiterjedtségben nagyon különböző akcióterületeket eredményezett. A „szabadság ára” volt talán az, hogy egyes akcióterületek nem ideális terepei egy ilyen típusú programnak. A megvalósításban az is eltérő megoldásokat szül, hogy bár az alkalmazott mutatóknak megfelelnek a települések, demográfiai, társadalmi, gazdasági helyzetük igen változatos (LHH-s/nem LHH-s kistérségi háttér, romák aránya, korstruktúra stb.). Ezek a különbségek alapvetően befolyásolják a lokális programok struktúráját, működését és hatékonyságát.

A három program egy-egy szegmensének és főbb vonulatainak felvázolása során a settlementre fókuszáltunk több ok miatt. Egyrészt a settlement-típusú megközelítések, a (főként szegregátumokat célzó) közösségi házak több konstrukcióban is megjelennek (pl. kistérségi gyerekesély programok, komplex telepprogramok). Másrészt a lokális programok olyan irányai ezek, amelyek egy-egy eleme bizonyosan megfontolásra érdemes, ha fontosnak gondoljuk a közösségi megközelítést, a szegények tényleges bevonását, szerveződésének generálását. Igyekeztünk kiemelni azt a komplexi-

tást, amit a settlement keretében nyújtanak/nyújthatnak a programok. A három program sem értelmezi és alkalmazza egyformán a settlement módszereit, eszközeit, és a paletta még ezeken túl is bővíthető. Néhány kérdést (fenntarthatóság, helyi beágyazottság, elfogadottság, párhuzamos szolgáltatások) csak felvetettünk. Megválaszolásukhoz a programok pillanatnyi állásában nincs elég tapasztalatunk.

Az 1-es komponens – vállalásunknak megfelelően – mindkét témában gyűjti a további információkat, a gyakorlati tapasztalatokat. Szakmai műhelyeken és a helyi programok kísérése során próbálunk minél több álláspontot, eredményt és dilemmát összegezni, elemezni, hogy a most elkezdett bemutatások folytathatók, bővíthetők és mélyíthetők legyenek.

Farkas Zsombor,
szociálpolitikus
Autonómia Alapítvány
farkas.zsombor@autonomia.hu

Kóródi Miklós,
szociális munkás
Autonómia Alapítvány
korodim@autonomia.hu

Irodalom:

- Balipap Ferenc (1989) A magyarországi settlement története. Ismerjük meg a settlementet. Esély 1989/2. http://www.esely.org/kiadvanyok/1989_2/amagyarorszag.pdf
- Bass László, Darvas Ágnes (2012) Gyermekes családok Magyarország válságövezeteiben. In: Ferge Zsuzsa, Darvas Ágnes (2012) (vál., szerk.) Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2011. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület. p. 103–126. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2011.pdf
- Ferge Zsuzsa (1990) Hilscher Rezső aktualitása. Esély 1990/3. http://esely.org/kiadvanyok/1990_3/hilscher_rezsoakt.pdf
- Hilscher Rezső (1990) A settlement szociális munkája. Esély 1990/3. (Eredeti megjelenés: Ifjúsági Vezető, 1937.) http://esely.org/kiadvanyok/1990_3/asettlement.pdf
- Hilscher Rezső (1989) A settlement-mozgalom. Esély 1989/1. (Eredeti megjelenés: Settlement, Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottsága, 1937.) http://esely.org/kiadvanyok/1989_1/asettlement.pdf
- Giczey Péter (2012) Am settlement, mint a mélyszegénység közösségi típusú kezelésének szemlélete és módszere. Előadás. Kunbábony, 2012. http://www.melyszegenyseg.hu/dokumentumok/dokumentumtar_tartalma/Perem%20kepzes/perem_II.1.2..ppt
- Zám Mária (1994) A Settlement-gondolat időszerűsége Magyarországon. Parola 1994/2. http://www.pafi.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/e865e1dacf38e2818525663b007896c5/071b3381c03b29a28525663b007e-da51?OpenDocument
- Beszámoló a „Hét falu – egy hálózat” program előrehaladásáról. (SZETA Egri Alapítványa, 2012) http://www.szetaeger.hu/images/stories/pdf/PAT_beszamolok/pat_beszamolok_2012.okt29.pdf
- Peremhelyzetben. A „Hét falu – egy hálózat” Peremhelyzetű falvak összefogása három kistérség határán c. projekt akcióterületén végzett első adatfelvétel eredményei Összegző tanulmány. (SZETA Egri Alapítványa, 2012) http://www.szetaeger.hu/images/stories/pdf/het_falu_elso_adatfelv_2012.pdf
- TESZ-E? Közösségi hírlevél 1. évf., 1 sz. (2012. okt.) (Dialog Egyesület) <http://www.dialogegyesulet.hu/index.php/projektjeink/tesz-e/54-tesz-e-kozossegi-hirlevel-1-szam>

Kulcsszavak: mélyszegénység, settlement, TÁMOP, roma, közösségfejlesztés.

Abstract

„Unfortunately we are among disadvantaged settlements”

Overview of local programs against deep-poverty

The study gives an overview about some elements of a social project financed by ESF. In this construction 25 local projects are implemented by different stakeholders (local authorities, social services, NGOs etc.) in the four disadvantaged regions of Hungary. The construction contains a professional assistance in order to follow up and support the implementation of local programs. In our study we focus on two fields of this project. (1) We try to examine the background and characteristics of localities where ongoing programs are situated. (2) We present 3 short case studies of a principle and methodology of local implementation called “settlement”.

Mellékelet

Az akcióterületekbe bekerült kistérségek és települések

Kistérség neve	Kistérség fejlettségi típusa	A kistérségből bekerült települések száma, db.	A kistérség összes településének száma, db
Abaúj-Hegyközi	33 LHH	9	24
Bácsalmási	33 LHH	8	8
Bélapátfalvai	nem LHH	3	13
Berettyóújfalui	33 LHH	6	29
Bodrogközi	33 LHH	9	17
Dombóvári	nem LHH	3	16
Edelényi	33 LHH	34	47
Egri	nem LHH	1	17
Füzesabonyi	nem LHH	2	16
Hajdúhadházi	47 LHH	5	11
Hevesi	33 LHH	8	17
Ibrány-Nagyhalászi	47 LHH	9	17
Kazincbarcikai	nem LHH	10	32
Mátészalkai	33 LHH	6	26
Mezőkovácsházai	33 LHH	15	18
Miskolci	nem LHH	5	40
Nagykállói	nem LHH	3	9
Nyírbátori	33 LHH	2	20
Nyíregyházai	nem LHH	1	9
Ózdi	33 LHH	13	29
Pétervásárai	47 LHH	3	20
Sarkadi	33 LHH	5	11
Sárospataki	33 LHH	6	16
Sásdi	33 LHH	10	27
Sellyei	33 LHH	13	35
Siklósi	nem LHH	20	53
Szerencsi	33 LHH	1	18
Szigetvári	33 LHH	32	46
Sziksói	33 LHH	24	23
Tabi	47 LHH	14	24
Tamási	33 LHH	9	32
Tiszafüredi	33 LHH	5	13
Tiszaújvárosi	nem LHH	1	16
Tiszavasvári	47 LHH	1	10
Tokaji	33 LHH	1	11
Összesen	–	299	746

Közpénzügyek hatékonysága az önkormányzati szektorban

2013. január 1-jétől Magyarországon megkezdik működésüket a járások, mint új közigazgatási egységek. Ezek kialakítása jelentősen befolyásolja valamennyi település napi működését, mert az eddigi feladataikat a Járási Hivatallal megosztva kell ellátniuk. Az előző megállapítások igazak Veresegyház Város Önkormányzatára is, amely 2010-ben lezárta az ÁROP 3.A.1/A – 2008 jelű pályázatát. A pályázat címe a következő volt: „Veresegyház Város Polgármesteri Hivatalának szervezeti átalakítása és racionalizálása”. A projekt szándéka azonban több volt, mint egyszerű értékelés vagy kritikai észrevételek megfogalmazása. A cél ugyanis elsősorban az volt, hogy a hivatal jelenlegi szervezeti-működési rendjének, ügyrendjének vizsgálata alapján a szervezet mindennapi életében használható javaslatokat fogalmazzon meg, amelyek nemcsak egyszerűen növelik a hatékonyságot, hanem segíthetnek a törvények adta mozgástérben az egyszerűbb és a közigazgatásban dolgozók számára is kedvezőbb, hatékonyabb lépések kidolgozásában. Jelen cikk a pályázat utóéletét követi végig napjainkig, egészen a járási rendszer megalakulásával indukált változásokra is kitérve.

Bevezetés

Az ÁROP 3.A.1/A – 2008 jelű pályázat a következő címet viselte: „Veresegyház Város Polgármesteri Hivatalának szervezeti átalakítása és racionalizálása”. A projekt célja így fogalmazódott meg: „Veresegyház Város Polgármesteri Hivatal jelenlegi működési hatékonyságának feltárása és az elvégzett elemzéseken alapuló, az Önkormányzatra és munkaszervezetére vonatkozó javaslatok megfogalmazása, a munkavégzés és a szolgáltatások hatékonyságjavításának érdekében”.

A projekt fókuszpontjában nemcsak a szervezeti keretek értékelése vagy a működési renddel kapcsolatos kritikai észrevételek megfogalmazására való törekvés állt. Az elkészített kérdőíves interjúk elsősorban arra irányultak, hogy segítségükkel a hivatal (mint munkaszervezet) mindennapjaiban használható javaslatokat fogalmazzon meg a szakértő. Megjegyzendő, hogy a későbbiekben bemutatott megállapítások alapvetően a Veresegyház Város Polgármesteri Hivatal alkalmazottainak a 2009-es felmérés során tapasztalt vélekedéseit tükrözik. 2012-ben egy rövidített kérdéssor alkalmazásával ismételtük meg a felmérést.

Mindkét esetben kis elemszámú minta áll rendelkezésre, ami behatárolja mozgásteret. Az elvégzett vizsgálatok alapján fontos megemlíteni, hogy a munkavállalók jelenleg jobbnak ítélik az önkormányzati munkát és az életkörülményeket Veresegyházon, mint az ország más településein általában.

A szervezeti átvilágítás legfőbb pozitív eredménye, hogy a vizsgált területek egyikén sem mutatható ki olyan mértékű szervezeti probléma, ami azonnali beavatkozást igényelne. Szintén kiemelendő, hogy két területen – az önkormányzati alkalmazottak személyi állományának tekintetében és a szervezeten belüli együttműködési készség vonatkozásában – kedvező eredmények születtek, ami jelzi a hivatal munkavállalóinak alkalmasságát és lojalitását a szervezet és egymás munkája iránt is. Ugyanakkor a szervezeti diagnózis három

olyan problémakörre világított rá, amelyek javítása elsősorban a vezetői kompetenciák közé tartozik. A vizsgálat szerint a hivatal szervezeti struktúráját is célszerű lenne újragondolni, illetve hatékonyabb információáramlásra van szükség az egyes szervezeti egységek között és azokon belül is.

Fentiekén túl, a munkavállalók egyértelmű célmeghatározást várnak, és egy értékelési-jutalmazási rendszer bevezetésével motiváltságuk is fokozható lenne. Hasznos lenne továbbá az önkormányzati alkalmazottak minél szélesebb körű bevonása egy olyan, a hatékonyság javítását és a munkaszervezés megkönnyítését előkészítő képzésbe, amelynek tematikája elsősorban az alábbi területekre fókuszál:

- döntéshozói kompetenciák az önkormányzatoknál, ellenőrzési ismeretek;
- korszerű vezetési ismeretek és együttműködés;
- projektmenedzsment, folyamattervezés és hatékony ügykezelési ismeretek;
- infó-kommunikációs eszközök és alkalmazások a közigazgatásban;
- belső igények és külső lehetőségek összehangolása a szervezeti struktúrákban.

A horizontális elveket megvizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a Polgármesteri Hivatalban érvényesülnek az esélyegyenlőségi alapelvek. Az Önkormányzat célkitűzései között a környezeti fenntarthatóság is kiemelt helyen szerepel. Javasoltuk fenntarthatósági felelős kijelölését az intézményben.

Az alkalmazott módszer bemutatása

Az 1980-as években egyre több tudományos kutatás célozta meg az egyes szervezetek hatékonyságának vizsgálatát. A szakemberek főleg kvantitatív módszerek alkalmazásával eredményvizsgálatokat végeztek elsősorban vállalatok, majd később már állami intézmények, iskolák körében is. Abból indultak ki, hogy az egyes szervezetek eredményességét korszerű programokkal lehet javítani. Összefüggéseket kerestek a vezetők és az általuk irányított szervezet, az alkalmazottak kreativitása és elhivatottsága, valamint a produkált eredmény között.

Az egyes szervezetek működési hatékonyságának felmérésére leggyakrabban a kérdőíves módszert használják. A vizsgálat során alapvetően mi is ezt alkalmaztuk az ismeretett methodika (Marosán, 2009) által továbbgondolásaként. A koncepció kialakításánál azonban egyéb szempontokat is figyelembe kellett vennünk. A mindkét esetben a viszonylag kicsi elemszám és az önkormányzati tevékenységek miatt a survey módszert kvalitatív eszközök bevonásával is bővítettük. Az alkalmazott módszerek kiértékelése után nagy biztonsággal tudtunk rámutatni az önkormányzat működésének erősségeire és gyengeségeire.

Kvantitatív vizsgálat

A helyzetelemzés hangsúlyos része, egy az önkormányzati alkalmazottak és vezetők körében készített kérdőíves vizsgálat volt. A vizsgálat alapvetően három szempontra

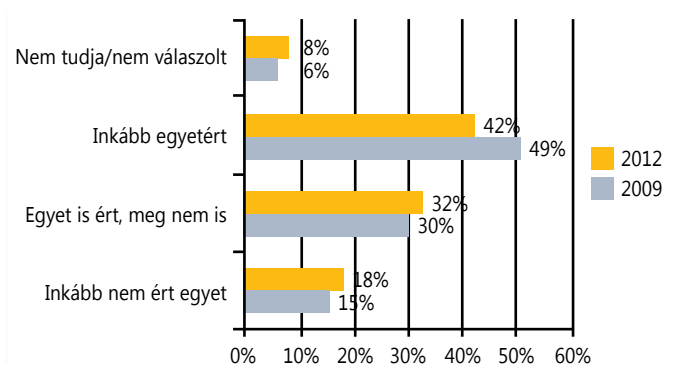
terjedt ki: (1) a magyar önkormányzati rendszer általános működési feltételeinek megítélésére, (2) a hivatal működésére és (3) a hivatal szervezeti átvilágítására.

Az anonim kérdőív a válaszadók alapadatain túl 94 kérdést tartalmazott 2009-ben, s 16 kérdést 2012-ben zárt és nyitott kérdések formájában. Az egyes kérdőíveket saját kózzal láttuk el, amely egyrészt az adatkezelés biztonságát, másrészt a kontrollálhatóságot volt hivatott elősegíteni. A beérkezett válaszokból két adatbázist képeztünk a további statisztikai elemzések céljából: 33 elem-118 változó (2009), 52 elem-19 változó. A feldolgozott adatok nem csak a minta egészére vonatkozóan, hanem a következő elemzési egységek segítségével további bontásban is analízisra kerültek.

Az egyik legfontosabb elemzési egység természetesen az volt, hogy mióta dolgozik a válaszadó a közigazgatásban. Mivel minél több időt tölt el ezen a területen a munkatárs, annál nagyobb rálátással rendelkezik az önkormányzati feladatokról. Két elemzési csoportot képeztünk: az egyikbe azok az alkalmazottak tartoznak, akik legfeljebb 9 éve, a másikba pedig, azok, akik legalább 10 éve dolgoznak közigazgatási területen. A válaszadók 58%-a az utóbbi kategóriába tartozik.

A fentiekből következően a válaszadókat besoroltuk aszerint is, hogy előző munkahelyük a versenyszféra, a közigazgatás vagy az egyéb terület körébe tartozott. Feltételezésünk szerint azok, akik nem csak a közigazgatásban dolgoztak idáig, jobban meg tudnak ítélni néhány szervezeti-strukturális problémát, mert van összehasonlítási alapjuk egy másik – más elveken alapuló – szervezeti mechanizmussal is. A válaszadók 26%-a csak közigazgatásban tevékenykedett eddig, s ebből következően, majdnem háromnegyedüknek van másfajta területen szerzett munkatapasztalata is.

2009-ben összesen 33 kérdőívet, míg 2012-ben pedig 52 kérdőívet vettünk fel az Önkormányzat alkalmazottai (beleértve a vezetőket is) körében. A bővülés oka, hogy közben a hivatal létszáma több mint 50%-kal bővült ebben az időszakban. Az így kapott mintákban közel 25% a férfiak aránya, majdnem pontosan egyharmad arányban találhatóak 31–40, 41–50, illetve 51–60 évesek a válaszadók között. A válaszadók között a közigazgatásban eltöltött évek számának átlaga 14,7 év (2009), ill. 13,8 év (2012), ami arra utal, hogy szakmailag tapasztalt munkatársak teszik ki az Önkormányzat kollektíváját. Szintén fontos és értékes tulajdonság, hogy a válaszadók 39%-ának (2009), ill. 42%-ának (2012) előző munkahelye a versenyszférában volt.

1. ábra – Az egyes települések sikerességének és a vezetője kapcsolatrendszerének összefüggése a válaszadók szerint
Forrás: Saját szerkesztés.

A szervezeti átvilágításnál diagnózis térképet (Várvolgyi, 2005) alkalmaztunk, amely a szervezeti problémák viszonylag gyors és pontos feltárására szolgál. A diagnózis arra a feltételezésre épít, hogy egy szervezet mindennapi teljesítményét 10 tényező-csoport alapvetően behatárolja. (Az alkalmazott kérdőívben 9 tényezőcsoportot használtunk, mivel egy az önkormányzati típusú szervezetek esetében nem értelmezhető.) „A szervezeti hatékonyságot csökkentő, az operatív tevékenységet akadályozó, és a mindennapi munkát alapvetően hátráltató legfontosabb problémátípusok a szervezeteknél általában a következők (Marosán, 2009):

- zavaros, nem átgondolt, a változásokhoz nem alkalmazkodó szervezeti felépítés;
- nem megfelelő személyi állomány, rossz kiválasztás;
- nem elég hatékony ellenőrzés;
- alacsony szintű motiváltság, nem megfelelő bérezés és jutalmazás, gyenge elkötelezettség;
- csekély mértékű kreativitás, a kockázatvállalás alacsony szintje és a változásokra való gyenge készség;
- nem megfelelő célmeghatározás, hiányoznak a személyre és szervezeti egységre lebontott célok;
- a szervezetlenség és az információval való nem megfelelő ellátottság.”

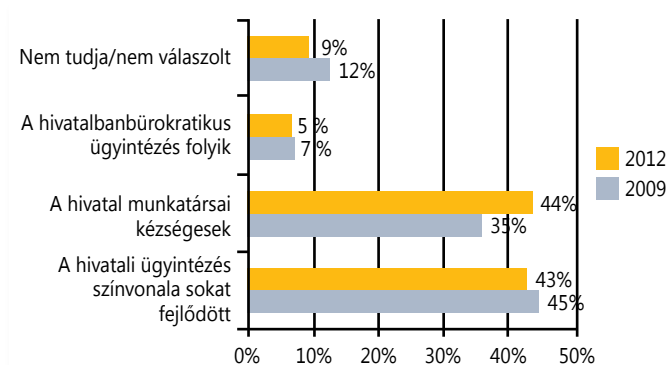
A 2009-es kérdőív valamennyi tényezőcsoportra kérdéseket fogalmazott meg. Ezekből választhatta ki a válaszadó azokat, amelyet saját szervezetére leginkább érvényesnek, a munkát leginkább akadályozónak minősít. Ezzel egyidejűleg, a szervezeti munkát leginkább zavaró problémákat is azonosítja.

A következőkben a lefolytatott kvantitatív vizsgálat fontosabb eredményeit mutatjuk be úgy, hogy minden egyes blokkból kiemeljük a jellemző ábrákat (1. ábra).

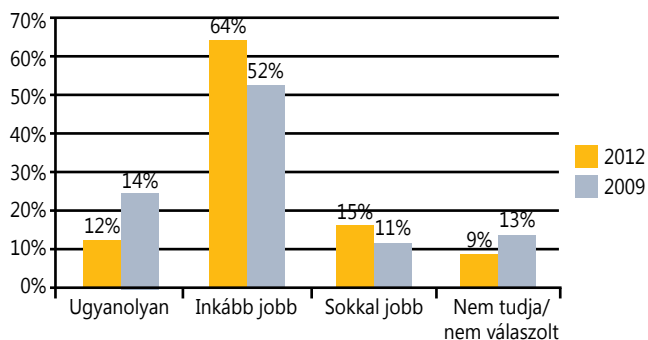
A kérdőív első harmadában a magyar önkormányzati rendszerre (pl. működés, lehetőségeik, stb.) vonatkozó kérdéseket tettünk fel. A válaszokból leszűrtük, hogy az itt dolgozók milyen arányban ítélik a munkájuk hátterét meghatározó külső körülményeket pozitívnak, illetve negatívnak.

A válaszadók szerint egy település akkor lehet igazán sikeres, ha a vezetője jó kapcsolatokat ápol az országos vezetőkkel. Megjegyzendő, hogy a válaszadók hasonlóan vélekedtek akkor is, amikor a fejlesztési forrásokért folyó küzdelemről kérdeztük őket.

A kérdőív második nagyobb blokkja a hivatal működésének megítélésére vonatkozott. Ebben a kérdéstömbben

2. ábra – Az önkormányzatra leginkább jellemző tulajdonság megítélése
Forrás: Saját szerkesztés.

3. ábra – „Jobb-e Veresegyházon élni, vagy rosszabb?” kérdés megítélése *Forrás: Saját szerkesztés.*

többféle kérdéstípust alkalmaztunk, annak függvényében, hogy az adott folyamat megítélésének lehetőségét milyen mélyen árnyaltuk. Az első feleletválasztós kérdésben több alternatívát kínáltunk a válaszadóknak és arra kértük őket, hogy válasszák ki azt a mondatot, ami megítélésük szerint leginkább jellemző az önkormányzati munkára jelenleg Veresegyházon. Az eredményt a 2. ábrán tekinthetjük meg.

Az alkalmazottak majdnem fele úgy érzi, hogy sokat fejlődött az ügyintézés, de még mindig van fejleszteni való ezen a téren. Több mint kétharmaduk szerint a hivatal munkatársai készségesek és gyorsan intézik az ügyeket, elmarasztaló véleményt mindössze egy fő fogalmazott meg.

A kérdések következő csoportjában arra kértük a válaszadókat, hogy bizonyos folyamatokat ítéljen meg aszerint, hogy azok jobban, vagy rosszabbul működnek Veresegyházon, mint az ország más területén. Először arra kértük az alkalmazottakat, hogy mondják el, jobb-e jelenleg Veresegyházon élni vagy rosszabb, mint máshol.

A fenti 3. ábrán látható, hogy a válaszadók több mint fele szerint inkább jobb a településen élni, mint máshol. 11%-uk szerint, inkább jobb a városban élni és 24% nyilatkozott úgy, hogy az élet itt is ugyanolyan, mint máshol. Kiemelendő, hogy egyetlen válaszadó sem akadt, aki szerint rosszabb lenne a Veresegyház által kínált életkörülmény, mint máshol.

A lefolytatott vizsgálat egyik legfontosabb és legtanulságosabb eleme a Polgármesteri Hivatal szervezeti átvilágítása volt. A működési hatékonyságot és az esetleges problémákat, fennakadásokat kilenc területen vizsgáltuk, amelyek közül egyik a hivatal döntéshozatali mechanizmusa volt (*ld. 1. táblázat*). Az egyes állítások tekintetében itt mértük a legmagasabb negatív tartalmat.

A válaszadók 91%-a szerint, néha nem jut megfelelő idő a fontos döntések meghozatalára és előkészítésére. Ezen a téren mindenképpen meghatározó az irodavezetők felelőssége az adott feladatok prioritizálásának tekintetében. Az operatív munkát végzők számára az is problémát okoz, hogy esetenként csak utólag derülnek ki fontos információk. A többi állítás megítélése átlagosnak mondható.

A teljes szervezeti átvilágítás eredményeit a 4. ábrában foglaltuk össze. A vizsgálat legfőbb pozitív eredménye, hogy a kilenc vizsgált terület egyikén sem mutatható ki olyan mértékű szervezeti probléma, ami azonnali beavatkozást igényelne.

A szervezeti diagnózis elsősorban három olyan problémakörre világított rá, amelyek javítása elsősorban a vezetői

kompetenciák közé tartozik. Indokolt lenne a jelenleginél nagyobb rugalmassággal kezelni az alulról jövő kezdeményezéseket, hatékonyabb döntéshozói mechanizmusra és nagyobb felelősségvállalásra lenne szükség, illetve javítani kellene az ellenőrzési rendszeren. A vizsgálat szerint a hivatal szervezeti struktúráját is újra kellene gondolni, és hatékonyabb információáramlásra van szükség az egyes szervezeti egységek között és azokon belül is. Fentiekén túl, a munkavállalók egyértelmű célmeghatározást várnak, és egy értékelési-juttalmazási rendszer bevezetésével motiváltságuk is fokozható.

Kvalitatív módszerek alkalmazása

A kvalitatív vizsgálat során dokumentumelemzést is alkalmaztunk, ami az Önkormányzat működése során alkalmazott szabályok áttekintésén alapult. Természetesen nincs egyetlen olyan dokumentum, amely „egységes szerkezetben” kimondaná, hogy milyen Veresegyház Város Polgármesteri Hivatala valóságos működése. Ugyanakkor számos dokumentum létezik, amelyekből arra lehet következtetni, hogy a város szerepe igen jelentős a kapcsolódó kistérség-

Állítások / kérdések	Válaszok megoszlása			Negatív tartalmú válaszok aránya
	Igen	Nem	Nem tudja / Nem válaszolt	
A vezetők még akkor sem delegálják a döntést a beosztottak fele, amikor erre jogszabályi lehetőségük lenne	26%	55%	19%	26%
Néha nem a megfelelő idő jut a fontos és a kevésbé fontos döntések előkészítésére	91%	0%	9%	91%
A döntéseket nem azok hozzák, akiknél a megfelelő információ összegyűlik	31%	47%	22%	31%
A döntések gyakran nem a problémák gyökereire irányulnak	34%	34%	31%	34%
A döntéseket követően gyakran kerülnek a végrehajtásért felelősök abba a helyzetbe, hogy utólag derülnek ki fontos információk a döntéssel kapcsolatban	42%	32%	26%	42%
A csoportos döntéshozás során az ellenvéleményt nem veszik figyelembe, vagy az ellentétes véleményt hangoztatókat elhallgatják	19%	59%	22%	19%
A döntéseket rendre halogatják, majd ha elkerülhetelenné vált, előkészítés nélkül hirtelen hozzák meg	22%	59%	19%	22%
Tényező-csoport átlags negatív tartalma				38%

1. táblázat – A döntéshozatali mechanizmusra vonatkozó tényező-csoport mért adatai *Forrás: Saját szerkesztés.*

ben és céljai, törekvései szerint ez a szerep egyre inkább erősödhetett volna, ha elnyerte volna a járási központ címet.

A következőkben az interjúk során felszínre került releváns információkat összegezzük. Néhány esetben az elhangzott véleményeket szó szerint közöljük, ekkor *dőlt betűs kiemelést* alkalmazunk.

Az intézményeknél szinte csak nők dolgoznak, mindenkinek van családja, így nagyon toleránsak egymással a munkatársak (pl. bejárás, betegség, stb.). Vannak részmunkaidőben dolgozók, ők így jobban el tudják látni otthoni feladataikat. Ennek a véleménycsoportnak a képviselői úgy értékelték, hogy nincs különösebb tennivaló a családbarát munkahely megteremtése érdekében, az eddigi szokásokon alapuló munkavégzés lehetővé teszi a munkahely és az otthon összeegyeztetését.

A hivatalban sokat kell dolgozni, munkaidőn túl is, ami nehezzé teszi az otthoni és a gyermeknevelési teendők ellátását. A munka nem jól szervezett és kevés a munkaeőr, így, ha a munka összetorlódik, akkor a munkarend kiszámíthatatlanná válik. Azok a válaszadók, akik ezekkel a véleményekkel azonosultak, szeretnék tisztán látni a családbarát munkahely fogalmát, valamint igényelnék az egyes, az életüket megkönnyítő eszközök írásban való lefektetését.

Veresegyházon a Polgármesteri Hivatalban is – mint a közigazgatásban általában – felülreprezentált a nők aránya, ezért ez a téma is hangsúlyosan jelent meg az interjúkon. Pozitívan nyilatkoztak a válaszadók arra vonatkozóan, hogy semmiféle negatív nemi diszkriminációt nem tapasztalnak a munkahelyükön, sok a nő vezető és minden önkormányzati intézmény élén nők állnak.

Az önkormányzati stratégia céljainak megítélésénél ellentmondásos vélemények hangzottak el az interjúk során. A negatív tartalmú észrevételek általában a koncepció nélküli munkáról szólnak és hiányolják a tervezési folyamatokat. A pályázati projektek kapcsán azonban nem csak az Önkormányzat belső hibáira térnek ki, hanem megállapítják, hogy a hazai pályázati rendszer sokszor nem a problémákra reagál, így olyan fejlesztésekre lehet pályázni, amelyek megvalósítására valójában nincs is szükség.

Még egy témakört érdemes kiemelni az interjúkból, ez a **változások megítélésének kérdésköre**. A válaszadók többször is hangsúlyozták, hogy *„változásra nem igazán vágyik senki, félnek tőle”*, illetve a *„dolgozóknak sok a peszsimizmus”*. Ennek ellenére tisztában vannak a változások szükségszerűségével, mivel *„változás folyamatosan van, mivel több a feladat a nagyobb lélekszám miatt, ehhez alkalmazkodni kell”*. Fontos tehát, hogy a hatékonyságnövelés érdekében tervezett lépéseket tisztán kell kommunikálni az önkormányzati alkalmazottak felé, lehetőleg úgy, hogy minél szélesebb körben tudjanak azonosulni velük.

Hatékonyságfejlesztési javaslatok a döntéshozatalban

Az előző részekben (különösen a 4. ábrában) látható volt, hogy az elemzések során milyen hiányosságokra és „beidegződött”, rossz gyakorlatra világított rá a projekt. Ebben a részben az átvilágítás egészének tapasztalatait tekintjük át.

Veresegyház Város önkormányzatának általános döntési kompetenciái részben a képviselő-testületnél, részben a bizottságoknál vannak, ám jelentős mértékben részesedik az érdemi döntésekből a település polgármestere is. A projekt

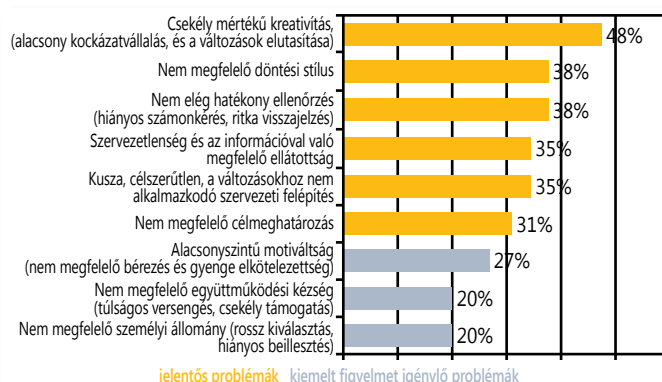
keretében megvizsgáltuk a hivatalban megjelenő döntésmegosztási megoldások sajátosságait, a lehetséges racionalizálási lehetőségeket, valamint a szükséges és indokolt változtatási igényeket.

A projekt a hivatal jelenlegi szervezeti-működési rendjének, ügyrendjének, s a munkavégzésre vonatkozó szabályzatainak átvilágításával, valamint szervezeti diagnosztikával alapozta meg javaslatait. A javaslatok magukba foglalják a hivatal szervezeti és működési szabályzatának módosítására, aktualizálására, az ügyintézés racionalizálására és gyorsítására vonatkozó elképzeléseket, különös tekintettel az alkalmazottak teljesítményének növelésére és a belső munkamegosztás ésszerűsítésére.

- A hivatal működésének átvilágítása kapcsán a rendeltetési eljárás felülvizsgálata és elemzése is folyamatosan indokolt elsősorban az alábbi részterületeken:
 - a rendeltetési eljárás előkészítésének hivatalon belüli módszerei, a törvényesség érvényesítésének garanciái;
 - az előzetes és utólagos hatásvizsgálatok igénybevételek lehetőségei és várható haszna.
- Korszerű informatikai eszközök alkalmazásával mód nyílik további racionalizálási lehetőségekre, ezáltal a belső együttműködésben esetenként tapasztalható visszásságok száma is csökkenhet. Fontos, hogy az egyes szervezeti egységeknél keletkező információk naprakészen kerüljenek átadásra a többi szervezeti egység felé.
- Tevékenységek kiszervezésére több példa van a településen. Mindazonáltal a „bent maradt” feladatok ellátását is naprakészen kell végezni. Elengedhetetlen az ügyintézők szakmai képzése, beleértve a más hivatallal való együttműködés, tapasztalatcsere intézményesítésének megvalósítását.
- A hivatal illetve az ügyintézés működéséről többféle statisztika készül és azt felügyeleti vizsgálatok is értékelik. A hivatali ügymenet, az ügyintézés és a nyújtott szolgáltatások jellemzőinek elemzése alapján értékelhető mutatószámokat szükséges kidolgozni, a hivatal működésére és az ügyintézés minősítésére egyaránt.

A járási rendszer és Veresegyház

Veresegyház a térség évek óta (mind oktatási, mind egészségügyi, mind szociális ellátórendszeri, mind építészeti, mind megközelíthetőségi szempontból) legdinamikusab-

4. ábra – A szervezeti átvilágítás során feltárt főbb problémák
Forrás: Saját szerkesztés.

ban fejlődő városa, amelyhez igen sok szállal (pl. kulturális programok, a térséget ellátó okmányiroda, sportolási lehetőség, stb.) kötődnek a földrajzi egységet is alkotó környékbeli települések lakói.

Az évekkel ezelőtt kialakult veresegyházi kistérség (Veresegyház, Erdőkertes, Órbottyán, Galgamácsa, Vácrátót, Vácegres, Váckisújfalu, Csomád) alakul át Gödöllői Járassá. A járási hivatalhoz fog tartozni Veresegyházon túl: Csömör, Dány, Erdőkertes, Gödöllő, Isaszeg, Kerepes, Kistarcsa, Mogyoród, Nagytarcsa, Pécel, Szada, Vácszentlászló, Valkó és Zsámbok is. Ez a hivatal fogja ellátni a következő fontosabb feladatokat:

- okmányirodai feladatok,
- gyám- és gyermekvédelmi ügyek,
- egyes szociális ügyek,
- családtámogatási ügyek,
- köznevelési feladatok,
- építésfelügyeleti feladatok,
- menedékjogi ügyek,
- egyéni vállalkozói tevékenység engedélyezése,
- egyes kommunális típusú ügyek,
- egyes állategészségügyi feladatok,
- egyes vízgazdálkodási ügyek,
- a megyei kormányhivatalok által átvett szabálysértési feladatok,
- helyi védelmi bizottság vezetése.

A Kistérségi Központot is magába foglaló, 2011-ben átadott új városközpont kapacitása olyan szintűnek bizonyult, hogy a tervezett gigantikus méretű gödöllői járásnál kisebb, Veresegyházi Járási Kirendeltséget hoznak létre ott a jogalkotók. Ez a közigazgatási egység gyorsabban tud alkal-

mazkodni az új feladatokhoz, amelyeket kisebb méreténél fogva és kihasználva a helyi adottságok ismeretét, kisebb költséggel is el tud látni. A könnyebb megközelíthetőség, a kevesebb embert érintő, így gyorsabb ügyintézés vélhetően kisebb elégedetlenséget és ügyintézési zavarokat fog okozni, ami egy új rendszer bevezetésénél egyébként is elkerülhetetlen.

A projekt által megvalósított korzerű és hatékony szervezet létszáma a 2009-es 52 főről 87 főre változott 2012-re. Ezt alapvetően két tényező indokolta: egyrészt a 2009-ben meglévő feladatok ellátása is többlet humán erőforrást igényelt a minőségi munkavégzés miatt; másrészt bővült az önkormányzat által vállalt feladatok köre. A járási rendszer bevezetésével ez a létszám várhatóan 31 fővel fog csökkenni a Gödöllői Járási Hivatallal megkötendő megállapodás értelmében. Az átkerülő munkatársak közalkalmazotti jogviszonya köztisztviselői szolgálati jogviszonnyá alakul át.

A 2013. január 1-jétől életbe lépő változások nagy horderejűek Veresegyház Város Polgármesteri Hivatala életében, és azokhoz a munkaszervezetnek is alkalmazkodni kell. A járási hivatallal megosztott feladatokat újra kell definiálni, és a humán erőforrásokat hatékonyan allokálni. A munkatársak a projekt lezárása óta eltelt időszakban a tanult készségeket folyamatosan fejlesztették és a személyes kompetenciák is fejlődtek. Ez vélhetően jótékony hatással lesz a járási hivatal feladatellátására is, hiszen a képzett, minőségi munkaerő bármely szervezetnek hasznára válik. Azonban, a jövő év működési tapasztalati alapján célszerű lenne a kialakult jogszabályi környezetben megismételni a 2009. évi szervezeti átvilágítást, és átgondolni a napi működést.

Mezei Zoltán

PhD hallgató,

PTE-KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

Sándorné Rab Ágnes

Tanácsadó,

Veresegyház Város Polgármesteri Hivatal

Irodalom:

- Handy, C. (1993): Understanding organisations. Harmondsworth, Penguin.
- Gyórfi D. – Vígvári A. (szerk.) (2009): Közpénzügyek nagy kézikönyve. CompLex Kiadó, Budapest.
- Marosán Gy. (2009): Szervezeti átvilágítási módszer. (www.marosan.hu/oktat/szervatil.doc – 2009.09.28.)
- Pálné Kovács I. (2008): Helyi kormányzás Magyarországon. Nordex Kft. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- Pollit, C. – van Thiel S. – Homburg V. (eds.) (2007): New public management in Europe: Adaption and alternatives. Hampshire, Palgrave Macmillan.
- Vágvölgyi Gusztáv (2005): Szervezeti Diagnózis. Inspi-Ráció Egyesület, Nyíregyháza. (<http://www.inspi-racio.hu/inspdocs/200607/18szervezetidiagnozis.pdf> – 2009.09.28.)

Kulcsszavak: járás, hatékonyságfejlesztés, önkormányzat, szervezeti átalakítás

Abstract

Efficacy of public finance in the local government sector

The district offices (new levels of the Hungarian administration) are about to start their work from January 1st, 2013. The configuration of these new offices will strongly influence the every-day work of the local administration, because of splitting the tasks. The observations mentioned before are right in case of Veresegyház local authority, which finished its tender (ÁROP 3.A.1/A – 2008) in 2010. The title of the tender was: "Rationalization and organization development of Veresegyház Local Authority". The aim of the project was – as defined clearly in the title – to explore the current operational efficiency of the Veresegyház mayor's office and to draw up proposals based on earlier analyses of the local authority and its operational organization with a view to improving the overall efficiency of the operation and the local services. The principal positive result of the organizational screening was that no organizational problem was uncovered in any of the nine fields examined requiring immediate intervention. It should likewise be emphasized that, in two respects – that dealing with the opinions of the local authority staff and that dealing with the willingness to cooperate within the organization – the results which emerged were very favorable, indicating the suitability of the staff and their loyalty towards the work of the organization and towards each other also. At the same time, the examination highlighted three problem areas which management should be able to attend to. This article monitors the period from the closure of the tender till nowadays, regarding the changes by the new level of the Hungarian Administration.

Kitekintés

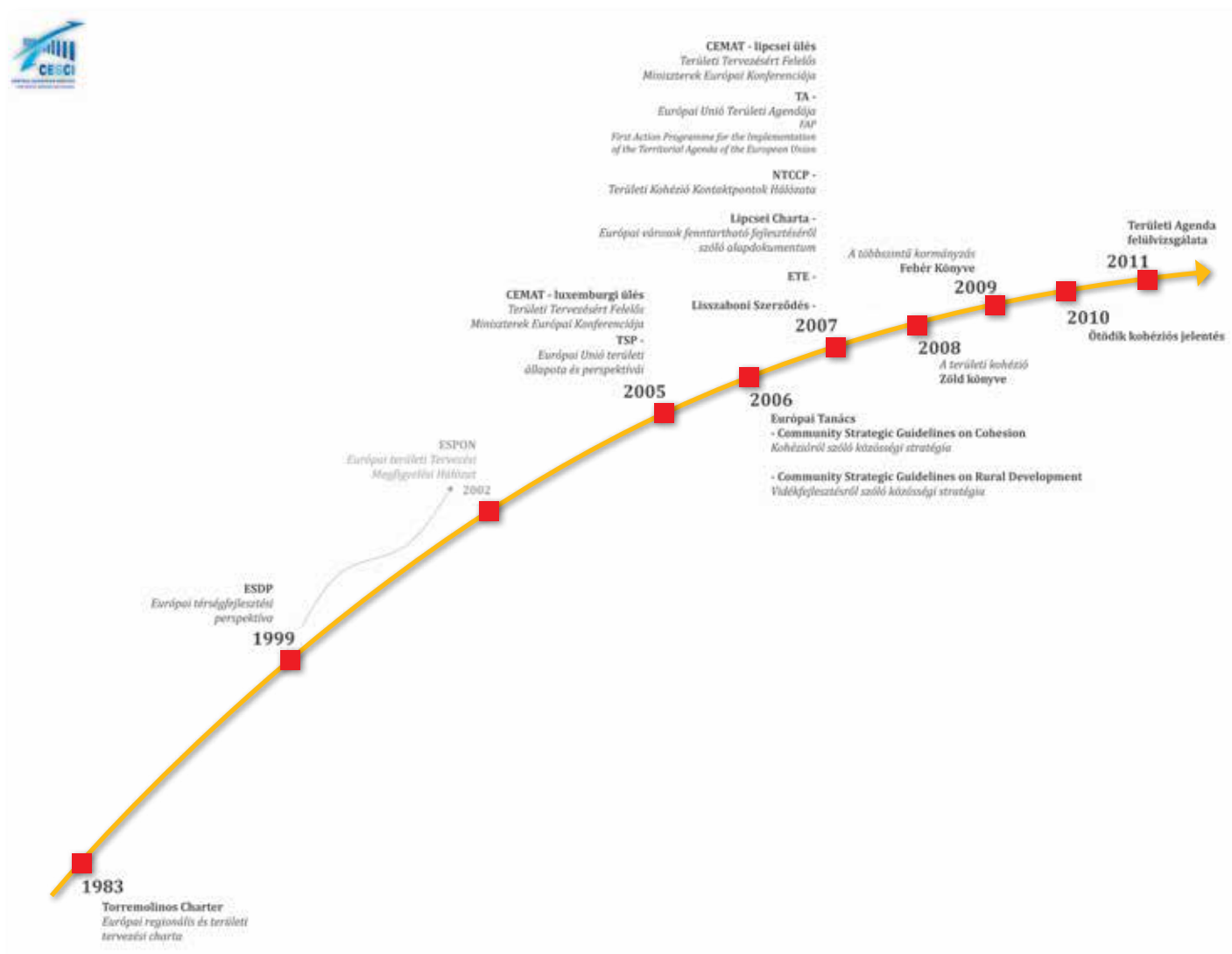
Hosszasan érlelt folyamat után napjainkra jutott el az Európai Unió területfejlesztési fősodora arra a pontra, ahol már valóban a területi kohézió elve a meghatározó, és létrejöttek az első, valóban integrált fejlesztési megközelítésre alkalmas eszközök is. Mára az uniós értelmezésben a kohézió minden vetületének (pl. társadalmi vagy gazdasági) van területi aspektusa, a térségi szemlélet átítatja a teljes megközelítést – a kohéziós politika lényegében a társadalmi és a gazdasági vonatkozásokra is a területi kohézió elemeiként tekint.

A 2014–2020-as időszak lehetőségei a határ menti gazdaságfejlesztésben – Az EGTC-k lehetséges szerepe határ menti ITI-k megvalósításában

A területi kohézió jelentősége a határok mentén

Európa változik. 2014-től új költségvetési ciklus lép életbe az Unióban, melyhez jelentősen átalakuló kohéziós politika, felfrissülő regionális politika is társul. Általánosságban elmondható, hogy a megújuló rendeletek összességében kedvezően érintik a határ menti térségek helyzetét. Úgy tűnik, minden eddiginél komolyabb szerepet kap a területi kohézió, az integrált területi beruházások (ITI¹) a fejlesztések fontos eszközeivé válhatnak, az EGTC-k pedig az ezeket (határokon átnyúló esetekben) megvalósító kiemelt szereplőkké. Az Európai Területi Együttműködés keretében felhasználható források is jelentősen emelkednek. Horvátország csatlakozásával hazánk belső uniós határai is egy hosszú szakasszal gyarapodnak a Dráva mentén, ráadásul a magyar–román határ schengenivé válása is küszöbön áll.

Az eredendően a koncentráció, a területi összekapcsolás és az együttműködés hármas pillérére nyugvó kohézió az integrált megközelítéssel kiegészülve egyre fontosabb, meghatározóbb részévé válik a jövőben az Európai Unió regionális politikájának. A kohéziós politika az *első időben* azt jelentette, hogy a gazdaságilag és társadalmilag *az átlagtól elmaradott térségeket* külön pénzügyi eszközökkel *kell támogatni* a közös uniós célok elérése érdekében. A gazdasági és társadalmi kohézió (konvergencia) elvét *csak az utóbbi évtizedben* egészítette ki a *területi kohézióé*. Ennek az elvnek a megjelenése gyökeresen új szemléletmód bevezetését is jelenti: az elmaradott térségek fokozatos *felzárkóztatása helyett/mellett* az Unió belső *területi összefüggései* és az egyes térségek *sajátosságai* kerülnek az érdeklődés homlokterébe, a tagállami kompetenciaként kezelt területfejlesztésnek közösségi kereteket biztosítva.

1. ábra – A területi kohézió elvének „törzsfajlódása”

¹ Integrated Territorial Investment – integrált területi beruházás

A területi kohézió beépülése az uniós kohéziós politikába nem választható el attól a folyamattól sem, ahogy a terület- és a városfejlesztés fokozatosan teret hódított a közösségi szintű diskurzusban.

A '80-as évektől a területi tervezés irányultságában jelentős változások következtek be. Az 1999-ben elfogadott Európai Térségfejlesztési Perspektíva (ESDP) irányelvei még a városhálózat kiegyensúlyozottságára, az infrastruktúra fejlesztésére, valamint a természeti és kulturális örökség védelmére vonatkoztak. A 2007-es lipcsei ülésen megvitatott és elfogadott dokumentumokban viszont előtérbe került a térségek belső potenciáljának feltárása, és egy hatékonyabb, intelligensebb irányítás létrehozása. Utóbbin egy demokratikus, több szintű kormányzás értendő, ahol a szakpolitikák között folyamatos konzultáció folyik. Az EU Területi Agendájában felhívják a figyelmet a területi kohézió feltételeinek kettősségére, miszerint az EU-politikáknak és a helyi-regionális stratégiáknak közelíteniük kell egymáshoz. Említik még a területi együttműködés jelentőségét, ami a három 2007-es célkitűzés egyike is, és amelynek eszközei között regionális klaszterek és hálózatok kialakítása szerepel. A 2008-ban elfogadott Zöld Könyv a területi tervezés legfontosabb dokumentuma módszertani szempontból, amelyben hangsúlyozzák a gazdasági ágazatokat integráló problémamegoldások és beavatkozások hatékonyságát. A társadalmi-gazdasági fejlődést lassító jelenségek (3 „D”: népsűrűség /density/, távolság /distance/, megosztottság /division/) enyhítését lényegesnek ítélik, a problémák feloldására megoldásokat dolgoznak ki (3 „C”: koncentráció /concentration/, összekapcsolás/connection/, együttműködés /cooperation/) (1. ábra).

Kiemelendő az a folyamat, mely 1983 óta megfontoltan, de folyamatosan egyre inkább törekedett a tervezési gyakorlatba beszűrni a területi kohézió, az integrált fejlesztési megközelítés elveit. Hosszasan érlelt folyamat után napjainkra jutott el az Európai Unió területfejlesztési fősodora arra a pontra, ahol már valóban a területi kohézió elve a meghatározó, és létrejöttek az első, valóban

integrált fejlesztési megközelítésre alkalmas eszközök is. Mára az uniós értelmezésben a kohézió minden vetületének (pl. társadalmi vagy gazdasági) van területi aspektusa, a térségi szemlélet átítatja a teljes megközelítést – a kohéziós politika lényegében a társadalmi és a gazdasági vonatkozásokra is a területi kohézió elemeiként tekint (Riczy J. – Salamin G., 2010 illetve Péti M. et al). A 2014 utáni programozási időszakban a területi kohézió jóval nagyobb szerepet fog betölteni, mint a jelenlegi ciklusban. Érzékelhető, hogy mostanra a másik két kohéziós-tengely mellé erősödött. Ezt támasztja alá a 2010-ben publikált ötödik kohéziós jelentés² is. A kohéziós politika 2014 utáni kereteit az EU2020 Stratégia³, a 2011-ben felülvizsgált Területi Agenda⁴, valamint a 2011 októberében napvilágot látott új kohéziós politikai rendelettervezetek⁵ határozzák meg. Mértékadó szakpolitikai dokumentumok sora jutott olyan következtetésekre, amelyek ma meghatározzák a 2014 után várható területfejlesztés eszköztárát (pl. a közösségi tervezés fontossága, az ágazati integráció szükségessége, a forrásoldali integráció megteremtésének lehetősége stb.).

A területi kohézió elve köré szerveződő, körvonalazódó új lehetőségek olyan keretét adhatják a határ menti térségek gazdaságfejlődésének, amely egészen új pályára állítja e speciális területek fejlesztési dinamikáját. Az új lehetőségek egyúttal azonban új kihívásokat is jelentenek. A területi kohézió kiemelt hangsúlya, a térségileg és ágazatilag is integrált szemléletű beruházások megalapozása minden eddiginél komolyabb szakmai munkát követel meg a tervezőktől.

E rövid írásban két 2014 és 2020 között fontosnak ígérkező eszköz, az EGTC és az ITI által a határ menti térségek számára biztosítható általános terület- és járulékos gazdaságfejlesztési előnyöket járjuk körül.

Az együttműködés eszköze: EGTC

A határ menti együttműködések jövőjét szintén alapjaiban határozza meg az EGTC-rendelet⁶, hiszen ez az

² Breska, Eric von (szerk.): Befektetés Európa jövőjébe. Ötödik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról. Európai Bizottság, 2010. november, Brüsszel, 304 p.

³ COMMUNICATION FROM THE COMMISSION EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM(2010) 2020 final. 35 p.

⁴ Az Európai Unió Területi Agendája 2020. Egy sokszínű régiókból álló, befogadó, intelligens és fenntartható Európa felé. A területi tervezésért és területfejlesztésért felelős miniszterek 2011. május 19-én, Gödöllőn tartott informális ülésén született megállapodás, 14 p.

⁵ A rendelettervezetek a következők:

- Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE a Közös Stratégiai Kerethez tartozó Európai Regionális Fejlesztési Alapra, Európai Szociális Alapra, Kohéziós Alapra, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. (Röviden: általános rendelet) COM(2011) 615 végleges
- Javaslat. AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE az Európai Regionális Fejlesztési Alap által az európai területi együttműködési célkitűzésnek nyújtott támogatásra vonatkozó egyedi rendelkezésekről. (Röviden: ETE-rendelet) COM(2011) 611 végleges
- Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE az európai területi együttműködési csoportosulásokról szóló, 2006. július 5-i 1082/2006/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletnek („EGTC-rendelet”) a csoportosulások létrehozásának és működésének egyértelművé tétele, egyszerűsítése és javítása tekintetében történő módosításáról. (Röviden: EGTC-rendelet) COM(2011) 610 végleges
- Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE az Európai Regionális Fejlesztési Alapról és „a növekedés és munkahelyteremtést szolgáló beruházás” célkitűzéséről szóló egyedi rendelkezésekről, valamint az 1080/2006/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. (Röviden: ERFA-rendelet) COM(2011) 614 végleges
- Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE a Kohéziós Alapról, és az 1084/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. (Röviden: KA-rendelet). COM(2011) 612 final/2 (módosított változat)
- Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE az Európai Szociális Alapról és az 1081/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. (Röviden: ESZA-rendelet.) COM(2011) 607 final /2 (módosított változat)
- Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on the European Globalisation Adjustment Fund (2014 – 2020). (Európai Globalizációs Alkalmazkodási Alap) COM(2011) 608 final
- Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on a European Union Programme for Social Change and Innovation. (Társadalmi változás és innováció program.) COM(2011) 609 final

A rendelettervezetek elérhetőek a regionális főbirtosság honlapján: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/proposals_2014_2020_en.cfm#6 (legutolsó letöltés: 2012. június 28.)

⁶ <http://egtc.kormany.hu/egtc-rendelet>

együttműködési keret egészen új, elsősorban intézményi lehetőségeket kínál. Mindezekért szükségesnek tartjuk röviden ismertetni az EGTC mibenlétét, a 2014 után várható fejlemények figyelembevételével.

Az európai területi társulások alapítását az 1082/2006/ Ek-rendelet teszi lehetővé. Az uniós közösségi jogi dokumentum alapján minden tagállamnak el kellett fogadnia a vonatkozó nemzeti jogszabályt, továbbá a rendelet lehetőséget ad az uniót kívüli, „harmadik” ország részvételére is.

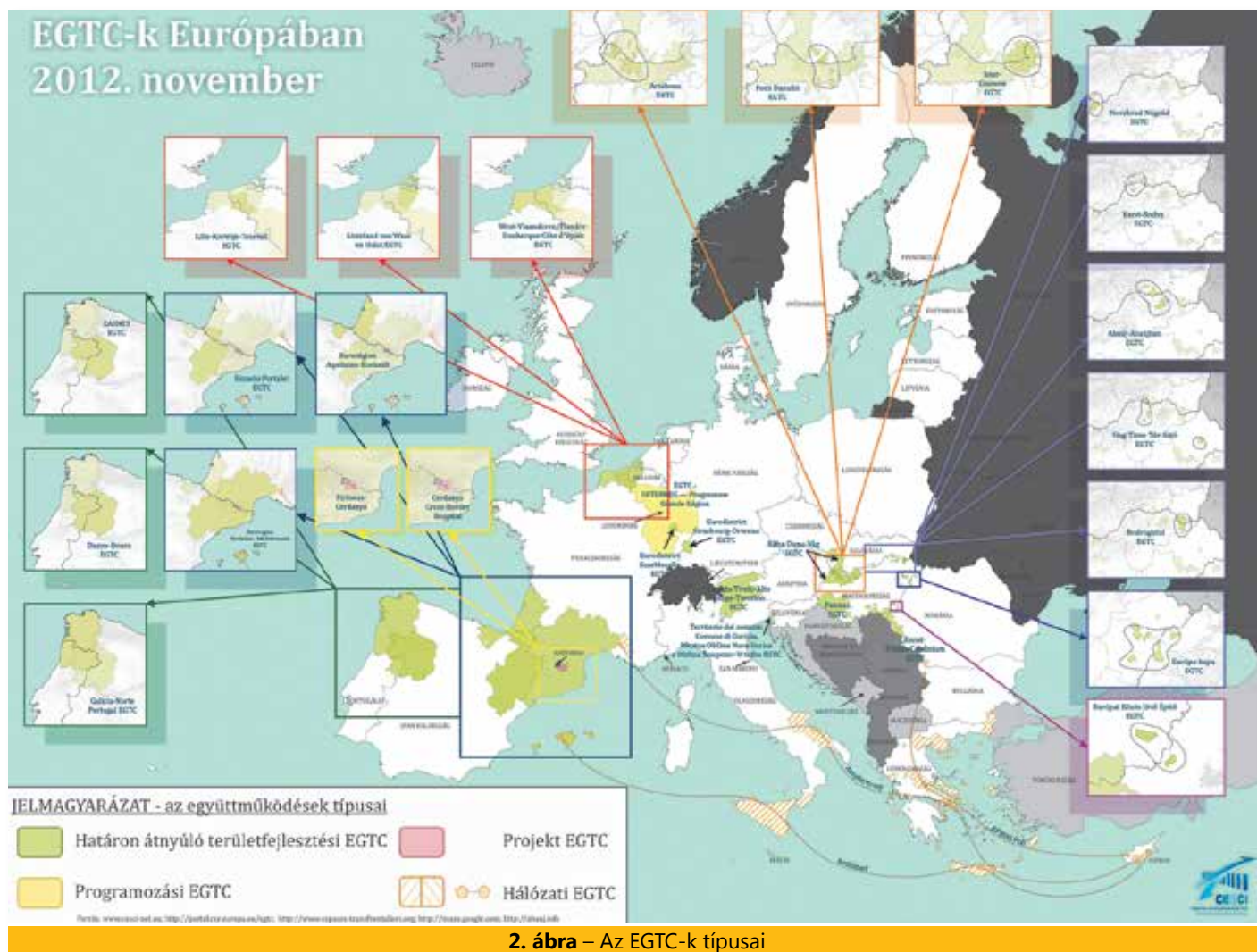
Az EGTC olyan határon átnyúló „önkormányzati társulás”, amely önálló jogi személyiségként járhat el minden, tagsága által érintett államban, saját alkalmazottakat foglalkoztathat, közös intézményeket és vállalkozásokat hozhat létre. Ez a körülmény egyrészt rendkívül rugalmas intézményi megoldásokra ad lehetőséget, másrészt lehetővé teszi olyan állandó, határon átnyúló struktúrák kialakítását, amelyek egy adott határrégió integrált ágazati vagy átfogó területi fejlesztését teszik lehetővé.

Az EGTC tehát egyszerre program- és projektmenedzselési eszköz, amely egy adott térség ágazati vagy területi fejlesztését segíti, valamint finanszírozási megoldás, amely a források optimális kihasználását teszi lehetővé.

Az eddig bejegyzett EGTC-k négy fő típusba sorolhatóak funkciójuk szerint. A legtöbb megalapított EGTC a közvetlen, határ menti területfejlesztést tűzte ki céljául. Ezek a szervezetek nevezhetőek határ menti területfejlesztési EGTC-knek. Céljuk a hosszú távú területi együttműködés, közös fejlesztések megvalósítása és a fejlesztések eredményeinek fenntarthatóságát biztosító közös intézmények létrehozása, működtetése. Ezeket az EGTC-eket az eurorégiós együttműködések következő generációjának tekinthetjük, mivel az eurorégiók, eurodistrictek és egyéb szervezeti keretek között elindított munkát emelik egy magasabb szintre.⁷ A 2012 őszéig bejegyzett 30 EGTC többsége ebbe a csoportba sorolható, ahogyan a magyar részvételű EGTC-k esetében is egyelőre ez (a határ menti ITI menedzselésére is alkalmas) forma az egyeduralgató (2. ábra).

Az EGTC-k jelentősége a határ menti fejlesztésekben 2014 után tovább nő.

- 1, Egyrészt az új kohéziós politikát érintő rendelettervezetek újszerű, integrált, stratégiai megközelítést várnak el a programozás során. Ez azt jelenti, hogy az eddigi, projektközpontú szemléletmód átadja a

⁷ Ocskay Gy. – Jaschitz M. (2010): Tradicionális vonzaskörzeti és funkcionális kapcsolatok a Kárpát-medencében – a kiterjedő térkapcsolatok új perspektívái. In: Falu Város Régió. 2–3. sz. pp. 80–85

⁸ Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE az Európai Regionális Fejlesztési Alap által az európai területi együttműködési célkitűzésnek nyújtott támogatásra vonatkozó egyedi rendelkezésekről. COM(2011) 611 végleges (ETC-rendelet). Preambulum, (20) bekezdés.

helyét a hosszabb távú, területi együttműködésen alapuló, stratégiai szemléletmódnak. (Általános rendelet, 5.1.2 pont) Ez a tartós, intézményesült kapcsolatok megerősödésének kedvez.

- 2, Az új programozási időszakban hangsúlyosan fogják számon kérni a benyújtott projektek valódi határon átnyúló hatását. Az Európai területi együttműködési programokra vonatkozó tervezet úgy fogalmaz, hogy kizárólag az ilyen projektek nyerhetnek a jövőben támogatást.⁸
- 3, Az új kohéziós politika bevezeti az integrált területi beruházás modelljét⁹, amelynek lényege, hogy a szektorális és projektalapú kezdeményezések helyett az átfogó, a foglalkoztatást, a növekedést és a környezeti szempontokat egyszerre teljesítő nagy projekteket fogják támogatni. Az ilyen integrált beruházások megvalósítását helyi szintű menedzsmentszervezetek is megkaphatják feladatuk. Az európai területi együttműködésről szóló rendelettervezet ajánlja, hogy a határon átnyúló területi beruházásokat EGTC-k menedzseljék le.¹⁰
- 4, Az eddig ismert, előzetes tervek szerint az európai területi együttműködésre szánt források mintegy 30%-kal bővülnek a 2014–2020-as költségvetési időszakban a jelenlegihez képest. Ezen belül a közvetlen határ menti együttműködésekre fordítható ennek az összegnek a 74%-a, mintegy 8,5 milliárd euró. Mindeközben a nemzeti elosztású források köre és összege is jelentősen csökkenni fog. Ez a tény jelentősen felértékeli a CBC-programokat a határtérségek fejlesztési terveinek megvalósításában. E tendencia az ITI eszközén keresztül ráadásul kiegészülhet „mainstream” forrásokkal is, tovább növelve a határ menti fejlesztések arányos súlyát.

További lényeges elem, hogy az új kohéziós politika területi kohéziót érintő rendelkezéseinek harmadik pillére a területi fejlesztés irányításának (kormányzásának: governance) hangsúlyozása. A Több szintű kormányzás fehér könyve¹¹ szerint a kohéziós politika és a közigazgatás szorosan összefonódik, és lényegében elképzelhetetlenek egymás hiányában. A több szintű kormányzás modellje lehetővé teszi, hogy az ágazati megközelítés helyébe a területi lépjen, ezzel biztosítva új szerkezetet a gazdaságfejlesztés számára.

A határ menti térségekben ennek a fejlesztési munkának adekvát intézményi megoldása az EGTC (európai te-

ritületi társulás): „A több szintű kormányzás dimenziója az EGTC kezdeményezési, alapítási és működtetési folyamatának középpontjában áll.” (Uo. 30.)

A több szintű kormányzást a felülvizsgált Területi Agenda is alapvető eszköznek tekinti. A fentebb már említett integrált területi megközelítés, amely a határon átnyúló funkcionális régiók kialakulását is segíti, szükségessé teszi a több szintű irányítási modellek bevezetését.

Az Általános rendelet a programozás és végrehajtás általános elvei közé emeli a több szintű kormányzást (Preambulum (9) bek, II. rész, 5. cikk). Az ETE-rendelet preambulumban ennek a koordinációnak az egyik eszközeként jelenik meg az EGTC:

„A tagállamokat ösztönözni kell arra, hogy az irányító hatóság feladatait egy európai területi együttműködési csoportosulásra ruházza, vagy ilyen csoportosulást bízjon meg az európai területi együttműködési csoportosulás által érintett területet lefedő együttműködési programrész irányításával.” (ETE-rendelet, Preambulum, (28)) „Amennyiben azonban egy európai területi együttműködési csoportosulást jelölnek ki irányító hatóságnak, azt fel kell hatalmazni ilyen ellenőrzések végzésére, mivel szerveiben valamennyi részt vevő tagállam képviselteti magát.” (Uo. (30)) Ez a rendelkezés olyan jogkörökkel ruházza fel a döntően helyi-regionális szereplőket egyesítő EGTC-eket, amilyenekkel korábban csak a nemzetállamok rendelkeztek¹², és ez radikálisan új megközelítést tesz lehetővé a határ menti tervezés és programozás szempontjából (3. ábra).

A fentiekre tekintettel és ismerve az Európai Unión belül a területi kohéziót érintő elképzelések alakulását, az EGTC-t a leginnovatívabb és a leginkább jövőbe mutató közösségi kezdeményezések között tartjuk számon, amely a határtérségek fejlesztéséhez éppúgy hozzájárulhat, mint az országhatárok elválasztó szerepének oldásához. Az eszköz számos területen nyújthat segítséget, például közös intézmények, vállalkozások menedzselése, valamint a társadalmi kapcsolatok elmélyítése terén, így prognosztizálható az is, hogy egy EGTC keretein belül kialakuló kapcsolatok újszerű, élénkebb mintázatokat kölcsönözhetnek egy térség együttműködésének, belső és külső gazdasági dinamikájának.

A fejlesztés eszköze: ITI

A határ menti együttműködések szempontjából szintén nagyon fontos fejlemény, hogy a következő időszakban az ETE keretében „csakis ténylegesen közös művelek”

⁹ Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE a Közös Stratégiai Kerethez tartozó Európai Regionális Fejlesztési Alapra, Európai Szociális Alapra, Kohéziós Alapra, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. IV. fejezet, 99. cikk

¹⁰ ETE-rendelet III. fejezet, 11. cikk

„A tagállamokat ösztönözni kell arra, hogy az irányító hatóság feladatait egy európai területi együttműködési csoportosulásra ruházza, vagy ilyen csoportosulást bízjon meg az európai területi együttműködési csoportosulás által érintett területet lefedő együttműködési programrész irányításával.” (ETE-rendelet, Preambulum, (28))

„Együttműködési programok esetében a(z) .../2012/EU rendelet [a közös rendelkezésekről szóló rendelet] 99. cikkének (3) bekezdésében említett integrált területi beruházást irányító és végrehajtó közreműködő szervezet egy európai területi együttműködési csoportosulás vagy más jogi személy lehet, amelyet a részt vevő országok törvényei alapján hoztak létre, feltéve, hogy felállításában legalább két részt vevő ország közhatóságai közreműködnek.” (ETE-rendelet, 10. cikk: Integrált területi beruházás)

¹¹ The Committee of the Region's White Paper on Multilevel Governance, CdR 89/2009fin, Brüsszel, 40 p.

¹² Vö. ehhez az ETE-rendelet 21. cikke.

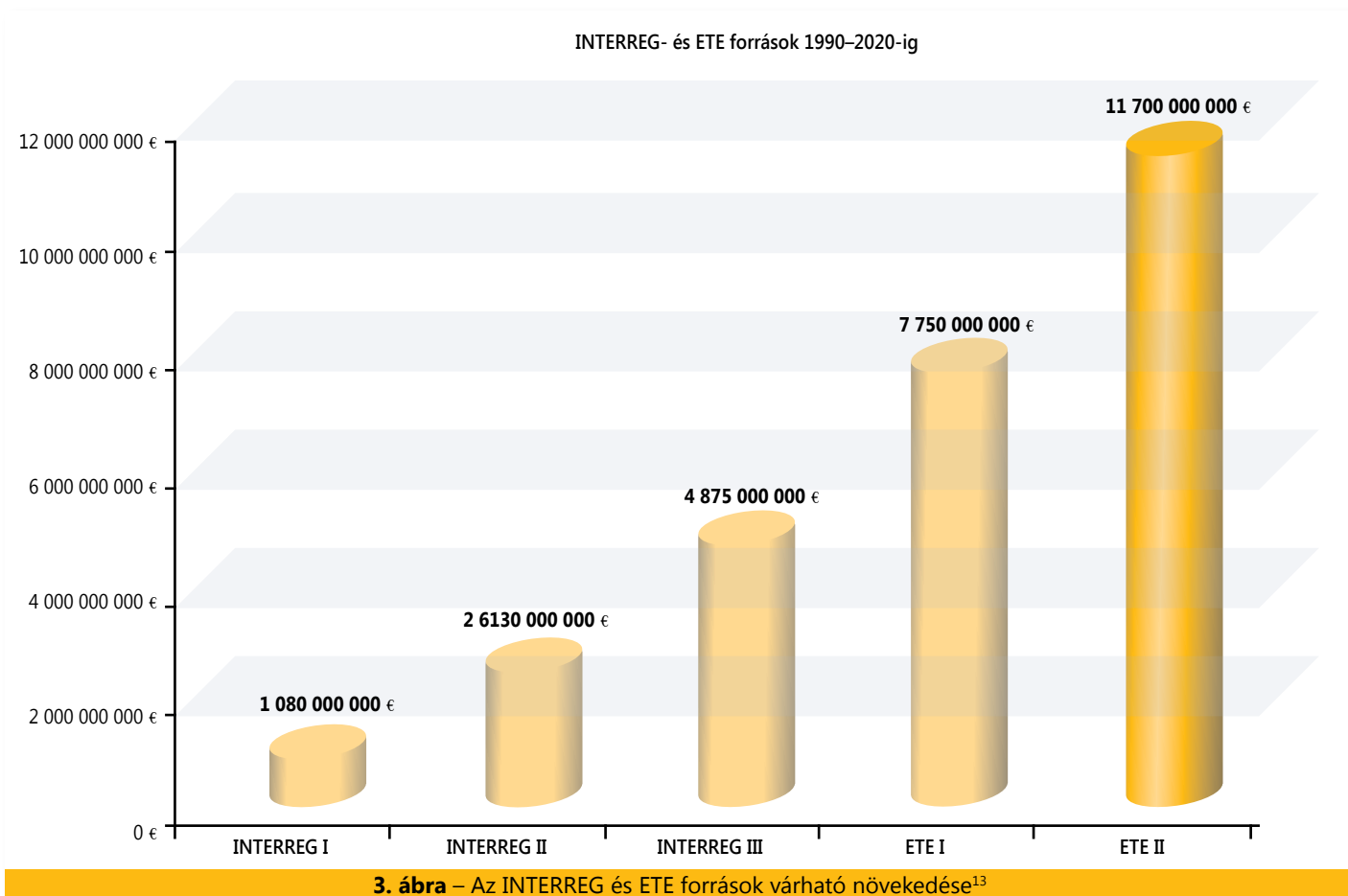
(ETE-rendelet¹⁴) lesznek finanszírozhatók, ami azt jelenti, hogy ebből a megközelítésből is érdemes lesz a fejlesztéseket integrált módon megközelíteni. Mindez értelmetlené teszi a kiírásokhoz igazodó, ad-hoc pályázatfejlesztési tevékenységet – helyette a stratégiai előkészítés, a menedzsment szerepe fog nőni.

A hangsúlyok áthelyeződését jelzi még, hogy a helyi erőforrásokon alapuló fejlesztések kerülnek előtérbe. Cél a térségek sérülékenységének csökkentése részleges önállóság, helyi piac megteremtésével, és a helyi identitás erősítésével. Megjelennek közösségi szinten irányított helyi fejlesztések is, amelyek szubregionális területet célozhatnak, végrehajtásáért a helyiek felelnek.

Az új Kohéziós Politika részeként várhatóan jelentősen növekedni fog az ágazatilag és területileg is integrált megközelítés súlya, ez pedig forrásoldali integrációra¹⁵ is lehetőséget ad (területi igények felmérése, beépítése, programok közötti összhang, multifund programok). Új elvként jelenik meg az eredményorientáltság (indikátorok, mérföldkövenkénti ellenőrzéssel; megvalósítási keretek kijelölése); a koncentráltág, a tematikus koncentráció hangsúlyozásával (pl. energiahatékonyság, innováció és

KKV-fejlesztés a fókuszban); a több szintű kormányzás; az ex-ante és makrogazdasági feltételek feltárása; és a helyi alapú fejlesztés (place-based approach). Ezeken túl az Európai Bizottság egyenesen ösztönzi a széles partnerségen alapuló, több ágazati területet átfogó, integrált stratégiák megalkotását és az ilyen elveknek megfelelő projektek megvalósítását. E beavatkozások eszközt, az ITI-t¹⁶ is kidolgozzák.

Az ITI egy adott város vagy egy régió problémáit integráltan kezelő, egyszerre több tematikus célkitűzés és több operatív program prioritásaihoz igazított fejlesztési program, amelynek megvalósítását (vagy annak egy részét) a tagállam helyi szintre delegálhatja. Az ITI által megvalósítandó intézkedéseknek hozzá kell járulniuk a résztvevő operatív programok prioritási tengelyeinek tematikus célkitűzéseéhez, valamint a területi stratégia fejlesztési célkitűzéseéhez. Az ITI tehát megfelelő eszköznek tűnik egy adott (határ-) térség komplex fejlesztésére, integrált fejlesztési céljainak megvalósítására, egyúttal a projekt-központú megközelítés meghaladására. Az ITI a megfelelő alapossággal kijelölt területre (ez a lehatárolás nem adminisztratív határok, hanem funkcionális összetartozás alap-

¹³ CECI szerkesztés, adatforrás: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/etc/etc_proposal_hu.pdf

¹⁴ http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/etc/etc_proposal_hu.pdf

¹⁵ http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/iti_hu.pdf

¹⁶ „Amennyiben a(z) ... rendelet [ESZA-rendelet] 12. cikkének (1) bekezdésében meghatározott városfejlesztési stratégia vagy más területi stratégia vagy megállapodás alapján integrált megközelítés szükséges egy vagy több operatív program több prioritási tengelyéhez tartozó beruházásokhoz, az intézkedést integrált területi beruházásként (a továbbiakban: ITB) kell végrehajtani.” (Általános rendelet, 99. cikk, 1. bek). „A tagállam vagy az irányító hatóságok az ITB irányítására és végrehajtására kijelölhet egy vagy több közreműködő szervezetet, beleértve a helyi hatóságokat, regionális fejlesztési szervezeteket vagy civil szervezeteket.” (Általános rendelet, 99. cikk, 3. bek).

ján történik), és e terület integrált fejlesztési stratégiájára épül. Megvalósítása elengedhetetlen előfeltétele továbbá a megvalósítandó intézkedéscsomag megfelelő kidolgozása.

Az általános rendelet meglehetősen szűkszavúan, fogalommagyarázat nélkül vezet be az integrált területi beruházás (integrated territorial investment, ITI) eszközt:

„Amennyiben a(z) ... rendelet [ESZA-rendelet] 12. cikkének (1) bekezdésében meghatározott városfejlesztési stratégia vagy más területi stratégia vagy megállapodás alapján integrált megközelítés szükséges egy vagy több operatív program több prioritási tengelyéhez tartozó beruházásokhoz, az intézkedést integrált területi beruházásként (a továbbiakban: ITB) kell végrehajtani.” (Általános rendelet, 99. cikk, 1. bek)

Az eddigi viták alapján az állítható, hogy az ITI egy adott város vagy egy régió problémáit integráltan kezelő, egyszerre több tematikus célkitűzés és több operatív program prioritásaihoz igazított fejlesztési program, amelynek megvalósítását (vagy annak egy részét) a tagállam helyi szintre delegálhatja:

„A tagállam vagy az irányító hatóságok az ITB irányítására és végrehajtására kijelölhet egy vagy több közreműködő szervezetet, beleértve a helyi hatóságokat, regionális fejlesztési szervezeteket vagy civil szervezeteket.” (Általános rendelet, 99. cikk, 3. bek)

ITI megvalósítására ETE-együttműködés keretében is lehetőség van, ilyenkor a beruházást irányító vagy végrehajtó szervezet lehet egy EGTC vagy más, az érintett tagállamok által közösen létrehozott entitás (ETE-rendelet, 10. cikk).

Az integrált területi beruházás mint eszköz lehetővé teszi, hogy az általában periférikus fekvésű, funkció- és forráshiányos határtérségek közös, mindkét érintett fél érdekeit szem előtt tartó, hosszú távú, integrált fejlesztéseket valósítsanak meg. Ez lényegi újdonság a korábbi ad-hoc, projektszemléletű együttműködésekhez képest.

A megújuló európai kohéziós politikában előtérbe kerülő, területileg, ágazatilag és forrásoldalról integrált tervezési, beruházási megközelítés természetesen itthon sem számít előzmények nélküli újdonságnak.¹⁷ A térségi tervezés igénye a Regionális Operatív Programokban (ROP) utolérhető, az Integrált Városfejlesztési Stratégiák (IVS) megalkotásánál adott volt a stratégiai szemlélet, a leghátrányosabb helyzetű kistérségek fejlesztésére irányuló LHH-programban megjelent a területi koncentráció, a LEADER programban pedig egyszerre kapott helyet az ágazati (vidékfejlesztési, mezőgazdasági), és a területi (LEADER-kistérségek) szemlélet. Ezen előzmények azonban csak elemeikben feleltethetők meg az erősödő integrált megközelítésnek, azonban mindenképp fontos előképei annak.

Habár az ITI eszközének részletes felépítését még véglegesíteni kell, az mindenesetre bizonyos, hogy a többszintű kormányzás lehetőségeivel kiegészülve, a határ menti térségekben a helyi gazdaságfejlesztés új, átfogó eszközévé válhat. A komplex, térségeken és ágazatokon is átívelő felépítés alkalmassá teszi arra, hogy

rendszerszinten mozdítsa kedvezőbb irányba egy térség gazdaságfejlődését.

A két eszköz kombinációja – lehetséges hatások a határ menti gazdaságfejlődésben

A fentiekből talán kirajzolódik az új kohéziós politika által a határ menti térségek számára kínált mozgástér. Látszik, hogy a több szintű kormányzási metódus a lokális irányításnak nagyobb rendelkezési lehetőséget fog biztosítani, így a térségi kohézió és együttműködés erősödése várható. Az is érzékelhető, hogy a legígéretesebbnek tűnő együttműködési, illetve fejlesztési eszközök (EGTC, ill. ITI) együttes alkalmazása mindkét irányban pozitívan hathat. A határ mentén megvalósítandó ITI-k életútját egész egyszerűen más együttműködési formával elképzelni is nehéz, hiszen az EGTC az egyetlen, a határ mindkét oldalán jogképes formáció, ezek az együttműködések nem ad-hoc társulások, hanem a jövőjüket hosszú távra tervező, tartós intézmények, ráadásul az EGTC-k hálózata 2014-re várhatóan kiépül a magyar határok mentén. Az EGTC-k számára szintén előnyösnek tűnik az ITI-k szerinti tervezés, fejlesztés:

- eleve céljuk egy adott határtérség komplex fejlesztése, integrált fejlesztési céljainak megvalósítása – ehhez az ITI kiváló eszköznek tűnik
- az EGTC-k eleve meglévő területfejlesztési céljaikat jól programozható módon valósíthatják meg az ITI-k által
- az EGTC-k hosszú távú pénzügyi feltételeit is javíthatja egy ITI megvalósítása, a tervezhetőség, a fenntartásbiztosításával
- az EGTC-k legitimációját is erősítheti egy ITI lebonyolítása („alulról” és „felülről” szemlélve egyaránt)
- egy ITI megvalósítása eleve magában hordozza a programok indikátorainak teljesítését, amely szintén az EGTC-k előnyére válik

A két eszköz kombinációjával megvalósítható „mikroprogramok” a határ menti gazdaságfejlesztés egészen új lehetőségeivel kecsegtetnek, lebonyolításuk egy háromdimenziós rendszerben értelmezhető, ahol maguk az integrált területi beavatkozások, a kohéziós aspektus, és az ágazati szinergiák jelenthetik a vezérelmeket.

Az egyes „projektcsoomagoknak” tehát egyszerre kell erősíteniük az EGTC belső kohézióját, és megfelelniük az EGTC-n kívüli, források elosztását is meghatározó ágazati programoknak.

Egy határ menti együttműködés fejlesztési stratégiájának elkészítésekor a fő hangsúlyt az endogén (a térségben eleve is meglévő) adottságok kiaknázására kell helyezni, természetesen mindig tekintetbe véve a helyi szint által nem befolyásolható tényezők hatásmechanizmusait is. Tehát olyan fejlesztési programot állítunk össze, ami a globális és a mezoszintű (ez azt jelenti, hogy térségi?) folyamatokat is figyelembe veszi, a versenyképesség biztosítása érdekében ezekre adekvát válaszokat kíván adni, de alapvetően a helyi adottságokra alapoz¹⁸, és főként olyan beavatkozásokra tesz javaslatot, amelyeket az EGTC (he-

¹⁷ Péti M. – Jakab Cs. – Sain M. (szerk) (2012): Területfejlesztési füzetek (3) – Térségileg integrált fejlesztések. Budapest, pp. 23–45.

¹⁸ Czene Zs. – Ricz J. (szerk) (2010): Területfejlesztési füzetek (2) – Helyi gazdaságfejlesztés – Öletadó megoldások, jó gyakorlatok. VÁTI, Budapest, pp. 13–29.

lyi-társégi szintű) együttműködési keretein belül (külső források bevonásával) is meg lehet valósítani.

Nyilvánvaló, hogy a bemutatott, a határ menti területeken is innovatívan alkalmazható gazdaságfejlesztési alternatívák pontos működéséről még senki sem rendelkezik közvetlen gyakorlati tapasztalatokkal: alapvetően új,

jelenleg is formálódó lehetőségekről van szó. A mértékadó EU-s dokumentumok azonban a korábbi lehetőségeknél sokkal tágabb, ígéretesebb keretek kihasználására kínálnak alkalmat. A speciális fejlesztési megközelítést igénylő határtérségek érdeke mindenképpen e lehetőségek maximális megragadása.

Jaschitz Máttyás

PhD hallgató: ELTE TTK

Stratégiai tervező, projektmenedzser

CESCI – Határon Átnyúló Kezdeményezések Közép-európai Segítő Szolgálat

Irodalom:

- Breska, Eric von (szerk.): Befektetés Európa jövőjébe. Ötödik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról. Európai Bizottság, 2010. november, Brüsszel, 304 p.
- ESDP. European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. European Commission, 1999, 82 p.
- European regional / spatial planning Charter. Torremolinos Charter. Council of Europe, Strasbourg, 1983, 18 p.
- First Action Programme for the Implementation of the Territorial Agenda of the European Union (FAP). 2007.
- Ocskay Gy. – Jaschitz M. (2010): Tradicionális vonzáskörzeti és funkcionális kapcsolatok a Kárpát-medencében – a kiterjedő térkapcsolatok új perspektívái. In: Falu Város Régió. 2–3. sz. pp. 80–85.
- Ricz J. – Salamin G. (2010): Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának hazai érvényesítéséhez. NFGM – VÁTI Nonprofit Kft. p. 106
- The Committee of the Region's White Paper on Multilevel Governance, CdR 89/2009fin, Brüsszel, 40 p.
- van Houtum, H. (1998): The development of cross-border economic relations. Dissertation Series, 40. Centre for Economic Research, Tilburg University, The Netherlands.
- Czene Zs.– Ricz J. (szerk) (2010): Területfejlesztési füzetek (2) – Helyi gazdaságfejlesztés – Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. VÁTI, Budapest, pp. 13–42.
- Péti M. – Jakab Cs. – Sain M. (szerk) (2012): Területfejlesztési füzetek (3) – Térségileg integrált fejlesztések. Budapest, pp. 23–45.
- Zöld Könyv a területi kohézióról (2008) http://regionálispolitika.kormany.hu/download/1/ea/00000/Z%C3%B6ld%20k%C3%B6nyv_HU.pdf
- Péti M. et al (szerk) (2009): Kézikönyv a területi kohézióról. VÁTI, Budapest, pp. 6–31.

Kulcsszavak: területi kohézió, EGTC, ITI, határon átnyúló területfejlesztés, határ menti gazdaságfejlesztés, 2014–2020

Abstract

Economic development potentials during the future programming period 2014–2020 – The probable role of EGTC-s in the realization of cross-border ITI-s

The future of European cohesion policy is about to be prepared and discussed: The Commission has adopted a draft legislative package which will frame cohesion policy for 2014–2020. The new proposals are designed to reinforce the strategic dimension of the policy and to ensure that EU investment is targeted on Europe's long-term goals for growth and jobs. The main frame is the conception of territorial cohesion, which aim can only be achieved by the effective development of the peripheral border areas. To serve this better territorial continuity and connection there are some innovative instruments.

The study will shortly describe the cross-border spatial planning possibilities of the tool of EGTC (European Grouping of Territorial Cooperation) and ITI (Integrated Territorial Investment). We will estimate how this combination can contribute to the refreshment of the spatial connections and the local economic development in border areas.

Helyi gazdaságfejlesztési perspektívák a fejlesztéspolitikában

Bevezetés – A helyi gazdaságfejlesztés uniós és hazai fejlesztéspolitikai összefüggései

A helyi gazdaságfejlesztés (HGF) gondolata határozottan jelen van a hazai koncepcionális szintű fejlesztési elképzelésekben. Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) vagy a Magyar Növekedési Terv (MNT) egyeztetési változatainak helyi gazdaságfejlesztésre irányuló célkitűzései, prioritásai, valamint a Nemzeti Vidékstratégia helyi gazdaságfejlesztést célzó nemzeti programjai ezt jól illusztrálják. E koncepcionális elhatározásokat a fejlesztéspolitikai tervezés operatív szakaszai hivatottak „aprópénzre váltani”. Jelen írás a helyi gazdaságfejlesztés néhány fontosabb érvényesítési lehetőségét mutatja be e tervezési szakaszban.

Az operatív tervezési fázisokban kell majd kiválasztani, megtervezni és program szinten kidolgozni az egyes HGF eszközöket. A helyi gazdaságfejlesztés egy olyan tématerület, melyben a **különböző típusú fejlesztési eszközök** közel azonos jelentőséggel bírnak (Czene-Ricz, 2010). A pénzügyi támogatások, a szabályozások, és az egyéb nem anyagi eszközök (pl. tanácsadás, intézményfejlesztés) mind szükségesek a helyi gazdaságfejlesztés sikeres érvényesítéséhez. A HGF abból a szempontból is sajátos téma, hogy a pénzügyi támogatási és szabályozási eszközeinek alkalmazásakor elengedhetetlen a szoros összhang biztosítása az Európai Unió (EU) előírásaival és fejlesztési célkitűzéseivel.

A helyi gazdaságfejlesztés **szabályozási eszközeinek** esetében az uniós összhang szükségessége azért különösen fontos, mert elvi ellentmondás feszül a helyi gazdaság gondolata, valamint a tőke és a munkaerő szabad áramlásának uniós alapelve, valamint az EU versenypolitikáját garantáló szabályozók között. Az ellentmondás többnyire csak látszólagos, és van mozgástér a helyi gazdaságnak kedvező szabályozás érvényesítésére, ahogy erre már – más uniós tagállamokhoz hasonlóan – hazánkban is láthatunk példákat (ld. pl. a kistermelői élelmiszertermelés, -előállítás és értékesítés könnyítése). Cikkünk azonban nem a szabályozókkal, hanem a pénzügyi támogatási eszközökkel foglalkozik behatóan. Ennek oka, hogy e kérdéskör különösen aktuális, hiszen a 2014–20-as uniós programozási ciklusra való felkészüléshez kapcsolódó tervezési időszakban vagyunk.

A magyarországi **fejlesztési támogatások** várhatóan a 2014–20-as időszakban is döntően az uniós forrásokhoz fognak kötődni. Az EU-ban most formálódó és egyre jobban körvonalazott elképzelések szerint a 2014–20-as programciklusban az uniós finanszírozású tagállami fejlesztések az eddigieknél jóval erősebben kell, hogy támogassák az uniós szinten megfogalmazott fejlesztési célokat. Ezért nagyon fontos kérdés, hogy vajon a helyi gazdaságfejlesztés gondolatisága jelen van-e az uniós szintű fejlesztési elképzelésekben, hiszen az illeszkedés a hazai támogatáshoz elengedhetetlen.

A helyi gazdaságfejlesztés a 2014 utáni uniós fejlesztéspolitikában

Az Európai Unió 2014 utáni fejlesztéspolitikája (ld. az EU kohéziós politikája, vidékfejlesztési politikája) alapvetően az **EU 2020 stratégia** (CEC, 2010) megvalósításának szolgálatában áll (CEC, 2012). Az uniós forrásból finanszírozott magyarországi fejlesztéseknek is ehhez kell igazodniuk, e célkitűzések megvalósítását kell szolgálniuk.

Az EU 2020 komoly előrelépése, hogy jelentős **fenntarthatósági tartalmat** is megjelenít (ellentétben például a megelőző Lisszaboni Stratégiával). Ennek a helyi gazdaságfejlesztés szempontjából azért van jelentősége, mert a fenntarthatóság és a helyi gazdaság szoros összefüggésben van, részben a fenntarthatóság paradigmája áll a HGF mögött. Az EU 2020 fenntarthatóság felé fordulása leginkább a 2008-as pénzügyi-gazdasági világválságnak köszönhető. A válság ugyanis gazdaságpolitikai paradigmaváltást hozott és a fenntartható fejlődés érvényesítésének egy újabb hullámát indította el (Gyulai, 2008). Az EU 2020 fenntarthatósági tartalma azonban sajnos nem teljes, mert az továbbra is döntően növekedésorientált, a zöld gazdaságra nagyban támaszkodó növekedésre törekszik (ld. „fenntartható növekedés” kifejezés). Nem mellesleg az EU továbbra is a globális gazdasági verseny meghatározó, legversenyképesebb erőtere kíván maradni. E felemás fenntarthatósági értelmezés miatt nem meglepő, hogy az EU 2020 stratégiában sem a fenntarthatóság térségi értelmezése, sem a helyi gazdaságfejlesztés explicite nem jelenik meg, ugyanakkor egyes gondolatai nem járnak messze tőle, illetve megvalósításának nem képezi akadályát.

Az EU 2014–2020 közötti kohéziós politikájának tematikus célkitűzései:

1. Kutatás, technológia-fejlesztés és innováció erősítése
2. Információs és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés és ezek minőségének fejlesztés
3. Kis- és közepes vállalkozások, agrárszektor és hálszáti szektor versenyképességének fejlesztése, akvakultúra támogatása
4. Az alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra való átállás elősegítése minden ágazatban
5. A klímaváltozáshoz való alkalmazkodás elősegítése és kockázat-megelőzés és -kezelés
6. Környezetvédelem és erőforrás-hatékonyság ösztönzése
7. Fenntartható közlekedés terjesztése és a kulcs hálózati infrastruktúrák szűk keresztmetszeteinek feloldása
8. A foglalkoztatás bővítése és a munkaerő mobilitásának támogatása
9. A társadalmi befogadás segítése és a szegénység elleni harc
10. Befektetés az oktatásba, készségekbe és az élet-hosszig tartó tanulásba
11. Intézményi kapacitások fejlesztése és hatékony közigazgatás

Forrás: Európai Bizottság

Ebben az összefüggésben ki kell emelni az EU2020 **klímaváltozás és szegénység elleni küzdelemmel, valamint a foglalkoztatás növelésével kapcsolatos céljait.**

Az elképzelésekből közvetetten kiolvasható, hogy e célok elérésének is elsősorban a növekedést, és nem a javak újraelosztását kell szolgálniuk. E nehéz feladvány egyik megoldása a helyi gazdaságfejlesztés modellje lehet. (Az EU 2020 csak egy másik lehetséges megoldást, a zöld gazdaság fejlesztését említi. A zöld gazdaság fejlesztésének is számos helyi gazdasági vonatkozása lehet, pl. a megújuló helyi energetikai és energiatakarékosági fejlesztések kapcsán.) A helyi gazdaság fejlesztése azonban nem önmagában a növekedést, hanem a megtermelt értékekből származó haszon, jövedelem helyben tartását célozza, mely által relatíve nagy arányban biztosíthatunk munkahelyeket. Másrészt csökkenthetjük az externáliákat (ld. pl. csökkenő szállítási igények és kisebb környezetterhelés, vagy a helyi energia-rendszerek hatékonyabb és fenntarthatóbb energiatermelése), így hozzájárulunk a klímaváltozás elleni küzdelemhez is (Czene–Riczy, 2010). Ez akkor is fontos erénye a helyi gazdaságfejlesztésnek, ha nem jár kiemelkedő mértékű és jól mérhető gazdasági hozzáadott érték növeléssel (mint pl. egyes jól irányzott kutatás-fejlesztési beavatkozások, amelyeket az EU 2020 stratégia szintén szorgalmaz).

Az EU 2020 stratégia céljait az EU fejlesztéspolitikája (ld. kohéziós és vidékfejlesztési politika) tovább is értelmezi. Ennek keretében tizenegy úgynevezett **tematikus célkitűzést** fogalmaz meg (CEC, 2012), amelyekhez az uniós forrásokból történő tagállami, így magyarországi fejlesztéseknek hozzá kell járulniuk. A tizenegy célkitűzés érvényesítésekor a helyi gazdaságfejlesztés előbb említett áthidaló, megoldó szerepe még inkább kézenfekvő. E célkitűzések között – az EU 2020-ban megfogalmazottakon túl – ugyanis explicit megjelenik a kis- és középvállalkozói szektor fejlesztése, valamint az erőforrás-takarékos gazdaság erősítése is. Mindkettő a HGF sajátja.

A strukturális alapok helyi gazdaságfejlesztési összefüggései a 2014 utáni időszakban

A helyi gazdaságfejlesztés fogalma közvetlenül nem jelenik meg az Európai Unió 2014–2020-as tervezési időszakára vonatkozó rendelettervezetekben, javaslatokban. Ennek ellenére találunk olyan beavatkozási pontokat, amelyek – ha nem is kimondottan a helyi gazdaságfejlesztésre vonatkoznak – szorosan kapcsolódnak e témához, és a helyi gazdaság fejlesztésének fontos elemei lehetnek.

A következő programidőszakban a Strukturális Alapokból (Európai Regionális Fejlesztési Alap /ERFA/, Európai Szociális Alap /ESZA/, ld. lentebb) és a Kohéziós Alapból finanszírozott támogatásokban rejlő HGF lehetőségek vizsgálatát érdemes az Alapok általános gazdaságfejlesztési elemei új megközelítéseinek azonosításával kezdeni. A gazdaságfejlesztéshez legszorosabban az **Európai Regionális Fejlesztési Alap** (ERFA) (CEC, 2011a) döntően infrastrukturális és eszközbeszerzési jellegű támogatásai kötődnek. Két gazdaságfejlesztési terület kap az eddigi-eknél jelentősebb hangsúlyt az elképzelésekben: a kis- és középvállalkozások, valamint a zöld gazdaság fejlesztése.

Az EU-ban az Egységes Európai Okmány (1986) elfogadásától kezdődően kiemelt figyelmet fordítanak a **kis- és középvállalkozások** (KKV) fejlesztésére. Mind a közös-

ség hivatalos dokumentumai, mind az egyes tagállamok politikai hangsúlyozzák, hogy a KKV-k kiemelt figyelmet és segítséget igényelnek a nagyvállalatokkal szembeni versenyhátrányok leküzdésében. A válság hatására az európai politikusok talán még jobban figyelembe veszik, jobban építenek a vidékre, a vállalkozókra, a családi vállalkozásokra. Ez az a vállalkozói, gazdálkodói réteg, amely inkább elhalaszt egy költséges gépbeszerzést, mintsem munkahelyet szüntessen meg. A gazdasági válságból való kilábalás fontos eleme a munkahelyek teremtése. Egyre inkább érvényes így a *„Gondolkozz először kicsiben!”* elv, és az Európai kisvállalkozói intézkedéscsomag (CEC, 2008) első alapelve: *„Olyan környezetet kell teremteni, amelyben a vállalkozók és a családi vállalkozások boldogulhatnak, és amely díjazza a vállalkozói készségeket.”*

A 2014–20-as programokban – talán a korábbiaknál még inkább kiemelt – szerephez juthatnak a KKV-k. A tizenegy tematikus célkitűzés közül a **kis- és középvállalkozások versenyképességének javítása** közvetlenül is ezt szolgálja. További két cél is nevesíti a KKV-kat. Emellett a nyolcadik, a foglalkoztatás előmozdítását célzó célkitűzés is nagyban segítheti a kis- és középvállalkozások helyi gazdaságfejlesztését. A valós, stabil, kiszámítható nagy létszámú munkahelyteremtést a középvállalkozások, valamint a helyi családi kisvállalkozók tudják biztosítani. Ezek az uniós célkitűzések egybevágóan a magyar gazdaságpolitika irányvonalával is.

A célkitűzések között szerepel több **zöldgazdaság-fejlesztést** ösztönző elképzelés is, mint például a zöld infrastruktúrák fejlesztése vagy az erőforrás-takarékos gazdaságra, valamint alacsony szén-dioxid kibocsátású gazdaságra való áttérés. Ez utóbbin belül a rendelettervezet szerint támogatható lesz a megújuló energetikai rendszerek gyártása, forgalmazása és használata, valamint az energiahatékonyság növelése.

Az ERFA mellett a **humán erőforrás-fejlesztési jellegű beavatkozásokhoz** (pl. képzések) – amelyeket az **Európai Szociális Alapra** (ESZA) vonatkozó rendelettervezet tartalmaz (CEC, 2011b) – is rendelnek olyan célkitűzéseket, amelyek a helyi gazdaságfejlesztéshez kapcsolhatók: **foglalkoztatás bővítése, társadalmi befogadás erősítése és a szegénység elleni küzdelem.** (Hiszen a HGF, a térség belső erőforrásainak mobilizálása és foglalkoztatási hatása révén, a társadalmi integráció egyik fontos eszköze lehet azon térségekben, ahol nagy arányban él hátrányos helyzetű népesség. Az ESZA mellett az ERFA támogatásait is igénybe lehet venni a falvak, kistelepülések, fizikai rehabilitációjának és gazdasági fellendülésének, valamint a szociális vállalkozásoknak a segítésére.). Ezeknek is hozzá kell járulniuk a kis- és középvállalkozások versenyképességének javításához, az alacsony szén-dioxid kibocsátású, az éghajlatváltozás hatásaival szemben ellenállóképes, erőforrás-hatékony gazdaság megteremtéséhez. Az ESZA által támogatott beavatkozások a munkakeresők és az inaktív személyek munkaerő-piaci helyzetének javítását, munkához jutásukat ösztönzik, többek között olyan helyi foglalkoztatási kezdeményezésekkel, amelyek elősegítik az önfoglalkoztatást, vállalkozói készségek fejlesztését és a vállalkozásalapítást, valamint a munkavállalók, vállalkozások és vállalkozók alkalmazkodását a megváltozott körülményekhez. A helyi gazdaság szempontjából kiemelhető még a **szociális gazdaság** támogathatósága, és nem utolsósorban a közösségek szintjén irányított helyi fejlesztések lehetősége is.

A **Kohéziós Alap** a következő időszakban alapvetően Európa közlekedési hálózatának fejlesztését és a környezet minőségének javítását szolgálja (CEC, 2011c). A helyi gazdaságfejlesztés szempontjából főként ez utóbbi érdekes, hiszen prioritásként határozza meg többek között az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást, továbbá az alacsony szén-dioxid kibocsátású gazdaság felé történő elmozdulást minden ágazatban. Ennek jegyében támogatja az energiahatékonyság javítását és a megújuló energiaforrások felhasználását. Ez utóbbi az autonóm **térségi energetikai rendszerek** szempontjából érdekes. Említhető még a hulladék- és vízgazdálkodással kapcsolatos beruházások támogatása is.

Az uniós vidékfejlesztés helyi gazdaságfejlesztési összefüggései a 2014 utáni időszakban

A **vidéki térségek** fejlesztésére irányuló, alapvetően a **helyi szintet megszólító** vidékfejlesztésben kezdetek óta jelentős szerepet játszik a helyi gazdaságfejlesztés. A vidékfejlesztésben ennek a mezőgazdaság, az élelmiszer-feldolgozás, vagy az erdészet, hal- és vadgazdálkodás, a falusi turizmus, gazdasági diverzifikáció egyaránt része. A Közös Agrárpolitika második pillérét képező, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztés Alapból (EMVA) finanszírozott vidékfejlesztés legfőbb célja a vidéki térségek jövőjét hosszú távon biztosító **diverzifikált vidéki gazdaság létrehozása**, amelyben – a továbbra is meghatározó mezőgazdasági tevékenységek mellett – a helyi adottságokhoz, hagyományokhoz szorosan illeszkedő egyéb tevékenységek (pl. falusi turizmus, kézművesség stb.) támogatása is fontos szerephez jut. Az ilyen jellegű intézkedések többsége térségileg integráltan, a helyi közösségek által, a helyi gazdaságfejlesztés eszközrendszerével valósítható meg a legeredményesebben.

A 2014–2020-as uniós programidőszak vidékfejlesztési politikájának irányait, lehetőségeit, feltételeit kijelölő **EMVA rendelettervezet** nem emeli ki külön a helyi gazdaságfejlesztést, az azonban számos intézkedésben és formában megjelenik (CEC, 2011d). A Strukturális Alapokhoz hasonlóan 2014-től az EMVA is hozzájárul az EU 2020 stratégia megvalósításához, így az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedési pálya biztosításához a mezőgazdaságban és a vidéki térségekben, kiemelt hangsúllyal a munkahelyteremtésre és a foglalkoztatottság növelésére (CEC, 2010). Ehhez az EMVA esetében is fontos eszköz a **kis- és középvállalkozások támogatása**. A rendelettervezet szerint az EU vidékfejlesztési politikája a foglalkoztatás növelését a mezőgazdasági ágazat diverzifikációjával, a strukturális problémákkal küzdő vidéki térségek gazdaságának szerkezeti kiigazításával, új KKV-k létrehozásával, valamint a fiatal gazdák piacra lépésének támogatásával kívánja elérni.

További újdonság az EMVA rendelet tervezetben, hogy az egyes nemzetállamok opcionálisan választható **tematikus alprogramok** (fiatal gazdák piacra lépésének segítése, kisüzemek versenyképességének fenntartása, hegyvidéki területek támogatása, ellátási láncok rövidítése) keretében is nyújthatnak célzott támogatást specifikus programokra. A helyi gazdaságfejlesztés szempontjából ezen alprogramok közül **az ellátási láncok rövidítése** (pl. helyi értékesítés és feldolgozás, helyi piacok) a leglényegesebb, hiszen

ez önmagában is a HGF egyik típusának tekinthető. A rövid ellátási láncok támogatása egy komplex támogatási lehetőség, amely tartalmazza a helyi gazdasági szereplők együttműködésének elősegítését, a vidéki térségek gazdasági szerkezetének megújítását, helyi termelők piacszerzését a helyi piacokon, a rövidebb ellátási lánc által az élelmiszerárak racionalizálását, valamint a rövidebb szállításból adódóan az emisszió csökkenését. A helyi piacok erősítéséhez és a rövidebb ellátási láncok létrehozásához szükséges az említett rendszerek szereplői közötti horizontális és vertikális együttműködések támogatása.

Ezen túl fontosak lehetnek még a „kisüzemek versenyképességének fenntartása” és a „fiatal gazdák piacra lépésének segítése” alprogramok is. Előbbi célja elsősorban az új mikro-, kis és középvállalkozások piacra jutásának segítése és pozíciójának erősítése. Utóbbi főként fiatal gazdák új vállalkozásainak beindításához adna támogatást, a vállalkozás indulását követő ötödik évig, akár éves támogatási ütemezéssel.

A vidékfejlesztés **hagyományos támogatási területei** továbbra is támogatják a helyi gazdaság fejlesztését, így a vidéki (falusi) turizmus, a kézműves tevékenységek, a gazdasági diverzifikáció, az élelmiszer-feldolgozás, és természetesen a mezőgazdasági tartalmú intézkedések, a képzés, szaktanácsadás. **Komplex helyi gazdaságfejlesztési programok** megvalósítására nyújt lehetőséget a LEADER módszerére építő, azt továbbvivő és kiszélesítő „Közösség által irányított (közösségvezérelt) helyi fejlesztések” alkalmazása.

Végezetül fontos megemlíteni, hogy az EU 2014-től fokozottabb összhangot követel meg a tagállamok EMVA, valamint ERFA, ESZA és KA finanszírozású programjai, fejlesztései között. Az EU szintjén létrehozott **Közös Stratégiai Kerethez** illeszkedve nemzeti, tagállami szinten is közös kereteket kell kialakítani a Partnerségi Megállapodásban. 2014–2020 között ez a dokumentum jelöli ki az egyes operatív programok stratégiai és finanszírozási keretét, kiterjedve a vidékfejlesztési és a halászati programokra is.

Látható, hogy a különböző uniós szakpolitikák közül a helyi gazdaságfejlesztés gondolata, lehetősége legközvetlenebb módon a vidékfejlesztési támogatásokban jelenik meg. Ezért a tagállamokban – így Magyarországon is – a vidékfejlesztési támogatásokkal szorgalmazott szorosabb összhang termékenyítőleg hathat az előzőekben bemutatott kohéziós politikai támogatások (ERFA, ESZA, KA) HGF tartalmára is.

Az EU térségi integrációs eszközei a helyi gazdaságfejlesztés szolgálatában

A 2014–20-as uniós elképzeléseknek nemcsak az eddigiekben ismerttetett tematikus vonulatának vannak helyi gazdaságfejlesztési összefüggései. A következő programciklusban az EU a területiség érvényesítésére is nagyobb hangsúlyt kíván helyezni. Már az úgynevezett általános, azaz az összes fentebb ismerttetett alap kezelésére kiterjedő rendelettervezetekben is megjelennek az új, a térségi integráció érvényesítését szolgáló eszközök (CEC, 2012).

A **városfejlesztés** a jövőben még hangsúlyosabb eleme lesz a fejlesztéseknek az EU elvárásai szerint (a jelenleg formálódó elképzelések szerint a források minimálisan 5%-át fenntartható városfejlesztésekre kell fordítani). Minderre

hasznos eszközként szolgálhatnak az úgynevezett **területileg integrált beruházások** (angol kifejezés rövidítésével az **ITI-k**) (CEC, 2012). Az ITI-k egy vagy több operatív program előre meghatározott forrásait integrálják egyes városi területekre vagy más térségekre. E területeken így sokszínű, a helyi adottságokhoz igazított beavatkozásokat lehet megvalósítani. A jelenlegi kormányzati elképzelések szerint Magyarország élni kíván az ITI mint új eszköz alkalmazásának lehetőségével a városfejlesztésekben, de azon túlmutatóan is. Az uniós elképzelések szerint a város nem egy-egy városnegyedre vagy a várost magát jelenti, hanem **városteréséget**, amely a város vonzáskörzetét is magában foglalja. Az egymás számára kölcsönösen szolgáltató város és vidéke – amely a helyi gazdaság egyik fontos földrajzi szervezőegysége – így egy dedikált fejlesztési eszközt kaphat. Különösen annak ismeretében van ez így, hogy a jelenlegi hazai kormányzati fejlesztéspolitikai szándékok szerint a hazai területfejlesztés (beleértve a városfejlesztést is) határozottabban kell, hogy megjelenítsen gazdaságfejlesztési tárgyköröket. Külön ki kell még emelni az ITI-k azon fontos kritériumát, hogy a fejlesztési stratégiával kell rendelkezniük, amelynek végrehajtásában az adott térség menedzsmentjének bizonyos fokú kompetenciákat kell kapnia. Így kialakítható egy olyan térségi fejlesztési szint, amely a helyi gazdaság eredményes szervezéséhez is szükséges.

Az ITI-k a város-vidék relációkon túlmenően egyéb **funkcionálisan összetartozó térségekben** (pl. Balaton környéke) vagy akár megyei szinten is alkalmazhatók. E térségek a helyi gazdaságfejlesztésre is lehetőséget teremtenek.

A másik fontos térségi eszköz a **közösségvezérelt helyi fejlesztések** eszköze (angol kifejezés rövidítésével a **CLLD**) (CEC, 2012). Logikája az ITI-khez hasonló, azonban azokkal ellentétben alulról, közösségi alapon szerveződik (a LEADER program akciócsoportjaihoz hasonlóan), így alakítja ki az együttműködés térségét, épít és valósít meg stratégiát. A közösségi részvételre építő sajátos módszernek köszönhetően az ITI-nél alacsonyabb népességszámú, **kisebbségi térségek** fejlesztési eszköze. E helyi fejlesztési programokkal szemben fontos elvárás, hogy a helyi szükségletek és lehetőségek figyelembe vételével tervezzék meg és valósítsák meg azokat. Célszerűen Magyarországon ez a kisvárosokat és térségüket jelentheti (míg az ITI-k inkább a nagyobb városi – megyei jogú városi – térségekben relevánsak), azaz a helyi gazdaságfejlesztés klasszikus szintjét.

Bár nem térségi jellegű, de fontos módszertani újítás, hogy az elképzelések szerint a jövőben **egy operatív program több különböző alap forrását is felhasználhatja** (CEC, 2012). Így program szinten megvalósulhatnak a HGF szempontjából oly fontos integrációk, amelyek összekapcsolják az ESZA alapú közösségi- és humán erőforrás-fejlesztéseket a pl. ERFA-alapú gazdaságfejlesztési beavatkozásokkal, vagy az EMVA vidékfejlesztési támogatásaival.

A helyi gazdaságfejlesztés lehetőségei a hazai fejlesztéspolitikában

Az uniós finanszírozású programok hazai tervezése jelenleg zajlik. E folyamat a jövő év első felében válik nyilvánossá, és remélhetőleg élénk szakmai viták indulnak ezzel összefüggésben. A jelenlegi folyamatokban megfigyelhető egy erős kormányzati elhatározás a fejlesztések **gazdaságfejlesztési tartalmának** erősítésére. Ezt a már idézett koncepcionális hazai tervdokumentumok (OFTK, MNT) is megfogalmazták. A magyarországi fejlesztéseknek hatékonyan hozzá kell járulniuk a hozzáadott érték növeléséhez, a gazdasági növekedés beindításához. A következő programidőszak gazdaságfejlesztési célú operatív programja mellett gazdaságfejlesztési hatásokat várunk más operatív programoktól, különösen a területi logikával építkező területfejlesztési operatív programtól. Ez utóbbi elvárás jelentős változást hozhat a területfejlesztés eddigi, döntően infrastruktúra-fejlesztés orientált hazai gyakorlathoz képest.

Több uniós szinten kitűzött fejlesztési cél elérést is szolgálhatja a helyi gazdaságfejlesztés. Az új programozás-módszertani irányoknak köszönhetően pedig a programok – a területi és gazdasági programoké is – humán erőforrás-fejlesztési jellege is erősödhet. A HGF-hez elengedhetetlenül szükséges helyi és térségi közösségfejlesztés és képzések is helyet kaphatnak a programokban. A térségi integráció is fokozódhat.

Összességében tehát a HGF érvényesítésére megjelentek már a kormányzati szándékok, és számos új lehetőség is kínálkozik. Az EU tematikus célkitűzései, kohéziós és vidékfejlesztési politikája, térségi fejlesztési eszközei mozgásteret biztosítanak ehhez. A következő programidőszakban nagyot léphetünk előre a helyi és térségi gazdasági rendszerek helyreállítása és megerősítése felé.

Dr. Péti Márton
főtervező

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési
és Értékelő Főosztály
Email: marion.peti@nth.gov.hu

Dr. Czene Zsolt
osztályvezető

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési
és Értékelő Főosztály
Email: zsolt.czene@nth.gov.hu

Csizmár Orsolya
tervező-elemző

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési
és Értékelő Főosztály
Email: orsolya.csizmar@nth.gov.hu

Gálóczi Balázs

tervező-elemző

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési
és Értékelő Főosztály
Email: balazs.galoczi@nth.gov.hu

dr. Petrás Ferenc

tanácsadó

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Kiemelt, Hálózati és Fenntartható Helyi
Gazdaság-fejlesztési Osztály
Email: ferenc.petras@nth.gov.hu

Szabó Balázs

tervező-elemző

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési
és Értékelő Főosztály
Email: balazs.szabo@nth.gov.hu

Irodalom:

CEC (2008): A bizottság közleménye a tanácsnak, az európai parlamentnek, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának. „Gondolkozz előbb kicsiben!”

Európai kisvállalkozói intézkedéscsomag: „Small Business Act”. Brüsszel, 25.6.2008

COM(2008) 394 végleges

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:hu:PDF>

CEC (2010): Az Európa 2020 stratégiai célkitűzései

http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_hu.htm

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:HU:PDF>

CEC (2011a): Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete az Európai Regionális Fejlesztési Alapról és „a növekedést és munkahelyteremtést szolgáló beruházás” célkitűzésről szóló egyedi rendelkezésekről, valamint az 1080/2006/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2011.10.6. COM(2011) 614 végleges. 2011/0275 (COD)

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/erdf/erdf_proposal_hu.pdf

CEC (2011b): Javaslat az Európai Parlament és a Tanács Rendelete az Európai Szociális Alapról és az 1081/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2012.3.14. COM(2011) 607 final /2. 2011/0268 (COD)

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/esf/esf_proposal_hu.pdf

CEC (2011c): Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Kohéziós Alapról, és az 1084/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2012.3.14. COM(2011) 612 final/2. 2011/0274 (COD)

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation/cohesion/cohesion_proposal_hu.pdf

CEC (2011d): Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács Rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról. Brüsszel 2011.10.12. COM(2011) 627 végleges 2011/0282 (COD)

http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/legal-proposals/com627/627_hu.pdf

CEC (2012): Módosított javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Közös Stratégiai Kerethez tartozó Európai Regionális Fejlesztési Alapra, Európai Szociális Alapra, Kohéziós Alapra, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2012.9.11. COM(2012) 496 final 2011/0276 (COD)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0496:FIN:HU:PDF>

Czene Zs.– Ricz. J. (szerk) (2010). Helyi gazdaságfejlesztés – Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok 3.3. fejezet. VÁTI, 2010

Gyulai I. (2008): Pénzügyi válság és fenntarthatatlan fejlődés. in: www.nfft.hu

http://www.nfft.hu/penzugyi_valsga_es_fenntarthatatlan_fejlodes/

Kulcsszavak: Helyi gazdaságfejlesztés, uniós támogatások, tervezési program, tematikus célkitűzés, versenyképesség, térségi integráció

Abstarct

The idea of local economy development (LED) is of great importance for Hungary. It also can be a main driver in the Europe Union (EU) funded development actions in Hungary. However it does not appear explicitly as an objective in the relevant EU proposals for the upcoming programming period (2014-2020). Nevertheless, numerous LED-relevant intentions can be explored in the EU strategies and in the currently forming legislation of certain EU Funds. The current article shows some evidence for that. The most important reference amongst them is the ‘sustainable growth’ and ‘green economy’ specified in the EU’s strategy for 2020 that can be achieved only by implicating a LED-based approach, too.

Civil kezdeményezések a helyi gazdaság fejlesztéséért

Minden uniós tagország lázasan készíti terveit az Európa 2020 stratégia és az annak megvalósítási feltételeit rögzítő 2014-2020-as fejlesztéspolitikai keretdokumentumok (iránymutatások, rendeletervezetek) alapján az EU források lehívásához, felhasználásához. A szomszédos tagországokat járva szembetűnő, hogy a helyi, kézműves előállítású termékek milyen széles körben népszerűek, hozzáférhetőek, és nem utolsósorban az ott élők jövedelem kiegészítését milyen kedvezően alakítják. Miért nincs ez nálunk is így? A 2014-2020 tervezés egyik nagy lehetősége a rövid értékesítési lánc tematikus alprogram megjelölése a vidékfejlesztési program keretében. Ha ez végre nálunk is sikerül, akkor közvetlen, célzott fejlesztési támogatások is igényelhetőek lesznek ezen célokhoz. A jogszabályi környezet pedig alakul. Reméljük jó irányba.

EU csatlakozásunkkal Magyarországon túlszabályozott jogi környezet alakult ki, ami a kezdetektől behatárolta a vidék ez irányú lehetőségeit, a korábbi és jelenlegi programidőszak forrásai nem tették lehetővé a kisléptékű élelmiszertermelés és értékesítés kellő mértékű fejlődését.

A nemzetközi pályázatok és hazai források segítségével, valamint a civil érdekképviseleti munka és a döntéshozók szakembereinek munkája által hatályba lépett jogi könnyítések, és a növekvő, erős fogyasztói igény miatt 2010 óta felélénkült a helyi termékek piacra jutásának segítésére irányuló civil szerveződések, projektek létrejötte. Az ilyen elkötelezett civil partnereket azért sikerülhetett bevonni a jogszabálymódosítás és érdekképviseleti munkába, mert mindenki a bőrén érezte/érzi, hogy a cél nemes, de a megvalósítás rengeteg akadályba ütközik. A szövetszerű, jogilag alátámasztott javaslatokhoz szívesen csatlakoztak partnereink.

A Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület is beleütközött ezekbe a problémákba. Élő Tisza tájtermék védjegyes termékek nem kerülhettek 2010 előtt be tájbolta.

A kistermelői érdekképviselet kezdetei

2009. március 25-én a Szövetség az Élő Tiszáért (SZÖVET) és a Védegylet nyilvánosságra hozta 17 civil szervezet közös jogszabály módosítási csomagját, mellyel a hazai kistermelők helyzetét kívánták javítani. Ekkor indult el az a civil érdekképviseleti hálózat, amelyben vidékfejlesztéssel, táplálkozással, mezőgazdasággal foglalkozó szervezetek széles köre fogott össze. A kezdeményezés újdonsága az volt, hogy az Európai Unió adta szabályozá-

si kereteket kihasználva, a szövetszerű javaslatokat a jogi környezet elemzésével alátámasztva, kívánta könnyíteni a kistermelői élelmiszer előállítását és értékesítést. A javaslatok rámutattak, hogy az a régi szlogen, hogy az „EU nem engedi” nem mindig valós, és leginkább a hazai jogi túlszabályozás szab akadályokat a célok megvalósulásának. **2009 tavaszán összesen 53 civil szervezet¹ csatlakozott a javaslatokhoz.**

A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium illetékes szakemberei és döntéshozói szabad utat engedtek a módosító javaslatok nagy részének. A módosítások sora folytatódott a 2010-es kormányváltás után is. 2010. április 30-án lépett hatályba az új Kormány egyik első intézkedéseként a **ma a hatályos 52/2010. (IV. 30.) FVM** rendelet, amellyel lehetőség nyílt az alábbi helyi gazdaságot is fejlesztő tevékenységekre:

- A növényi alaptermékek (alma, krumpli), a méz és az élő hal országosan értékesíthetők a végfogyasztónak. Régióon belül (az előállítás szerinti megyében és Budapesten vagy a gazdaság helyétől légvonalban számítva a Magyar Köztársaság területén legfeljebb 40 km távolságra) lévő, kiskereskedelmi vagy vendéglátó létesítménynek értékesíthet a kistermelő. . Megjegyezzük, hogy a civil szervezetek még a társadalmi egyeztetés során, 200 km-es értékesítési határt javasoltak. A 2006-os kistermelői rendelet még a piaci közvetlen értékesítésnél a megyét és szomszédos megyéket határozta meg értékesítés határának. Ezt egészítettük ki Budapesttel, illetve a kereskedelmi és vendéglátó egységek felé történő értékesítés vált életszerűbben lehetővé. A 200 km-es javaslattal egyetértettünk, hiszen ez növelte volna a lehetőségeket. A megyei és 40 km-en belüli értékesítés ezen a téren visszalépés, de a kereskedelmi és vendéglátó egységek részére történő lehetőségek egyértelműen javultak még így is.
- Az állati alaptermékek (tej, tojás, nyers hús stb.) és a feldolgozott kistermelői termékek (sajt, lekvár, kolbász stb.) értékesíthetők az előállítás szerinti régióon belül vagy a gazdaság helyétől légvonalban számítva az ország területén legfeljebb 40 km távolságon belül végső fogyasztó részére, valamint boltokba és vendéglátó egységekbe, így a közvetítésbe is (házhozszállítás).
- Régióon belül értékesíthető a kistermelői nyers hús vágóhídon vagy vágóponton levágatva (kecske, ser-

¹ Bács-Kiskun Megyei Agrárkamara, Bihar Közalapítvány, Bors Alapítvány, CEEWEB a Biológiai Sokféleségért, Csongrád és térsége Biokultúra Egyesület, Élelmiszertermelési Országos Szövetsége (ÉLOSZ), E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület, Energia és Környezet Alapítvány, Európai Civil Koordinációs Egyesület, Falusi- és Agroturizmus Országos Szövetsége (FATOSZ), Fejér Paktum Egyesület; Fogyasztó- és Vidékvédő Egyesület, GAIA Ökológiai Alapítvány, GATE Zöld Klub Egyesület, Győr-Moson-Sopron Megyei Agrárkamara, HANGYA Szövetkezeti Együttműködés, Hegypásztor Kör Oszkó, Hortobágy Közalapítvány, Inspi-Ráció Egyesület, Kishantosi Vidékfejlesztési Központ Kht., Kiskunsági Nők Egyesülete, Kiszombori Faluépítő Közösségi Közhasznú Kft., Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány, Magyar Biokultúra Szövetség, Magyar Faluszövetség, Magyar Kisállatnevelők Génmegőrző Egyesülete (MGE), Magyar Agrár-környezetgazda Egyesület, Magyar LEADER Szövetség, Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete, Magyar Természetvédők Szövetsége (MTVSZ), Messzelató Egyesület, Moccantó Egyesület, Nyitott Kert Alapítvány, Nyugat-dunántúli Biokultúra Egyesület, Ormánság Alapítvány, Öko-forrás Közhasznú Alapítvány, ÖKOTÁRS Alapítvány, Piacfejlesztési Alapítvány, Pro Vértes Közalapítvány, Reflex Környezetvédő Egyesület, Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület, Természetes Életmód Alapítvány, Tiszatáj Közalapítvány, Tudatos Vásárlók Egyesülete (TVE), Vállalkozók Közép-magyarországi Regionális Szövetsége, Védegylet Egyesület, Visnyeszéplaki Faluvédő és Közművelődési Egyesület, VOSZ Közép-magyarországi Regionális Szervezete, Zöld Akció Egyesület, Zöld Fialatok Egyesület, Zöld Folyosó Közalapítvány, Zöld Pihenő Alapítvány, Zsámbéki-medence Idegenforgalmi Egyesület.

tés, juh, szarvasmarha, strucc), fogyasztók részére háztól, illetve házhozzállítással, valamint kiskereskedelmi és vendéglátó egységek számára is. Piacon, rendezvényen nem értékesíthető.

- Kistermelői élelmiszer értékesítését a kistermelőn kívül a vele egy háztartásban élő személy valamint a kistermelő házastársa, bejegyzett élettársi kapcsolatban élő élettársa, nagykorú gyermeke, testvére, szülője, nagyszülője is végezheti. (A jogszabály módosítást megelőzően mindenkinek külön ki kellett váltania a kistermelői engedélyt.)
- A gyártmánylap helyett adatlapot kell vezetniük a kistermelőknek (a falusi vendégasztal szolgáltatók mentesülnek ez alól), melyen jóval egyszerűbbé válik az adatszolgáltatás.
- A kistermelő élelmiszerének előállításánál az alaptermékből feldolgozatlan terméket eredményező előállítási részfolyamatot más élelmiszer-vállalkozással is elvégeztetheti, a nyomon követhetőség biztosításával. (Pl. hús füstöltetés, zöldség, gyümölcsaszítás, őrlés...)
- Ellenőrzött állományból származó baromfi és nyúl-féle házi vágása esetében a településen, végső fogyasztó számára történő értékesítésnél nem kell a vágásnál a hatósági húsvizsgálatot elvégeztetni legfeljebb heti 50 db házi tyúkféle, 25 db víziszárnyas vagy pulyka, 13 db nyúlféle vágása esetén. Kiskereskedelmi és vendéglátó egységek részére csak hatósági igazolással értékesíthető a szárnyasok és nyúlfélék húsa is.
- Kistermelői előállítás és értékesítés kategóriájába a méz mellett a méhészeti termékek is bele tartoznak.
- A mennyiségi határok nőttek, új kategóriákkal bővültek az értékesítés lehetőségei.

A magánlakóházi élelmiszer-előállítás új szabályozási kereteinek előkészítése

2010 decemberében a SZÖVET pályázati támogatás segítségével, szakértőkkel elkészítette az EU-s jog alapján is elvárt *Magánlakóházi Élelmiszer-előállítás értékesítési célra* témában a Jó Higiéniái Gyakorlati Útmutatót. Ebben a hagyomány és rugalmasság jegyében, a biztonságát már történelmileg is bizonyított hagyományos termék-előállítási módok jogi kereteit fektették le a szakértők a termelők bevonásával. Az Útmutató rendkívül fontos azért is, hogy az élelmiszer előállítás során az élelmiszerbiztonság követelménye ne sérüljön, de a termelőktől ne is lehessen kötelezően ipari körülményeket megkövetelni. Sajnos a kész Útmutatót a hivatalosan felállított Higiéniái Bizottság 2012 végéig sem vette napirendre. Az azóta eltelt két év miatt most az anyag felülvizsgálata szükséges.

A jelenlegi Kormány további könnyítéseket is kezdeményezett, amelyeket az Országgyűlés elfogadott:

- a jövedéki törvény módosításával a szabad pálinkafőzés és termelői értékesítés előtt nyílt meg a lehetőség, és a termelői borkimérés feltételei is életesebbé váltak;
- a közbeszerzési törvény módosítása után a nemzeti értékhatár alatti beszerzésnél már nem kell közbeszerzési eljárást lefolytatni.

Helyi termelői piac: új kategória az értékesítésben

A civil érdekképviselő régi óhaja teljesült azzal, hogy a piaci szabályozást is differenciálták. Megkülönböztethetőek lettek a nagy vásárcsarnokok, piacok és a kis piacok (amit pl. hetente csak pár napon működtetnek) kialakításának, üzemeltetésének feltételei. Ezt az alábbi jogszabályok módosítása, illetve megalkotása tette lehetővé:

- **A kereskedelmi törvény** (2005. évi CLXIV. törvény) módosítása. Ez rögzíti a 2§. 5a. pontjában a **helyi termelői piac fogalmát**. A 6§ (3) bekezdésben rögzíti, hogy a helyi termelői piacot nem kell engedélyeztetni, az csak bejelentés köteles.
- **A piacokról szóló 55/2009 kormányrendelet módosítása szabályozza a** bejelentés módját.
- **Az új, 51/2012 VM** rendelet a **helyi termelői piac higiéniai szabályairól** rögzíti a könnyített higiéniai kialakítás és üzemeltetés kereteit.

A Helyi Termelői Piacok Jó Higiéniái Útmutatója 2012 novemberére lesz készen, mely szintén a jogértelmezést fogja segíteni a szereplők részére.

A helyi termelői piacok jogi környezete valószínűleg tovább változik, életszerű módosításokkal. Civil és szakmai visszajelzések kapcsán lehetővé válna a kézműves termékek értékesítése is, valamint jogos igény, hogy ne csak természetes személy értékesíthessen itt, hanem akár kis családi vállalkozások, szövetkezetek is.

A kistermelői rendelet és a közbeszerzési törvény könnyítései kapcsán elindultak vidéken a közétkeztetési reformok: a helyi gazdaság élénkítésére és a minőség biztosítására egyre több önkormányzat tette lehetővé a helyi termékek bekerülését a közétkeztetésbe.

Sajnos a jó kezdeményezések előtt számos nehézség és kockázat is jelentkezik.. Amennyiben ugyanis a kistérségi önkormányzatok összevonásával a beszerzések is egyben történnek, úgy azok átlépik a közbeszerzési értékhatárt, így közbeszerzés köteleessé válnak. Ez a helyi, személyességen alapuló gazdaságfejlesztés csökkenéséhez fog vezetni. Még nagyobb veszélyt jelent, ha az oktatási intézmények állami felügyelet alá kerülésével az ott működő közétkeztetés is állami feladattá válik, és esetleg egy (profitorientált) pályázó látná el az országos igények kiszolgálását. Egy ilyen monopólium kialakítása a minőség és a helyi gazdaság- és vidékfejlesztés terén is tragikus következményekkel járhat.

A jogi környezet további fejlesztésének szükséges irányai

A helyi gazdaság-, illetve vidékfejlesztés érdekében született és a döntéshozóknak, szaktárcáknak benyújtott civil javaslatok, kezdeményezések nem mindegyikét sikerült még a szabályozásban érvényesíteni. Az alábbiakban ezen kezdeményezések közül mutatjuk be a fontosabbakat.

ÁFA csökkentés

Az egészséges, hazai, helyi termékek piacra jutásának elősegítését vállaló hazai szervezetek támogatják az élelmiszerágazat szereplőinek azon törekvését és javaslatát,

ami az általános forgalmi adó (ÁFA) 5 százalékra csökkentését tűzték ki célul a jelenlegi 27% helyett – nem csak az élelmiszer alaptermékek esetében. A magas élelmiszer-ÁFA azért veszélyes, mert már a közétkeztetést, vagy azt a családi vállalkozást is lehetetlenné teszi, aki az alaptermékből hozzáadott értékű, feldolgozott terméket értékesítene. Egyelőre 78 civil szervezet csatlakozott a kistermelői érdekképviselő javaslatához.²

Kedvezmények a kisléptékű közvetlen kereskedelem fellendítéséért

Más EU tagországokhoz hasonlóan³ érdemes lenne ösztönzőket bevezetni a közvetlen kereskedelem és rövid ellátási lánc támogatása érdekében, hiszen hazánkban is életszerűtlen az őstermelői, kistermelői mennyiségek közvetlen értékesítése során (pl. néhány szem tojás, néhány kg meggy eladásakor) nyugtát írni, különösen akkor, ha tudjuk, hogy az őstermelőnek 600.000 Ft bevételi értékhatárig nem kell személyi jövedelem adó bevallást tennie, 4 millió Ft bevételig személyi jövedelem adó mentes, a személyi jövedelemadó bevallásban bevételére vonatkozóan csupán nyilatkozattételi kötelezettsége van. Kutatások, civil szervezeti tapasztalatok alapján ezt a jövedelemhatárt még egy kisebb méretű családi gazdaság is nehezen éri el, nemhogy egy egyedi őstermelő, kistermelő. Továbbá átgondolásra érdemes az, hogy még a legkisebb mennyiség, akár egyetlen barackfa termésének piaci értékesítése esetén is őstermelői regisztrációra, **számlaképességre van szükség**, vagy felvásárló jegy ellenében adhatja el, ezáltal a családoknál keletkező kis mennyiségű felesleg nem talál utat a magyar lakossághoz, ehelyett ott marad a fán, a kertekben.

Javasolt továbbá, hogy a nonprofit jellegű rövid ellátási lánc (pl. tájboltok, gazdaboltok, gazdapolcok, dobozrendszerek) útján értékesített, kistermelők által előállított minőségi kézműves élelmiszerek és kézműves termékek esetén az 5 millió forintos bevételi értékhatárt elérő, e fölött alanyi adómentes státuszukat emiatt elvesztő, tehát ÁFA-körbe kerülő adóalanyok, illetve az ilyen termékek árusítását vállaló egyéb adóalanyok is választhassák, az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény második rész XVI. Fejezet 1. alfejezetében taglalt, a Visszonteladóra vonatkozó különös szabályok alkalmazását. **Tehát az ÁFA-mentes kistermelőktől és kézművesektől értékesítésre átvett áruk esetében értékesítéskor az általuk alkalmazott árrés után számolják csak az 5 M Ft.-os értékhatár túllépést, és csak ez után fizessék meg az ÁFA-t.**

Nonprofit kereskedelem ösztönzése

A magyar lakosság rendszerváltást követő, kedvezőtlen irányba fordult fogyasztási szokásai következtében

rendkívül szűk kör tekinthető tudatos vásárlónak. Ezzel párhuzamosan a hagyományos piacok plázákká építése, esetleges eltüntetése kiszorította a generációváltás következtében amúgy is egyre csekélyebb számú őstermelői, kistermelői kört a közvetlen értékesítésből. A kistermelői értékesítés érdekképviselője és gyakorlati szervezése egyre inkább a civil szervezetek feladatává válik.

A nonprofit jellegű értékesítést végző, rövid ellátási láncot működtető civil szervezetek két komoly számviteli problémával néznek szembe. Az egyik, hogy alaptevékenységük mellett felvállalt ilyen irányú gazdasági tevékenységük nem haladhatja meg az összbevételük 10%-át. A másik, hogy az 5 millió forintos bevételi értékhatár elérése esetén elvesztik alanyi adómentes státuszukat, és ÁFA-körbe kerülnek. Ez alapvetően nem a civil szervezetet érinti kedvezőtlenül, hiszen neki általában ÁFA-körbe tartozó termelése, illetve szolgáltatása nincs, hanem a kistermelőt, mivel az általa ÁFA-mentesen előállított, nagy hozzáadott értékű, minőségi, kézműves élelmiszere vagy kézműves termékre hirtelen közel 30%-os többlet költség rakódik ÁFA formájában. Ez a teher elviselhetetlen, ellehetetleníti a tájboltok, gazdaboltok, gazdapolcok, dobozrendszerek non-profit alapú üzemeltetőit, a beszállító kistermelőket és nem utolsósorban eltántorítja a vevőket az egészséges, minőségi, kézműves élelmiszerektől és kézműves termékektől.

Falusi és agroturisztikai szolgáltatás

Az előző kormány hatályon kívül helyezte⁴ a 136/2007 kormányrendeletet⁵, mely ezen területet komplex módon szabályozta. A falusi vendégasztal szolgáltatást csak részben sikerült átmenteni a kistermelői rendeletbe. Régebben a környékbeli gazdák termékeit is kínálhatta a vendégasztal szolgáltató, ma már csak a saját termelésű termékeit. Nem lehetséges összekapcsolni a kézműves foglalkozásokat, illetve rendezvényeket (pl. szüret) és a termékértékesítést sem, ez, mint agroturisztikai szolgáltatási lehetőség megszűnt. Ezeket jelenleg csak vállalkozási formában lehet végezni. Egy iskolás csoport részére nem tud a falusi vendéglátó szüreti rendezvényt kiszámlázni, hiszen csak vendégasztalról lehet számlát adni. Javaslatukkal a civilek azt szorgalmazták, hogy állítsák vissza a korábbi 136/2007 kormányrendelet komplex szemléletéhez hasonló módon ezt a tevékenységi kört és vele együtt az akkori rendeletben megfogalmazott mértékig az adómentességi határokat.

Újra létrehozandó TEÁOR szám szerinti tevékenységek:

- a helyi népművészeti, néprajzi, kézműves, építészeti és kulturális értékek, örökségek bemutatása és értékesítése;
- a falusi élethez, környezethez és munkakultúrához kapcsolódó hagyományok, tevékenységek bemutatása és értékesítése;

² <http://www.elotisza.hu/jogsegely/2011/05/17/78-szervezet-is-kiall-az-elelmiszer-afa-csokkent-es-mellett>

³ <http://www.elotisza.hu/jogsegely/2011/10/24/nemzetkozi-osszehasonlitas>

⁴ A Kormány 239/2009. (X. 20.) Korm. rendelete a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásának részletes feltételeiről és a szálláshely-üzemeltetési engedély kiadásának rendjéről

⁵ 136/2007. (VI. 13.) Korm. rendelet a falusi és agroturisztikai szolgáltató tevékenységről

- falusi vendégasztal szolgáltatás;
- a vidéki, falusi aktív turizmushoz kapcsolódó egyéb szolgáltatások;
- kapcsolódó falusi rendezvények szervezése magán és közterületen.

Halászati törvény

A SZÖVET megkezdte a Halászati Törvény módosítására vonatkozó javaslatainak összeírását is, amelyhez az előzetes tájékozódás kapcsán több civil és szakmai szervezet és önkormányzat jelezte csatlakozását. A küszöbön álló törvénymódosítás tekintetében különösen aktuálisak a javaslatok:

- *„Ne csak a föld, a víz is legyen a helyben lakóké!”*
A nagy folyó- és vízszakaszokról legyenek leválasztva a szélvizek, kubikok, csatornák, hogy a helyi emberek kezében lehessen ezeken a halászat joga. A szélvizekre lehessen 5 évenként is pályázni.
- Élvezzenek előnyt a helyiek, helyi szervezetek, a helyi önkormányzatok és Nemzeti Parkok a területek 15 évre szóló megpályázásánál. Ha nem élnek a lehetőségükkel, akkor más megnyerheti a bérletet – természetesen mindkét esetben cél a tisztességes gazdálkodás. A víznek helyi szinten (is) legyen gazdája, aki napi szinten tudja mi a helyzet, mi a teendő. Minden feladat (őrzés, telepítés) a halászati jogosulté legyen.
- Ne legyen kötelező az egyesületi forma-tagság a horgászashoz, halászáshoz.
- A halász szerszámaikat az ő felügyeletével használhasa más is (pl. segéd, érdeklődő, turista).
- A turisták esetében útmutató kiskönyv és helyi szabályok betartása a kötelező. Nekik nem kell vizsga.
- A vízügy, a természetvédelem és a halászat érdekei legyenek összehangoltak.
- Egyeztetési kötelezettség legyen a szervek között, egyenlő jogokkal!
- A kormorán állományszabályozása szükséges!
- A sulyom gasztronómiai és takarmány felhasználása (fehérje) legyen lehetőség minden évben adott időszakban, közzétett helyi hirdetményben (természetvédelem és halászigosult, és közösség vezetése döntése értelmében).
- A csatornák vízkormányzását össze kell hangolni a halászzal, ivási időkkal.
- Lehetővé kell tenni védett és veszélyeztetett halak tenyésztését, szükséges ennek támogatása. Ennek feltételül kell szabni, hogy (1) idegenhonos halak nem tenyészthetők; (2) az állomány bizonyos részét kötelező természetes vizekbe telepíteni; (3) a tevékenység meghatározott méretig végezhető, hogy ne a haszonszerzés legyen az elsődleges; (4) egyéb feltételek, lehetőségek: például védett és veszélyeztetett halak tenyésztését nonprofit szervezetként, és/vagy egyetemmel való együttműködés részeként, és/vagy a kulturális örökség megőrzésével kapcsolatban végzett tevékenység keretében lehessen végezni.
- Ha fokkal vagy belvízvisszatartással hoz létre egy

közösség vagy magánszemély jogszerűen ivóhelyet-halaszvizet, akkor a halászati jog is lehessen az övé.

- Az árvizek-belvizek gazdálkodásban való felhasználásáért ne kelljen vízdíjat fizetni a VTT területeken kívül sem! A vízzel való gazdálkodás (öntözés, rizs-, haltermelés, halastavi gazdálkodás, ivóhelyek létrehozása, belvízzel való gazdálkodás) legyen összehangolt és élvezzen támogatást, a vízdíjakat csökkentésük.
- A halastó és egyéb időszakos halászvíz (pl. ivóhelyek) létesítésének feltételeit könnyítsék meg!
- A halászati jog tulajdonosa csak a fogásra vonatkoztatva kérhessen a törvényben nem szabályozott (erősebb szabályra) engedélyt a Halászati Felügyelőségtől. A halászati jog tulajdonosa ne tilthassa meg a ma gyakorlatnak megfelelően, a kifogott hal kistermelői, falusi vendégasztal szolgáltatói értékesítését a horgászjegyen, és máshol sem!

Kézműves stratégia

Készül a kézműves stratégia. A szakanyag számbaveszi a jogi akadályokat amelyek módosítása nélkül nem lehet az ágazat fejlesztéséről beszélni.

A problémakör fő gazdasági részét a 7-es adószámmal rendelkező kézművesek és az adózás jogbizonytalansága teszi ki. Ez már a szövetkezeti törvény és támogatáspolitikai területét is érinti. Jelenleg egy kézműves zsúrizett terméke áfa-mentes. Amennyiben azonban ezen termékeket egy háziipari szövetkezet értékesíti pl. tagjai részére, segítve ezzel piacra jutásukat, akkor ezen zsúrizett termékeket áfásan kell értékesíteni, így eladhatatlanná válik az amúgy is magas munka és minőségi alapanyagú, elismert hagyomány alapján készített, magasabb árszintű termék. Hasonló problémákkal néznek szembe a kisközségi vagy szociális szövetkezeti kezdeményezések.

Önfoglalkoztatás elősegítése

A SZÖVET által kezdeményezett, az önfoglalkoztatók segítése érdekében összeállított javaslatokat⁷ 60 civil szervezet támogatta, kérve a Kormánytól ennek befo-gadását. A jelenlegi szabályozás szerint ugyanis a tevékenységet megkezdő őstermelők, önfoglalkoztató kézművesek, turisztikai szolgáltatók legalább a minimálbér összege utáni járulékkerhet fizetik, amely 40.920 Ft/hó. A járulékkerhet akkor is kötelesek megfizetni, ha a termelés szezonaritása miatt bevételük a járulékfizetési határidőig nem keletkezett, sőt még az azt követő hónapokban sem fog keletkezni. Ez a szabályozás így nem életszerű, ezért átgondolásra érdemes. Ennek ésszerűsítésére fogalmaztak meg javaslatcsomagot a civil és szakmai szervezetek.

A szakmai minisztériumok, döntéshozók válaszleveleikben támogatták a kezdeményezést. Fontos lenne, hogy a Nemzetgazdasági Minisztérium adjon lehetőséget egy olyan szakmai kerekasztal összehívására, amelyen a civil szervezetek által jelzett problémákat és kérdéseket, javas-

⁶ <http://www.elotisza.hu/jogsegely/2012/07/26/onfoglalkoztatok-segitesenek-10-pontja>

latokat meg lehetne vitatni, hogy azok megoldására, így a foglalkoztatás, önfoglalkoztatás javítására jogilag kivitelezhető megoldásokat találjunk.

Partnerség

A fenti példák jól mutatják, hogy az együttműködő civil szervezetek, érdekképviseltek elkötelezettek a helyi

gazdaság- és vidékfejlesztést elősegítő javaslatok további pontosítása, illetve érvényre juttatása mellett. Egy ilyen típusú összefogás azért is nélkülözhetetlen, mert hatósági, kormányzati szemmel sokszor nem látszanak azok az akadályok, melyek a kistermelők, helyi gazdaságok mindennapi életét megkeserítik. A korábbi példák is mutatják, hogy ezek elhárítása az esetek jelentős részében csak szándék és összefogás kérdése.

Szabadkai Andrea
Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület

Kérdések a Közép-Magyarországi Régió 2014–2020-as tervezéséhez

Az utóbbi időszakban felpezsdült a tervezői szakma élete, rendezvény, konferencia, egyeztetés követi egymást, amelyek témája az Unió következő pénzügyi ciklus fejlesztési kihívásai. A tervezői társadalom élénk vitájának okai az Európai Bizottság új elvárásai, javaslati, amelyek hűsbavágóan érintenek minket.¹ A szakma és a sajtó ennek megfelelően kimerítően foglalkozik az új szerződéses rendszerről, az új regionális besorolási gyakorlatról, az új közösségi fejlesztési eszközökről (ITI, CLLD²), ugyanakkor kevés szó esik ezek egyes konkrét hazai területi egységekre gyakorolt hatásáról. Jelen cikk, a korábban is, de most is, különleges helyzetben lévő Közép-Magyarországi Régió (KMR) közeljövőjét (2014–2020) kívánja bemutatni a fejlesztéspolitika, tervezés szempontjából. Vállaltan két célcsoportja van a műnek, hiszen egyfelől a régió tervezőinek és fejlesztőinek számára készült, ösztönözve őket az előregondolásra, amely segíti a tervezést, az együttműködések előkészítését, hiszen az új időszakban a régió szereplőinek – az alább bemutatottaknak megfelelően – új fejlesztési irányok és partnerek felé kell fordulniuk. Másfelől, azonos fontosságú célcsoport a régióról döntéseket hozó szakemberek, politikusok, akiket kérdések felvetésével segíti az írás a döntéshozatalban.

A terület fejlesztéspolitikai helyzetét a következő időszakban alapjaiban határozza meg a régió (NUTS2) besorolása. A jelenlegi beosztása szerint a régió (Budapest és Pest Megye) fejlettségi mutatója meghaladja az uniós átlagot. E szerint, a KMR az 2014-ben kezdődő ciklusban érvényesített kategorizálás alapján már egyértelműen a fejlettebb, úgynevezett versenyképességi régiók közé tartozik. A korábbi, átmeneti (a kategóriát váltó régiók segítésére létrehozott) státuszát elveszti, és még az új biztonsági háló forrásaiból (Szabó 2011) sem kaphat majd a „túlfejlettsége” miatt.

A cikk következő részei ennek a helyzetnek a bemutatásával foglalkozik, de itt még egy pár bekezdés erejéig érdemes felvillantani pár lehetőséget, amelyekkel ez a – különösen Pest Megyére – finanszírozásilag hátrányos helyzet oldható.

Merre tovább KMR?

Alapvetésként előre kell jelezni, hogy a Szerző véleménye szerint igazán hatékony területfejlesztés csak akkor képzelhető el, ha az összetartozó, összekapcsolódó

területeket együtt kezeljük (természetesen a különböző funkciók, mutatók mentén történő lehatárolások eltérő egységeket alakítanak ki). Ebből kiindulva, és elismerve Budapest és agglomerációjának egységes kezelésének szükségességét, Pest Megye leválása a fővárosról csak középtávú forrasoptimalizálás alapján indokolható. Csapágy, – gyűrűrégióként való kezelése esetén elkerülhetetlen az erős fejlesztési szinergiát kialakító intézményi mechanizmusok kialakítása.

Pest Megyének vannak olyan területei, amelyek még országos összehasonlásban is fejletlenebbek az átlagnál³, ezek a területek lennének – változatlan regionális besorolás esetén – a forrásvesztés legnagyobb vesztesei. Számukra lehetőséget jelenthet, ha a szomszédos konvergencia régiók, közeli központjaiban (Salgótarján, Kecskemét, Gyöngyös stb.) induló ITI-nek nevezett új fejlesztési programokban, eszközben vesznek részt. Ennek elvi lehetősége meg van, de ehhez már ma meg kell kezdeniük az egyeztetéseket Nógrád, – Bács-Kiskun megyei potenciális partnereikkel a közös fejlesztésekről. Ez teljesen új és komoly kihívás, hiszen eddig a fejlesztéspolitikában a régióhatár valódi határként működött, megállított gondolkodást, tervezést, a korábbi időszakban régióhatáron átnyúló kezdeményezések „rendszer idegenek” voltak. Ezen egyeztetésen túlmenően az új partnerségben mielőbb meg kell kezdeni a közös tervezést, hogy a tervekkel megtámogatva a döntéshozóknál elérjék, hogy ezek az ITI-k a Partnerségi Szerződésben (PSZ) szerepeljenek, ami alapfeltétele lesz a későbbi támogathatóságnak. Az egyeztetésekre igen rövid idő áll a rendelkezésre, hiszen a PSZ-t a felek 2013 végén, de legkorábban 2014 elején alá fogják írni a jelenlegi ütemtervek szerint. A PSZ-t a tagállam és az Unió köti a fejlesztési források kezelésére, és amely Operatív Program (OP) szinten kidolgozott terveket kell, hogy tartalmazzon, köztük megjelölve a majdani ITI-eket, CLLD-eket⁴.

A másik elméleti (esetleg gyakorlati) irány lehet a KMR bővítése olyan mértékben, hogy fejlettségi mutatója „elérje” (negatív irányba) a konvergencia régiók szintjét. Ennek lehet területfejlesztési alapja is, hisz számtalan vonzáskörzet vizsgálat⁵ mutatja azt, hogy Budapest gravitációs tere nagyobb kiterjedésű, mint a jelenlegi régió. Ilyen vizsgálatokkal alá lehet támasztani egy valós területi folyamat, nagyobb támogatással való fejlesztését. Az előző bekezdésben bemutatott ITI együttműködések is, ezen folyamat megnyilvánulásai.⁶

¹ Kezdve azzal a nem lábjegyzetbe illő körülményről, hogy nemzeti szinten akár 20%-al is csökkenhetnek a rendelkezésre álló források.

² ITI: integrált területi befektetéseket. Nem OP alapú, a város; kis vagy közepes városokból álló hálózatok, környékektől a városi, nagyvárosi, városi-vidéki, körzeti és régióközi szintekig lehet használni, mint fejlesztési eszköz. Az ITI keretében egy adott régióon belüli, hasonló tulajdonságokkal rendelkező különálló földrajzi területek esetében is megvalósíthatók az összehangolt intézkedések. Az ITI-nek nem szükséges lefednie egy közigazgatási egység teljes területét. A CLLD az ITI-k megvalósítási folyamatának egyik építőeleme is lehet.

CLLD: közösségi irányítású helyi fejlesztést, konkrét, régió alatti szintű területekre összpontosít. A CLLD szigorúan „alulról felfelé” irányuló megközelítéssel és a köz-, és magánszektor egyenlő arányban integráló működéssel (LEADER, EQUAL, URBAN szemlélet) áll fel.

³ Például Szobi, Ceglédi Kistérség

⁴ Ez könnyítésként kikerült az utolsó 2012. szeptember 11-én módosított Bizottsági javaslatból, tehát nem a végső formában, nem biztos, hogy benne lesz, azaz lehet, hogy a PSZ-ben nem kell megjelölni a majdani ITI-eket, CLLD-eket.

⁵ Például ahogy az új „OTK-ban” (Nemzeti Fejlesztés 2020) szereplő Budapest vonzáskörzete ábra mutatja a 149. oldalon

⁶ Persze a területi változtatásokra, ismerte a Bizottság adminisztratív gyorsaságát nem biztos, hogy van még időnk...

„Változatlan feltételek mellett...”

Az írás következő részében a jelenlegi lehatárolás változatlanágából eredő következményekkel foglalkozik. A Bizottság javaslatában (2011.10.06-i)⁷ versenyképességi régiókra vonatkozó részei számos olyan elemet tartalmaz, amely a KMR fejlesztőit nagy feladat elé állítja.

Az első, talán a legdrasztikusabb változás, hogy ebben a régióban 2014 után a források 52%-t Európai Szociális Alap (ESZA) célokra kell allokálni. Az ESZA céljai 2014 után a társadalmi befogadás és a szegénység elleni küzdelemről szólnak:

- foglalkoztatás bővítés és a munkaerő mobilitásának támogatása,
- oktatás, – a készségfejlesztés, és az élethosszig tartó tanulás beruházásai,
- intézményi képességek és a hatékony közszolgálat fejlesztése,
- fiatalok munkanélküliségének enyhítése
- nemi egyenlőség és a diszkriminációmentesség általános érvényesítése és specifikus támogatása,
- amelyek tehát a források 52%-t kell fordítani, és ezen belül 20%-ot a szegénységi elleni küzdelemre.⁸

A fejlesztések világában mozgó szakember számára sokat elárul ez a szabály a jövőről: „apró”, munkás, szoftberuházások tömegei, amelyek rendkívüli munka elé állítja a regionális szereplőket, intézményeket. Más szereplőkkel, szereplőknek (a kemény beruházásokhoz szokott szakmának) másféle fejlesztéseket kell majd lebonyolítani.

A térség fejlesztői társadalma számára nóvum lehet a fejlesztési eszközök⁹ új generációja is. Az ITI és a CLLD nagy lehetőség lehet több alap (multifund¹⁰) bevonására ugyanazon fejlesztésbe. A közösségvezérelt ITI fejlesztés során egy-egy konkrét terület komplex fejlesztését lehet végrehajtani több alap finanszírozásával, hasonlóan a korábbi IVS-ekhez, de akár együtt kezelve több várost, városhálózatot, városrészt. A CLLD a Leaderhez hasonlóan fog működni, de nem csak vidéki területeken, hanem kisvárosok, kisebb, helyi vonzáskörzetek, központok is támogathatóak lesznek¹¹. Ezzel a két eszközzel jól látható módon megnő a közösségi, helyi tervezések, fejlesztések jelentősége (Gelencsér 2012). Az Unió szemléletében több CLLD építhet fel egy ITI várost és vonzáskörzetét. Mivel az ITI meghatározása szerint nagyváros is lehet önálló ITI, így érdemes megvizsgálni annak a lehetőségét, hogy a főváros és agglomerációjának kijelölésre kerüljön, mint ITI. Ezzel a megoldással az új ERFA (Európai Regionális Fejlesztési Alap) szabály, miszerint az országos ERFA források 5%-t városfejlesztésre kell fordítani, teljesítve lesz.

Jól látható a fentiekből, hogy a korábban megszokott célokra (amelyek valós regionális szükségletekkel találkoztak), mint például közlekedés,- hagyományos környezetvédelem, jóval kevesebb forrás áll majd rendelkezésre a KMR-ben. Az tervek szerint ráadásul az ERFA források 80%-nak felhasználása szintén kötött lenne, ebben az arányban kell majd a régióban fejlesztéseket finanszírozni a kutatásfejlesztés és innováció; a kkv szektor és az alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra történő átállás (20%-ot ez utóbbira) területein. A teljességhez tartozik, hogy a régióban még támogatható lesz az Európai Területi Együttműködések (ETE) programja, ami a megye északi, határmenti területein fog felértékelődni. A rendelkezésre álló forrásokat ugyan nem csökkenti, de biztosan nem a helyiek fognak dönteni az ágazati forrásokról, amelyek „megszerzéséért” különösen a kevés ERFA forrásoknál lesznek kiélezett viták. Elvileg szintén nem csökkentő hatású a bevezetett teljesítmény tartalék, ami a vállalt indikátorok teljesülésének függvényében 5%-nyi támogatást országosan visszatart, és csak 2019 után tesz kifizethetővé.

Az összképet tovább rontja, hogy ebben a régió kategóriában nem elég hogy kevesebb célterületre, kevesebb forrás jut, de mindehhez alacsonyabb támogatási intenzitás társul: a KMR-ben a társfinanszírozás mértéke maximum 50% lesz! Ez biztosan alaposabb projekt előkészítést, generálást követel meg, bár a szűkebb keret körüli vitákat akár „egyszerűsítheti” is ú, hiszen akár az is dönthet, hogy ki tudja az 50% önerőt felmutatni és a projektet előfinanszírozni. Ez nagyon erős szelekciót fog eredményezni.

Érdekes módon Pest Megye csökkenő fejlesztési forrásaira apró szépségtapaszt a vidékfejlesztés lehet. Ugyan a budapesti agglomeráció a jelenleg futó ciklusban az agglomerációs törvényre (a 2005. évi LXIV. tv. tételesen felsorolta az agglomerációs településeket) hivatkozva ki volt zárva a vidékfejlesztési forrásokból, és a főváros közeli területek valóban nem mutatják a vidék tipikus jegyeit¹², azonban érdemes megvizsgálni annak a lehetőségét, hogyan lehetne mégis, újra (az AVOP Leader+ programban, 2004–2006 között még a méretkritériumoknak megfelelő agglomerációs települések támogathatóak voltak) a „leader térségbe” vonni ezeket a területeket, hiszen az Eurostat legújabb regionális lehatárolása (amely megjelent a szervezet 2010 évi regionális évkönyvének 15. fejezetében is) szerint ezek is lehetnek rurális térségek. Az Eurostat új statisztikai módszerével megpróbálja kiküszöbölni az eddig használt OECD (100,120,150 fő/km²) lehatárolásban rejlő torzításokat, amelyeket az eltérő méretű és tartalmú (pl.: város és térsége, és/vagy külterületi lakossága egyes országokban együtt szerepelnek, míg máshol nem) helyi közigazgatási egységek nemzeti statisztikai kezelése okoz. Egy rácson (egy cella 1km² méretű) eloszlás vizsgálattal –

⁷ Az ebben foglalt Közös Stratégiai Keretrendszer lefedi az ERFA-t, EMVA-t, ESZA-t, Kohéziós Alapot és ETHA-t, konkretizálja az EU2020 célokot közös tematikai célkitűzéseket, melyek megvalósítása kerül majd támogatásra.

⁸ Dramatizáló, kiemelési céllal került ismétlésre.

⁹ A szakma hivatalos, nyilvános döntést nem ismerhetett még meg az ITI és a CLLD eszközök bevezetéséről, bár az ez irányú döntést segíti az önerő ösztönző rendszer, amit a Bizottsági javaslat tartalmaz: 10%-al magasabb Közöségi hozzájárulás (azaz kevesebb nemzeti társfinanszírozás) jár az ilyen eszközök választása esetén. Ellene szólhat ugyanakkor, hogy jelentős számú ITI, CLLD megjelenése esetén csökken a kormányzati, ágazati kompetencia és a források összege, hiszen ezekről a forrásokról helyben döntenek.

¹⁰ A korábban erősen elkülönített alapok: ESZA, ERFA, EMVA, EHA, ETE, Kohéziós Alap forrásainak együttes kezelése.

¹¹ A Leader programban 10.000. fő feletti lakosú településen való fejlesztés nem volt támogatható

¹² Nincs is egységesen elfogadott vidékdefiníció, és szintén nem mutatják ezeket a jegyeket más, nagyobb városunk – Pécs, Győr, Debrecen – vonzáskörzetébe tartozó települések sem, amelyek viszont nincsenek kizárva a Leader programból.

1. ábra

felső és alsó népsűrűségi küszöbértéket kialakítva – vizsgálják az adott terület (központ (200e fő feletti város) és a szomszédos cellák) vidékiséget. Itt 300fő/km² népsűrűség alatti és/vagy 5000 lakos külterületi lakosság alatti területek számítanak rurális térségnek. Ezeknek a kritériumoknak, akár agglomerációs települések is megfelelhetnek. Az alábbi ábrán ennek a módszernek a a NUTS3-as szinten történő alkalmazása látható (1. ábra).

Magyarország megyéi az új város-vidék tipológia szerint. Forrás: 2011. évi agrárgazdasági jelentés. EU DG Regio alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült

Az így nyerhető forrástöbblet alapja, hogy az uniós tervezetek szerint az ország EMVA forrásainak minimum 5%-át kötelező a Leader programra fordítani, ha tehát van leader Helyi Akciócsoport, akkor van forrás is, míg a

CLLD-k elhelyezkedése, léte kérdéses, mint ahogy az is, hogy mekkora támogatást kaphatnak¹³.

A már hivatkozott Bizottsági javaslatból, a multifund szabályokból úgy tűnik, hogy a CLLD térségekben fel lehet majd használni az EMVA forrásokat is (ahogy a Leader területeken a többi alapot is), ezért a Leader-CLLD integrált felállítása logikus¹⁴ és – különösen Pest Megyében – előnyös a helyi fejlesztések szempontjából, de akkor ennek szellemében kell a helyi tervezését megindítani. Itt szintén le lehet vonni azt a tanulságot, hogy a megye eddig „elkülönült” fejlesztőinek (aki agglomerációs és/vagy „ropos” volt az nem „leaderezett” és fordítva) el kell kezdeniük a közös gondolkodás. További feltétel, és a döntéshozóknak nagy kihívás, hogy a forrásoknak nemzeti szinten is egységes adminisztrációs rendszerét kell kialakítani, amelyek ma szigorúan és karakteresen elkülönülnek egymástól.

Zárásként fel kell hívni a figyelmet, hogy eddig nem született arról döntés, hogy a területi fejlesztéseket, hány és milyen Operatív Programba fogja hazánk megjeleníteni. Minden megyének külön OP-ja lesz? Azonos adottságú megyéknek lesz OP-juk? Mégis NUTS2 szinten, regionális OP-k lesznek? A kérdések felvetése Közép-Magyarország szempontjából azért releváns, mert ezek is meghatározhatják mozgásterét, érdekérvényesítési lehetőségeit. Ezekre hamarosan részletekbe menő választ fogunk majd kapni, hiszen a napokban megjelent 1449/2012. (X. 16.) Kormányhatározat már rögzíti a központi tervezési szabályokat és a lehetséges OP-k rendszerét (indikatív tématerületeket), köztük külön kiemelve a sajátos helyzetű központi régiót.

Szabó Mátyás

egyetemi tanársegéd

ELTE Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézete

Európa Tanulmányok Tanszék

e-mail: szabotmatyas@ceasar.elte.hu

Irodalom:

Gelencsér Géza: Előkészítő lépések a 2014–2020-as vidékfejlesztési program sikeréért. In: Magyar Vidéki Mozaik II./2. p.20. NAKVI, Budapest, 2012.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Urban-rural_typology#cite_note-0

Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE a Közös Stratégiai Kerethez tartozó Európai Regionális Fejlesztési Alapra, Európai Szociális Alapra, Kohéziós Alapra, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről {SEC(2011) 1141} {SEC(2011) 1142}

Nemzeti Fejlesztés 2020– stratégiai vitaanyag 2012. 07. 26.

Szabó Zsolt: Elindult a 2014–2020 támogatási időszak vitája. In: Falu, Város, Régió, 2011/2. p.5–10. Váti Nonprofit Kft, Budapest, 2011. 2011. évi agrárgazdasági jelentés.

¹³ Lásd 8. lánjegyzet.

¹⁴ ezzel ellentétes, tehát külön Leader és külön CLLD is lehetséges, és felvethető a hivatkozott Bizottsági javaslat szerint.

A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal, az államigazgatás egyik legfiatalabb szakmai intézménye

NEMZETGAZDASÁGI
TERVEZÉSI
HIVATAL

A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal felállításának elsődleges célja

A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal (NTH) a **nemzetgazdasági miniszter irányítása alatt működő központi hivatal, önállóan működő és gazdálkodó költségvetési szerv.** A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal létrehozásával kapcsolatos intézkedésekről szóló 1408/2011. (XII.1) Kormány határozat elfogadását követően 2012. januárjában kezdte meg operatív működését.

A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal felállításával a Kormány kiemelt célja volt egy, a **XXI. századi modern tudásra, és képzett stratégiai tervező és elemző-értékelő kutatókra épülő stratégiai tervezési és módszertani központ létrehozása**, amelynek folyamatos szakmai háttérmunkája segíti a nemzeti és nemzetgazdasági stratégiai és fejlesztési tervek, kiemelt programok tervezését, megalapozását, azok minőségi kontrollját.

- 1, A Hivatal létrejöttével megszületett egy, a nemzeti stratégiai, gazdasági és területi tervezést támogató és összefogó, hiánypótló központ, amely nemcsak tervez és értékkel, de minőségi és módszertani iránymutatást, ajánlást adhat a közszféra tevékenységei és szervezetei számára.
- 2, A Hivatal az említett szakterületek mellett, egy új hazai szellemi, gazdaságfejlesztési és elemzési központ (ún. „think-tank”) funkciót is ellát a jövőben, a magas színvonalú elemzési, kutatási, tanácsadói, kommunikációs és disszeminációs tevékenységei által.
- 3, A Hivatal – bár mindenekelőtt az Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM), és rajta keresztül a kormányzat munkáját segíti –, egy mértékadó szakmai műhellyé kíván válni a közszféra egészére nézve (hasonló profilú tervezési központ nincs jelenleg), minél szélesebb körben a szakterületi és területi szint tervezési-fejlesztési tevékenységei számára. A Hivatal létrehozása a minisztériumi rendszerben nem ellátható komplex tervezési, értékelési, és kormányzati tanácsadási feladatok költségkímélőbb, hatékonyabb és eredményesebb megvalósítását segíti elő.

Az NTH **teljes körű szakmai és operatív működési feltételeinek kiépítése és folyamatos biztosítása jelenleg is** tart. A Hivatal nem jogutódja semmilyen más szervezetnek, felállítása **„zöldmezős szervezet-építés”** eredményeként került kialakításra, de a szakértői állományának jelentős része a VÁTI Nonprofit Kft (VÁTI) 2012-ig fennálló Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóságának, s egyéb szakmai egységeinek munkatársaiból került ki. Így a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal a magyar **területfejlesztés, fejlesztéspolitika és gazdaságfejlesztés VÁTI-ban áthagyományozott szakmai és stratégiai küldetésének egyik továbbörökítője.**

Az NTH a **Nemzetgazdasági Minisztérium Tervezéskoordinációért Felelős Államtitkárság irányításával** szakmailag szorosan és közvetlenül együttműködik az NGM-el, annak szakmai koordinációja révén kapcsolódik a minisztériumhoz.

Nemzetközi példák

A Hivatal felállítása stratégiai és szakmai alapon nyugvó döntés, amely **elősegíti a gazdasági és stratégiai feladatokkal járó szakmai feladatellátás hatékonyabb biztosítását.** A világ és az Európai Unió tagállamai **nemzeti gyakorlatainak és példáinak sora mutatja**, hogy a hatékony **központi nemzetgazdasági, nemzeti és területi tervezési, értékelési, monitoring feladatok ellátását** szakmai háttérintézetek, stratégiai központok segítik és biztosítják. Működő példákat találunk Dániában, Norvégiában, Németországban, Hollandiában, Svédországban, Franciaországban, vagy épp a távol-keleti országokban, Japánban, Dél-Koreában. Ilyen a **francia DATAR, a német BBRS, az osztrák ÖAR.** Számos országban találunk bizonyos szakterületeket és azok tervezését, szakmai munkáját támogató központokat, elemző intézeteket, a minisztériumokhoz tartozó tervezési és gazdaságpolitikai háttérintézeteket. Ilyen a **svéd NIER, a holland CPB, vagy a tajvani TIER.** A szellemi és a speciális elemzési központként („think tank”-ként) funkcionáló intézmények köre pedig még szélesebb a nemzetközi szinten.

A Hivatal szakmai feladatterülete

Az NTH a hazánkat érintő, a Kormány és a Nemzetgazdasági Minisztérium által meghozott döntéseket átfogóan megalapozó nemzetgazdasági kutató, reálgazdasági és külgazdasági elemző, tanácsadó, megfelelő tudás bázissal rendelkező döntés-előkészítő intézet kíván lenni – **tervezési és gazdaságfejlesztési tudásközpont** („think-tank”). Ennek keretében a Hivatal kiemelt feladata (2012. évi portfóliót *ld. a az táblázatban*):

- Nemzetgazdasági és nemzeti gazdaság- és területfejlesztési és területi tervezési, programozási központi feladatok koordinációja és ellátása;
- Reálgazdasági és külgazdasági elemző, tanácsadói feladatok ellátása;
- Gazdasági adatszolgáltatási és vezetői információs feladatok, a közép-európai és keleti nyitáshoz kapcsolódó gazdasági és stratégiai kapcsolatok megalapozásának elemzési, adatszolgáltatási támogatása;
- Nemzetközi feladatok (pl. V4+2, nemzetközi projektek, kontaktponti feladatok) és intézményi kapcsolatok kialakítása révén a kiemelt gazdaságkormányzati feladatok ellátásával kapcsolatos döntés előkészítési feladatok elvégzése, támogatása. Nemzetközi projektfeladatok menedzsmentje.

Kiemelt szakmai területek	Kiemelt feladatok
(I.) 2014–2019-es tervezés	Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció – 2020 (OTFK 2020) Parnerségi Megállapodás 2014–2020 előkészítése Megyei Tervezés – koncepcionális rész, ITL, CLLD Új területfejlesztési tervezési rendszer
(II.) Kiemelt területek és programok	Magyar Innovatív Gazdasági Növekedési Operatív Program 2020 Nemzeti Turizmusfejlesztési Koncepció 2020 (NTK 2020) Megyei – Hálózat-fejlesztés Helyi- és Fentartható gazdaságfejlesztés
(III.) Reálgazdasági elemzés, fejlesztés	Iparstratégiák Reálgazdasági és támogatási elemzések Szabályozási feladatok, véleményezések Társadalmisítás
(IV.) Külgazdasági elemzés, tervezés	Keleti nyitás – külgazdasági stratégiák (Kína, Korea, Latin-Amerika) Középső égtáj – ETE 2020 és Kárpát-medencei együttműködések Direkt uniós stratégia
(V.) Gazdasági és vezetői információs szolgáltatás (GVISZ)	NTH Brain Cégadatbázis Tudástár Területi és támogatási Helyzetkép EKOP projekt
(VI.) Nemzetközi és hazai együttműködési feladatok, projektek	ESPON Nemzetközi Kontaktpont V4+2 Nemzetközi projektek (SCALES, EURUFU, CLUSTRAT)

- az ESPON nemzetközi területi tervezési és kutatási hálózat hazai kontaktponti feladatainak ellátása.

Az NTH feladatai közé tartozik **a nemzetstratégiai, a gazdaságfejlesztési és területfejlesztési tervezés koordinációja és támogatása.** (Pl. szakmai, módszer-

tani, szabályozási támogatás, minőségbiztosítás, tervek-taszteri feladatok). Az NTH 2012-ben többek között a következő tervezési dokumentumok készítésében vett, vagy vesz részt közvetve vagy közvetlenül:

- Magyar Növekedési Terv (MNT)
- Széll Kálmán Terv 2.0 (pénzügy politikai tervezési részlegesen keresztül)
- A keleti nyitás részeként: Kínai – Magyar Stratégia, Koreai – Magyar Stratégia, Latin-Amerikai Stratégia (előkészítés alatt)

A „középső égtáj” megerősítésének részeként: erdélyi magyar Mikó Imre Terv, V4+2-es térség tervezésének támogatása

- Nemzeti Turizmusfejlesztési Koncepció
- Iparstratégiák készítésének a támogatása.

Az előzőekből fakadóan az NTH feladatának tekinteti továbbá, hogy az érintett társszervekkel szorosan együttműködve kiemelten **támogassa a 2014–2020-ig tartó új, uniós költségvetési és fejlesztési ciklusra való magyar nemzeti stratégiai felkészülést:**

- a 2014–20-as tervezéseknek is kerete adva az Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK) és az Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció (OFK) megújítását,
- a Partnerségi Megállapodás előkészítését,
- a megyei és térségi tervezés szakmai támogatását,
- az Európai Területi Együttműködési határon átnyúló programok tervezésében a magyar gazdaságfejlesztési célok és irányok érvényesítését,
- a 2014–2020-as új Magyar Innovatív Gazdasági Növekedési OP (MIGNOP) előkészítésének koordinációját és szakmai menedzselését.

Az NTH a hazánkat érintő, a Kormány és a Nemzetgazdasági Minisztérium által meghozott döntéseket átfogóan megalapozó nemzetgazdasági kutató, reálgazdasági és külgazdasági elemző, tanácsadó, megfelelő tudás bázissal rendelkező **döntés-előkészítő és támogató intézet kíván lenni.** Ennek keretében a Hivatal feladata:

- Szabad Vállalkozási Zónákhoz (SZVZ) kapcsolódó központi közhiteles nyilvántartási, monitoring és értékelési folyamatok
- reálgazdasági és külgazdasági elemző, tanácsadói feladatok ellátása,
- gazdasági adatszolgáltatási és vezetői információs feladatok, a közép-európai és keleti nyitáshoz kapcsolódó gazdasági és stratégiai kapcsolatok megalapozásának elemzési, adatszolgáltatási támogatása,
- nemzetközi intézményi kapcsolatok kialakítása révén a kiemelt nemzeti és gazdaságkormányzati feladatok ellátásával kapcsolatos döntés előkészítési feladatok elvégzése, támogatása, nemzetközi projektfeladatok menedzsmenete.
- az ESPON nemzetközi területi tervezési és kutatási hálózat hazai kontaktponti feladatainak ellátása.

A Hivatal egyéb, **szakmai, tanácsadói, illetve szakmai kommunikációs feladatai:**

- egyes szakmai folyóiratok (pl. Falu Város Régió; Területfejlesztési Füzetek, Turizmus Bulletin) kiadása,
- részvétel egyes jogszabályok (pl. Turizmus Törvény, Szabad Vállalkozási Zónák) szakmai és stratégiai megalapozásában, hatásvizsgálatában.

Horkay Nándor

elnök

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal

E-mail: nandor.horkay@nth.gov.hu

Jusztin Valéria

vezető tervező-elemző

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal

E-mail: valeria.jusztin@nth.gov.hu

Vér Ágnes

elnöki asszisztens

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal

E-mail: agnes.ver@nth.gov.hu

A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal eredményeiről, szakmai híreinkről, publikus és letölthető anyagainkról, terveinkről, és eseményeinkről honlapunkon (www.nth.gov.hu) a jövőben folyamatosan tájékoztatjuk Önöket!

Megyei területfejlesztési tervezés

Az NTH stratégiai és területi tervező műhelye kegylik fontos feladata a megyék területfejlesztési tervezésének támogatása. Az NTH e tervezési folyamatot elsősorban módszertani oldalról, valamint koncepcionális fázisában támogatja és koordinálja.

A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény alapján a területfejlesztés vált a megyék (megyei önkormányzatok) egyik legfontosabb feladatává. A területfejlesztéssel és a területrendezéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCVIII. törvény alapján pedig a megye vált a területfejlesztés legfontosabb területi szintjévé. A fenti változások az eddigi területfejlesztési gyakorlat jelentős átalakítását igénylik, amelynek első lépése a megyei területfejlesztési koncepciók elkészítése. A megyei önkormányzatok által kidolgozandó megyei területfejlesztési koncepció tartal-

mazni fogja a területfejlesztési és a vidékfejlesztési koncepcionális fejlesztési elgondolásokat.

A korábbi szabályozásokkal szemben a megyei szintű területfejlesztési tervezés erősebb központi területfejlesztési tervezési szakmai koordinációval, támogatással és ellenőrzéssel folyik, a következő szaktárcák és háttérintézetek részvételével: Nemzetgazdasági Minisztérium és Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal, Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Vidékfejlesztési Minisztérium, Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet, Belügyminisztérium, Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium.

Mivel a megyei koncepciók beépülnek a 2014–20-as hazai kormányzati koncepcionális elképzelésekbe, a jelenlegi megyei területfejlesztési tervezés a következő (2014–2020-as) fejlesztési ciklus forrásfelhasználását orientálja.

Az NTH jó helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatok gyűjtésébe kezdett

„...folyamatosan félrevert harangok mellett nem lehet családot alapítani, munkát vállalni, gyereket szülni. Abba kellene hagyjunk az állandó pánikolást, nyafogást, siránkozást és merjük kimondani a gyerekeink, fiataljaink előtt, hogy ennyi cipőnk, ruhánk soha nem volt, és őseinknek sem volt az elmúlt ezer év alatt, és azt is mondjuk el, hogy ilyen mennyiségű élelmiszer, információ, luxuscikk soha nem volt még a Kárpát-medencében. Nehéz a magyar ember sorsa? Igen, vagy 10–20 kilóval átlagban valóban nehezebb a kelleténél, és ezért kell fogyókúrásunk. Ennyi kövér ember, megműveletlen föld, leszüreteletlen almafa, megkapálatlan szőlőtőke soha nem volt itt a Kárpát-medencében!”

Böjte Csaba

Ma olyan sokat hallhatunk a közbeszédben a gazdasági nehézségekről. Másról sem szólnak híradások, mint hogy válság van, a gazdaság nem működik, a helyi, de még a nemzetközi gazdaság szereplői közül is sorban tervezik vállalkozásaik bezárását, mert helyzetük egyre tarthatatlannabb, nem éri meg a vállalkozás fenntartása. Ha azt halljuk, hogy helyzetünkért felelősek vagyunk, összeszorul a gyomrunk, hogy vajon milyen újabb terhet kapunk ismét. Pedig, ha a fent elhangzott kulcsszavakat a magyar nyelv

szépsége és természetközeli értelmezése szerint elemezzük, akkor rájövünk, hogy majdnem minden benne van, ami alapján egy tönkrement helyzetet helyre tudunk állítani.

A „gazdaság” szó nem valami földtől elrugaskodott, az utóbbi időben állandóan nehézségekkel küzdő, tőlünk független tényezőt jelent, hanem kiindulva annak eredeti értelméből a „gazda”-ságunk meglétét kéri számon rajtunk. Arra próbál utalni, hogy – mint jó gazdáik a helyi

ügyeinknek – a gazdaság problémáit helyben csak magunk tudjuk megjavítani. Ha pedig a felelősség szót értelmezzük, akkor láthatjuk, hogy a „felelős” az, aki „felel” valamiért, megfelel valaminek, választ ad valamire. A helyi gazdaságfejlesztés területén a felelősségünk éppen a jelen – egyébként nem könnyű – helyzetre adott válaszuk és annak módszeres végrehajtása lesz.

A Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal (továbbiakban: NTH, vagy Hivatal) a „helyi gazdaságfejlesztés” témájában olyan jó helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatok gyűjtésébe kezdett, ahol ezt a feleletet már megfogalmazták, felelősségüket pedig ennek végrehajtásában élik meg. Olyan példákat, ahol ez a helyes értelmezés helyben értéket teremt és hosszútávon is fenntartható. A példagyűjtés épít a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Non-profit Kft. Területi Tervezési és Értékelési Igazgatósága (továbbiakban: VÁTI TTÉI), ez irányú 2008-ban végrehajtott adatgyűjtésére. Akkor a VÁTI TTÉI munkatársai egy projekt keretében több mint húsz jó gazdaságfejlesztési példát gyűjtöttek össze és publikálták a projekt internetes oldalán, illetve a projekt eredményeként előállt „Területfejlesztési füzetek” sorozatban megjelent „*Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok*” című füzetben.

A „Területfejlesztési füzetek” sorozat első számában „Közösségi tervezés” címmel a közösségek bevonásán alapuló területfejlesztési tervezés gyakorlatáról szöveget szerkesztői. A térségi fejlesztések eredményességének és sikerének egyik feltételként a helyi szereplők megszólítását, figyelmük ráirányítását tűzték ki célul, hogy a település, térség fejlesztése olyan közös ügy, amelyért együtt, egymással összefogva maguk is sokat tehetnek.

A sorozat fentebb említett második kötete – kifejezetten a helyi és térségi gazdaságfejlesztés terén – ismét a közösségek együttgondolkodására és cselekvésére buzdított. Amíg az első füzet abban segített, hogy egy közösség megalkossa jövőképét és kijelölje céljait, addig a második a célok elérését szolgáló helyi gazdaságfejlesztési eszközök kiválasztását, a jó példák értelmezését kívánta támogatni. A füzetben a „helyi termékek felkarolása, népszerűsítése, értékesítése” („helyi és nem helyi élelmiszertermékek”, a „térségi márkák, védjegyek”, és a „helyi termékek fogyasztásának ösztönzése”), „helyi „pénz” – cserekörök, pénzhelyettesítő eszközök”, a „helyi alternatív energia, autonóm kisközösségi energiaellátás”, a „mikro-, kis- és középvállalkozások helyi fejlesztése”, és a „szociális gazdaság” témaköreikaptak helyet és ezek szerint csoportosítva mutatattak be a szerkesztők jó gyakorlatokat.

A sorozat harmadik füzetét már a NTH fejezte be. 2012-ben jelent meg az „Térségileg integrált programok” című kiadvány, amely a különböző ágazati tevékenységek területi összehangolásával foglalkozik.

A VÁTI TTÉI 2008-as „*Helyi gazdaságfejlesztés. Ötletadó megoldások, jó gyakorlatok*” című füzetben megje-

lent példagyűjtése során nem pusztán azok listázására, bemutatására szorítkozott, hanem ennek során komoly elméleti és módszertani megalapozottságot is alkotott. A kiadvány beazonosította a helyi gazdaságfejlesztés eszközeit, vázolta főbb témaköreit, lehetséges megvalósítási formáit is.

Az NTH – épp a fenti elméleti és módszertani megalapozottság miatt – példagyűjtéskor megfordította a sorrendet és az elméleti kérdések helyett azonnal a már feltárt helyi gazdaságfejlesztési törekvések információinak, tapasztalatainak frissítésébe kezdett. Természetesen nem pusztán a már feltárt példák érdekelnek bennünket, hanem azok mellett minél több újat is be kívánunk mutatni, így a gyűjtéskor nagy figyelmet fordítunk az utóbbi évek helyi gazdaságfejlesztése során létrejött új kezdeményezések gyűjtésére és bemutatására. Így a tématerületeket is bővítjük majd: nem pusztán a fent felsorolt négy fő területen keressük a példákat, hanem ipari megoldásokat, turisztikai és komplex települési gazdaságfejlesztési programokat is be szeretnénk mutatni. Tesszük mindezt azért, hogy lássuk és bemutassuk, milyen sok helyi gondolkodó, gazdaságfejlesztő valósítja meg ötleteit helyben és azért is, hogy példát állítsunk más gazdaságfejlesztésben gondolkodó egyének, vagy közösségek elé. Ráadásul egy hét éves fejlesztési ciklus vége felé közeledve kíváncsiak vagyunk, hogy a fejlesztési források elosztása vajon milyen hatással volt a gazdaságfejlesztés ezen szegmensére és mennyire járult hozzá a gazdaságfejlesztéséhez, hatása mennyire érezhető a helyben termelők és a megtermelt terméket helyben elosztók működésében.

Az NTH jó helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatok gyűjtésének – terv szerint – 2013 első felében jelenik meg az NTH honlapján a http://nth.gov.hu/helyi_gazdasagfejlesztes hivatkozás alatt. A honlap rész egyik célja lesz, hogy a területfejlesztés megújításának legjobb gyakorlatát képviselő, kipróbáló jó példákat bemutassa és az egyéni tapasztalatok közös tudássá váljanak. A 2013 elejéig összegyűjtött példákat a Hivatal tovább kívánja gondozni és az első néhány példa megjelentetése után folyamatosan bővíteni tervezi azt. Az összegyűjtött példáról konferenciát szeretnénk rendezni, ahol az egyes példák ötletadói, tulajdonosai a saját példájuk helyi közösség, helyi együttműködés és így a nemzetgazdaság építő szerepéről személyesen is beszélhetnek majd. A konferencián a helyi gazdaságfejlesztés előttünk álló feladatait az ehhez nyújtható segítségeket is meg szeretnénk jeleníteni, hogy a helyben élők érezzék, hogy ebben a feladatban, amelyben megvan a saját felelősségük, nincsenek egyedül. Ahogy ezt Böjte Csaba ferences atya bevezetőben említett szavai érzékeltetik: a megmaradásunk múlhat azon, ha az eddig fellelhető jó gyakorlatainkat nem meséljük el egymásnak és nem tekintünk rájuk büszkén.

Kükedi Zsolt

hálózatfejlesztési munkatárs

Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal

Stratégiai és Területi Tervezési és Értékelő Főosztály

Email: zsolt.kukedi@nth.gov.hu

Forrás:

Böjte Csaba gondolatai a megmaradásról: <http://www.magyarurir.hu/hirek/bojte-csaba-gondolatai-megmaradasrol>

Megyei Fórum Találkozók

2012. július 17. – „Teret a térnek és a megyéknek”

Konferencia: az ESPONról és a megyei tervrészről

Az új magyar ESPON kontaktpont első rendezvényét 2012. július 17-én tartotta a Nemzetgazdasági Minisztériumban. A minisztériummal közösen lebonyolított rendezvényével a hazai területfejlesztés újonnan kinevezett legfontosabb területi szintjét, a megyei szintet szólította meg. A rendezvényen előadást tartott többek között a Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM), a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (NFM), a Belügyminisztérium (BM) és a Nemzeti Agrárszaktanácsadási és Képzési Intézet (NAKVI) képviselője.

A megjelentek a találkozó első szekciójában az ESPON program helyét, jelentőségét ismerhették meg, rámutatva azon tényezőkre és részletekre, amelyek a megyei tervezés előkészítése során számukra hasznosak lehetnek. Az előadók ismertették a forrásokat, a kereteket és azon projekteket, amelyeknek már most használható, továbbgondolható eredményeik vannak. Meg erősítették, hogy az ESPON program folytatódni fog, azonban jelenleg nincs nyitott pályázati ablak a program keretében, és újabb pályázati kiírás 2014-ig nem is várható. Addig a 2014–2020-as időszakra történő felkészülésen és az eddig elért eredmények disszeminációján van a hangsúly.

A program második felében a résztvevők a megyei tervezéshez szervesen kapcsolódó információkat ismerhették meg. Szinte minden előadás kitért arra a két „új” területi eszközre, amelyek várhatóan a 2014–2020-as tervezési időszak meghatározó elemei lesznek, és amelyek hangsúlyos szerepet kaphatnak a jövő magyarországi fejlesztéspolitikájában is. Az egyik az **Integrált Területi Beruházások** (ITI – Integrated Territorial Investments), a másik a **Közöség-vezérelt Helyi Fejlesztések** (CLLD – Community-led Local Development).

Az első és második szekció előadásai, valamint a program a www.espon.hu honlapról érhető el.

A megyéknek szóló délutáni zártkörű egyeztetésén az **Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió tervezés** folyamata került napirendre, amelyben az NTH röviden ismertette a kiküldeni tervezett stratégiai vitaanyag szerkezetét. Számos olyan kérdésre került pont, amelyek megkerülhetetlenek voltak a **megyei területfejlesztési koncepciók és területfejlesztési programok tervezésének előkészületei során**. A minisztériumok ismertették a megyék tervezési erőforrásainak támogatására vonatkozó elképzeléseiket.

Az első és második szekció előadásai, valamint a program a www.nth.gov.hu honlapról érhető el.

2012. szeptember 25. – Megyei Fórum Találkozó

2012. szeptember 25-én rendezték meg a következő zártkörű, megyei tervezéssel foglalkozó fórumot a Nemzetgazdasági Minisztérium Nagytermében. A találkozón bemutatták az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió stratégiai vitaanyagát, amellyel kapcsolatban számos kérdést, észrevételt tettek a megyei szintet képviselő szakértők. A fórum külön hangsúlyt helyezett a határon átnyúló dimenzió szerepére a tervezésben, ehhez kapcsolódóan két előadás nyújtott bővebb tájékoztatást a résztvevőknek a határ menti, nemzetközi kapcsolódási lehetőségekről. Az első előadás keretében az Európai Területi Együttműködési Programok tervezéséről, a második előadásban pedig az Európai Területi Társulások (ETT-k) következő programozási időszakban betöltött lehetséges

szerepéről hallhattak a jelenlévők. Az előadások és a program a www.nth.gov.hu honlapról érhető el.

Hoffmann Csilla
vezető tervező-elemző
Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési és Értékelő Főosztály
E-mail: csilla.hoffmann@nth.gov.hu

Farkas Zsuzsanna
tervező-elemző
Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal
Stratégiai és Területi Tervezési és Értékelő Főosztály
E-mail: zsuzsanna.farkas@nth.gov.hu

